పీ ఠి క

వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములను, పిడుపర్తివారి కావ్యములనుమాత్రమె యింతవఱకు పండితులు పరామర్శించిరి. కాని విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁబోలె, వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ గూడ గ్రంథములు శాఖోపశాఖలుగాఁ బెరిగి పురాణ, మాహాత్మ్య, ప్రబంధ, శతక, యక్షగానాది వివిధ భాగములుగా నుండుటచే, నా వాఙ్మయ మంతను గూడ నాయా భాగములుగనే యేర్పరించితిని. రామాయణ కథనే పలువురు కవులు పలువిధముల నాటక, కావ్య పురాణాదులుగ రచించినట్లుగ, వీరశైవ భక్తుల కథలను గూడ ననేక కవు లనేక రూపముల రచించిరి. అట్లు రచించుట దోషము కాకపోగా, విశేషించి సుగుణమనికూడ పిడుపర్తి బసవన తన కుమారుఁడైన సోమనాథునకుఁ బద్య బసవపురాణ రచన ప్రేరణమున నుపదేశించి నాఁడు. ఆ ధర్మసూత్రమునే వీరశైవ కవులందఱు గ్రహించిరి. అందుచే నేక వస్తువునే పలువురు కవులు గ్రహించి కావ్యరచనముఁ గావించుటచే తారతమ్య పరీక్షకు వీలుగా నుండుటకై వానిని కాలక్రమత ననుసరించి యొకచోటనే కూర్చి వాని యోగ్యతలను విమర్శించితిని. గ్రంథములు విశేషముగ వివిధరూపముల నున్న శివునకును, శివభక్తులకును, గురువులకు నంకిత మీయఁబడినవి. ఈ భక్తులు, గురువులును వీరశైవమత మహాపురుషులునైనను, చారిత్రిక మహాపురుషులు గాకపోవుటచే, వీరినిఁ బట్టి కవుల కాలనిర్ణయముచేయుట దుర్లభమైనది. వీలుగానున్నంత వఱకు వారి కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ బ్రయత్నించితిని. చిల్లర కవుల కాల నిర్ణయము పట్ల శ్రీ కం. వీరేశలింగముగారి యాంధ్రకవులచరిత్రనే యుపయోగించుకొంటిని.

బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును రాజకీయ మతపరిస్థితులను దెల్పు ప్రకరణమునను, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవిత చరిత్రమును శివతత్త్వసార ప్రకరణమునను దెల్పినాను గాన, తిరిగి పాల్కురికి సోమనాథుని

గ్రంథములఁ బరామర్శించు సమయమున వీరి చరిత్రములను వివరింపలేదు. అల్లమప్రభు చరిత్ర, భల్లాణచరిత్రముల కథాసార మీ యా గ్రంథములఁ బరామర్శించుచోట్లనే యొసఁగితిని. ఇఁక సిరియాళ చరిత్ర మొదలైనవి శ్రీనాథాదుల హరవిలాసాది గ్రంథములందు ప్రఖ్యాతములై, సర్వజన విదితములగుటచే వాని కథాసారాదుల నొసంగలేదు. యక్షగానములందలి కథలు క్రొత్తవైనచో నొసఁగితిని. అష్టాదశపురాణములలో శైవపరమైనవి కొన్ని గలవు. మిగిలినవి పాల్కురికి సోమనాథుని కృతులు. సాధారణముగ పురాణమాహాత్మ్య శైవమతగ్రంథములందు విభూతి, రుద్రాక్ష శివలింగాది మాహాత్మ్యము దెలుపఁబడినది. అదియే యీ గ్రంథములన్నింటికి సామాన్య వస్తువైనది. పురాణాంతర్గతములై రసవంతములైన కథలే ప్రబంధములుగాను, యక్షగానములుగను వ్రాయఁబడినవి.

వీరశైవ కృతులలో నూటికి 10 మాత్రము ముద్రితములైనవి వానిలోఁగూడఁ గొన్ని గుజ లీ ప్రతిలో నుండి, తప్పులు తడికలై లిఖిత గ్రంథములకంటె నికృష్టముగ నున్నవి. మిగిలినవన్నియుఁ వ్రాఁతపుస్తకములే. వీని నన్నిఁటిని చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథ భాండాగారమునందు పరిశీలించితిని. కాకినాడ, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునందలి లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున రెండు గ్రంథములు మాత్రము క్రొత్తవి నాకు గోచరించినవి. ఆభల్లాణ చరిత్రములు క్రొత్త కవులవి. ఇవి చెన్నపురి భాండాగారమునఁగాని మఱి తంజావూరున, సాజీగారి సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమునఁగాని లేవు. ఇఁక తంజావూరు గ్రంథాలయము నందు వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమున కుపకరించు నూత్నకృతు లేమియులేవు. ఉన్న కొలఁది కృతులు మాత్రము చెన్నపురి గ్రంథాలయమునందున్నట్టివియే.

ఈ గ్రంథమును రచించుటకు వివిధ పత్రికలందు ప్రకటింపఁబడిన పండితుల వ్యాసములన్నింటిని చూచి యుపయోగించుకొంటిని. అందులో ముఖ్యముగా ఆంధ్ర పరిషత్పత్రిక, ఆంధ్ర పత్రిక యుగాది సంచికలు,

భారతి, విభూతి మొదలైనవానిలో శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్య, ఏదిరి మఠం వీరభద్రయ్య, నిడదవోలు వెంకటరావు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, డాక్టరు. చిలుకూరి నారాయణ రావుగార్ల రచనలలో సరసముగా నున్నవాని నుపయోగించుకొంటిని; విరసముగా నున్నవానిని విమర్శించితిని. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయ మంతయు పాల్కురికి సోమనాథునిపై ముఖ్యముగా నాధారపడియున్నదని నే నిశ్వసించి యట్లు నిరూపించినవాఁడ నగుటచే, వానినిఁ గూర్చి విపులముగను, విశేషముగను గూడ రచించి, వానిఁగూర్చి యొక ప్రత్యేక ప్రకరణమునే వినియోగించితిని. ఇందులకు మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు. సోమనాథుని స్థలకాల విషయములఁగూర్చి భిన్నమతము లేర్పడుటయు, నాతని గ్రంథములను ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణ రావుగార్లు విశేషముగ భాషావిషయిక దృష్టితోడనే పరామర్శించిరిగాని, సారస్వత విమర్శకదృష్టితోఁ బరిశీలింపక పోవుటచే నా లోపమును దీర్చుటకై చేసిన ప్రయత్నము మఱియొక కారణమైనది.

తర్వాత వే. ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణరావుగార్లు రచించిన బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రల పీఠికలఁ గూడ నేను స్వేచ్ఛగా నుపయోగించితిని ఆ యా సందర్భములందు వారివారి గ్రంథములను వ్యాసముల నాపుట యధోభాగమునఁ దెల్పుటయేకాక, యా ప్రకరణాంతములందుఁ గూడ, ముఖ్యముగా సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక నొసంగితిని. ప్రతి గ్రంథమును పరామర్శించినపు డా గ్రంథ కథా విషయ వర్ణనమందుననో, లేక చివరనో యా గ్రంథమునుండి కొన్ని భాగములందలి పద్యములను రచన, శైలి మొదలైనవానిని సూచించుటకై తెల్పితిని. ప్రస్తుత విషయము కేవలము వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయ మగుటచే సామాన్య శైవమునకు సంబంధించిన నన్నెచోడ కుమార సంభవము, శ్రీనాథుని గ్రంథములు మొదలైనవాని నన్నిటిని పరిహరించితిని. తాళపత్రములందును, కాగితములందు నున్న లిఖిత గ్రంథములు విశేషముగ జీర్ణములై, ఛిద్రములై కొన్ని చదువుటకుఁ గూడ సాధ్య పడని దుస్థితిలో నుండుటయు, నున్నవికూడ తప్పుల తడికలుగా నుండు

టచే వానినిగూర్చి విశేషాంశములఁ గొలఁదికాలములోఁ బరిశీలించుటకుఁ గూడ సాధ్యపడకపోయినది. కాన వానినిగూర్చి క్లుప్తముగా వ్రాసితిని.

ఈ నా గ్రంథము ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి 1947-వ సంవత్సరపు 'సర్. ఆర్; వెంకటరత్నం రిచర్డ్సి మెడలు'నకు పోటీ పరీక్షలో గెలుపు నొందినది. కాని విషయ మేకమైనను, నా గ్రంథమునకు దీనికిఁ గొంచెము భేదము గలదు. పోటీగ్రంథమున శైవమతము, పురాణములు, మాహాత్మ్యములు, ప్రబంధములు, శతకములు, యక్షగానములు, కీర్తనలు, దండకములు మొదలైన విభాగములతో నొక్కొక్క యధ్యాయమును రచించితిని. అందుచే పాల్కురికి సోమనాథునిఁగూర్చి మూఁడు నాల్గధ్యాయములలో నక్కడక్కడ ప్రత్యేకముగ పరామర్శింపవలసి వచ్చినది. అందుచే నీ గ్రంథమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములన్నింటి నొక్కచోటనే పరామర్శించి, ప్రత్యేకాధ్యాయమును గూర్చితిని. అట్లే పిడుపర్తి కవుల గ్రంథజాలమును గూడ నేర్పరచితిని. మఱియు నిందు గ్రంథములనుండి విశేషభాగముల విమర్శించి యుదాహరణముల నిచ్చి, శ్రీనాథ ధూర్జట్యాది కవులు రచించిన సమకథారచనలతోఁబోల్చి తారతమ్యమును గూడఁ జూపితిని. ఇంక కాలపరిమితి కొంత యెక్కుడగుటచే నిందు కొన్ని సోమవారవ్రత మాహాత్మ్యాది విశేష గ్రంథములఁగూడ పరిశోధించి చేర్పఁగల్గితిని. ఈ కారణములచే నిది పోటీ గ్రంథముకంటె నధికమైనది. దాని గుణాగుణములు పండితలోకము గ్రహించుగాక.

ఈ గ్రంథ పరిశోధనమునకై చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమునకు ఖర్చులు భరించి పంపిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారికి నా కృతజ్ఞత.

11–8–1948 }
తిరుపతి }

శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

విషయసూచిక

సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక

1. బసవపురాణము :— వే. ప్రభాకరశాస్త్రిప్రతి
2. పండితారాధ్యచరిత్రము :— డా॥ చి. నారాయణరావుప్రతి
3. Vira Saiva Sect. :—by Dr. R. G. Bhandarkar.
4. కవికవులచరిత్ర :— వంగూరి సుబ్బారావు
5. శివతత్త్వసారము :— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుప్రతి
6. ఆంధ్రకవులచరిత్ర :— కందుకూరి వీరేశలింగము
7. భారతిసంపుటములు
8. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సంచికలు
9. ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలు
10. విభూతి పత్రికలు
11. చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాగారమందలి లిఖితపుస్తకములు.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

ఉపోద్ఘాతము

1. వాఙ్మయముపై మతరాజ్యాంగ సాంఘికపరిస్థితుల ప్రభావము

సామాన్యముగ దేశమున యుద్ధములు, విప్లవములు మొదలైన కలఁతలు లేక అది సుభిక్షమై ప్రశాంతముగ నున్నపుడే వాఙ్మయాభివృద్ధి గలుగును. తత్కాలపు ప్రభుల రాజనీతి, పరిపాలన పద్ధతులు మొదలైన రాజ్యాంగవిషయము లాకాలపు కావ్యములందు ప్రతిఫలించును. యుద్ధములు, విప్లవములు నన్యరాజ్యములతో సంపర్కమును గూర్చి, రాజ్యాంగ విధానములందు నూత్నాదర్శములను, సంఘమున నవీన వాతావరణమును గలుగఁజేయును. ఈ నూత్నపరిస్థితులందు జనుల కొక నూతనోత్తేజము గల్గి, జీవితమును గూర్చిన ప్రాచీనాభిప్రాయములు మారును. మానవులకుఁ గ్రొత్తయొకవింత ప్రాతయొకరోఁతయుఁ గానఁ గవియు సంఘమున నొకఁడగుటచే నూత్న వాతావరణ మాతని నావేశపూరితునిఁజేసి కావ్యరచనకుఁ బ్రేరేచును. ఈవిధముగ సారస్వతాభిరుచులు మారి, వాఙ్మయమున వైవిధ్యము సిద్ధించును. ఇట్టి మార్పులుగల గ్రంథములు పాశ్చాత్య సారస్వతమున విశేషముగఁ గానవగును. ఆ యా కాలములందలి సాహసవంతుఁడైన యొక యోధుని సమరపద్ధతి, స్వార్థత్యాగియైన దేశసేవకుని జీవితచరిత్ర, తంత్రజ్ఞుఁడైన యొక యమాత్యుని బుద్ధికుశలత, జనరంజకుఁడైన ప్రభువు ధర్మపరిపాలనావిధానము మొదలగునవి వాఙ్మయమున వస్తువులుగా గ్రహింపఁబడును. మఱియొకప్పుడు దేశభక్తి గీతములు, రాజభక్తి గీతములు కాలప్రవాహమునుబట్టి బయలువెడలును. విప్లవములు, యుద్ధములు దేశమును గలఁత పెట్టునపుడుకాని, యన్యజాతీయుల రాజ్యకాలమునఁ గాని, ప్రజలయం దభిప్రాయ భేదములును, కక్షలును బయలుదేరి, దమకక్షలు

సాధించు నిమిత్తము వాదోపవాదములతో నిండిన గ్రంథములు బయలు దేరును. ఈ విధముగ రాజ్యాంగ విషయములు వాఙ్మయముపై ప్రభావము నెఱపును.

ఇట్లే మతముగూడ సారస్వతముపై ప్రబలప్రభావము చూపును. చతుర్విధ పురుషార్థములలో మోక్ష ముత్కృష్టమైనదని యెఱిగి, యందఱు దానిపై శ్రద్ధాభక్తులు వహింతురు. దీనికి మతము సాధనముగా గ్రహింతురు. కాని ప్రతి జాతికొక మతముండును. ఇందుచేతనే లోకమందు సమస్త విషయములకంటె మతము జనులను బహు శీఘ్రముగను, తీక్షణముగ నుద్రిక్తులఁజేయును. కాని ప్రతిమానవుని కుండు నహంకారాభిప్రాయ భేదములవలన, నాతఁడు స్వమతాభిమానమును, బరమత తిరస్కారమును జేయును. మతమందలి దృఢ విశ్వాసము జనులనావేశ పూరితులఁజేసి స్వమతోత్కర్షకు, బరమత దూషణకుఁగూడఁ బ్రేరేచి తన్మతప్రతిపాదకమైన గ్రంథజాలమును వ్రాయించును. ఇట్లు మతావేశముతో రసావేశముగలసి మేళగించును. ఇట్టి గ్రంథములే యాంధ్రమున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రాదులు. ఒకజాతి మఱియొక జాతితో సంపర్కము పొందినపుడు వారి రాజకీయ సాంఘిక నాగరికతలతోఁబాటు మతముతోఁగూడ సంఘర్షణము గల్గి, యొకరి మతముపై మఱియొకరి రసూయఁజూపి తమ మత ప్రభావమును ప్రకటించుటకై గ్రంథముల రచింతురు. మతకర్తలు కొందఱు రాజుల వశ్యులఁ జేసికొనుటచే నా యా దేశపు రాజులుకూడ తన్మతవిషయములఁ బాల్గొని తమ మత ప్రచారార్థము మతకర్తలచేతను, కవులచేత నామత ప్రతిపాదకములైన గ్రంథముల వ్రాయించి వాఙ్మయమును వృద్ధిసేయుదురు. మతప్రచారము ప్రదర్శనరూపము గోరినచో ప్రబోధచంద్రోదయ, సంకల్పసూర్యోదయాదులవలె నాటక రూపమును, పఠన శ్రవణ

యోగ్యమైనచో నష్టాదశ పురాణములును, పాడుటకైనచో బసవ పురాణాదులవలె ద్విపదరూపమును వాఙ్మయము గైకొనును. ఈరీతిగా మతము వాఙ్మయోత్పత్తికి ప్రేరకమును, దానియభివృద్ధికి దోహదము నగును.

మతమువలెనే సాంఘిక పరిస్థితులుగూడ వాఙ్మయమందు వివిధ గ్రంథోత్పత్తికిఁ గారణమగును. సంఘమందుగల దురాచారముల ఖండించి, సదాచారములఁ బ్రచారముచేసి, సంఘ సంస్కరణ మొనర్చి, నూతన సంప్రదాయములఁ బ్రవేశపెట్టుటకు వ్రాయఁబడు గ్రంథములు సారస్వతాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడును. సంఘమందు విలక్షణముగల వ్యక్తుల వేషభాషా ప్రవర్తనల ననుకరించు పాత్రల సృష్టించి, తదనుగుణ కథా సన్నివేశములఁగూర్చి కవులు గ్రంథముల రచింతురు. సంఘ సంస్కరణమున కిట్టిగ్రంథములు ముఖ్యముగ నుపయోగించును. ఈ రీతి కావ్యములు తత్కాలపు సాంఘిక జీవితమునకు దర్పణము వంటివి. ఇందలి కథావస్తువు కల్పితమైనను నీతిదాయకముగ నుండును. ఇట్టి సారస్వతమందు వైవిధ్య మధికమై సాంకేతికత్వము తగ్గి యుత్సాహా నందములఁ గూర్చును. ఈవిధములగు గ్రంథములు విశేషముగ నవలలు, నాటకములునై యుండును. ఇట్టివి శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామమును, మృచ్ఛకటిక కన్యాశుల్కాది నాటకములు, కందుకూరి వీరేశలింగముగారి గద్య కావ్యములును. ఈ రీతిగ రాజ్యాంగ మత సాంఘిక పరిస్థితులు వాఙ్మయమందు విశిష్టతఁగూర్చి గ్రంథరచనకు దోహదమగును. అందు చేతనే వివిధ యుగములందు భావములు, నాదర్శములు, రుచులు శైలి మారుచుండుటచే, నొకయుగమందు కాలప్రవాహమున పాఠకుల నానందపెట్టిన యనేకగ్రంథము లితరయుగములందు నిరసనభావముతోఁ జూడఁబడుటయుఁ గలుగుచున్నది.

2 మతపరిణామము — వీరశైవమతము

అపౌరుషేయములైన వేదములందుఁ దెల్పఁబడిన యజ్ఞయాగా దులకుఁ బ్రాముఖ్యతగల కర్మయోగము పుణ్యదాయకమనియు, నది

విజ్ఞానసాధకమనియు మొదట జనులెంచిరి. కాని క్రమముగ, యనిత్యమైన కర్మఫలముకంటె శాశ్వతమైన మోక్షము శ్రేష్ఠమైనదని మానవులు తలచిరి. మఱికొంతకాలమునకు జీవహింసాయుతమగు కర్మమార్గముపై ప్రజలకు విశ్వాసము సడలి జ్ఞానయోగముపై నమ్మక మధికమైనది. కాని తత్త్వజ్ఞానము సామాన్య మానవులకు దుర్గ్రాహ్యమై యందని ప్రూని పండైనది. ఈ సమయమున సిద్ధార్థుడు, మహావీరుఁడు మొదలైన రాజర్షులు బౌద్ధ జైనమతముల స్థాపించి, ప్రజలకు నూత్నచైతన్యమును గలుగఁజేసి ధర్మమార్గమును ప్రతిష్ఠించిరి. ఈ నూత్నమతములు వేదములు పౌరుషేయములనియు, గాన నవి ప్రమాణము గావనియు, సదాచార దురాచారములే జీవుల రక్షణ శిక్షణఁ జేయునుగాని, యీశ్వరుఁడు లేఁడనియు, నహింసయే పరమ ధర్మమనియు చాటినవి. మఱియు జైనమతము సృష్టియు, జీవులు ననాదులుగాన వినాశము లేదనియు దెల్ప, బౌద్ధమతము, సంసారము దుఃఖమయమనియు, సర్వము క్షణికము, శూన్యమనియు, జన్మరాహిత్యమునకు కర్మసన్న్యాసముమూలమనియు నుపదేశించెను. ఈ మతములు భరతఖండమున సుమారు వేయి సంవత్సరములుండి, దేశమందంతటను, మఠములు, విహారములు, స్తూపములు లకొనెల్పి, సన్న్యాసులను, శ్రవణకుల నసంఖ్యాకముగ ప్రబలఁజేసెను. కాని దైవారాధనలేని యీ మతములు సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక ప్రజలకు నిరర్థకమైనవి. కాలక్రమమున నా సన్న్యాసులుగూడఁ దమ పారిశుద్ధ్యమును, నియమములను గోల్పోయిరి. తర్వాత శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతముల ఖండించి, శైవ వైష్ణవాది షణ్మతముల స్వీకరించి, జగన్మిథ్యావాదముతోఁ గూడుకొనిన యద్వైతమతము నుద్బోధించెను. కాని జనసామాన్యమున కీతని బ్రహ్మజ్ఞానబోధకమత మగోచరమగుటయే కాక, కొందరకీ మాయావాదము నచ్చదయ్యె. ఈ పరిస్థితియందు రామానుజుఁడు, చైతన్యుడు, బసవేశ్వరుఁడు మొదలైన మహాభక్తులవతరించి భక్తిమార్గమును ప్రతిపా

దించిరి. రామానుజుఁడు భక్తిని విష్ణుపరముగ ప్రతిపాదించి విశిష్టాద్వైత మతమును ప్రచారము సేయఁగ, బసవేశ్వరుఁడు భక్తిని శివపరముగఁ బ్రతిపాదించి వీరశైవమతమును నెలకొల్పినాఁడు.

శైవమతము :— శైవమత మనాదిగా భరతఖండమున నిల్చియున్నది. వేదమంత్రోప స్థితుఁడైన రుద్రుఁడే, వేదాంతమందు శివరూప పరిణామము నొందినాఁడు. శైవాగమములందితఁడు పరబ్రహ్మగా ప్రతిపాదింపఁబడినాఁడు. అష్టాదశపురాణములలోఁ గొన్ని శివపరములైన వున్నవి. శైవమత మాసేతుహిమాచలము వ్యాపించినది. వివిధ మండలములలో వివిధ నామములతో శివుఁడు పూజింపఁబడుచున్నాడు. శైవులలో నభిప్రాయభేదములవలన ననేక శాఖ లేర్పడినవి. వీరిలో పాశుపతము బహుళ ప్రాచీనమై, శివలింగపూజ ప్రధానముగాఁ గలది. భరతఖండమున లింగపూజ యనాదిగా నున్నట్లు మొహంజొదరో, హారప్పా శిథిలములఁబట్టి గ్రహింపనగును. పాశుపతశాఖ దక్షిణదేశమున నెప్పుడు ప్రవేశించినదో తెలియదు కాని, 10-వ శతాబ్దమునుండి తమిళ దేశమునను, 12-వ శతాబ్దమునుండి యాంధ్రదేశమునను గోచరించు చున్నది. ఈ మతము ప్రకారము బ్రహ్మాది పిపీలిక పర్యంతము సమస్త ప్రాణికోటి పశువులు, సంసారబంధమే పాశము, ఈ సకల పశురాశికి పతియగు శివుఁడనఁగా పశుపతి తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదనముగావించి ముక్తి నొసఁగును. ఇదియే యీ మతమందలి సారము. లాకులశైవము పాశుపతశాఖలో నొక భాగము. ఇది యుత్తరహిందూస్థానముననే కాక తమిళదేశమునఁ గూడఁ దర్వాత ప్రవేశించినది. కాపాలిక శాఖగూడ పాశుపత సంప్రదాయములోనిదే. సోమ-సిద్ధాంతము కాపాలిక సంప్రదాయమునకుఁ జెందినది. వీరు మహావ్రతులని గూడ వ్యవహరింపఁబడుదురు. కాలాముఖులను మఱియొక శైవశాఖ దక్షిణదేశమునఁ గలదు. వీరిని శాక్తేయులని కొందఱందురు. కాలాముఖ మతాచా

ర్యులు శాశ్వత బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠింతురని నన్నెచోడుని కుమారసంభవమువలనఁ దెలియుచున్నది. వీరి శక్త్యారాధన యహింసారూపమైనది. కాలాముఖ మతమందు పాశుపత శాఖయందు వలె కులములు గలవు. కాలాముఖశైవులలో మండలార్చన యను నొక తంతు గలదు. దీని ననుసరించి స్త్రీపురుషులు మండలాముఖముగాఁ గూర్చుండి సుర సేవించి శివునిపై పాటలు పాడుదురు. అందుచే శివుఁడు ప్రీతుఁడగునని వారి విశ్వాసము. వీరు మతప్రచారమునకు దండనీతిని ప్రయోగించరు. వీరికి మతావేశము, నన్యమతదూషణము లేదు. బ్రహ్మయు విష్ణువును శివుని యంగోద్భవులుగా వర్ణింపఁబడిరి.

వీరుకాక యాగమము లాధారము గా గల శైవసిద్ధాంత సంప్రదాయమువారు దక్షిణదేశమునఁ గలరు. శైవాగమములు శివ పరముగాఁ గొన్నియు, రుద్ర పరముగాఁ గొన్నియు గలసి 28 గలవు. తమిళ దేశమునఁ గల శైవసిద్ధాంతము ద్రావిడమనియు, సాంస్కృతిక మనియు రెండు విధములు. మొదటిదానిని బ్రాహ్మణేతరు లనుసరింతురు. వీరిది భేదాభేదసిద్ధాంతము, లేక శివాద్వైతము. రెండవదానిని బ్రాహ్మణు లనుసరింతురు, ఇది శివవిశిష్టాద్వైత ప్రతిపాదకము. ఈ రెండు సిద్ధాంతములకు విశేష భేదము లేదని కొందఱందురు. సిద్ధాంతము లాగమములమీఁదఁ గొంతవఱకును, శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసముల మీఁదఁ చాలవఱకు నాధారపడి యున్నవి. బసవేశ్వరునికిఁ బూర్వ మీ సిద్ధాంతమునకు వీరశైవమను పేరుండెనో లేదో తెలియదు కాని, వీరశైవ సిద్ధాంతము తమిళశైవ సిద్ధాంతము ననుసరించినదని చెప్పవచ్చును.

శైవులు లింగరూపమున శివుని పూజించి శివాలయములందు, పీఠములందు, లింగమును ప్రతిష్ఠింతురు. అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శ్రీ శంకరాచార్యులుగూడ వారి పీఠమందు శివలింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించిరి. లింగము 'ఓం నమశ్శివాయ' యను షడక్షరీమంత్ర రూప

మని శైవాగమములు నిరూపించును. పంచభూతములందు లింగము గోచరించుచున్నది. ప్రాచీన వైదికకాలమున శైవమతము కర్మలను వర్ణాచారముల నాశ్రయించి వృద్ధిపొందినది.

వీరశైవము:—కాని వీరశైవము కర్మసంస్కారమును, యజ్ఞయాగాది కర్మలను తిరస్కరించి లింగధారణమును శాసించి, శైవమతమునకు విశిష్టత్వముఁ గూర్చినది. స్వీయాంగ లింగధారణము గూఢార్థ బాహ్యార్థములతో వీరశైవమున కపూర్వ వైలక్షణ్యముఁగూర్చుచున్నది. ఈ మతము వైదికమతమును, జైన బౌద్ధములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడినది. ఇందు భక్తిప్రధానమైనది. శివతత్త్వసారమున 'వీరభక్తి'యని 365, 429 పద్యములలోను, 'వీరహోమ'మని 398-వ పద్యమందు వాడబడుటవలన శివభక్తి చిహ్నమైన లింగధారణము శైవమతమును వీర్యవంతముగాఁ జేసినది కాన నీపేరు వచ్చినదని కొందఱును; 'వి'యన, విద్య యనియు, విద్యలో రమింతురుగాన వీరశైవులనియు; విద్యలలో రమించువాఁడు వీరుఁడనియు నీ 'వీరశైవ' పదమునకు వివరణార్థ మొసంగుదురు. కాని 'వి'యన విద్య యనియు, 'ర'యన రమించుట యైనచో 'విరశైవ' మగును గాని, 'వీరశైవ'మని దీర్ఘమును వివర్ణమునకుఁ గూర్చుట తగదు. కాన నభిమానముతోఁ గల్పించిన యీ వివరణము సరసముగ లేదు. ఇంక పాశుపతకాలాముఖాదీతర శైవశాఖలనుండి వైలక్షణ్యము గూర్చునదై, దీని ప్రచారమునకు వీరోద్రేకముతో దండనీతినిగూడ నుపయోగింతురుగాన నీనామ మీ మతమున కౌచిత్యముతో వ్యవహరింపఁబడినది. కాని వీరాగమము ననుసరించినదిగాన వీరశైవమనుట మేలు. ఈ మతమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతి రుద్రాక్షధారణమును, పంచాక్షరీ మంత్రమును, లింగపసాయిత, శిత్రధారణమును, ముఖ్య లక్షణములు. వీరశైవులు వర్ణము నధికారము, స్త్రీపురుషులు, పండితపామరులు మొదలగు భేదములులేని

శివభక్తులు. ఇట్టి జంగములెల్ల శివస్వరూపులే. శివభక్తులు వారి సర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. లింగధారణము లేనివారిని భవులందురు. భవతిరస్కారమును, జంగమ భక్తియు వీరశైవ ధర్మములు. పితృ యజ్ఞాదికర్మలను త్యజించుటే లింగధారణమునకుఁ జిహ్నము.

వీరశైవ సంప్రదాయములు :— వీరశైవులు గురువు నెన్నుకొనుట మొదలగు దీక్షాసమయములందు జలపూరిత పంచకలశములను నాలుగు దిక్కులందు నాలుగు రేవణసిద్ధ, మరుళసిద్ధ, ఏకోరామ, పండితారాధ్యులను పూర్వాచార సంప్రదాయ పీఠములకు సంబంధించిన యాచార్యులకును, మధ్య నొకటి విశ్వారాధ్యుఁడను పూర్వాచార్యుని సంప్రదాయ గురువునకు నుద్దేశించి యుంచఁబడునని వివేకచింతామణి, వీరశైవాచార దీపికలందు తెలుపఁబడినది. శివుని పంచముఖములనుండి పై గురుపంచక మీ కలియుగమున జనించినట్లు పంచాచార్య పంచమోత్పత్తి ప్రకరణమునఁ గలదు. శైవదర్శనము, లేక, సిద్ధాంత దర్శనమని పిలువఁబడు మితవాద శైవమునకే వీరశైవముగూడఁ జేరునని కొందఱు తలఁచుచున్నారు. కాని యీ వీరశైవమత మందలి స్థలము, సంగము, లింగము మొదలగు పారిభాషిక సంకేతములు దీనికి విశిష్టలక్షణములుగ నున్నవి. ఇవి యే శైవమత శాఖయందును గానరావు.

వీరశైవ సిద్ధాంతములు :— ఈ మతమున పరబ్రహ్మమె శివతత్త్వమె 'స్థల'మను పేరఁబరగును. శివతత్త్వమున సకల పదార్థములు నిలిచి తుదకు దానియందే లీనమగును. అవి ప్రారంభమున 'జగత్తు, ప్రకృతి, పురుషులనుండి జనించి, కడకు వారియందే లీనమగును గాన 'స్థల' మనఁబడినది. 'స్థ' అనఁగా స్థానమనియు, 'ల' యన, లయమనియు నిరూపితము. అంతరంగ శక్తి సంచాలనము వలన, స్థలమంగ లింగములని రెండువిధము లైనది. అందు లింగమగు శివుఁడు పూజనీ

యుండును, రెండవది జీవాత్మ, పూజించునది యైనవి. అట్లే శక్తిగూడ ద్వివిధమై, కళ, శివాశ్రయమును, భక్తి జీవాశ్రయము నొందినది. భక్తి వలన జీవునకు శివునితో నైక్యము గల్గును. శివలింగ మనఁగా శివుఁడే కాని, తదీయ బాహ్యాకారము మాత్ర మెన్నఁడు గాదు. లింగస్థలము, భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగమని త్రివిధము. ఇందు మొదటిది నిరాకారమగు కళయై, భావైకమాత్రగోచరమగును. అది దేశకాలాతీతమైన సత్తును, మహోత్తమము నైనది. రెండవది మానసగోచరమై, సాకారమును నిరాకారమునై యున్నది. మూఁడవది సాకారమై నయనగోచరమగునది. ఇది ఇష్టార్థదాయకమును, ననిష్టనివారకమునై, యిష్టముతో భజింపఁబడునది కాన నాపేరు పొందినది. ప్రాణలింగమన పరమాత్మయొక్క చిత్తు. ఇష్టలింగమన యానందము. ఈ లింగత్రయములో మొదటిది మహోన్నతము, రెండవది సూక్ష్మము, మూఁడవది స్థూలమునై, యాత్మప్రాణ శరీరములను సంబంధించి, ప్రయోగమంత్ర క్రియా గుణములు గల్గి, కళానాద బిందురూపముల నొందును. జీవుఁడు మోక్షమొందుటకుఁగాను భక్తిపూర్వక సాధనమగు స్థలములో యోగాంగ, భోగాంగ, త్యాగాంగములని మూఁడుభాగములు. మొదటిదాని మూలమున జీవుఁడు శివునియందైక్యమై సుఖముండును; రెండవదానివలన శివునితోఁగూడి యానందించును, మూఁడవ దానివలన ప్రపంచము మాయయని, యనిత్యమని గ్రహించి దానిని వర్జించును.

వీరశైవమత సిద్ధాంతములను గొందఱు శివవిశిష్టాద్వైతమందురు గాని యది యాథార్థ్యముగాదు. ఇది భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు సంబంధించినది. వీరశైవము రామానుజుఁడు ప్రతిపాదించిన పరమాత్మ జీవాత్మల ద్వైతభావము నంగీకరించినను, శివజీవాద్వైతమును దెల్పును; కాని యీ శివజీవా భేదత్వ మీ రెంటియొక్క విషయమున మాత్రముననే. ఇం దిద్దరు నిత్యులు. కాని శివుడు పూర్ణుఁడగుచో, జీవుఁ డపూర్ణుఁడు,

ఈశ్వరుఁడు ప్రభువు, కర్తుఁడు, ముఖ్యుఁడు కాఁగా, జీవుఁడు భర్తుఁడు, నశక్తుఁడు, నముఖ్యుడు మాత్రమగును. ఈశ్వరుఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడు కాగ, జీవుఁడు సర్వాధీనుఁడు. కాన వీరిద్దరికి భేదమే యధికము. భేదాభేద సిద్ధాంతము ప్రకారము జీవేశ్వరులకు సంసారదశలో భేదమున్నను మోక్షదశయం దభేదమే. శంకరుఁడు ప్రతిపాదించిన యద్వైతములోని జగన్మిథ్యాత్వమును వీరంగీకరింపరు. చేతనాచేతన రూపమైన జగమీశ్వరశరీరమను రామానుజుని విశిష్టాద్వైతవాదమునుగూడ వీరు విశ్వసింపరు. మోక్షస్థితికిఁ బూర్వమందు జీవేశ్వరులకు భేదముగలదను నానందతీర్థుని ద్వైతమతమును వీరు గ్రహింపరు. శ్రీకంఠుని శివాద్వైతమునకును, భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు శివుఁడే పరబ్రహ్మమనుటలో భేదములేదు కాని, జగత్తు ఈశ్వరునికంటె భిన్నమై యాతనిమీఁదనే యాధారపడియున్నదనియు, కర్తృత్వశక్తి యున్నదనియు భేదాభేద సిద్ధాంతమును, వీరశైవమతముగూడ ప్రతిపాదించును. ఈ సిద్ధాంతమును విశ్వసించి షట్స్థలమను నభ్యాసయోగమువలన శివత్వమొందుటయే వీరశైవమత సిద్ధాంతము.

వీరశైవ సంఘము, ఆచారములు :— లింగాయతులలో లింగిబ్రాహ్మణులందాచార్యులు, పంచములని ద్వివిధము. శివుని పంచముఖములనుండి పుట్టిన వీరశైవాచార్యులైదుగురికి వీర, నంది, వృషభ, భృంగి, స్కంధయను గోత్రములు గలవు. శివుని యీశానముఖమునుండి పుట్టిన గణేశ్వరుని పంచముఖములనుండి మఖారి, కాలారి, పురారి స్మరారి, వేధారి యను నైదుగురు పంచములు పుట్టి, వీరినుండి యుపపంచములు జనించిరి. ప్రతిపంచముఁడు పంచాచార్యులలో నేదో యొకని గురువుగా నెన్నుకొని, యాతని సంప్రదాయమునకుఁ జెంది, యాతని గోత్రమునే స్వీకరించును. సగోత్రికులకు వివాహసంబంధములు లేవు. ఈ పంచములకు ప్రత్యేక గోత్ర, ప్రవర శాఖలు గలవు. ఈ విధముగా లింగాయతులు బ్రాహ్మణ పద్ధతుల ననుకరించినట్లు తోఁచును.

మఱియు లింగాయతులలో (1) జంగములు, లేక గురుశాఖ— ఆచార్యులకుఁ జెందినవారు. (2) శీలవంతులు — ఆచారముగలవారు (3) బణిజులు- లేక వర్తకులు (4) పంచమ సాలీలని నాలుగు విధములు. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుఁడు దండనాయకుఁడు. మాహేశ్వరులు సేనాపతులు, భక్తులు సైనికులు. లింగాయతులు మద్యమాంసాదుల నిషేధింతురు. స్త్రీపునర్వివాహము గొన్నిశాఖలలోఁగలదు. పురుషుల వలె స్త్రీలుగూడ లింగమునుధరింతురు. బాలికలకుఁగూడ నీ మత దీక్షగలదు. బహిష్ఠ సమయములందు స్త్రీలు స్నానముచేసి శివపూజ చేయుదురు. బ్రాహ్మణులం దుపనయనమువలెనే వీరికి దీక్షావిధానము గలదు. గాయత్రీమంత్రమునకు బదులు 'ఓంనమశ్శివాయ' జపమును జపించి, యజ్ఞోపవీతమునకుఁ బదులు శివలింగమును ధరింతురు. బ్రాహ్మణులకు సంధ్యావందనమువలె వీరశైవులకు నిత్యపూజావిధానముగలదు. వీరు శివగాయత్రినిగూడ జపింతురు. వీరికిఁదామధరించిన యిష్టలింగము నర్చించుటే పరమముఖ్యముగాని, శివాలయములతోఁగూడ నంత విశేష సంబంధములేదు.

వీరశైవమతస్థాపనకాలము :— బ్రహ్మసూత్రములపై శ్రీకంఠ శివాచార్యులు రచించిన భాష్యమందలి శైవసిద్ధాంతములును, వీరశైవ సిద్ధాంతములును చాలవఱకేకవిధముగనే యున్నవి. శ్రీకంఠశివాచార్యులు ప్రాచీనుఁడుగ గనిపించుచున్నాఁడు. వీరశైవులైన యారాధ్య సంప్రదాయమువారు గొందఱు శ్రీశంకరాచార్యునితో వాదించినట్లా నందగిరి వ్రాసిన శంకరవిజయములోఁ గలదు. కాని మాధవ విరచిత శంకరవిజయముపై ధనపతి వ్రాసిన డిండిమమను వ్యాఖ్యానమున నీ యారాధ్యశాఖా విషయమే లేదు. కాన ఆనందగిరి సూచించిన యారాధ్యులు లింగాయతులైన యారాధ్యులేయని తలఁచినను, శంకరునికిఁ బూర్వమీశాఖ యున్నట్లు నిస్సందేహముగ నిర్ణయింప వలనుపడదు. ఆనం

దగిరి మాటల విశ్వసించినచో నీ యారాధ్యశాఖ శంకరాచార్యుల కాలమున, ననఁగా క్రీ. శ. 8-వ శతాబ్దమునకే యుండియుండవలయును. ఈ వీరశైవమందలి స్థలము, సంగము, లింగము మొదలైన పారిభాషికసంకేతాదర్శములు, మాధవాచార్యులు దెల్పినసిద్ధాంతాదర్శములకు చాల భిన్నముగనుండుటచేత, నీ సంకేతములే యితర శైవశాఖలందుఁగూడ లేకుండుటచేత నీ వీరశైవము నవీనమతమనియే తలఁపవలసివచ్చుచున్నది. కాని యిదియెప్పు డుద్భవించినదో స్పష్టముగ దెల్పుట కష్టము. బసవేశ్వరునికాలమున నీమతమితరమతములతో వివాదస్థితియందే యున్నట్లు స్పష్టమగుటచే నిదియింతకు ముందొక వందసంవత్సరముల పూర్వముననే వెలసియుండును. కాని వీరశైవులు మాత్ర మీ మతమునకు ప్రాచీనత్వమును గూర్చినచో గౌరవముండుననిదలఁచి, యిది యనాది సిద్ధమైనదనియు, రావణునికాలమునుండి రేవణుఁ డుద్బోధించెనని వాదింతురు. కాని యాకాలమున నున్నది సామాన్యశైవమే కాని వీరశైవము గాదు. మఱియు వీరశైవపంచాచార్యులలో నొకరైన పండితారాధ్యుడు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడుగాడనియు, వేఱొక ప్రాచీనుడనియు వాదింతురు. మతమందలి శ్రేష్ఠత్వము ప్రాచీనత మీఁద నాధారపడియుండదు.

వీరశైవ పంచాచార్యులలో నైదుగురి నామములకు నారాధ్య పదము చివరనున్నదని కొన్ని గ్రంథములలోఁగలదు; కాని యిద్దరి నామముల చివరమాత్రము ధ్రువముగ నారాధ్యపదముఁగలదు ఈయారాధ్యులు వీరశైవులకు సంబంధించిన యొకశాఖ. పండితులు, పవిత్రులునైన పంచారాధ్యులే వీరశైవమతమున కొక యాకారమును గల్పించియుందురు. పిమ్మట బసవేశ్వరాదులు దానికి బ్రాహ్మణమత వైరస్యము, మొదలైన సంస్కారములను గలుగఁజేసియుందురు. అందుచే శైవాగమశాస్త్రముల ననుసరించి, వర్ణాశ్రమధర్మముల విశ్వసించిన

సనాతనులును, పూర్వాచారపరాయణులైన పంచాచార్య సంప్రదాయ మునకుఁజెందినవా రారాధ్యులనియు, వేదాగమములను ప్రతిఘటించి, జాతితారతమ్యములఁ దిరస్కరించి సంఘసంస్కరణముసేయు బసవేశ్వరసం ప్రదాయమునకుఁజెందినవారు లింగాయతులనియు, వీరశైవులందు రెండు భేదములేర్పడెను. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడిందలి మొదటిశాఖకుఁ జెందినవాఁడుగనుకనే బ్రాహ్మణ్యము మీఁదవలపు తగ్గలేదని తెల్పెను. తెలుఁగుదేశమందు లింగమును ధరించు నారాధ్యతెగ పండితసంప్రదాయ మనిపించుకొనును. కర్ణాటదేశమున బ్రాహ్మణే తరులందుమాత్రము లింగధారులు గలరు. వారిని లింగాయతులందురు. వీరిది బసవ సంప్రదాయము. ఆంధ్రదేశమందలి జంగములిట్టివారు. తమిళదేశమందు బహుస్వల్పముగ వీరశైవులు గలరు. అందు బ్రాహ్మణేతరులలోఁ గొందఱును, బ్రాహ్మణులలో క్వాచిత్కముగాను లింగముల ధరించుదురట. ఇది యాంధ్రకర్ణాటదేశ వీరశైవమత ప్రభావమునన్నై యుండవచ్చును.

3. కర్ణాటాంధ్రదేశములు—వీరశైవమతము :—

12-వ శతాబ్ద మధ్యకాలమున దక్షిణాపథమున మహారాష్ట్ర కర్ణాట ద్రవిడాంధ్ర కాళింగులేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింపవలెనని పట్టుదలతో వీరాధివీరులై పోరుచుండఁగా, చిన్నచిన్న సామంతరాజు లును, మండలేశ్వరులును పౌరుషవంతులు గాఁజొచ్చి రాజ్యములనార్జించు చుండిరి. పశ్చిమ చాళుక్యదేశమున దుర్బలుఁడగురాజైన త్రైలోక్య మల్లుని యుద్ధమంత్రియు, సేనాపతియునగు బిజ్జలుఁ డితర మండలేశ్వరుల సాయమున 1157 సం. లో చాళుక్య సామ్రాజ్యము నాక్రమించి 1167-వఱకు కల్యాణ పురాధీశ్వరుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు హైహయ వంశీయుఁడైన కాలచుర్యుఁడు. ఈతనికి బలిదేవుఁడను వాఁడు ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. ఈకాలమున జైన బౌద్ధ బ్రాహ్మ ణులు సమానస్పర్ధతోఁ జెలరేఁగుచుండిరి. బిజ్జలరాజు జైనమతస్థుడందురు

గాని యట్లు తోఁచదు. ఈతని మంత్రియగు బలిదేవుని మేనల్లుఁడు బసవేశ్వరుఁడనువాఁడు లింగధారణముతోఁ బుట్టి, యెనిమిదేండ్ల ప్రాయముననే సకల విద్యల నభ్యసించి మతజ్ఞానమును బడసెనట. ఈతనిని నంది యవతారమందురు. ఉపనయనమును దిరస్కరించి యీతఁడు తన మేనమామ కుమార్తెయైన గంగాదేవిని వివాహమాడి, వీరశైవ మతమును స్థాపించి ప్రచారము సేయుచుండెను. మేనమామ చనిపోయిన పిమ్మట నీతఁడు బిజ్జలుని మంత్రిపదమును స్వీకరించి, తనజ్యేష్ఠసోదరియగు నాగలాంబికతోఁగూడ కళ్యాణ పురమునకేగి సైన్యాధ్యక్షుఁడుగను, ధనాగారాధ్యక్షుఁడుగఁ గూడ నియమింపఁ బడెను. బసవేశ్వరుని సౌందర్యవతియగు చెల్లెలైన పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు మోహింపఁగ వారిద్దరకు వివాహమయ్యెను. పద్మావతిపేరు నీలలోచనయని బసవ పురాణమునఁ జెప్పఁబడినది. నాగలాంబిక పుత్రుడైన చెన్నబసవన యనువాఁడు మేనమామయైన బసవేశ్వరునకు వీరశైవ మతప్రచారమునకు కుడిభుజముగ నుండెను. బసవేశ్వరునకు ధనాధికారములు రెండును చేతనుండుటచే వానిని వీరశైవమత వ్యాప్తికై వినియోగింపఁగ, రాజావిషయమెఱిఁగి, బసవేశ్వరునితో విరోధించి యతనిని చెఱనుంప ప్రయత్నింపఁగా నతఁడు శిష్యులతోఁ బారిపోయెను. బిజ్జలుఁడు వెంటాడఁగ వీరశైవు లనేకులు బసవేశ్వరునిపక్షము వహించి పోరాడి రాజును జయించిరి. వీరశైవము క్రమముగాఁ బెరుగుటచే 1167 సం. లో బసవేశ్వరుఁడు శిష్యులచే రాజును జంపించెను. అంత రాజు పక్షపు జైనులకును, బసవేశ్వరుని పక్షపు వీరశైవులకు ఘోరయుద్ధము జరిగి రక్తము ప్రవాహము గట్టెను. పాఱిపోవుచున్న బసవేశ్వరుని బిజ్జలుని కుమారుఁడు వెంటాడఁగ 1168 సం. లో నతఁడు బావిలోనురికి చచ్చెనని కొందఱును, సంగమేశ్వర క్షేత్రమున శివునిలో నైక్యమొందెనని కొందఱును చెప్పుదురు. ఈతని పిమ్మట చెన్నబసవఁడు వీరశైవమత

మునకు నాయకుఁడై గొప్పస్థితికివచ్చి, వీరశైవమతమునకుఁ గట్టుదిట్టము లేర్పఱిచి యుద్ధరించెను. ఈతఁడు శివునియవతారమని వీరశైవులు నమ్ముదురు.

బసవనకాలమున మల్లికార్జున పండితుఁడుగూడ నాంధ్రదేశమున శైవమతప్రచారము సేయుచుండెను. ఈతఁడమరావతిలో నుండఁగ బసవేశ్వరుఁ డాతనికి భస్మము పంపెను. పండితుఁ డాతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరఁగ, మధ్యదారిలో బసవేశ్వరుని మరణవార్తవిని, స్వల్ప కాలము తర్వాతనే భార్యాపుత్రాదులతో వెల్లటూరులో లింగైక్య మొందెను. వీరశైవమతమును రాజకీయోద్యోగు లందఱు క్రమముగ స్వీకరించుటచే జైన బౌద్ధ మతములు రూపుమాసినవి.

4. ఆంధ్రమున వీరశైవవాఙ్మయము :

విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁగల పురాణములు, ప్రబంధములు, చరిత్రలు, కథలు, శతకములు, స్తుతులు, మాహాత్మ్యములు, గేయములు, యక్షగానములు, మొదలైన వివిధసారస్వత శాఖలన్నియు వీరశైవవాఙ్మయమున ప్రత్యేకముగఁ గనఁబడు చున్నవి. ఇందుచే నీమతమునకు ఁగలవిశేషప్రభావము, వ్యాప్తి, జనాభిరుచి, వైవిధ్యము మొదలైనవి స్పష్టపడుచున్నవి. ఈ క్రింది గ్రంథములు వీరశైవ వాఙ్మయమునకు మాత్రమె చెందినవగుటచే సామాన్యశైవమత ప్రతిపాదకములైన నన్నెచోడ కుమారసంభవము, శ్రీనాథుని హరవిలాసాది గ్రంథము లిందు చేర్పఁబడలేదు.

1. వీరశైవమతము :—

1. శివతత్త్వసారము — మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు.
2. చతుర్వేదసారము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
3. వీరశైవ దీక్షాబోధము :— పిడుపర్తి బసవన.

4. వీరశైవాచార సంగ్రహము :— శివరామలింగకవి.
5. వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము :— పర్వతమంత్రిలింగన.
6. శివయోగసారము :— కొలనియాది గణపతిదేవకవి.
7. శైవసిద్ధాంత శిఖామణి :— చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వరకవి.
7ఎ. ,, :— శివయోగీంద్రుడు.
8. శైవాగమ శిఖామణి :— సెప్పెల్లె అప్పనార్యుడు.
9. శైవాచార సంగ్రహము :— తిరుమలనాథకవి.
10. షట్స్థల వివరణము :— సిద్ధనాథుడు.
11. అన్యవాద కోలాహలము :— శివయోగీంద్రుడు.
12. గణమాలిక :—
13. జంగమబ్రహ్మలక్షణము
14. పండిత శివపూజావిధి
15. ప్రభుదేవర వాక్యము
16. శివలింగప్రభావము
17. శీల సంపాదనము
18. షట్స్థల నిర్ణయము
19. షట్స్థల జ్ఞానము

2. పురాణములు :—

1. పండితారాధ్య చరిత్రము :— పాల్కురికి సోమనాథుడు.
2. బసవపురాణము :— ,,
3. ,, :— పిడుపర్తి సోమన.
4. ,, :— మహాదేవకవి.
5. చెన్నబసవ పురాణము :— అత్తలూరి పాపకవి.
6. బసవమహిమామృతము :— వరవీరభద్రుడు.
7. దేవాంగపురాణము :— భద్రకవి లింగకవి.

8. శివరహస్య ఖండము :— కౌంబళకవి.

9. ,, :— కొండూరు వెంకటాచలపతి.

10. ,, :— ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుడు.

3. ప్రబంధములు :—

1. ప్రభులింగలీలలు :— పిడుపర్తి సోమన.

2. ,, :— కొచ్చెర్లకోట రామకవి.

3. శివలీలా విలాసము :— తిమ్మకవి.

4. బసవస విజయము :— మల్లంపల్లి నాగభూషణకవి.

5. ఒడయనంబివిలాసము :— అజ్జరపు పేరయలింగము.

6. సిరియాల చరిత్ర (ద్విపద) :— గంగాధరుఁడు.

7. భల్లాణ చరిత్ర ,, ,,

7ఎ. భల్లాణ చరిత్రము :— (పద్యము) మల్లవరపు వాలేశ్వరుడు.

8. ధర్మగుప్తాభ్యుదయము :— కాశీభునాని నారారాధ్యుఁడు.

9. మల్లారి చరిత్రము :— మరిగంటి వెంకటాచార్యుఁడు.

10. మల్హణ చరిత్రము :— ఎడపాటి ఎఱ్ఱయ.

11. వీరచౌడప్ప కథ :— సాంబయ్య.

12. రేణుక విజయము :— సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

4. మాహాత్మ్యములు :—

1. శ్రీశైల ఖండము :— అత్తలూరి పాపకవి.

2. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము :— అకలనార్యుఁడు.

3. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము :—

4. శ్రీశైల రహస్యవివరణము :—

5. అమరేశ్వర తీర్థమాహాత్మ్యము :—

6. చెన్నమల దేవస్థానమహిమ :—

7. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము — (ద్విపద):— పర్వతమంత్రిలింగన.

5 చ రి త్ర లు :—

1. గురునంబి చరిత్రము :— రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. నవచోళ చరిత్రము :— లింగన సుకవి.
3. మహాదేవ చరిత్రము :— అల్లమరాయఁడు.
4. సిద్ధేశ్వర చరిత్రము :—

6. క థ లు :—

1. చిక్కయకథ :— రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. పిల్లనైనారుకథ :— (ద్విపద) :— పిడుపర్తి బసవన.
3. అనిమిషయ్యకు లింగమిచ్చినకథ :—
4. కూన పాండ్యరాయుని కథ :—
5. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు జయించిన కథ :—
6. బసవదండనాయక వృత్తాంతము :—

7. దండకములు :—

1. వీరభద్రవిజయ దండకము :— శంకుల చోడయ.
2. సిద్ధేశ్వరస్వామిః దండకము :— పెద్ద వెంకటాచలపతి.
3. శివదండకము
4. భల్లాణ దండకము

8. స్తు తు లు :—

1. బసవస్తుతి
2. శివస్తుతి.
3. శివస్తుతి పద్యములు.
4. సోమనాథ స్తోత్రము.
5. శివనామ సంకీర్తనము.

9. వచనములు :—

1. వీరయప్పగారి వచనములు :— వీరప్పయ్య.
2. భవానీమనోహర వచనములు.
3. శంకర వచనములు.

10. కీర్తనలు :— (గేయములు)

1. చెన్నమల్లేశ్వరుని కీర్తన.
2. బసవన కీర్తనలు.
3. శివకీర్తనలు.
4. వీరశైవ కీర్తనలు.

11 యక్షగానములు :—

1. చిరుతొండ భక్త కథానిధానము :— వాలె కోటయ.
2. బసవ కల్యాణము :— అనుమోజ సన్యాసకవి.
3. సిరియాల చరిత్రము :— తిమ్మకవి.
4. సిద్ధేశ్వర వసంతవిలాసము :— పెద్ద వేంకటాచలపతి.
5. అక్కమహాదేవి చరిత్రము :— పాపమ్మ.
6. శివపారిజాతము :—
7. వడియునంబి చరిత్రము :—
8. సాంబశివ విలాసము :—
9. భల్లాణనాటకము.

12. శతకములు :—

1. అల్లమప్రభుశతకము :— దెందులూరి పద్మనాభయ్య.
2 గణసౌజన్యాఖ్యానశతకము :— నాగరాజు.
3. భవానీమనోహరశతకము :— పండితారాధ్యులవీరేశలింగం.

4. మల్లేశ్వర శతకము :— చేటవర్తి కొండయ్య.
5. మహిషాసురమర్దనీశతకము :—మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి.
6. అమరావత్యమరామహేశ్వరశతకము:—విశ్వనాథకామయ్య
7. శివశతకము :— అమలాపురపు సన్యాసి.
8. శ్రీ కాళహస్తి శతకము :— విరూపాక్షకవి.
9. శ్రీ విశ్వేశ్వరశతకము :— వేలుప్వారి వినన్న — సాంబశివకవి.
10. సర్వేశ్వరశతకము :— అన్నమయ్య.
11. సోమేశ్వరశతకము :— శివరామయ్య.
12. చెన్నమల్లేశ్వర శతకము :—
13. బసవశతకము.
14. బసవేశలింగ శతకము.
15. భవానీశతకము.
16. భైరవశతకము.
17. మహాప్రభు శతకము.
18. మురుమళ్ళ వీరశంకరశతకము.
19. వీర కాళికాంబ శతకము.
20. వీర గురువరేణ్య శతకము.
21. వీరభద్ర శతకము.
22. శ్రీశైల శతకము.
23. సంగమేశ్వర శతకము.
24. సోమనాథలింగ శతకము.
25. మల్లీశ్వర శతకము.
26. వీరశంకర శతకము.
27. శ్రీశైల మల్లికార్జున శతకము.

1౬. పరిశిష్టము :—

1. సాంబోపాఖ్యానము :— మోచర్ల అన్నయ్య.
2. శివజ్ఞానమంజరి :— పరమానంద తీర్థుఁడు.
3. జంగమకాలజ్ఞానము :— (జ్యోతిషము) — వీరప్పయ్య.
4. శైవగ్రంథము :— బాలకవి అనంతయ్య.
5. అక్షరాంకములు :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
6. బసవరగడ :— ,,
7. శైవ విషయశ్లోకము.
8. చిక్కయరాజుకుమారజాతకము.
9. చెన్నబసవేశ్వరవృత్తాంతము.
10. దేవాంగఋషివంశము.
11. సర్వజ్ఞకాలజ్ఞానము.
12. శంకరసంహిత.
13. ప్రమథగణమాలిక.
14. బసవసంబోధనము.
15. శివభక్తిదీపిక :— రంగన కవి.
16. హైమవతీపతిచత్వారింశత్.

Books consulted :—

1. Veerasaiva or Lingayat sect - in *Vaishnavism etc.*, by Dr. R. G. Bhandarkar.
2. బసవపురాణప్రస్తావన :— కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు.
3. పండితారాధ్యచరిత్రోపోద్ఘాతము :— by Dr. C. Narayana Rao.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

ప్రథమ ప్రకరణము.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునకు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాఁడు; ఈతని శివతత్త్వసారము వేదమువంటిది.

కవిజీవితము:— గోదావరి మండలమందలి దాక్షారామ భీమేశ్వరగ్రామమున, భీమేశ్వరస్వామి దేవాలయమున కులక్రమాగతమగు పూజారియు, వాణసవంశజుఁడు నగు భీమనకు గౌరవాంబయందు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవు వరప్రసాదమున నీతఁడు జనించి, యాదేవునామమే పెట్టఁ బడెనని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమునఁ దెల్పెను. ఈతని సూత్రగోత్రాదులఁ గూర్చి యావీరశైవకృతియందేమియు వ్రాయఁబడకున్నను, 'చతుర్మత నిర్ణయ' మను చిన్న సంస్కృతగ్రంథ మందీతఁడు గౌతమ గోత్రికుఁడనియు, ఋగ్వేద శాఖాన్వితుఁడనియుఁ దెలుపఁబడినది. ఈగ్రంథ మోరుగంటి శివధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితమైనది; కాని దీనినెవ రెపుడు రచించి నదియు తెలియదు. కాన నీవిషయ మెంతవఱకు ప్రమాణమో విచా ర్యము. చందవోలు కైఫీయతులో (లోకల్ రికార్డ్సు, సంపుటము 19-438) మల్లికార్జునపండితుఁడు 'వాణస' వంశోద్భవుఁడని యున్నది. కర్ణాటక

కవి చరిత్రకారుఁడుగూడ నీతఁడు 'వాణస' వంశమువాఁడనియే తెల్పుచున్నాఁడు. నన్నయభట్టు మిత్రుఁడగు నారాయణభట్టు వాణసవంశజాతుఁడట. పద్మోత్తర ఖండకృతిపతి కందనమంత్రి వాణస వంశజుఁడనియు, కాశ్యప గోత్రుఁడనియు మడికిసింగన దెల్పుటచే, వాణస వంశీయుఁడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడుగూడ కాశ్యప గోత్రికుఁడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగా రూహించుచున్నారు. కాని వాణస వంశోద్భవులైన పై మువ్వురకు 'గోత్రభేదమున్న' దని, శతకకవుల చరిత్ర కారుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఏకవంశ నామకులలో గోత్రభేదము లుంట నేఁడుగూడఁ గాన నగునుకదా. కాన నీ గోత్ర విషయము సందేహాస్పదమే.

భీమేశ్వరము సమీపముననున్న కోటిపల్లి వాసుఁడైన యారాధ్యదేవుని శిష్యుఁడై, యాతనిచే శైవదీక్ష నొంది, శైవమత రహస్యములఁ బూర్తిగ గ్రహించి యీతఁడు, శైవాచార పరుఁడును, శివపూజా తత్పరుఁడును, శివభక్తుఁడునై 12-వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున 1150 మొదలు 1180 వరకు నాంధ్రదేశమున శైవమత ప్రచారము సేయుచు ప్రఖ్యాతుఁడై శివతత్త్వసారాదికృతుల నొనరించెను.

ఈతఁడు గుంటూరు మండల మందలి తెనాలి తాలుకాలో నేఁడు చందవోలను పేరుగల నాఁటి ధనదపురమున వెలనాటి చోడుఁ డను పేరుగల రాజాస్థానమున బౌద్ధ మతాచార్యులతో వివాదముచేసి, తన మతమును స్థాపించెను. శివమతోత్కృష్టతను చాటుటకుఁ దన శిరస్సు నిచ్చుటకును, నగ్నిలో దుముకుటకు సిద్ధుఁడై యుండి 'రుద్రమహిమ' మనుకృతి నొనర్చెను. బౌద్ధమతగురువు పరాజితుఁడై పండితుని నిందింపఁగా నాతని శిష్యు లది సహింపక, [illegible] ద్వీపమునఁ గల బౌద్ధాలయమును [illegible], రేవణయ్య, దేవయ్య లనువా [illegible]

తనగురువు హత్యకు పండితుఁడే కారణమని రాజు గ్రహించి యాతని కన్నులఁ బెరికింపఁగ, శివానుగ్రహముచే తిరిగి యాతనికి నేత్రములు వచ్చెనట. అంత పండితుఁ డారాజు నాతని రాజ్యమును నాశనమగునట్లు శపించి శిష్యసహితముగా నక్కడనుండి నమరావతికి వెడలిపోయెను. ఈతఁడు చందవోలులో నున్నపుడే 'లింగోద్భవగద్య' ను చెప్పెను. అమరావతిఁ జేరగనే 'యమరేశ్వరాష్టక' మును రచించెను. ఈతఁ డిక్కడున్నప్పుడు బసవేశ్వరుఁ డితనికి విభూతిని పంపఁగనే యితనికి కర్ణాట భాషయందు కవిత్వము చెప్పుశక్తి మొదలుపెట్టెను. బసవనిశక్తి కాశ్చర్య పడి వెంటనే యతనిని గలిసికొనుటకై కళ్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. అమరావతి, నడుగుడుములు, (కృష్ణాజిల్లా, నందిగామతాలూకా, మునగాల జమీందారి యందలిది), పానుగల్లు గ్రామములుచేరి, పిమ్మట వని పురమునకేగి, యటనుండి కళ్యాణపురమునకు వెడలఁబోవుచుండఁగ, నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినముల క్రితము బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యము చెందెనన్న వార్తవిని దుఃఖించెను. తర్వాత శ్రీశైలమునకై వెల్లటూరు నకుఁ బోయి, తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను, తనకు బదులుగా శివ రాత్రినాడు శ్రీశైల పర్వతమెక్కి గిరిప్రదక్షిణముచేసి తనవ్రతమును చెల్లింప పంపించిఁ 'పర్వత వర్ణనము' నుడివెను. దోనయ్య పర్వతము దిగి రాగనే యీశ్వర ప్రార్థనము చేసి భార్యా పుత్రాదులతో వెల్లటూరు నందు లింగైక్యమొందెను. శ్రీపర్వతముఁ దానెక్కలేక తనశిష్యుని పంపుటచే నప్పటి కాతఁడు వృద్ధుఁడై యుండఁదగును. వీరశైవ పంచా చార్యులందలి పండితారాధ్యుఁ డితడే యని కొందరందురు.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును, నన్నెచోడుని గురువగు జంగమ మల్లికార్జునుఁడు నొకరేనా :—నన్నెచోడుని కుమార సంభ వాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతియగు జంగమ మల్లికార్జున మహామునకు (1) శివతత్త్వజ్ఞానపన్నాసను VIII-195, (2) పరవాదీంద్ర

ఘనాఘనా నిలు, మహీసురేంద్రుఁడు VIII, 197, (3) కవీంద్రుఁడు IX. 364, (4) బ్రహ్మకులాధీశుఁడుX. 568, (5) అపరిమిత విద్యాపరిణతుఁడు X. 780, (6) శివాగమవేది (7) అమోఘ వచోనిధి X. 781, (8) బ్రహ్మకులోత్తంసుఁడు, (9) సంసార పదవియుక్తుఁడు 1008, అను విశేషణముల వాడినాఁడు. ఇందులో చివరివిశేషణము తప్ప తక్కిన వన్నియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యునకుఁగూడ సమన్వయించును. ఇద్దరు సుమారుగ సమీప కాల జీవులు. ఇందుచే నిద్దరు నొక్కరేమోయను భ్రాంతి గొందరకుఁ గల్గుచున్నది. కాని నన్నెచోడుని గురువు మునియు, నస్ఖలిత బ్రహ్మచారియు కాగ, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు సంతానవంతుఁడును, గృహస్థాశ్రమమునుండియే లింగైక్యమును బొందెను. నన్నెచోడుఁడు తనగురువునకు పండితశబ్దము విశేషముగ వాడినట్లగపడక పోవుటయు, మల్లికార్జున పండితుని పాల్కురికి సోమన 'పండితమల్లయ' యని విశేషముగ వాడుటచేత నొక్కరు గాజాలరు. పండితయ్య బ్రహ్మచారిగా నున్నప్పుడే నన్నెచోడుని గురువుగా నుండఁ గుమార సంభవము వ్రాయఁగూడదా యని యాక్షేపము వచ్చినది. (చూ. శతక కవులచరిత్ర. పుట, 14). కాని పండితుఁడు చిరుతవయస్కుఁడై బ్రహ్మచారిగా నుండుకాలమున నన్నెచోడునకు గురువు గాఁగలుగు విద్యావిశేషము లుండియుండవు. మఱియు నన్నెచోడునిగురు వాజన్మబ్రహ్మచారియగు కాలాముఖ యోగికాఁగ, పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత మతమునకుఁ జెంది, వార్ధక్యమునఁగూడ సన్యసింపక భార్యా పుత్రాదులతో లింగైక్యముఁ జెందుటచేత నిరువురు నొక్కరు కాఁజాలరు.

కవికాల నిర్ణయము:— పండితారాధ్యుని కాలమును నిర్ణయించుట కాతని సమకాలికుల చరిత్ర తోడ్పడుచున్నది. పండితుఁడమరావతి యందుండఁగ బసవేశ్వరుని దూత లతనియొద్దకు వచ్చి విభూతి నిచ్చిరనియు, పిమ్మట తా నతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరి నైజాముసరిహద్దలి

వనిపురము చేరఁగనే బసవన లింగైక్యము చెందెనని క్రీ. శ. 1168 లో వినెను. కాన నీతఁ డాకాలమున జీవించి యుండెననుట స్పష్టము. మఱియు పండితుఁడు రాజసభయందు బౌద్ధులతో వాదించినది క్రీ. శ. 1163 నుండి 1180 వఱకు రాజ్యముచేసిన రెండవ వెలనాటి-చోళుని దగుటచేతను, పండితుని కనులు పెఱికించిన యారాజమంత్రియు, రాజు బావమఱదియు నగు బుద్ధరాజుగూడ క్రీ. శ. 1171-వ సం॥ న నున్నట్లు దెలియుటచేతను, మఱియు పండితుఁడు పానుగల్లునకుఁ బోయినపు డాదేశము నేలుచుండిన రాజగు నుదయావనీశుఁడుగూడ క్రీ. శ. 1162-వ సం॥ ప్రాంతముననే యుండుటచే పండితారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. 1175 వఱకు జీవించి యుండవచ్చు ననియు, నప్పటికి సుమారు 70 సం॥ వయస్సుగల వృద్ధుఁడై పర్వత మెక్కలేనిస్థితిలో నున్నచో క్రీ. శ. 1110 ప్రాంతమున నీతఁడు జన్మించెననియు తలంపవచ్చును.

శివతత్త్వసారము బసవేశ్వరుని మరణానంతరము రచింపబడిన ట్లిందలి భక్తుల కథలవలనఁ దెలియుచుండుటచే నిది క్రీ. శ. 1168-1175 మధ్యకాలమున రచింపఁబడిన ట్లూహింపవచ్చును.

ఈతని గ్రంథములు:—— వెనుకఁ దెల్పిన శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవదేవగద్య, రుద్రమహిమ, యమరేశ్వ రాష్టకమను గ్రంథములే కాక, భీమేశ్వరగద్యము, స్తుతిశ్లోక పంచకము, పర్వతవర్ణనము, శ్రీముఖ దర్శనగద్య, ఆద్యభక్తగణసహస్రనామము లనువానిని రచించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున

'శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను,
గద్య పద్యంబు లాకాంక్షఁ జదువుచు'—వ్వాద. ప్ర.
'శతకంబు శివతత్త్వసార దీపకళిక'—పర్వత. ప్ర

అని రచించుటచేఁ గొందఱు శివతత్త్వసార మను శతకమునే రచించెననియు, మఱికొందఱు శివతత్త్వసార మనునది యొకటియు, శతక మనునది మఱి యొక గ్రంథమును రచించెనని తలంచుచున్నారు. (చూ. విభూతి Vol II. No 4 for June 1940 Page 177) పైగ్రంథములలో శివతత్త్వసార శతకములు గాక మిగిలినవి సంస్కృత పుస్తకములుగాఁ గనఁబడు చున్నవి. ఈశతకము శ్రీగిరిమల్లికార్జునశతకము గానోపు. అందలిదని యీక్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథముల గలదు.

ఉ॥ లోకములెల్ల నీతనువులోనివ నీవట యెంతగల్గుదో,
నాకప పద్మసంభవ జనార్దను లాదిగ నెల్ల పెద్దలుఞ్
నీకొల దింత యంత యననేరక గ్రొమ్మొక్క-దొడంగి రన్నని
న్నేకరణిఞ్ నుతింతు ఁబరమేశ్వర శ్రీగిరి మల్లికార్జునా॥

ఈపద్యభావమే శివతత్త్వసారమున 1, 6, పద్యములలోఁ గలదు. కాని కొందఱు శివతత్త్వసారమే శతకమనియు, నిందన్వర్థ నామములుగా నూరుపద్యములు మాత్రమేకాని, పద్యాంతమున శతకసంప్రదాయము ననుసరించి యేకసంబోధనమే కాని లేకపోయినను శతకఫక్కి-నివ్రాయఁబడి యుండుటచే శతకమని దీనికి రూఢియైన దనిరి. అందుచేతనే కాఁబోలు శతకకవుల చరిత్రలో నీకవిగూడఁ జేర్పఁబడెను. ప్రకటితమైన యీ గ్రంథము 489 కందపద్యములు గల్గి యసంపూర్ణతను దెల్పుచున్నది. ‘ఇటీవల చెన్నపురి రాజ్యలిఖిత పుస్తకాలయమున కన్నడభాషయందలి శివతత్త్వసార మొకటియున్నట్లుగా వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించిరి. అదియు నాంధ్రకృతియు నొకేవిధముగనున్నవట. కాని యదికూడ నసంపూర్ణమేయఁట. కన్నడకృతిని పట్టి యీరెండు శివతత్త్వసారములు వేయిపద్యములతోఁగూడి యుండుననను నూహాకు తావిచ్చుచున్నవి. ఒకవేళ కన్నడకృతిని గూడ పండితుఁడే రచించి యుండునేమో. బసవన యనుగ్రహమున నితనికి కన్నడకవిత్వముగూడ వచ్చెననికథా తెలియు

చున్నది. లేదా, యితరులే రచించియుందురో. ఇవికాక సంసార మాయాస్తవము, శంకరగీతములు, పదములు, నానందగీతములు, పదములును, గూడ నితడు రచించె ననుకొనదగినట్లు సోమనాథుఁడు పేర్కొనినాఁడు * (చూ. పం. చ. దీక్షాప్రకరణము—పుట 181—182) మఱియు నితఁడు కర్ణాటభాషయందు గణసహస్రనామము, ఇష్టలింగస్తోత్రము, బసవగీత లను గ్రంథములను రచించినట్లు గన్పడుచున్నది.

---

* పండితారాధ్యచరిత్ర – దీక్షాప్రకరణము పుట 181.

ఉదితస్తవన సంయుత వాక్యుఁడగుచు,
హరలీల దేలుచు హరలీల దనర
' హరలీల ' యనుకృతి హరలీలఁ బొగడు.
మహిఁ జెప్పఁబడు ' మహిమ్న స్తవం ' బనను
మహిమాకరుని మహామహిమ గీర్తించు
మలహరణంబగు ' మలహణం ' బనను
మలహణప్రియుని త్రిమలహరుఁ బొగడు.
శ్రీమహంబైన ' యనామయంబు ' న ని
రామయుండగు కరుణామయుఁ బొగడు.
నాయతప్రీతి ' హలాయుధం ' బన హ
లాయుధప్రియు త్రిశూలాయుధుఁ బొగడు.
పాంచభౌతిక పంచ పంచేంద్రియ ప్ర
పంచ దూరు నుతించు ' పంచగద్య ' ముల
శివతత్త్వసార సంచిత మహామహిమ
' శివతత్త్వసార ' మను శివకృతిఁ బొగడు.
మహనీయమగు ' రుద్రమహిమ ' యనుకృతిని
మహనీయమగు రుద్రమహిమఁ గీర్తించు
నలరు ' సంసారమాయాస్తవం ' బనను
నలరు సంసారమాయాదూరుఁ బొగడు.
'శంకరగీత' భాస్వత్పదావళిని
శంకరు దురితభయంకరుఁ బొగడు.
'నానందగీతంబు' లనుపదముల స
దానందు భక్తగణానందుఁ బొగడు.
'బండారుబసవన్న భవ్యగీతముల'
బండారు బసవన్న ప్రాణేశుఁ బొగడు.

శివతత్త్వసారము:— ఈతఁడు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములలో నిదే యింతవఱకు లభించినది. ఇందు స్వమతమైన శైవమత ప్రాశస్త్య స్థాపనమును, పరమతములైన వేదబాహ్యములగు బౌద్ధజైన మతములును, వేదవిహితములైన యద్వైతాది మతములు నిర్దాక్షిణ్యముగ ఖండింపఁబడి, శివభక్తులయు, గణములయు మహిమలును వర్ణింపఁబడుటయే కాని వేరుకథావస్తువేమియు లేదు. అందందు శివస్తుతి చేయఁబడినది. కాన నిది కందపద్యములలో వ్రాయఁబడినను కావ్యముకాక మతగ్రంథమైనది.

ఈ గ్రంథమందలి కవితాశైలి నన్నయ కవితాశైలివలె సంస్కృత పదజటిలమై భావ గాంభీర్యమునకుఁ దగిన దుందుభి ధ్వానము వంటి శబ్దాడంబరము గల్గి సామాన్య పండితులకుఁగూడ సుబోధకమయ్యు, పామరులకు మాత్రము గ్రామ్యమగుట లేదు.

క॥ ఖరకర పద్మజ రుద్రాం, బురుహోదర ముఖ్య దివిజపుంగవ సచరా
చర భూతనికర పంచా వరణంబులు గొల్వనుండు వాఁడవు రుద్రా.

క॥ త్రిమలకృత దుఃఖ సంసా, రమహాబ్ధి నిమగ్న జీవరాసులు నీయు
త్తమ కారుణ్యవశంబున, విముక్తులై నీవెపోలె వెలుఁగుదురు శివా.

క॥ కోరరు మఱచియు స్వర్గస్వారాజ్య ప్రముఖనిఖిల సంభూత భవా
పారసుఖంబులు శివరస భూరిసుఖానుభవ భక్తపుంగవులు శివా.

క॥ కావున భక్తులు త్రిజగ, త్పావనులు భవాంధతమస పటలవిఘటనో
ద్భావిత నిజమహిమార్క ప్రభావను లవినాశులతికృపాపరు లెందున్.

ఇట్టివే 217, 251, 252, 259, 286, 302, 354, 355, 367, 373, 376 సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఇతఁడు కవిత్వమున సరసమగు నుపమాలంకారములను వాడును.

క॥ విను, పరుసవేదిసోఁకిన, యినుము క్రియ, న్నిన్నుఁ గొలిచి యెవ్వండైనన్
దినయయన యుత్తముఁడనఁబడుఁ, బొనరఁగ శివభక్తుఁడగ్రపూజ్యుండగుటన్.

క॥ ధరణిఁ గుల రూప విద్యలఁ, బరఁగి భవద్భక్తిలేని పాలసుఁడు గడుం
బరిమళము లేని కుసుమము, గర మొప్పనిభంగిఁ గొఱయుగాఁడు మహేశా.

క॥ మసి కప్పడమునఁ బొదివిన, యసదృశమాణిక్యమెట్టులట్టుల దుర్జా
తి సమావృతుఁ డయ్యును నీ,కు సదాభక్తుఁడగు మనుజకుంజరుడు శివా.

ఇట్టివే 154, 193, 195, 198, 306, 307, 308, 323, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

సందర్భోచితముగ చక్కని నిదర్శనాద్యలంకారములఁ గూడ నితఁడు కవిత్వమున చొప్పించును.

క॥ ఎట్టికడుఁగీడుకులమునఁ, బుట్టియు శివ నిన్నుఁ గొలిచి పూజ్యుఁడ మనుజుం
డట్టిదధర్మువు, రొంప్పిం, బుట్టియుఁబద్మంబుసాలఁ బూజ్యముకాదే.

క॥జడమతులల్పమయెఱిఁగెడు, వెడవారలుశివునిమహిమయెరుగుదురెమహిన్
జడనిధివెడల్పులోఁతును, గడునెఱుగునెనూతిలోని కప్పలుబుద్ధిన్.

క॥ వేదపురాణములెఱిఁగి స, దోదితుఁడగుశివునినెఱుఁగ నోపరు పాపుల్
మేదినిఁజూచియుఁబూర్వది, శాదిత్యునిఁగొశికంబు లనునవి గనునే.

ఇట్టివే 135, 239, 244, 463, 464, సంఖ్యగలపద్యములుగూడ.

కాని తర్వాతి శైవకవులు వాడిన దేశికవిత, సరళరచన యిందు గానరావు. కన్నడ పదములు వాడుట మాత్రముక్వాచిత్కు గాకలదు. ఇందన్వయ కాఠిన్యము, ప్రాతపడ్డ మాటలును గలవు. వక్కఁడు, ఓడు, ఆలరి, ఎయిదడు, ఆలొపు, ముద్దటలడిఁచిన, పాదఱి, సూడపెట్టు త్రిప్ప టము, నొడ్డణము, ప్రువ్వెల్లు, బడరుడు మొదలైన పదములిప్పుడు వ్యవహారమున లేవు.

శ్రుతులందలి యనేక సంస్కృత వాక్యములను దనగ్రంథమున స్వమతప్రమాణమునకై సునాయాసముగ కందపద్య మధ్యమున నిమిడ్చి నాఁడితఁడు.

క॥ వసుమతిఁ జిత్రము జితచి, త్త సంభవా 'నకర్మణా నతపసా నజపై
ర్న సమాధి భి' రవ్యయ నీ, యసదృశ భక్తికిని బ్రియుఁడ నగుదీశానా.

క॥ భక్తియ ముక్తితెరువు వి, ధ్యుక్తముగ నహోయ ప్రియ"చతుర్వేదా మ
ద్భక్తిశ్చ శుచీ" యనునా, సూక్తి ప్రధానమ్ముగాఁబశూత్తముల కజా.

క॥ మానుగ నెప్పుడు "మద్భక్తా న వినశ్యంతి" యనఁగఁదగియుండఁగ నీ
శాన భవత్కారుణ్యాం, భోనిధి ననుఁదేల్చి ముక్తిఁబొందింపు శివా.

ఇట్టివే 4, 115, 116, 131, 147, 156, 180, 181, 203, 210, 279, 348, 461, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఈసంప్రదాయము పాల్కురికి సోమనాథాది శైవకవులలోఁ గూడఁ గనఁ బడుచున్నది.

అన్యమత ఖండన మీతఁడు బహుకఠిన వాక్యములతోఁ జేసెను. వేమనవలె తనభావముల నుద్బోధించుటకై సంకోచముగాని భయముగాని చెందఁడు. ఈతని హాస్యము పరిహాసరూపమై పరులమనస్సు నొప్పించును. ఈతఁడు ప్రతిపాదించిన భక్తియుత్తమమై, విశిష్టాద్వైతుల జీవాత్మ పరమాత్మల సంబంధమును నాయికా నాయకుల ప్రేమభావముగా వ్యక్తీకరింపఁ బడినది. 'భవచ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా పరవశ భావమున' నిన్ను బ్రణుతింతు శివా. (12) ఈగ్రంథమున శైవధర్మ ప్రతిపాదనము తప్ప వేరుకావ్య కథాశిల్పము లేకపోవుటచే దీనికి విశ్వజనీనత్వము లేకపోవుటయేకాక, యిందలి భక్తుల మహిమాది విషయములనే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్ర, బసవపురాణము లందు ప్రపంచించి ద్విపదరూపమున పామరజనులకుఁ గూడ గ్రహ్యాణ

పాత్రమై, పాడుకొనుటకుఁగూడ యోగ్యముగ జేసి కథారూపమునఁ గూర్చుటచేత, మఱియు నిందు వివిధభావము లన్నింటికి కలిపి యేకఛంద మైన కందపద్యములో వ్రాయుటచేత శివతత్త్వ సారము విశేష ప్రచారము నొందలేదు. ఇందు 18 — 20 పద్యములఁ బట్టి షష్ఠ్యంతముల నీకవి కూడ వాడినట్లు గనబడుచున్నది.

కవివైదుష్యము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వేదవేదాంగ శాస్త్రకోవిదుఁడని యతని రచనములే చాటుచున్నవి. ఈతఁడొనర్చినని చెప్పుకొనఁబడు మహిమల యాథార్థ్యములం దతిశయోక్తులని కొన్ని గీటునఁబుచ్చినను, నితఁడు నిశ్చలభక్తిచే నీశ్వరానుగ్రహమును బొంది తన యనుయాయులను గూడ తరింపఁజేసెనని విశ్వసింపవచ్చును. ఈగ్రంథమందలి 21 — 30 పద్యములఁబట్టి యీతఁడు పాశుపతశైవ మతావలంబికుఁడని తెలియుచున్నది.

మతవిషయములు:— ఈకాలమున బౌద్ధ జైనాది వేదబాహ్య మతములు నష్టప్రాయములై, ప్రాబల్యమును గోల్పోయినను నచ్చటచ్చట శైవుల కుపద్రవము గల్గించుట మానలేదు. అద్వైత మత మితరమతముల నిర్మూలము చేయఁ బ్రయత్నించుచుండగా, దాని యొత్తిడికి బౌద్ధ జైన మతములేకాక శైవమత మేమాత్రము తాళలేక పోయినదని శివతత్త్వసారాది శైవగ్రంథము లామతమును కఠినముగా ఖండించుట వలనను, శైవేతరుల దూషించి హింసించుటవలనను స్పష్టమగుచున్నది.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత శైవమునకుఁ జేరిన వాఁడు. ఈ మతము ప్రకారము సకలప్రాణులు పశువులనియు, సమస్త పశురాసికి శివుడు పతియనియు, సంసార బంధమే పాశమనియు, పశుపతి యగుశివుఁడు తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదము గావించి ముక్తి నొసఁగును. ఈమోక్షమునకు భక్తియే ప్రధానమార్గము. ఈమతమువారు వేదమును

ప్రమాణముగ నెంచి, వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరింతురు. పండితారాధ్యుఁడు "భక్తిమీఁది వలపు, బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు పాయలేను నేను బసవలింగ" యని బసవేశ్వరునకుఁ బంపినవార్తను బట్టి యితఁడు వర్ణవ్యవస్థయందు సంశయాత్ముఁడుగను, బసవేశ్వరుని భక్తి మతమునకుఁ దన మతమునకు సామరస్యము గల్గింప శక్తిజాలకయు, దానికై ప్రయత్నించిన వాఁడుగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నిర్దేశించిన శివదీక్షలో రుద్రాక్ష విభూతిధారణము మాత్రమే గలదుకాని లింగధారణములేదు. ఇది తర్వాత బసవేశ్వర మతప్రాబల్యమున నిందుఁ జేరియుండవచ్చును.

శంకరాచార్యుని మాయావాదము ననిర్వచనీయానుపత్త్యాది యుక్తుల మూలమున నితఁడు ఖండించెను (చూ. ప. 39.) ఈ మార్గమునే తర్వాత రామానుజుఁడు శ్రీభాష్యమునఁగూడ నవలంబించెను. ఈవాదమున కీతఁడు విశిష్టాద్వైత మతముతో నేకీభవించినను, నన్యవిషయములలో నితనిది ద్వైతదృష్టియే. ఈతని మతము ప్రకారము ప్రపంచము సత్యము, నాత్మకంటె భిన్నమును. (35 — 37); జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరు ; శివునకు జీవునకు సర్వత్ర పరమాణు భేదము గలదు. (40 — 42); భక్తివలన ముక్తి గలుగును గాని, కేవలజ్ఞానము వలన రాదు. (243 — 4); క॥ జ్ఞాని యగువాఁడుభక్తి విహీనుం డగునేని ముక్తి కెయిదడు. (243)

ఈరీతిగనే పోతన విష్ణుభక్తిని భాగవతంబున ప్రతిపాదించినాఁడు: " ధర్మతత్త్వ ధీపరిణతి సాధనంబగు స్వభావముఁ దాల్చిన యట్టిమర్త్యులు ......తదంఘ్రి పంకరుహము లర్థిమైఁ గొలువగానమిఁ బొందరు తత్పదంబునక్". (III. 510). తనమతమును ప్రతిపాదించుటలో పండితారాధ్యుఁడు కేవలము యుక్తి సాహాయ్యమేకాక, వేదోక్తిసాయమును గూడఁ బడసి యావేదవాక్యములకు ద్వైతపరముగనే యర్థముఁ జెప్పినాఁడు.

ఈ వీరశైవ మతమునఁ గొన్ని విచిత్రాచారములు గలవు. భర్త శివభక్తుఁడుగానిచో భార్య వానిని త్యజింప వలయునట (231 – 33.) అట్లుచేసిన దోషములేదట. శైవమత ప్రచారము కొఱకు జీవహింస గూడఁ జేయవచ్చునట (247 – 280). శివకార్యమునకై మరణించిన వారి కపరకర్మలుగాని, సూతికముగాని జరపక సంతోషముతో పండుగఁ జేయవలయునట (281 – 83). శివనిర్మాల్యమును శివదీక్షితుఁడు తప్ప నితురులు దినరాదట (215 – 222).

Books Consulted :—

(1) శివతత్త్వసారము:— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రచురణము.

(2) శతకకవులచరిత్ర:— వంగూరు సుబ్బారావు.

(3) పండితారాధ్యచరిత్రము:— విభూతి Vol. II. No. 4.–June 1940.

(4) మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు:— వావిలాల వేంకటేశ్వర శాస్త్రి - భారతి. XVII 5.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు

కవిప్రాశస్త్యము — వ్యక్తిత్వము:— వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునకు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాఁడైనచో, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు విష్ణువువంటివాఁడు. వీరశైవమత ప్రతిష్ఠాపకుఁడైన బసవన మహామహిమాన్వితుఁడును, మహాభక్తుఁడు, గాయకుఁడు, కవిమాత్రమేయగును గాని పండితుఁడుగాఁడు. కాన నీతని యనుయాయులు భక్త్యావేశముచే నీమతమునఁ జేరిరి. కాని భక్తులున్నంత కాలమే యీమతము నిలుచును, తర్వాత దీనియునికి సందేహాస్పదమే. ఏమతమైనను బహుకాలము నిల్వవలయుననిన నన్యమతస్థులతో వాదించి, వారి మతముల ఖండించు పాండిత్యశక్తిగల మతప్రచారకర్త లుండవలయును. ఈలక్షణము బసవనకు లేకపోయినను నాంధ్రదేశమున పండితారాధ్యున కుండుటచే నాకార్య మతఁడు నిర్వహించినాఁడు. కాని యట్టిపండితుఁడు న్నంతకాలమే యీమతము నిల్చును. అది శాశ్వతముగ నుండవలయు ననిన పరమతముల ఖండించి స్వమతము నుద్ధరించు గ్రంథములను ప్రాచీన గ్రంథప్రమాణ పూర్వకముగ నుండి, పండితులఁగూడ సంతృప్తి పఱచునట్లు రచించగల పండితులైన కవులు కావలయును. ఇంతటితోఁ జాలదు. కొలదిపండితుల మాత్రము సంతృప్తిపరచిన మతప్రచారము బహాటముగా సాగదు. జనసామాన్యమునకు సులభ గ్రాహ్యమగునట్లు, మతావేశము గల్గించునట్లు గ్రంథములఁ గూడ ముఖ్యముగా రచింపవలయును. ఈ కార్యమును బసవనాదులు నిర్వహింపలేదు. కాన నాలోపము వీరశైవమతమునకు మిగిలిపోయినది. దానిని దీర్పగల మహా

నీయునకై వీరశైవలోక మెదురుచూచినది. చివరకు పాల్కురికి సోమనాథుడుద్భవించి యాలోపమును దీర్చుటకై, పండితుల సమాధాన పరచు నిమిత్తము సోమనాథభాష్య, రుద్రభాష్యాదులను, సామాన్య జనుల యాదరణకై బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించి, విదేశీయులలోఁ గూడ ప్రచారము సాగుటకై కర్ణాటబాషలో గూడ గ్రంథరచన గావించినాడు. ఈవిధముగ వాఙ్మయరూపముగ వీరశైవ మతమునకు నిరుపమానమైన సేవయొనర్చి తన్మత ప్రచారము విశేషముగ జేసి యామతము శాశ్వతముగ నుండునట్లు చేసినవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ఈతని తర్వాతి వీరశైవు లితనిని బసవ పండితారాధ్యులతోఁ బాటు గురుపీఠముగా గ్రహించి 'భృంగి' యవతారమని భావించిరి. వీరశైవులు దమ పుత్రుల కభిమానముతో బసవనామము తోఁబాటు 'సోమన' యనిగూడ నామకరణము చేయుచుండిరి. (1) ఈతనితర్వాతి వీరశైవకవులందరు నితనికిఁ దొలిమ్రొక్కుల దమ కావ్యారంభముల చెల్లించుచు, నీతనికృతులను రూపాంతరముననో, లేక తద్గ్రంథాంతర్భాగములనో రచించి యాతని కంకిత మొనర్చుచుండిరి. (2) వీరశైవకవులేకాక, తదితరులైన పోతన, శ్రీనాథ, ధూర్జటి మొదలైన కవులు గూడ నీనికవిత్వము ననుకరించిరి. గౌరన, గోనబుద్ధారెడ్డి కోనేరుకవి, తిమ్మకవి, మొదలైన ద్విపదకావ్యకర్తల కితఁడు మార్గదర్శకుఁడు. ఆంధ్రవీరశైవులకే కాక కర్ణాటకమునఁ గూడ నీతని కీగౌరవము దక్కినది. ఈతని యాంధ్రకావ్యములు కర్ణాటక సంస్కృతములందు భాషాంతరీకరింపఁడినవి. వీరశైవ మతస్థాపకులైన బసవ పండితారాధ్య చరిత్రములను ప్రప్రథమున బహురసవంతముగ, నుద్రేకకరముగ వ్రాయగల్గుటయే కర్ణాటాంధ్రవీరశైవకవు లీతనిపై నింతగౌరవమును జూపుటకు ముఖ్యకారణమైనది. తదుపరి యీరెండు భాషలందుగూడ నితఁడు కవియై, యామత ప్రతిపాదక విశేష గ్రంథముల వ్రాయుట మరియొకటి.

ఇతఁడు భవి పాకవర్జనాది వీరశైవ నియమాచార ధురంధరుఁడై, వీరశైవ భక్తుఁడై, తన్మత రహస్యములను, ప్రామాణికగ్రంథములను బూర్తిగ పరిశోధించి, వాదములం దన్యమతముల ఖండించి, వీరశైవ మతాభిమానాభినివేశములుగల విద్వత్కవి. వీరశైవలోకమున కితఁడుపదేష్ట. గొప్పప్రతిభావంతుఁడు. వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయ మంతయు నితని రచనలపై నాధారపడి యున్నది. ఈతనికిఁ బూర్వముగల వీరశైవాంధ్ర కావ్యములైన శివతత్త్వసారాదు లీతని కృతులముందు మాటుపడిపోయినవి. ఈతని తర్వాత కృతులన్నియు రూప, భావ భాషలందితని రచనలమీఁదనే యాధారపడి యున్నవి. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు లేకపోయిన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. కాన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునం దీతనికున్న స్థానగౌరవ ప్రపత్తులిట్టివి.

గ్రుడ్డియెద్దు చేనఁబడినట్లుగాక, ఆంధ్రవాఙ్మయమున భాష, భావము, రూపము మొదలైన ప్రతివిషయమునందు నూతనపథంబును ద్రొక్కి తన ప్రతిభను పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చాటినాఁడు. వివిధమతముల గుర్తెరింగి వివిధభాషల నభ్యసించిన వాఁడగుటచే వానిలోగల గుణసౌకర్యముల నెఱింగి, వానినితనమత ప్రచారమునకు, కావ్యరచనకు నుపయోగించుకొనెను. వీరశైవమతము మొట్టమొదట యనాదిసిద్ధమైన బ్రాహ్మణ మతము నెదుర్కొనవలసి యుండుటచే, నామత వాఙ్మయమం దున్నట్లుగా నీమతమునఁ గూడ శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస కావ్యస్తుత్యాదుల నెలకొల్ప వలయునని యెంచి, చతుర్వేదసార, యనుభవసార, రుద్రభాష్య, బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్ర, వృషాధిపశతక, బసవరగడ, బసవోదాహరణాదుల క్రమముగా ప్రతిజాతికి నొక్కదానిని ప్రతినిధిగా రచించి, తదుచితముగ నాగ్రంథములకు బ్రాహ్మణ వాఙ్మయానుకరణమున వేదసార, భాష్య, పురాణ, చరిత్ర, శతకోదాహరణాది నామముల నన్వర్థముగా నొసఁగి యామతవాఙ్మయమునకు తగిన ప్రతిష్ఠాగౌరవముల గూర్చినాఁడు. క్రీస్తుశకము 12వ శతాబ్దములందు దక్షిణదేశమున జైనబ్రాహ్మణ

మతముల కలహములందు పేర్గాంచిన శైవభక్తులగు నయనారులఁ చరిత్రము 'అరువత్తుమూవురు' భక్తుల చరిత్రలు వ్రాయఁబడగా, వారి జీవితకథల నవకాశముతీసికొని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలం దుపయోగించుకొని వారిని వీరశైవభక్తులుగా ప్రతిపాదించినాఁడు. మఱియు బ్రాహ్మణ మతగ్రంథము లన్నియు సంస్కృతభాషయం దుండుటచే నామతము సామాన్యజనులకు గ్రహణయోగ్యముగా లేదనియు, జైన బౌద్ధులు తమ మతగ్రంథములను సామాన్య జనులలో విశేషప్రచార మొందించుటకై దేశభాషలలో సులభశైలియందు రచించుటచే శీఘ్రప్రచార మొంది సాయపడినదనియు గ్రహించి తన కావ్యములను దేశీయ పద్ధతి నవలంభించి దేశీయ ఛందమగు ద్విపదలో, జానుతెలుఁగు భాషయందు సులభగ్రాహ్య మగునట్లు రచించెను. అందుచే పామరజనుల కందుబాటులోలేని బ్రాహ్మణ మతగ్రంథములం దాదరణ సన్నగిల్లి యీమతమందు భక్తిహెచ్చుట కుపయోగించినది. బౌద్ధ జైన మతములకన్న నిది యెక్కువ సుబోధకమై సులభప్రచారము సాగించుకొనినది. ఎట్లన ద్విపదలో రచించుటచే వాల్మీకి రామాయణమును కుశలవులు పాడినట్లు రసావేశముతో పాడుకొనుటకుఁగూడ వీలుగనున్నది. ఇఁక పండితులఁగూడ తృప్తిపఱుచుటకు, నీమతమునకుఁ బ్రాశస్త్యమును, ప్రాచీనతయు, ప్రామాణ్యమును గూర్చుటకు (చతుర్వేదములనుండి యనుకూలమైన ప్రమాణవాక్యములను గ్రహించి, చతుర్వేదసారరుద్రభాష్యముల రచించుటయేకాక,) బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁగూడ, శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులనుండి ప్రమాణవాక్యముల గ్రహించి కూర్చెను. పురాణములలోఁ ధర్మోపదేశార్థము నర్థవాదలకుఁ పూర్వుల చరిత్రల నుపాఖ్యానములుగ చేర్పఁబడఁగ, బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలో భక్తిమాహాత్మ్యము నుపదేశించుటకై పూర్వులును, సమకాలికులు నగు వీరశైవభక్తుల నుపాఖ్యానములరీతి నర్థవాదలుగ నుపయోగించి యితఁడు కూర్చెను. బసవపురాణమున,

"పూరితంబై యొప్పు పూసలలోన, దారంబుకరణిఁ బురాతన భక్తవితతి
చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ, చరితమేవర్ణింతు సత్కృతియనఁగ"

అనియు, మఱియు పండితారాధ్యచరిత్రమున,

"పరిశిష్టపరిగణిత ప్రాక్తనభక్త-చరితంబు లితిహాస సంగతినోలయ సంధింపు
పండిత చరితంబునందు"

అనియు రచించెను.

ఈవిధముగ నితఁడు వీరశైవమతవాఙ్మయమునకు విశిష్ట లక్షణ
ములతో యోగ్యతా గౌరవములఁ గూర్చుటేకాక, బ్రాహ్మణ వాఙ్మ
యముతో సమానమైన ప్రాచీనత, ప్రామాణ్యత, ప్రాశస్త్యతల నాపా
దించెను. అందామత మూలపురుషులైన బసవ పండితారాధ్యులనే
మహానాయకులఁ జేసి, వారికి దైవత్వమారోపించి యవతార పురుషుల
నొనర్చి, వారిచరిత్రములకు పురాణపావనత్వమును గూర్చినాఁడు. విశ్వా
మిత్రునివలె సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిచేయుశక్తిగల ప్రతిభాశాలి సోమనాథుఁడు.
బూకరింపుమాటలతో మాత్రమే పోనిచ్చువాడు గాఁడు. కార్య
శూరుఁడు. నిజమైనవీరుడు. సూక్ష్మబుద్ధిశాలి, ఘటనాఘటనధురంధరుఁడు.
మొండిపట్టుదలగలవాడు. తిమ్మినిబ్రమ్మిసేయగల సమర్థుఁడు. సంస్కార
ప్రియుడును తిరస్కారపరుడు. సాంకేతికములకితఁడు దాసుడు గాఁడు.
సంపూర్ణస్వతంత్రుడు. కావ్యలక్షణములను భాషాసంప్రదాయముల
నితఁడు పూర్తిగ నెఱింగినవాఁడు. కాని తన కవితాప్రవాహమున కవి
యడ్డునిలిచినచో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుతీయఁడు. అవి
వీనిచేతిలో కీలుబొమ్మలవలె నెట్లాడించిన యట్లాడెను. 'నిరంకుశాః
కవయః' యను నార్యోక్తి యితనియందు పూర్ణముగ నన్వర్థమగును.
ఇతడు శాసించుటకేగాని, శాసింపఁబడుట కిష్టపడువాఁడు గాఁడు. తన
మతమునందు పట్టుదలయు నుద్రేకము నత్యధికము. దీనికిఁదోడు శాస్త్ర
జ్ఞానము, బహుభాషా పాండిత్యము, నుపాసనాబలముగూడ నుండుటచే

మతవిషయములలోగాని, సారస్వత విషయములలోగాని యితఁడు ప్రపంచమున నెవరిని లెక్క చేయలేదు. ఇతడు బసవపండితారాధ్యులవలె శివభక్తుడగుటయేకాక శాపానుగ్రహసమర్థుఁడువలెగూడఁ గనుపించుచున్నాడు. పాండిత్యమున పండితారాధ్యునకు తీసిపోడు. అందుచే ప్రపంచమున జనులందరు నితనికి వశ్యులై భయభక్తితో నుండిరి. ఇట్టివాఁడగుటచేతనే వీరశైవమతవాఙ్మయము లీతనివలన నేఁటివఱకు నామరూపములనైన నిలిచినవి. బ్రాహ్మణమత వాఙ్మయమునకు వేదవ్యాసుఁడెట్టివాఁడో, వీరశైవమత వాఙ్మయములకు పాల్కురికిసోమన యట్టివాడని చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే పిడుపర్తి బసవన తనపద్యబసవపురాణమున నితనిఁగూర్చి యిట్లు వర్ణించినాఁడు—

సీ॥ లిపిలిఖింపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తి యాతనిజిహ్వ జరుగుచుండు
ఛందోధికరణాది సరణిచూడకమున్న, మదినుండుఁగావ్య నిర్మాణశక్తి,
భాష్యసంగతులుచెప్పకచూడకయమున్న, రుద్రభాష్యక్రియారూఢివెలయు
తర్కశాస్త్రాదివిద్యలు పఠింపకమున్న, పరపక్షనిగ్రహ ప్రౌఢివెలయు,
తే॥ నతనినుతియింప నాబోటి కలవియగునె, జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూల
కలితబిజ్జలతలగుండుగండబిరుద, శోభితుండు పాల్కురికి సోమనాభిధుండు.

ఇతఁడు సర్వతోముఖ పాండిత్యముగలవాఁడని యీతని కృతులె చాటుచున్నవి. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకలాప కవితావిచార' యనియు, 'అన్యవాద కోలాహల' యనియు, 'ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' యనియు, బిరుదులు గలవని కన్నడకవులు తెల్పుచున్నారు.

కవిజీవితము:— బసవ పండితారాధ్య చరిత్రలవలె నీతని చరిత్రము నేవీరశైవాంధ్రకవియు రచింపకపోవుటచే నీతని జీవితచరిత్ర వివరములన్నియు నెవరికి విపులముగ తెలియవుగాని, కొన్ని ముఖ్యవిషయములుమాత్ర మీతని బసవపురాణమును పద్యకావ్యముగా రచించిన

వాడును, నీతని శిష్యుండైన శివరాత్రికొప్పయ కారవతరమువాడై, వీరశైవమత గ్రంథముల ప్రచారముసేయు వంశీయుడగు పిడుపర్తి సోమన తన బసవపురాణమునం దెలిపినాండు. కొంచెమెక్కువతక్కువగా నావిష యములనే క్రి. శ. 1560 ప్రాంతమున, కర్ణాట సోమనాథపురాణమున 'నిరక్తతోంటదార్య' డను కవి తెల్పినాండు. పిడుపర్తిసోమన యావిష యములను సులభశైలిలో రచించుటచే నతని పద్యములనే నిచ్చు చున్నాను.

సీ॥ ఒకనాండు శివభక్తు లోరుగంటనుస్వయ, భూదేవుమంటప మునవసించి,
బసవపురాణంబు పాటించివినువేళ, హరుని గొల్వంబ్రతాపుం డచటకేంగి
యాసంభ్రమంబేమి యనుడుభక్తులు బస, వసపురాణంబర్థి వినెదరనిన
విననాపురాణంబు విధమెట్లొకోయన్న, ధూర్తవిప్రుండొకకర్త చేరి,
ఆ॥ పాలకురికిసోమ పతితుడీనడుమను, బెనచెమధ్యవళ్లు పెట్టి ద్విపద
యప్రమాణమిది యనాద్యంబు పదమన్న,నరిగెరాజు, భక్తులదియెటింగి.

చ॥ కరముల కర్ణయుగ్మములు గ్రక్కున మూయుచు బ్రహ్మబంధువున్
బొరిగొనం జూచి యిట్టిఘునమూర్ఖులు భక్తులటుంద్రువేగ పా
ల్కురికి పురీశ దేశికునకుణ్ వినిపించి తదభ్యనుజ్ఞ నీ
వెరవిడి విప్రుబట్టుకొని వేవధియింతమటంచు నందఱుణ్.

క॥ చనిపాల్కురికిసోమే, శునితోనప్పాఱుపలుకు చొప్పడంజెప్పణ్
విని, యూరకున్న భక్తుల, కును తలనంపౌనటంచుం గుపితాత్ముండై.

క॥ భవి గాని వానితోడణ్, వివాదమొనరింపం జూడ విధిలేదైనణ్
శివభక్తిశక్తిందృణమూ, నవుచే గెలిపింతు దూషణపరుం బాఱుణ్.

ఆ॥ అనిప్రతిజ్ఞచేసి హరభక్తియుక్తుడై, లింగముద్రయెడ్ల సంగడించి
తూడగట్టినట్టి గూడారుఖండిపైం, గదలిపోయి రోరుగంటిపురికి.

ఉ॥ వారలువచ్చురాక పరవాదులెఱింగియు నేవపుట్టి యూ
యూర వసించుముక్కిడుల నున్మదవృత్తుల మొండివాండ్ర నుం
జేరఁగ బిల్చి చంద్రధరు చిహ్నితదేహులఁ జేసి యందఱుం
బోరన మీరెదుర్కొనఁగఁ బొండని పంచిన దుండగంబునన్.

తే॥ ఎదురుగావచ్చివారుసోమేశ్వరులకు,
మ్రొక్కినంతనె యంగముల్ మొదలియట్లు
చక్కనై లింగ చిహ్నలసహజమైన,
నర్థివారలుగొలిచిరా నరుగునపుడు.

తే॥ గవనిపై లచ్చిప్రతిమయుఁ గరులు రెండు,
నుండఁ గాడికిఁ గట్టినయుక్షయుగము
గవనిఁ జొరకున్న సోమశేఖరు డెఱింగి,
తొలఁగు మనిపంప నవి నేలదునిసి పడియె.

చ॥ అదివిని దూసకావళులు నాపురియేలు ప్రతాపుడున్ భయా
స్పదులయి వచ్చిమ్రొక్కినఁ గృపామతి వారలఁగాంచి పంచి య
స్మదనవిరోధి భక్తుల సమాదరణంబున గొంచుఁ బోయిసా
భ్యుదయమనస్కులై కొలుచుచుండఁగ నుండెనుగొన్నిఘస్రముల్.

వ॥ ఇట్లుండియు సోమేశ్వరుండు కాలత్రయవేదిగావున నాగామి కాల్య
కౌశల్యంబునెఱింగి పిదప ర్తి శివరాత్రికొప్పయ్యగా రాదిగాగల తమ
శిష్యుల నందఱఁ బిలిపించి యీదేశంబీకఁ దురుష్కులచే నాక్రాంతంబు
గాఁగలదు, నాబోటి నియమస్థుల కిందునికి పొందుపడదని వారితో
నిట్లనియె.

క॥ ఈరాజ్యంబున మాకిఁక, నారూఢిఁ జరించుచుండ ననువుపడదు, మీ
కీరాజసీమలో నాక, యూరారు ఘటించిత్తు నందు నుండుండనుచున్

సీ॥ తన శిష్యుఁడును నాప్రతాపునిమంత్రియు,
నగు నిందుటూరి యన్నయ్యఁ బిల్వఁ
బనిచి నీవెప్పుడు భక్తితో నరవత్తు,
ముగుర నర్చింతువు ముఖ్యవృత్తి,
తత్త్రీతిగా మాహ్రవతస్థుల కొకగ్రామ
మిప్పించు మీధరాధీశుచేత,
ననవుడు నతఁడా మహాప్రసాదంబని,
యిప్పించె దోకిపఱ్ఱిద్ధభక్తి,

ఆ॥ నందుప్రతివసించి రగవత్తుముగురును, దాసుప్రేమఁగనడ భూమిఁదిరిగి,
యచటభక్తులెల్ల నతిభక్తినేనింపఁ, గొంతకాలముండి యంతమీఁద ॥

ఆ॥ వార్ధకమ్ముగదియ వచ్చెనింద్రియముల, పాటవంబుడిగిన మద్వ్రతంబు
గడిదిగాన బాహ్యకర్మముల్ మానిన, మాధినుందుననుచు మదిదలంచి॥

క॥ నాపట్టిన వీరవ్రత, మేపట్టున వదలకుండ నిన్నిదినంబుల్
గాపాడిరి భక్తులికన్, వ్యాపారము మాననలయు ననితలఁచిమదిన్.

చ॥ కలిమల భంగచంగ శివగంగకుఁ జెంగట కల్కిమున్పురిన్
బలకల గుంటిమాయిన సమాధి రచింపఁగఁ జేసి భూతిలోఁ
దలముగఁబోసి యందుపయిఁ దావసియించుచుఁ గావగ న్సభృ
త్యుల నియమించి నిశ్చలతనుండె వృషేంద్ర పదాంతరంగుఁడై ॥

ఆ॥ అప్పుడీశ్వరుడు నిజాకృతిదాల్చి, పరమపురుషుకడకు నరుగుదెంచి,
రమ్ము కొనిచనియెద రజతాద్రికనవిని, సోమధరునకనియె సోమగురుడు॥

ఆ॥ ఈసమాధి లోకులిందఱు నెఱుగంగ, నిచ్చనన్ను శూలి యిటరులెఱుగ
కుండఁ దలుపువెడలి కొనిపోవజనులెల్ల, బూటకీడు పాటిపోయెనంద్రు॥

క॥ ననునీసమాధి దెరవక, కొనిపోయిన నింతకతడు గ్రుళ్లకయున్నే
ననునిలోంపు రితరులీనిం, దను జెందక యుండనన్ను దగగొంపొమ్మా

సీ॥ భవిచూడ నంచు నాపట్టిన నియమంబు, కడమకాకుండఁగ బుడమిజనులు
నారూపునీరూపు నడుమగాంచుటదోఁప, నాకుఁబ్రియంబైన నందిరూపు
పటికంబుననుదాల్చి భర్గ, నీగర్భంబు, నందునన్ను ధరించి నందియంబు
మానునట్లుగనీ సవాధిమీఁదటఁ గొంత, తడవుండి సద్భక్తతతినుతింపఁ

ఆ॥ గొంచుఁబొమ్ము రజతకుధరమ్మునకునన్ను,
ననిన నట్లకొంచు నరుగుశివుని
సమ్ముఖమ్మునందు సమ్మదంబున నుండె,
సోమతుల్యుఁడగుచు సోమగురుడు॥

(చూ. పద్య బసవపురాణము – I. ప. 28 – 46)

ఇఁక కర్ణాటసోమనాథ పురాణమున నీవిషయమె చెప్పఁబడెను. మరియు చక్రపాణి రంగనాథుడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిష యిక వాదముగలుగఁగ, నతనిపుత్రుడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచే నావైష్ణవుని నోడించెను. పరాజితుడైన రంగనాథుడు శ్రీశైలమార్గ యామియై మల్లికార్జునస్వామి దర్శనము చేయమిచే నతని నేత్రయుగ్మము పోవ నహోబలనృసింహస్వామి ప్రేరణమున తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి యందలి శివునిస్తుతించి నేత్రముల పొందగల్గి, పాల్కురికికిఁబోయి సోమ నాథుని కుమారార్పణవేడి, తత్పుత్రునివలన శైవదీక్షపొందెనని యందు వ్రాయబడినది. ఇంతకంటె నితనిగూర్చి యింకేమియు తెలియదు.

ఇతనికులగోత్రగురుమాతాపితరులు:— జంగమ వంశజుఁడై నచో వీరశైవమతోత్కృష్టత వచ్చు నని యెంచి, పాల్కురికి సోమ నాథుఁడు సహజవీరశైవ జన్ముడైన జంగమకులజుడుగాని బ్రాహ్మణుడు గాడనియు, నందుచేతనే బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలలో బ్రాహ్మ ణనింద చేసెననియు, సహజవీరశైవుల గోత్రనామములగు, వృష, నంది, భృంగి, వీర, స్కందులను గురుగోత్రములలో భృంగిరిట గోత్రీకుడని

యితడు తెల్పుకొనెననియు జంగములకు వేదాధ్యయనాధికారము గూడ గలదనియు, బండారు తమ్మయ్యగారు విశ్వసించుచున్నారు. (చూ. ఉగాదిసంచిక, దుందుభి – (1922) పుట 144; విభూతి III 10, పుట 258; ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక – XX. 3 – 5). కాని యితఁడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్ర చతుర్వేదసార, బసవరాజీయాదులందు ప్రకటింపఁబడిన వేదమంత్ర, వైదికవిశిష్టాచార రహస్యములు బ్రాహ్మణేతరుల కగమ్యగోచరమగుటను బట్టియు, బ్రాహ్మణేతరులు వేదాధ్యయనార్హులుగారని, యీతఁడు సోమనాథభాష్యమున రచించిన వాక్యములఁ బట్టియు. "చతుర్వేద పారగుఁడ" నని పండితారాధ్యచరిత్రమున తాను తెల్పుకొనుటచేతను, పండితారాధ్యచరిత్ర శ్రోతయగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుఁడు సోమనకు మఱదియై, యాపస్తంభ సూత్రుఁడగుటను బట్టియు, వారిబాంధవ్యము వరుసకుఁ బెట్టికొనినదని విశ్వసించుటకు వీలులేని దగుటచేతను, పలువురు కర్ణాటకవు లీతని నారాధ్యనామముతోఁ బేర్కొనుటచేతను, సోమనాథ పురాణమునందితఁడు వేమనారాధ్యుని వంశమువాఁడని తెల్పఁబడినపు, డావేమనారాధ్యుడు బ్రాహ్మణుడని, పండితారాధ్యచరిత్రమందొక భూవరుఁడాతని నమస్కారమున కాశీర్వదించ నందులకై నుడివిన (చూ.పం. చ. III పురాణప్రకరణము)

"మహాభక్తవరులు భూసురులు
హరవేషధరు లఘహరులు, చిత్పరులు,
మీరని మ్రొక్కుడు మేలొందుమనక
యూరక యుండుట యుచితమెనెంచ,"

ఈవాక్యములఁబట్టి స్పష్టమగుటచే నితడు బ్రాహ్మణకులజుడని నిర్ధారితమగుచున్నది. మఱియు 'పాల్కురిసోమన పతితుఁడ' ను నోరు గంటిలోని ధూర్తవిప్రుడుపల్కు నిందావాక్యములఁ బట్టియే నితఁడు విప్రుడని తేలుచున్నది. ఈతఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుడనియే పలువురు పండితశ్రేష్ఠులు తలఁచుచున్నారు. మఱియు వీరశైవ మతారంభకాలమగు

సోమనాథుని కాలమున 'జంగమ' పదము 'చరలింగ' మను నర్థమున శైవమతదీక్షితులకు, గురువులకు, నాశ్రమ స్వీకృతులకు, యోగులకు మాత్రమే యుపయోగింపఁబడినదిగాని, జాతివాచకముగ వ్యవహారమున లేదు. ఇటీవల నది జాతివాచకముగ పరిణమించినది. జంగమపదము జాతివాచకముగ ప్రాచీన శైవగ్రంథము లందుగాని, శాసనము లందుగాని లేదని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, చిలుకూరి నారాయణరావుగార్లు గూడ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్ర పీఠికలందు తెలుపుచున్నారు. ఆరాధ్యబ్రాహ్మణపదముగూడ జాతిపరముగ పూర్వమెక్కడ లేదనియు, నది పూజ్యులు, గురువు లనునర్థమున నాఁడు వ్యవహరింపఁబడెడిదనికూడ నారాయణరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. (చూ ప. చ. పీఠిక, పుట 80 — 82) కాని పూర్వపు టారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులుగారని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు (చూ. బ. పు. పీఠిక.) నన్నెచోడుని కుమారసంభవ కృతిపతియగు మల్లికార్జునయోగి 'జంగము' డని 'భూసురు'డని పెక్కుచోట్ల వ్రాయఁబడెను. కాన శైవ బ్రాహ్మణులలో గురుదీక్షఁబొందినవారు వీరశైవులై, గురుగోత్రమును స్వీకరించెడివారు; ఇతరులు పాల్కురికి సూరనామాత్యునివలె హారితస గోత్రాదులుగలవారు. కాని యట్టివారు భవులని తలంచ వీలులేదు. అట్లయినచో సోమనాథుఁడతనిని శ్రోతగా చేయునా? భవులదర్శనముగూడ చేయనివాఁడుగదా సోమన. కాన వీరశైవులలోఁగూడ చాతుర్వర్ణ్యము లానాఁడు గలవని యెంచవలసి యున్నది. వీరశైవులలో,

క॥ భువిలో శివదీక్షితులగు,
శివభక్తుల పూర్వజాతి చింతించుట రౌ
రవ నరక భాజనం బౌ
శివు పాషాణంబుగాఁగ చింతించుక్రియన్ ॥ 181.

అన యనుభవసారమున సోమనయే రచించియు, నా గ్రంథముననే తన్ను గూర్చి,

క॥ భృంగిరట గోత్రుఁడను,
గురులింగ తనూజుఁడ, శివకులీనుఁడ, దుర్వ్యా
సంగ వివర్జిత చరితుఁడ
జంగమ లింగ ప్రసాద సత్ప్రాణుండన్ ॥ 32.

అని తెల్పికొనినాఁడు.

ఆసంప్రదాయము ననుసరించియే ప్రథమమున బసవపురాణమందు

" భ్రాజిష్ణుఁడగు విష్ణురామిదేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవియమ్మయును
గారవింపగనొప్పు గాదిలిసుతుఁడ "

అనిచెప్పికొనినాఁడు. అప్పటికీతని తలిదండ్రులు బ్రతికియే యుండ వచ్చును. కాని పండితారాధ్యచరిత్రము రచించునాఁటికిఁ దనవీరశైవము పూర్తిగ ముదిరి,

" పెనుపారుభక్తుల పెంపుడుకొడుక
బసవనిపుత్రుండ బసవగోత్రుండ,
బసవన యిలుబడ్డ బసవనికొడుక "

అని భక్తితన్మయమున వ్రాసికొనెను. ఈ సత్యమును గుర్తింపలేక యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, శ్రీ. వీరేశలింగము గారును, నాంధ్రులచరిత్ర మున చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును గూడ తికమకలు పడిరి. శివదీక్షితుఁడగుటచే నితఁడు కులగోత్ర మాతాపితరుల నామముల స్పష్టముగాఁ జెప్పికొనలేకపోయెను.

ఈతని కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వనాథుడని 'సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు, ప్రకటవరప్రసాద కవిత్వయుతుఁడు' అని బసవపురాణమునను,

గీ॥ "విమల చిత్ప్రపూర్తి
కరస్థలము విశ్వేశుకారుణ్య
జనిత విమల కావ్యశక్తియుతుఁడ"

అని యనుభవసారమునను తెల్పుకొనెను. ఈతనికి శివదీక్ష నొసఁగిన మతగురువు గురులింగార్యుడు.

"గురులింగవర కరోదరజనితుఁడ" బసవపురాణము I

పేరెన్నఁబడిన శ్రీబెలిదేవ వేమ, నారాధ్యులకు పరమారాధ్యదేవు,
మనుమని శిష్యుఁడమద్గురులింగ,ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుఁడ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమునను జెప్పికొనెను.

మఱియొకగురువు కట్టకూరి పోతిదేవరట.

"కట్టకూరి। పోతిదేవుని పదాంబుజషట్పదుఁడ" (బసవపురాణము I)

ఈతని నివాసస్థలము:-పాల్కురికి సోమనాథుని యింటిపేరును బట్టి యతని నివాసస్థలము పాల్కురికి గ్రామమైయుండు ననుటయేకాక, "అన్యవాద కోలాహల"కర్తయగు శివయోగీంద్రుఁడు దనకావ్యమును పాల్కురికి సోమనాథున కంకితముచేసి యందు పాల్కురికి గ్రామ మతని నివాసస్థల మైనట్లు తెల్పినాడు. ఆపద్యమిది—

సీ॥ భవదీయ సంబంధ బంధురంబయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
భవదంఘ్రిపూజనా పరులకిమ్మయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మద్విహారసంయుక్తము వెలసె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మదీయాశ్రయాత్యున్నతిబొందె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
ఆ॥ పాలకురికి యెట్టిభాగ్యంబు చేసెనో,
నీస్వనామ పూర్వనిహితమయ్యె.
ఈహితానుషంగ, మైకామ్రమగురుచిత్త,
నలినభృంగ, సోమనాథలింగ॥ 2.

కాని యీ పాల్కురికిగ్రామ మెక్కడయున్నదో నిర్ధారణచేయుటకు బలమైన యాధారములు లేవు. సిద్దప రిసోమన పద్య బసవపురాణమున తెల్పిన యోరుగంటిలో ప్రతాపరుద్రుడు – బసవపురాణ పారాయణకథ ననుసరించి, యీపాల్కురికి గ్రామము నైజామురాష్ట్రములో నోరిగంటికి సుమారు 12 క్రోసుల దూరమున, నల్లకొండజిల్లా, జనగామతాలూకాలో నున్నదనియు, ప్రస్తుతమది పాలకుర్తియను నామముతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియు, సోమనాథుని కాలములో దానికి పాలకురికి యను పేరుండి యుండుననియు, నీ కవివంశీయు లిప్పటికి నీగ్రామమున నివసించుచున్నారనియు, నీగ్రామమందలి శివలింగమునకు గల సోమేశ్వరుఁడనుపేరే, యీతని తలిదండ్రు లీతనికిఁ బెట్టినారనియు, నీగ్రామమును బట్టియే యీతని యింటిపేరు సిద్ధించినదనియు పలువురు తలఁచుచున్నారు. (చూ. బ. పు. పీ. 8-వ పుట; విభూతి Vol III. X. 157 పుట.) కాని వరంగల్లునకు 70 మైళ్లదూరములోనున్న పాలకుర్తి, పాలకురికి కాజాలదనియు నిది యాంధ్రకర్నాటదేశ సంగమంబున నుండియుండవలయుననియు, నట్టిది యనంతపురం జిల్లాలోని నుడకసిరా గ్రామమునకు 20 మైళ్లదూరములో, మైసూరురాష్ట్రములోని తూముకూరుతాలూకాలో 'హాల్కురికి' పేర నున్నదనియు, కర్ణాటమున 'హ' కారము, తెలుఁగున 'ప' కారముగా మారును గాన, నిదియే సోమనాథుని నివాసస్థలమని డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రోపోద్ఘాతమున 1-7 పుటలందు వ్రాసియున్నారు. మఱియు పాల్కురికి సోమన బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములను శ్రీశైలప్రాంతమందుండి రచించినట్లుగా దెలియుచున్నదని నిరూపించి, వార్ధక్యమున లింగైక్యమునకై పోయిన కర్ణాటదేశమునందలి 'కలికె' మనుగ్రామముగూడ దీనికి సమీపముగ నుండుట యీవాదమునకు ప్రోద్బలముగ నున్నదని వారనిరి.

ఈ రెండువాదములును సోపపత్తికముగ నున్నట్లే కనఁబడు చున్నవి. కాని ప్రస్తుతపు టనంతపురు మండలి 'హాల్కురికి' గ్రామము ప్రాచీనమైనదా కాదా, యనియు, వరంగలు ప్రాంతపు ప్రస్తుత 'పాలకుర్తి' ప్రాచీనపు పాలకురికి యగునాయనియు, వరంగల్లులోజరిగిన ప్రతాప రుద్రుడు- బసవపురాణ శ్రవణకథ ననుసరించి, యనంతపురము జిల్లాలో, హాల్కురికిలో, సోమన రచించిన బసవపురాణము స్వల్పకాలములోనే యంత శీఘ్రముగ ప్రచారమొంది, యోరుగంటిలో పారాయణ చేయఁ బడుటయు, సోమనశిష్యు లవమానితులై దూర దేశముననున్న సోమన నెడ్లబండిపై శీఘ్రముగ తీసికొనివచ్చుటయు సంభావ్యముగను, సహేతుక ముగ నుండునాయనుట విచార్యము. మఱియు హాల్కురికిలో సోమనాథుని వంశీయు లిప్పటికిని గలరా, యట్టివారు పాలకుర్తియందిప్పటికి నున్నమాట వాస్తవమా యని విచారింపవలయును. శైవక్షేత్రమైన శ్రీశైలమునకు, పండితారాధ్యుఁడు వార్ధక్యముననే దాక్షారామమునుండి రాఁగ, నైజాము ప్రాంతమునుండి యే శివరాత్ర్యాది యుత్సవములకో పలుమార్లు సోమ నాథుఁడు వచ్చియుండుననుట యసంభావ్యముగాదు. అట్టిసమయము లందు శివభక్తులసన్నిధి తనగ్రంథములవ్రాయ సంకల్పించుకొని తన స్వగ్రామమునకుఁ బోయి రచించి యుండవచ్చును. అంతమాత్రమున తనగ్రామము శ్రీశైలప్రాంతమే కావలయునని నిర్ణయింపనక్కఱలేదు. శివ భక్తులు సాధారణముగ శ్రీశైలమున కనేక పర్యాయములు వచ్చుచు పోవుచు నుండుట సహజమే. ఇఁక గ్రామపర్యాయవాచియగు 'కుఱికి' యనుకర్ణాటపదము తెలుఁగున 'కుఱ్ఱు' ఐనదని నారాయణరావుగారే వ్రాసియుండిరి. 'కుఱ్ఱు' ఔపవిభక్తి ప్రత్యయక్రమములో 'కుర్తి' యగుట భాషాసంప్రదాయ విరుద్ధముగాదని తోఁచుచున్నది. ఉః— దోశిపఱ్ఱు—దోశిపర్తి; పిడపఱ్ఱు — పిడపర్తి. కాన ప్రస్తుతపు పాలకుర్తి ప్రాచీనకాలమున 'పాలకుఱ్ఱు' అనియు, తత్పూర్వము 'పాలకురికి'

యనియు వ్యవహరింపఁ బడెడిదనుట సంభావ్యమే. బసవనమీఁదను, వీర శైవమతముమీఁద నభిమానముచే పండితారాధ్యుఁడు కర్ణాటభాష నభ్య సించినట్లుగను, ప్రస్తుత కాలమున గాంధిమీఁదను, కాంగ్రెసుమీఁద నభి మానముగలవారు హిందీభాషనభ్యసించినట్లుగనే, సోమనాథుఁడుగూడ కన్నడభాష నభ్యసించి పాండిత్యము సంపాదించి యుండవచ్చును. దాని కొఱకై యితఁడు చి. నారాయణరావుగారు తలంచినట్లుగా, కర్ణాటదేశ ప్రాంతమందున్నవాఁడు గానక్కఱలేదు.

మఱియొక చక్కనియుపపత్తి నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సోమ నాథుని కృతులలో ననుభవసార మాదికావ్యమని దానిరచనను బట్టి యనేకు లంగీకరించిరి. మిగిలిన కృతులన్నింటి యందు ముందు బసవేశ్వ రుని, తర్వాత పండితారాధ్యుని సోమన స్తుతించినాఁడు. బసవనిపేర మూఁడు నాల్గుకృతులు రచించినాడు. ఇట్టితఱి యనుభవసారమున పం డితుని మాత్రముస్తుతించి బసవనామ స్మరణమైనను చేయలేదు. సోమనా థుఁడు కర్ణాటదేశ ప్రాంతనివాసి యైనచో పండితునికంటె బసవననే ప్రారం భమున నెఱింగి స్మరించి స్తుతించి యుండునుగాని విస్మరించియుండడు. కాన సోమన యోరుగల్లుప్రాంతనివాస గ్రామమున ప్రారంభమున నను భవసారమును వ్రాయుచు, తదీయ సమీప దేశవర్తియగు పండితునిపై భక్తిగల్గి దూరదేశవర్తియగు బసవనను గురించి యప్పటికి మాత్రము వినియుండక, తర్వాత క్రమముగా, పెద్దవాఁడై, వీరశైవ మతాభిమాన మెక్కుడైన తర్వాత, దూరకర్ణాటదేశీయుఁడైన బసవననుగూర్చి విని యతనిపై నెక్కువ భక్త్యభిమానములు నిల్పియుండ వచ్చును. దీనిని పట్టి సోమన నివాసస్థలమును పూర్వ కథానుకూలముగ నోరుగంటి ప్రాంతమని తలఁచిన నిర్దోషమగునని నాయూహ.

ఇతని జీవితకాలము:— పిడుపర్తిసోమన తనపద్యబసవపురా ణమునఁ దెల్పిన ప్రకారము పరుద్రుఁడు ఓరుగంటి బసవపురాణ శ్రవణకథను

బట్టియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు, తన శిష్యుఁడునైన యిందులూరి యన్నయచే పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ కిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహారము నడుమ నంకిలిపడగా కొప్పయ మనుమఁడు ప్రౌఢరాయునిచేఁ దిరిగి పడసిన విషయకాలమును (చూ. పద్య. బ. పు. ఆ I పీఠిక. ప 54) బట్టియు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ.శ. 1292 నుండి 1326-వ సం॥ వరకు రాజ్యము చేసిన ప్రఖ్యాత ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁడని కందుకూరి వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర ప్రథమముద్రణమున వ్రాసిరి. కాని వారింకేమియు నుపపత్తులు చూపలేదు. వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గూడ బసవపురాణ పీఠికయందట్లే మొదట తలంచియు, తర్వాత దీనికంటె బలమైనదని యెంచి వేరుకారణముతో దానిని పూర్వపక్షముచేసి పెడదారిని పట్టిరి. కం. వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర పరిష్కరణ ముద్రణమున తమపూర్వభావమును మార్చికొని ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వలె నీ కవి క్రీ. శ. 1220 పూర్వమువాఁడని తెల్పిరి. ఆవాదమిది. కర్ణాటభాషలో నుద్భటుని కావ్యమందు, వృషభస్తవము చేసిన సోమనను పొగడిన సోమరాజనుకవి క్రీ. శ. 1222 లో నున్నట్లు కర్ణాట కవిచరిత్రకారుడు వ్రాయుటచే పాల్కురికిసోమన యంతకుఁబూర్వుఁడుకావలయునట. దీనిని వేదప్రమాణముగనంగీకరించి యితరాంతర బాహ్యప్రమాణములనుగూడ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తదనుగుణముగ వ్యాఖ్యానము చేసిరి. బసవపురాణమున,

> "పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు......................
> కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు"

అని సోమన రచించుటచే, కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు పండితారాధ్యుని శిష్యుఁడైన సమకాలికుఁడనియు, బసవన పండితారాధ్యులు క్రీ.శ. 1170 నాఁటికే లింగైక్యమొందుటచే వారిశిష్యులతో సంభాషించిన మనకవి

1190 సం॥ దాటి యుండదనియు, పండితారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమునకు పండితుని పుత్రపౌత్ర శిష్యులు సజీవులై యున్నారని భావించి, పాల్కురికి సోమన క్రీ. శ. 1132 నుండి 1198 సం॥ వరకు జీవించియున్న రుద్రదేవుని కాలమువాఁడని నిర్ధారణచేసి, రుద్రదేవునే, చరిత్రజ్ఞానము విశేషముగా లేనట్టి పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికి సోమనాథకవి కాలమునకు చాలాతర్వాత జీవించి యుండుటచే, తెలియక ప్రతాపరుద్రుఁడని పేర్కొనెనని సమాధానపఱచిరి. కాని యీమతమునకు ప్రతిబంధకములు చాల యున్నవి. పండితారాధ్యచరిత్రమున,

"పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవివేమ
నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు
మనుమని శిష్యుఁడ"

అని రచించుటచే నీనేమనారాధ్యుఁడు పండితారాధ్యుని సమకాలికుఁడు గాన నీకవి వారల తర్వాతవాఁడు కావలయునేకాని, బసవ పండితారాధ్యుల జీవితకాలములో నుద్భవించియుండుటకు వీలులేదు. మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రావసానమున, పండితుని కుమారుఁడైన కేదారయ్య పుత్రచతుష్టయముయొక్క,

"గురుచతుష్క మాత్మసంతాన
తనయపరంప రోత్తరపరంపరలు,
పరిచిత గురు పరంపరలు తేజరిల్ల"

అనియు; పండితుని సమకాలమువాఁడైన ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి పుత్రత్రయము,

"గురుత్రితయాన్వయ తనయ,
తనయపరంప రోత్తర పరంపరలు
ప్రభుతర గురుపరంపర తేజరిల్ల"

అని సోమన రచించుటచే, పండితారాధ్య పాల్కురికి సోమనల మధ్య ననేకతరములు గడిచినట్లు గనఁబడుచున్నది. కావున

"పండితారాధ్య కృపా సముద్గతుఁడు
కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు"

అనఁగా పండితు నుపాసించుటచే పుట్టిన యని యర్థము చెప్పవలయును.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1180 సం॥ తర్వాతి వాఁడు గాని-చో, ననఁగా బసవ పండితారాధ్యులకు నితనికి సుమారు 20సం॥అంతరమున్న చో నితఁడు వారిని ప్రత్యక్షముగనే యెఱిఁగియుండును. కాని వారి చరిత్రమును బసవపురాణమున తెల్పినట్లుగ,

"అసదృశంబై యొప్పు బసవపురాణ
మెసకంబుతోఁజెప్ప నిష్టమయ్యెడిని,
వర కథాసూత్రంబు వెరవెఱింగించి
చరితార్థుఁ జేయరే కరుణతో ననుచు."

బసవనను గూర్చి తన యజ్ఞానమును వెలిబుచ్చెఁడు కదా. మఱియు నీతని ప్రథమ కృతియైన 'అనుభవసార' ప్రారంభమందు పండితుని స్తుతించినాఁడు గాని బసవని స్మరింపనైనలేదు. మిగిలిన కావ్యములందు పండితుని కంటె బసవని విశేషగౌరవ ప్రపత్తులతో స్తుతించినాఁడు. కాన ననుభవసార రచనాకాలమునకు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవని పేరైన వినియుండడు. అందుచేతనే బసవపురాణమున నట్లువ్రాసియుండును.

ప్రస్తుతకాలమున గాంధికంటె 20 సం॥ చిన్నవారగు స్వదేశాభిమానులును, గాంధియందభిమానులు నతనినెఱుఁగక, చూడక యుండ గలరా! అట్లే వీరశైవమతాభిమానియు, బసవాభిమానియు నైన సోమన యతనికంటె 20 సం॥ చిన్నవాఁడే యైనచో తానే ప్రత్యక్షముగా నతనిని

దర్శించి యెఱిఁగియుండెడి వాఁడుగాని పరోక్షజ్ఞానముతో నతనికిఁ బనియుం డెడిదికాదు. పండితారాధ్యుఁడు బసవన దూతలతో సంభాషించి, యత నిని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుటకు ప్రయత్నించెను కదా. కాన బసవనకాల మున సోమన జీవించియుండె ననుట పొసగదు.

మఱియు, వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, సోమనాథుని గురువును నిర్ణ యించు నపుడు చూపిన ప్రమాణవాక్యమగు (చూ. బ. పు. పీ 14 పుట)

" పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవి వేమ
నారాధ్యులను పరమారాధ్య దేవు
మనుమ శిష్యుఁడ "

అని పాల్కురికి సోమన, పండితారాధ్య చరిత్రమున రచించిన వాక్యము లతని కాలనిర్ణయముపట్ల ప్రభాకరశాస్త్రిగారేల గ్రహింపలేదో తెలియదు. గ్రహించినచో నితఁడు 1190 తర్వాతివాఁడు గాఁడని వ్రాయుట సాహ సము. లేక యిది వారి మతమున, కాలనిర్ణయమునకు ప్రమాణముగ లేదేమొ. సోమన 1190 తర్వాతివాఁడు గానిచో పండితారాధ్యు లింగైక్య కాలమగు 1170 సం॥ నకు సోమన కధమపక్షము 30 సం॥ వయస్సుండును. అప్పటికి పండితునికి సుమారు 60 సం॥ వయస్సు గల్గిన వేమనారాధ్యుఁడు, 70 సం॥ వయస్సువాఁడై యుండు ననుకొనినచో, నతనిమనుమఁడు 20 సం॥ వాఁడు కాఁదగును. ఇతఁడు, 30 సం॥ వయస్సుగల సోమనాథునకు గురు వగుట యసంభావ్యము. కాన గురువు 35 సం॥ ప్రాంతమున శిష్యుఁడు 15 సం॥ వాఁడగుట సుసంభావ్యము.

సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని గాలమగు క్రీ. శ. 1291 - 1323 మధ్యకాలమువాఁడగుచో, పండితారాధ్యుని లింగైక్యకాలమగు 1170 సం॥ నకు 120 సం॥ పైగా జరిగి, పండితుని తర్వాత 5, లేక 6 తరములు జరుగును. కాన సోమన వేమనారాధ్యుని మనుమనికి

శిష్యుఁడనుటకు, వేమనారాధ్యుని 5, 6 తరముల మనుమఁడని యర్థము చెప్పికొనవలెను. బహిస్సాక్ష్యముకంటె సోమనవాక్యములగు నంతస్సాక్ష్యమే యెక్కువ ప్రమాణము. సోమనగురువు యొక్క తాతయగు వేమనారాధ్యుఁడు, పండితారాధ్యచరిత్రమున పేర్కొనఁబడినవాఁడు గాడని, డా. చి. నారాయణరావుగారివలె వాదించుచో, (చూ. పం. చ. పీఠిక, పుట, 17.) 'పేరెన్నఁదగిన శ్రీబెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడ' ని సోమన తెల్పుటచే, నతఁడు, తానురచించిన పండితారాధ్య చరిత్రమున ప్రసిద్ధుఁడై, పండితునకు సమకాలికుఁడైన వేమనారాధ్యుఁడేకాని, తత్పూర్వుఁడుగాని, తత్పరమందున్నవాఁడు గాని కాదఁగఁడు. అట్లే యగుచో నప్రఖ్యాతుని మనుమని శిష్యుఁడని చెప్పికొనుట కంటె, గురువుపేరును మాత్రమే చెప్పికొనును కదా.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన శిష్యుఁడైన పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయకు ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు తనకు శిష్యుడునైన యిందులూరి అన్నయప్రెగ్గడచే నిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహార మతని మనుమఁడగు పెద్ద సోమయ్య కాలమున నంకిలి పడగా ప్రౌఢదేవరాయల సాయమున తిరిగి సంపాదించెనని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనపద్య బసవపురాణమున చెప్పెనుకదా. మొట్టమొదట నాయగ్రహారమును బడసినది ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమందలి క్రీ. శ. 1309 సం॥ మగుచో, తరమునకు 30 సం॥ చొ॥ చూచినచో పెద్దసోమన కాలము 1399 లేక 1410 అగును. ఈకాలముననే మొదటి ప్రౌఢదేవరాయలు విజయనగరమున రాజ్యము చేయుచుండెను. కాన నీకాలము గూడ తగినట్లు సరిపోవుటచే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలము వాఁడనుట స్పష్టము. త్రికాలవేదియగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రుని దేశము త్వరలో తురుష్కాక్రాంత మగుననియుఁ జెప్పెను.

మహమ్మదీయులు మొట్టమొదట కాకతీయ రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చినది క్రీ. శ. 1302 — 1303 సం॥ న. అప్పుడు కాకతీయులే గెలిచిరి. తిరిగి 1309 సం॥న తురకలు దండెత్తి రాఁగ ప్రతాపరుద్రుఁడు వారితో సంధి గావించుకొని కప్పముకట్టుట కంగీకరించెనట. కడకు 1323 సం॥ న తురకలు మరలదండెత్తివచ్చి ప్రతాపరుద్రుని ఢిల్లీనగరమునకు పట్టుకొనిపోయిరి. తురుష్కులు కాకతీయరాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన కాలముగూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెప్పినకాలమునకు సరిపోవుటచే సోమనాథకవి ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁ డనుట రూఢియగుచున్నది. ఓరుగల్లున స్వయంభూ దేవాలయమున బసవపురాణ శ్రవణమునకు వచ్చినది ద్వితీయప్రతాపరుద్రుఁడే యనుటయు దీనివలన నిశ్చయము.

ఇందులూరి అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ తనూజుఁడైన మనుమ గన్నయ వంశమునఁ బుట్టిన గణపతిదేవుఁడు రచించిన శివయోగసారమున నిందులూరి వారివంశము విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ కొలనిమండలికులను జయించుటచే నాతని వంశమునకు కొలనివారను పేరు వచ్చెను. అన్నయమంత్రి తండ్రి పెదగన్నయ, తల్లి గౌరమ. కాకతీయ గణపతిదేవుని కుమార్తెయగు రుద్రాంబకును, చాళుక్య వంశములోనివాఁ డగు వీరభద్ర మహారాజునకును గలిగిన రుయ్యాంబ నిందులూరి యన్నయమంత్రి వివాహమాడెను. కాన నితఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు పినతల్లిభర్తయై, రాజునకు మంత్రియు దండనాథుఁడునుగా నుండి మహమ్మదీయుల దండయాత్రల కాలమున నున్నవాఁడనుట స్పష్టము. ఈతఁడు పరమ శివభక్తుఁడై పాల్కురికి సోమనాథునకు శిష్యుఁడయ్యెను.

త్రిపురాంతక మండలి త్రిపురాంతకేశ్వరాలయమున చీకటిమిద్దె యుత్తర గోపురపు గోడమీఁద నీ యన్నయమంత్రి క్రీ. శ. 1291 సం॥ న

త్రిపురాంతకేశ్వరుని కఖండ దీపారాధనము నిమిత్తము 50 ఆవుల దానము చేసినట్లు శాసనమున్నది. (Ep. Coll, 238 Of 1905) మఱియు నీ యిందులూరి యన్నయమంత్రియే భీమేశ్వరస్వామికి 500 నిష్కములను సమర్పించి దాక్షారామాలయమున శాసనమును వ్రాయించినాఁడు. (S. I. I. Vol IV, No. 1307) ఇది క్రీ. శ. 1293 సం॥ నాఁటిది. గోదావరి జిల్లా పలివెల శ్రీ కొప్పేశ్వరస్వామి యాలయమున కాకతి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు రాజ్యము చేయుచుండ నాతని మహాప్రధాని యన్నయప్రెగ్గడ కభివృద్ధికి గాను క్రీ.శ. 1317 సం॥న చేసిన దానమునకు శాసనముగలదు. (S. I. I. Vol, V No. 1.) శివరాత్రి కొప్పయ్య కన్నయమంత్రి డోకిప అగ్రహారము నిప్పించిన శాసనముగూడ దొరక వచ్చును. ఈ శాసన ప్రమాణమును బట్టి గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమున నుండెననుట స్పష్టము.

కవివైదుష్యము:— ఈతనిపాండిత్య మపారము, నపూర్వము, నసమానము, సర్వతోముఖమునై యితఁడు సర్వజ్ఞుఁడుగా గనిపించు చున్నాఁడు. ఈతనికి చతుర్వేదములు, షట్చాస్త్రములు, నష్టాదశ పురాణములు, చతుష్షష్టికళలు, విద్యలు, కావ్యనాటకాలంకార శాస్త్ర ములు, కవితామర్మము, వివిధవేదాంతశాఖలు, భాష్యములు, వివిధమత సిద్ధాంత సంప్రదాయములు, బహుభాషలు, ననేకదేశ సాంఘికాచార ములు, నానావిధాహార విహారవేషవైఖరులు, లోకవ్యవహారము మొద లైనవన్నియు తెలియునని యీతని సోమనాథభాష్యము, చతుర్వేద సారము, పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలైనవి చాటుచున్నవి. ఇట్లని యీతఁడు కేవలము వైదిక ఛాందసుఁడుగాక, పరమలౌకికుఁడు. ఒక విధముగ పండితారాధ్యునికంటె నెక్కువ ప్రజ్ఞాపాండిత్యములుగల కవి శ్రేష్ఠుఁడుగ నితఁడు గనిపించుచున్నాఁడు.

ఈ పాండిత్యమంతయు వీరశైవమతమునకుఁ బ్రామాణ్యముఁ గూర్చుటకును, పరమతముల ఖండించుటకు, నానా గ్రంథములనుండి ప్రమాణవాక్యముల నుదాహరించుటకు, కొన్నింటికి తన శైవమతానుకూలముగ ననువదించి వ్యాఖ్యానము చేయుటకు నిష్టమువచ్చిన ట్లుపయోగించుకొనెను. మఱియు బహుభాషలందు రసవత్కవిత్వము వ్రాయఁగలవాఁడు. ఇన్నింటియం దితనికి మిడిమిడి జ్ఞానముగాక లోఁతు వైశాల్యముగల కూలంకష పాండిత్యముగలవాఁడు. శ్రీనాథాదుల కంటె గూడ నెక్కువ పాండిత్యము గలవాఁడితఁడు. దీనికిఁదోఁ డితఁడు పరమ నియమ నిష్ఠాగరిష్ఠుండు. ఇది బాహ్యాటోపమునకుఁ గాక త్రికరణశుద్ధమైనది. తాను విశ్వసించిన వీరశైవమతముపైనను, తా నారాధించు దైవమగు శివునిపైన గల భక్తికి మితిలేదు. వానికిఁ దన ప్రాణధనాదులైన సర్వస్వము త్యాగము చేయు నావేశపరుఁడు. అసలు వీరశైవ మతమే యుద్రేకభూయిష్ఠమైనది. ఈతని పాండిత్యమునకు పరవాదులు భయపడి వశ్యులయ్యెడివారు. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకళాకలాప కవితాసార' 'అన్యవాదకోలాహాల, ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' 'జైనమస్తక విన్యస్తశాతశూల కలితబిజ్జల తలగుండుగండ బిరుదశోభిత' యను బిరుదములు గలవు.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడిట్టి యపార పాండిత్యమును శ్రీనాథుని వలె పండితుల మెప్పునకు, రాజాదరణమునకు స్వపాండిత్యమును, కావ్యశిల్పమును బ్రకటించి, కావ్యప్రయోజనములైన 'యశసేఽర్థకృతే' త్యాదులకొఱకుపయోగింపక, కేవల స్వార్థరహితుఁడై మతప్రచారార్థ ముపయోగించెను. కాన నీతని కావ్యములు ప్రజాసామాన్యములో నావేశముగల్గించి మతప్రచారము చేయుటకై రచింపఁబడుటచే, నా దృష్టితో వీనిని జూడవలయునుగాని, పాండిత్య ప్రకటనదృష్టితో విచారించినచో నాంధ్రశబ్దరత్నాకర కర్తవలె నీతని నికృష్టకవిగా పరిగణింప వలసి

వచ్చును. ఈతని కవిత్వప్రౌఢిమ, రచనావిధానము, లేక కూర్పు, భాషాశైలి మొదలైన వానియందుగాక, భావోన్మీలనము, నపూర్వ కల్పన, పాత్రపోషణము, రసౌచిత్యపోషణములు, కథాభాగముల పుష్టి వివిధభాగముల వర్ణనతో విషయము నేత్రములకుఁ గట్టినట్లు చిత్రించుట కథావస్తువుతో విగళిత వేద్యాంతరత్వమునుగూర్చి, తన్మయపూర్వక మైన రసావేశమును గూర్చుట మొదలైన వానియందు కాననగును. ఈతఁడు రచనావిధాన భాషాశైలులందు ప్రౌఢిమఁ గూర్చలేని యశక్తుఁ డెంతమాత్రము గాఁడు. కాని యట్లు వ్రాయుట యాతని సంకల్పము కాకపోవుటయేకాక, తనముఖ్యప్రయోజనమైన సామాన్యజనులకు సులభ గ్రాహ్యమై మత ప్రచారమునకు సాయపడు నుద్దేశము భంజకమగును. తన శక్తిని ప్రకటించుటకై మచ్చున కక్కడక్కడ నుద్రేక పూరిత సంద ర్భములందు ప్రౌఢముగ వ్రాసినాఁడుకాన నాదృష్టితో నీతని కావ్యములఁ బరీక్షింపఁదగదు. ఈతని కవిత్వాశయములు వేరు.

ఈతని కవిత్వాశయములు:—— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు దన కావ్యములను మతప్రచారమునకై తదనుగుణముగ రచించినను నందు కావ్యగౌరవ మేమియుఁ గొఱతపడనీయక బాగుగ పోషించినాఁడు. అత నికిఁ గవిత్వమును గూర్చి మంచి యాశయములు నాదర్శములు గలవు. ఇవి కొంతవఱకు నన్నెచోడుని యాశయములఁ బోలియున్నవి. నన్నె చోడుఁడు దన కుమారసంభవమున,

చ॥ సరళముగాఁగ భావములు జానుతెనుంగున నింపుపెంపుతోఁ
బిరిగొన, వర్ణనల్ ఫణితి పేర్కొన, నర్థము లొత్తగిల్ల, బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వ రసంబునఁ గందళింప, న
తురములు సూక్తులార్యులకుఁ గర్ణరసాయన లీలఁగ్రాలగ॥ 1. 35

సీ॥ "దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా,నలంకారములఁ దానలంకరింప,36,

అని తెల్పినాఁడు. కాని, యితని కావ్యము మాత్ర మీయాదర్శముల బరిగణింపక నన్నయాది కవులవలె మార్గఫక్కియైన సంస్కృతపద్ధతి యందే నడచినది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు మాత్రము తా నుద్దేశించిన కవిత్వ నియమములను బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ దప్పక యవలంబించి చూపినాఁడు. ఇతఁడు బసవపురాణమున,

"ఉరుతర గద్యపద్యోక్తుల కంటె
సరసమై పరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపఁగాఁ సర్వసామాన్య మగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదై వారఁ
దెలుఁగుమాట లనంగ వలదు, వేదముల
కొలఁదియగాఁ జూడుఁడిల నెట్టులనినఁ" 1. పుట 5.

అని తెల్పి మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

ఒప్పదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలవ
దారూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వ సామాన్యంబు గామి
జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
నట్టులుఁగాక కావ్యప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టణ రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమము భావింప నెట్లనిన" దీక్షా ప్ర. పుట 18.
"తేట తెనుంగున ద్విపద రచింతు" ,,

ఈతఁ డుపయోగించినఁ 'జాను తెనుఁగు' పదమునకు సమ సంస్కృతోక్తి యని కర్ణాటకలాక్షణికు లుపయోగించుకొనిరి. పాఠకులకు తెలియు

టకై యితనికిట్టి శైలి యవలంబింపవలసి వచ్చినది. కాని నన్నెచో డున కీ మతప్రచార ప్రయోజనము పట్టలేదు. అతనిది కావ్యశిల్ప దృష్టి.

సంస్కృతభాషయం దనుష్టుప్ ఛందము రచించుటకు, చదువుటకు, నన్వయముచేసికొనుటకు గూడ బహు సులభముగ నుండును. మఱియు వాల్మీకి రామాయణము నీఛందమున వ్రాయుటచే నయోధ్యలో శ్రీరాముని యెదుట కుశలవులు గానముచేయుటకుఁ గూడ ననువుపడినది. అటువంటి లఘువైన ఛందముగల్గి పాడుటకనువైనది తెలుగుభాషలో ద్విపద. ప్రాచీన దేశీయ వాఙ్మయమగు తోలుబొమ్మల వాంగ్రపాటలు, స్త్రీల పాటలు, పడవవాంగ్రపాటలు, గొల్లసుద్దులు మొదలైన పామర జనుల రచనములును, పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ జెప్పఁబడిన,

"ఆనందగీతంబు లర్థిపాడుచు శి,
వానందలీలలనలరి యాడుచును
శంకరగీతముల్ సరసఁబాడుచును,"

మహిమ ప్ర. పుట 176.

ఆనందగీతములు, తుమ్మెద పదములు, ప్రభాతపదములు మొదలైనవి కూడ నీ ద్విపదలును తద్వికారములు మాత్రనే యైయున్నవి. కాన నీ ద్విపద సర్వసామాన్యమైనదే కాని క్రొత్తదికాదు. పూర్వ మీ ఛందమున పామరవాఙ్మయము మాత్రమేయున్నది. కాని యంతకుఁబూర్వము పండితుఁడెవఁడు నీఛందమున కావ్యముల రచించలేదు. మఱియు నన్నయాదుల భారతాదులు వృత్తరచనతోఁ గూడుకొని సంస్కృత భూయిష్ఠమైన రచన గలదగుటచే, నా ప్రాచీన వాఙ్మయమునుగూడఁ గప్పిపుచ్చినది. సంస్కారశూన్యమై, పండితానాదరమై, ప్రాచీనకాలమునుండి దేశమున జీర్ణమైయున్న గేయరచనమును, సర్వజనాదర పాత్రముచేసి, సారస్వత గౌరవము కూర్చి, యందు కావ్యరచనమును జేసిన ప్రప్రథముఁడు

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ద్విపద కవిత్వమున కీతఁడు చేసినమేలిది. ఈతఁడు దీనివలన నాశించిన ప్రయోజనము వేఱొకటి గలదు. గేయము వలె పాడుటకై యీ ద్విపద యనేక ప్రదేశములందు జంగమ కథలుగా పాడఁబడి మతప్రచారమున కుపయోగించును. గేయమున గానముగూడ మిశ్రమగును గాన, గానము జనసామాన్యమును బహు సులభముగ వశ్యులఁజేసి యుద్రిక్తులఁ జేయునుగాన, మతప్రచారమున కిది బహువిశేషముగ ప్రయోజనకారి యగును. దీనికేదోడు ద్విపదకు పావనత నారోపించి, పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"ఐహికాముష్మిక ద్వి, పద హేతువగుట ద్విపదగాఁగ పఱఁగు"

అని యతిశయోక్తి గూర్చినాఁడు.

ఇట్లని యితఁడు దేశీయపద్ధతి, దేశీయఛందమున రచించిన మాత్రమున కావ్యమర్యాదలను, నాలంకారిక లక్షణములను వీటఁబుచ్చలేదు. ఈతఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"సత్కృతి యన నూత్నసంగతి దనర,
తొమ్మిది రసములు దులుకాడు దాని,
యిమ్మడి వర్ణన లెసగంగ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లసలారు దాని,
ద్విగుణార్థ భావముల్ దీటుకొనంగఁ"

ఈ యలంకారముల నన్నింటిని కవి తన కావ్యముల చక్కగ నుపయోగించుకొనెను. నన్నెచోడుఁడు గూడ నీతనివలె ముప్పదియా రలంకారములనే పేర్కొనెను.

"దశప్రాణంబుల పరిపూర్ణంబై, నవరస భావభరితంబై షట్త్రింశ దలంకారాలంకృతంబై, రమణీయంబైన"

కుమారసంభవము I. 45.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"జాతులు రచనాప్రణీతులు గావ్య
నీతులు రీతులు నేతు లుట్టంగ
వరకవు ల్గొనియాడ వర్ణనకెక్క
ధరఁజెప్పఁ గృతియు నుద్యత్కృతిగాక"

అని రచించెను. ఇఁక సంస్కృతాలంకారికులు పది కావ్యగుణముల మాత్రమే వివరింపఁగ, సోమన యీక్రింది విధముగ 49 దింటిని పేర్కొనెను.

"సరళత సరణి, ప్రసన్నత సెన్ను । పరిణతి గణపద పద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి, ప్రయోగప్రసిద్ధి, గళా । సమృద్ధి నానుడి, వడిమిత్తి, రతి యర్థ
పుష్టి, నైజము, రసపుష్టి, వినూత్న । సృష్టి, విశేష్య విశేషణశ్లేష
సొంపు సుకుమారత పెంపు మాధుర్య । మింపు, మృదుత్వంబు నింపోజ ఋజువు
యమకంబు, గమకంబు యతిగతీ గార । కము, పూరకము, గ్రియ కాంతి విశ్రాంతి
రంగు బెడంగు, మెఱుంగు సమాన । సంగతి యతురళయ్యా సంఘటన
నిపుణత, రసికత, నెఱి, సమాధాన ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి, యలంకారయుక్తి । దఱిత,సుమతి, విచక్షత యనిన"

ఈవిధముగ ప్రాచీనాలంకారికులు నిర్దేశించిన వానికి వీనికి కొన్ని భేదము లున్నవి. అట్లే యాలంకారికులు కావ్యదోషములను పది తెల్పగా నితడు 25 గా పెంచుటయే కాక గొన్ని మతభేదములఁ గూఁడ గూర్చెను. అందివి,

"జల్లి, పూరక, మపశబ్ద మక్రమము । పొల్లవిక్రియ జడ్డుపోడ, పసంఘ
టన గాతు, వ్యర్థం బసఁగతి, విరసంబు । వైకల్య, మత్యుక్తి వైరిపదము

దల విరుపన మగ్రత, శిథిలబంధ। మొలు, పబంధమ్మ్మ, గ్రామ్యోక్తి కంఠ కము, ద్రాస, ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు ”

ఈవిధముగా నితఁడు కావ్యలక్షణములందు గూడ స్వాతంత్ర్య మవలంబించినాఁడు. ఇందుచేఁ దన కావ్యము నిర్దుష్టముగా నుండవలెనని యూశించినాఁడు. కాని యితఁడు బసవపురాణమున (పుట 5) దెల్పిన

“ అల్పాక్షరముల ననల్పార్థ రచన
కల్పించుటయె కాదె కవి వివేకంబు ”

అను ధర్మము కావ్యమునకు ప్రశస్తమై ముఖ్యముగా నుండవలసినదై నను, దీనిని మాత్రము తనకావ్యముల నితనికి సమన్వయించుకొన సాధ్యము కాకపోయినది. ఈ సూత్రము ప్రకారము కావ్యరచన సాగించినచో నుత్కృష్టమై, వ్యంగ్యప్రధానమై, పండితైకమాత్రానుభవ యోగ్య మగును కాని సామాన్యజనులకు గ్రాహ్యముకాదు. అందుచే తన ముఖ్య ప్రయోజనమైన మతవ్యాప్తి సిద్ధించదు. కాన తన ముఖ్య ప్రయోజన మునకు భంజనమైన యా యుత్తమ కావ్యధర్మమును త్యజించి తనకావ్య ముల కేవలము వాచ్యప్రధానముగానే రచించినాఁడు. అందుచే నితఁడు వర్ణ్యవిషయములను సవిస్తరముగా, సంపూర్ణముగా, తనివి తీరునట్లుగా, స్త్రీబాలురకుఁగూడ కళ్ళకుఁగట్టి, శల్యాశల్యమునకు పట్టి యాకర్షించు నట్లుగా వర్ణించినాఁడు. ఇట్టి రచనచే పాఠకుల కావేశము గల్గును. ఇది కావ్యమునకు జీవకఱ్ఱ. ఈ కవితావేశమున ధారావాహిని యెచ్చటను కుంటుపడకుండ సాగును. అంతియేకాక యీతని కవితాధార పరుగు లెత్తునే కాని మందగమనము చేయదు. ఈ కవితావేశము భక్త్యుద్రే కముగలదై, గానప్రేరకముచేఁ తనివితీర వర్ణించిన దనుక నాపుటకుఁ గూడ సాధ్యముగాదు. దీనివలన కావ్యౌన్నత్యమునకు భంగము వచ్చి

నను నితఁడు లక్ష్యముచేయఁడు. ఈ విషయమున మాత్రమే యీతనికి పోతనకవి సామ్యము వచ్చును. కాని, పోతన కవిత్వమందుగల మృదు మధుర రచన మీతనియందు లేదు. ఈతని కవిత్వమువలె కొన్ని చోట్ల నైనను పోతనకవిత్వము పేలవముగ, రోకటిపాటగా నెప్పుడు నుండదు. ఈతని వర్ణనలు, ప్రబంధములందలి దీర్ఘమైన యష్టాదశ వర్ణనలవలె కథా వేగమునకుఁ గూడ నడ్డు తగిలినవి. కాని దానికిఁగూడ నితఁడు లక్ష్యము చేయలేదు. ఇట్లు తన ముఖ్యప్రయోజనమైన మతప్రచారమున కడ్డుతగిలిన ముఖ్య కావ్యలక్షణమై, కావ్యాత్మయనఁబడు 'వ్యంగ్య' రచనను గూడ తిరస్కరించినాఁడు. ఈతని జీవితమందలి 'నిర్లక్ష్యభావమే' యీతని కావ్యలక్షణ, భాషాలక్షణము లందుగూడ వ్యాపించినది.

ఈతని కృతులు — వాని వివరములు : — పద్యబసవపురాణ మున పిడుపర్తి బసవన పాల్కురికి సోమనాథుని కృతుల నిట్లుపేర్కొనెను.

సీ॥ బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల
చరితంబు, నను భవసారమును, చ
తుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథ భా
ష్యమ్ము, శ్రీరుద్ర భాష్యంబు, బసవ
రగడ, గంగోత్పత్తి రగడ, శ్రీబసవాఢ్య
రగడయు, సద్గురురగడ, చెన్న
మల్లు సీసములు, నమస్కారగద్య
వృషాధిప శతకంబు, నక్షరాంక
తే॥ గద్యపద్యముల్, పంచప్రకారగద్య,
యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణ యుగమ్ము,
నాదియగు కృతుల్ భక్తిహితార్థబుద్ధిఁ,
జెప్పె నని భక్తసభలలోఁ జెల్లుచుండు. ॥ శివత. 27.

ఇందులో (1) అనుభవసారము, (2) చతుర్వేద సారము (3) చెన్నమల్లు సీసములు (4) వృషాధిపశతకము (5) ఒక బసవోదాహరణము, (6) బసవపురాణము, (7) పండితారాధ్య చరిత్రమును మాత్రము తెలుఁగుకృతులు. ఇంక (1) సోమనాథ భాష్యము (బసవరాజీయము) (2) రుద్రభాష్యము (3) అష్టకము (4) పంచకము (5) నమస్కారగద్య (6) అక్షరాంకగద్య (7) పంచప్రకారగద్య (8) ఒక బసవోదాహరణమును సంస్కృతకృతులు. వీనిలో రుద్రభాష్య మింతవఱకు గానరా లేదు. మిగిలిన కృతులు కన్నడభాషలో వ్రాయఁబడినవి.

ఇవికాక తెలుఁగుబాసలో సోమనాథ స్తవమని మఱియొక గ్రంథము గలదని బండారు తమ్మయ్యగారు వాదించుచున్నారు. కాని తద్రచనను బట్టియది సోమనాథకృతి కాదని పలువురు విశ్వసించుచున్నారు. మఱియు కర్ణాటమదంలి సోమేశ్వర శతకము గూడ సోమనాథకృతి యనుటకు వీలులేదు. మిగిలిన వేవియు నీతని కృతులని దృఢముగ చెప్పలేము.

అనుభవసారము :— రచనాశైలీ విభేదములఁబట్టి యిది సోమనాథుని ప్రథమకృతిగా గోచరించుచున్నది. (చూ. రజతోత్సవ సంచిక. 168. పుట.) ఈ గ్రంథశ్రోత గోడఁగి త్రిపురారియను మిత్రుఁడును, భక్తుఁడును. ఇందు కథారూపమైన యితివృత్త మేదియులేక 234 పద్యములుగల్గి, గురుభక్తిమహిమ, భక్తిస్వరూపము, భక్తిలక్షణము, శివపూజావిధానము, ఇష్టలింగార్చనావిధి, జంగమసేవ, షట్స్థల వివరణము మొదలగు శైవధర్మములు దెలుపఁబడినవి. ఈ గ్రంథమును సోమనాథుఁడు, నన్నయవలె వృత్తములతో రచించి, క్రౌంచపదము, మాలిని, వనమయూరము మొదలగు విశేషవృత్తములఁ గూడ నిందు వాడెను. ఇందుచేతను, కవితాశైలిని బట్టిగూడ చూడఁగ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రముల రచించునాఁటికి భాషయందు, ఛందమందు

గల్గిన దేశీయసంస్కార మనుభవసార రచనాకాలమునకు గల్గినట్లు గన్న డదు. ఈ గ్రంథమున సోమనాథుఁడు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని మూఁడు సీసపద్యములలో స్తుతించియు, బసవనిపేరైన నెత్తకుండుట యొకవిశేషము. ఇందుచే నీగ్రంథరచనా కాలమునకు బసవనిగూర్చి యితఁ డెఱుఁగఁడని యూహింప వచ్చును. ఈకృతియం దితని యితరగ్రంథ ములందు గానఁబడు కర్ణాటాద్యన్య భాషాశబ్దములుగూడఁ గానరావు. శైలి కొంచె మెక్కువతక్కువగ నన్నయశైలివలె సంస్కృతపద మిశ్రమ ముగా నున్నది. ఈతని సీసపద్యము లేపాదమున కాపాదము విడివడి యుండి, శ్రీనాథునకు మార్గదర్శకములైనవి. మఱియు పోతన రచించిన సుప్రసిద్ధమగు పద్యమైన,

> " సీ॥ మందార మకరంద మాధుర్యమునఁదేలు,
> మధుపంబు లరుగునే మదనములకు, "

అను పద్యమునకు మూలమనునట్లు పూర్వమే సోమన యీ క్రింది పద్యము నిందు రచించెను.

సీ॥ సద్గురు కరుణా లసత్ప్రద భద్రుఁ డస్థిరరాజ్యవై భవ స్థితికిఁజనునె;
విస్తార భక్తిసంవిత సుఖార్ణవమగ్నుఁ, డితర సుఖశ్రేణి కిచ్చగిలునె;
నిత్యప్రసాద వినిర్మలామృత భోగి, స్వర్గోపభోగానుషక్తుఁ డగునె;
ప్రథిత లింగత్రాణమథన జీవన్ముక్తు, ...

గీ॥ భక్తజన హితార్థ పరమయోగ, భవ్య సౌఖ్యయోగ పరమానురాగ
సంసారదుఃఖ నాశ సత్కపీశ॥ .... 163. పద్యము.

ఈవిషయమునే యింతకంటె స్పష్టముగ బసవపురాణ తృతీయాశ్వాస ప్రారంభమున సోమనాథుఁడు ద్విపదలలోఁ గూర్చినాఁడు.

"క్షీరాబ్ధిలోపల — గ్రీడించుహంస,
గోరునే పడియల నీరుద్రావంగ;
జూత ఫలంబులు—చుంబించు చిలుక,
భూతి బూరుగుమ్రాని — పండ్లు గన్గొనునె;
రాకామల జ్యోత్స్నఁద్రావు చకోర,
మాకాంక్ష సేయునే—చీకటి ద్రావ;
విరిదమ్మి వాసన — విహరించు తేటి,
పరిగొని నుడియునే — బబ్బిల విరుల;
నెఱుఁగునే యల దిగ్గజేంద్రంబు కోదమ,
మొఱపంది చనుసీక నెరుగవు గాక,
యరుదగు లింగ సదర్థుల యిండ్ల,
సరవుడ నాకోక సరకే యర్థంబు ॥

ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథుని కవిత్వరచన యనేక భావికవులకు మార్గదర్శకమైనది.

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు : — ఆంధ్రవాఙ్మయము లక్షణ గ్రంథములందేకాక, పురాణకావ్యనాటకాది గ్రంథరచనమందు గూడ విశేషముగ సంస్కృత వాఙ్మయము మీఁదనే యాధారపడి యున్నది. ప్రారంభముననే నన్నయ భారతమును సంస్కృతమునుండి నాంధ్రీకరించినాఁడు. నన్నయకుఁ బూర్వ మందలి దేశీయ వాఙ్మయమగు పాటలు, పదములు, గేయములు మొదలైనవేవియు నేఁడు గానరావు. తమిళాది భాషలం దట్టివి జాగ్రత్త పరుపఁబడినను, తెలుఁగున నవి గ్రంథస్థము గాలేదు. కాన రూపుమాసినవి. నన్నయ తర్వాత నాంధ్రకవు లందరు నన్నయ మార్గమునే యవలంబించి, సంస్కృత పురాణములనో, తదంతర్భాగములనో భాషాంతరీకరించి, పూర్వాలకథనే కాక, పూర్వాలమందలి వర్ణన

ములు, భావములుగల పద్యములను సంస్కృత వృత్తములలోనే యాంధ్రీకరించి, సంస్కృతమునకుఁబూర్తిగ, దాస్యముచేసి దాని ననుకరించిరి. అందుచే నాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బ్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లేకపోయినది. ఆంధ్రకవులలో స్వాతంత్ర్యమును జూపినవారు బహుస్వల్ప సంఖ్యాకులు. కేవలము భాషాంతరీకరణమును మాని పురాణాంతర్భాగ గథను గై కొని, యష్టాదశ వర్ణనలను నవరసంబులను గూర్చి, సందర్భోచితముగ పాత్రరస పోషణమునుజేసి ప్రబంధముల వ్రాయుట కృష్ణరాయుని కాలమున నల్లసాని పెద్దన మూలమున ప్రారంభమై, నూతనోత్తేజముగల్గినది. కాని యదియు సంస్కృతమార్గమునే యవలంబించినది. అందు కథ, వర్ణనా విధానము, శైలి, వృత్తములు మొదలైనవన్నియు సంస్కృత పద్ధతినే గ్రహించినవి. కాని యాంధ్రవాఙ్మయమున సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమును జూపి, యాంధ్రతా ముద్రనువేసి, జాతీయఛందమున, దేశీయమార్గమున గ్రంథ రచనముచేసి, సమకాలీనుల తిరస్కారముల కెదురించి, వారి సాంప్రదాయములకు, సాంకేతికములకు నెదురీది జాతీయముద్ర నొసఁగిన ప్రథమకవి పాల్కురికి సోమనాథుఁడే.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు భక్తియందు తన్మయము చెందిన కవితావేశపరుఁ డగుటచేతను, గొప్పపండితుఁడై, కవితామర్మమెఱిఁగిన వాఁడగుటచేత, నేరసమును వర్ణించిన నది సహజముగ నుండి, యే యలంకారమును గూర్చిన నది యుచితముగనొప్పి, వస్తువర్ణనములన్నియు నేత్రములకుఁ గట్టినట్లుండి, యెంతమాత్రము కృత్రిమములుగ దోఁచక, స్వభావసిద్ధములును, నప్రయత్న పూర్వకములునై, భావప్రవాహము నెక్కడ కుంటుపడనీయ కుండెను.

ఈకవి కావ్యవస్తువైన కథనే సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపక దేశీయ చరిత్రనుండి గ్రహించి, యా కథానాయకులను మహానాయక లక్ష

ణోపేతులఁ జేసినాఁడు. బసవేశ్వర పండితారాధ్యు లీశ్వరభక్తులు మాత్రమే కాక ప్రమథుల యవతారమట, శివునితో సమానమైన శక్తి గలవారట. శివబసవేశ్వరుల సంబంధమును కవియిట్లు నిరూపించినాఁడు.

ద్వి. బసవండు కేవలభక్తుఁడే తలఁపంగ
నసమాక్షుఁ డారూపమైనిల్చెగాక;
బసవఁడు వసుధపైఁ బ్రభవించు నంత
బసవని నరుఁడని పలుకంగఁ దగునె;
హరుఁడు నిరాకారుఁడై నచో బసవఁ
డరయంగ సాకారుఁడై చరియించు;
హరుఁడు సాకారుఁడై యలరుట నూఁచి
శరణుఁడై బసవండు సందులే కుండు;
శరణుఁడై బసవండు సందు సేకొన్నఁ
బరమ భక్తిస్థితి బసవన్న గొలుచు;
భక్తుఁడై లింగంబు ప్రకృతి సేకొన్న
వ్యక్తిగా బసవన్న వరవుఁడు సేయు;
పరమాత్మ రూపమాబసవఁడే యెఱుఁగుఁ,
బరమేశుఁ డెఱుఁగు నా బసవని రూపు.
సాలోక్య సామీప్య సారూప్య పదవు
లోలిని బొంద సాయుజ్యంబుఁజెంద
వచ్చుగా కిల బసవస్వామిగాఁగ
వచ్చునే పెఱపెఱవారల కెల్ల." ......బసవ పు.5-6.

ఇఁక శివపండితారాధ్యుల సంబంధమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు.

ద్వి. "చిరతమోగుణ పరిస్ఫీతుండు శివుఁడు,
వరసత్త్వగుణ వికస్వరుఁడు పండితుఁడు,

అరయ నచరలింగ మూ లింగమూర్తి
యరయఁగాఁ జరలింగ మా పండితయ్య;
అసమ లోకాధీశుం డంబికా ధవుఁడు;
అసమ లోకారాధ్యుఁడా పండితయ్య;
అఖిల లోక మయుండు హైమవతీశుఁ
డఖిల లోకాతీతుఁడా పండితయ్య;
లోకానుసారి త్రిలోచనుండిల న
లోకానుసార శీలుఁడు పండితయ్య;
అరుదగు లోకసంహారుఁడు శూలి,
కరుణామై లోకోపకారి పండితుఁడు;
అసిత కంఠుండు దా నసమలోచనుఁడు,
భసిత కంఠుండు శ్రీ పండితేంద్రుండు;
ఊర్ధ్వైక లోచనుం డుడురాజమౌళి,
యూర్ధ్వ ద్విలోచనుం డోగిఁబండితయ్య;
భక్తైక దేవుండు పరమేశ్వరుండు,
భక్తసత్ప్రాణుఁడు పండితస్వామి;
మల్లికార్జున నామి మల్లికార్జునుఁడు
మల్లికార్జున కీర్తి మల్లికార్జునుఁడు;
మహిలోనఁ బండిత మల్లికార్జునుని
మహిమలు వర్ణింప మనుజుల తరమె॥ ”

పండి, చ. 1. 5_7.

భాషాంతరీకరణకర్తలు మూలమందలి భావములనే గ్రహింతురు గాన వారికిమూలగ్రంథము మార్గదర్శికముగనుండి విశేషసాయమొన ర్చును. ఒకవేళమూలమునకుఁ గొంత మెఱుఁగు పెట్టినను గూడ కవియుత్సా

ద్భశక్తి, ప్రతిభ మొదలైనవి విశేషముగ వ్యక్తముగావు. కవికల్పనాశక్తియు, భావనాసామర్థ్యమును కేవలముత్పాద్యకావ్యములందలి వర్ణనావైచిత్రి, యలంకారరచనము, రసపాత్రౌచిత్యాదిపోషణములు, శైలి మొదలైనవానియందు ప్రకటింపఁబడును. ఈవిషయములందు తన గ్రంథములను రమణీయముగ రచించుచోకవి, భాషాంతరీకరణములకన్న శ్రేష్ఠమగును. కాన నావిషయములను ప్రత్యేకముగ పరిశీలించి పాల్కురికి సోమనాథుని శిల్పనైపుణ్యమును నిర్ణయింపఁ దగును.

(1) బాహ్యాకారచిత్రణము:— సోమనాథకవి పాత్రల బాహ్యాకార రేకలను బహుస్వభావసిద్ధముగ చిత్రించును. పండితారాధ్యచరిత్రమున శివుని చండాలవేషధారణవర్ణన మిట్టిది.

ద్వి. నలిదొడ్డరుద్రాక్షములు, దొడ్డపటిక
ములు, సూలమాని పూసలపేర్లుఁదాల్చి,
కుఱువెండ్రుకల వెడకొప్పులోపలను,
గఱకంతుఁగట్టిన కరిగానిపింప
బలువుగా శివసూత్రముల వడగట్టి
మొలనరవణేదూఱి తలనఱఁ జుట్టి,
యూరెయుఁగిత్తియు నట్టలుమూఁపు
పారెనల్ ప్రోఁకులు వలచేతనొక్క
సెంబళికోలయుఁజెన్నొంద శివుఁడు
పంబిత యంత్యజ భావంబుఁదాల్చి. పండి. చ. ప్ర. II

ఇట్లే బసవపురాణమున శివుఁడు గొల్లవేషమును ధరించుట వర్ణింపఁబడినది.

ద్వి. ములుక త్తినుచ్చు కోకలుఁజూడఁగొడుపు
లలి తి త్తినిడి దొడ్డమొలఁ గచ్చకట్టి
గాలిదప్పపువెంద్రుకలు దూలియాడ
నీలవెట్టుచు నిఱిమిఱిమి చూచుచును,
గుక్కలఁబిలుచు చుఱిక్కవెట్టుచు
నెక్కొన నొరగాల నిలుచుచుఁజనుచు,
గొడ్డలి బరిగమ్మికూటి కుండయును,
దుడ్డుఁ గోలయుఁబట్టి తొడితొడికొన్ని
మేఁకపిల్లలఁ దనచాఁకటి నిఱికి
పీఁకదబ్బరవాటు విసిరివేయుచును
కొన్ని మేఁకలరొప్పికొని వచ్చితమ్మ
నున్నకాయల రాల్చియును నంతఁబోక ” బసవ III

ప్రకృతి వర్ణనమున నీతనికోడికూతను వర్ణించునేర్పు రమణీయ మైనది.

ద్వి. తొలి కోడి కనువిచ్చి నిలిచిమైవెంచి
జలజలరెక్కలు సడలించి నీల్గి
గ్రక్కునఁగాలార్చి కంఠంబు విచ్చి
ముక్కున నీఁకెలు చక్కొల్పి, కడుపు
వెక్కించి, మెడసాచి, నిక్కి మిన్నూచి
కొక్కొరోకుఱ్ఱని కూయకమున్న పండితా. చరిత్ర II

ఇందు తెల్లవారిఝామున కూయుకోడి వివిధావయవవిక్షేపముల వైఖరిని వర్ణించి కండ్లకు కట్టినట్లుచేసినాఁడు కవి. ఇట్టి వర్ణనలను బట్టి కవికిఁగల సూక్ష్మమైన కవితాదృష్టి గాంచవచ్చును.

(2) పాత్రపోషణము: — వీరశైవమతము భక్తిప్రధానమైనదికాన నీకావ్యములందు వచ్చుపాత్రలు విశేషముగాభక్తులే. కాని వారందఱు నచ్చులో పోతపోసినట్లొకే మాదిరిగ నుండక, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వముతో, చైతన్యముగలిగి, వైవిధ్యముగూర్చిపాత్రపోషణముచేసి చూపినాఁడు. సోమనాథుఁడు తానుభక్తుఁడగుటచేతనే భక్తులహృదయమును యథావిధిగ వ్యాఖ్యానముసేయఁగలిగినాఁడు. ఈవిషయమున నీతఁడు పోతనకు మార్గదర్శకుఁడైనాఁడు. భక్తులలో స్త్రీపురుషులుగూడఁగలరు. వారు మిండ, ముగ్ధ, మూఢ, మొండి, ప్రౌఢాదిభేదములతోనొప్పి తదనుగుణముగ పాత్రపోషణము చేయఁబడినారు.

బసవపురాణమున నాటవికుఁడగు కన్నప్పని ముగ్ధభక్తియతి హృదయంగమముగా నొనర్పఁబడి, ధూర్జటికవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమందలి రచనకు వరవడియైనది. ఈకథావిషయముభయకవుల రచనలును పిడుపర్తికవులఁగూర్చిన యధ్యాయమున నిరూపింపఁబడినవి. ఇటువంటి ముగ్ధభక్తియే బెజ్జమహాదేవి కథయందును గానవచ్చును.

ద్వి. ఎల్లనియోగంబు లెల్లబాంధవులు
నెల్లవారలు గల్గనిట్టు భర్గునకుఁ
దల్లిలేకుండుట దావిచిత్రంబు
దల్లి లేకది యెట్లు దానుదయించె ?
దల్లిసచ్చెనో కాక త్రైలోక్యపతికిఁ
జెల్లెబో ! యిట్లేమిసేయంగవచ్చుఁ ?
తల్లిసచ్చినఁగాదె తానుడస్సితిని
ఎల్లవారికి దుఃఖమిట్టిదకాదే?
తల్లిగల్గినవేలతపసి గానిచ్చుఁ
దల్లిగల్గిన నేల తలజడల్గట్టు,

తల్లియున్న విషంబు ద్రావనేలిచ్చుఁ ?
దల్లియుండినఁ దోళ్లుదాల్పనేలిచ్చుఁ ?
దల్లి పాములనేల ధరియింపనిచ్చుఁ ?
దల్లిబూడిదయే తాఁబూయనిచ్చు ?
దల్లి పుచ్చునే భువిఁదనయునిఁదరియఁ
దల్లి పుచ్చునే సుతువల్లకాటికిని
తల్లి లేకుండిన తనయుండు గాన
బ్రల్లదుఁడై యిన్నివాట్లకు వచ్చెఁ
జన్నిచ్చి పలుమాఱు వెన్నయుఁబెట్టి
పన్నుగా నిన్నియుఁ బాలునుబోసి
యాఁకొనఁగా గడుపరసి పాలిచ్చి
సాకించి పెనుపదే జనని గల్గినను
దానింతవాఁడయ్యెఁ దల్లిలేకయును
దానెంతవెరుగునో తల్లిగల్గినను ?
బెండ్లిండ్ల నోముల బేరంటములను
బండువుదినములఁ బాటిజాతరలఁ
దగినపోడిమిసేయు తల్లిలేకున్న
వగవరే మఱి యెట్టిమగబిడ్డలైన
నూరకుపేక్షించి యుండంగ దగునె ?
ఆరంగ దల్లినై హరుని నేనైన
నరసెదఁగాక; యిట్లరలేక పెనుచు
తరుణియకాదెట్లు తల్లిగా నగుచు
ననయంబు బెజ్జ మహాదేవి దాన
జననియై పరమేశుఁ దనయుఁగావించి ”

భసవ. III పుట 66—7

మఱియొక ముగ్ధభక్తి గొడగూచి పాత్రపోషణమునందుఁ గాన నగును (బసవ. పుట. 70) ఇఁక దీపదకళియారుని యందు మోటభక్తి (తలవెండ్రుకల జడతో దీపమును శివునకుఁ బెట్టుట) తో పాత్రపోషణము చేయఁబడినది. (బసవ. పు పుట 75). ఇటువంటిభక్తియందు తమోగుణ మధికమనిచెప్పవలసి వచ్చును. అసలు వీరశైవభక్తియే తామసిక భక్తి యని చెప్పవలయును.

(3) రసపోషణము:— పాల్కురికిసోమనాథుఁడు నవరసములను వీరశైవభక్తిప్రాయముగఁ జేసివర్ణించి, పోషించినాఁడు. కానిప్రత్యేకభావములతో నితరకావ్యములందు చేయఁబడునట్లుచేయలేదు. ఈభక్తి ప్రతిపాదనమున సోముఁడనేకవిధములైన భక్తులనుగూర్చి, వైవిధ్యమును జూపి, వివిధరసములపోషించి నిర్వహించుట కవకాశముగల్గించినాఁడు. భక్తులలో మిండభక్తులు, మొండిభక్తులు, ముగ్ధభక్తులు, ప్రౌఢభక్తులు, శిశుభక్తులు, స్త్రీభక్తులు మొదలైన వివిధములగువారినిగూర్చి, తదనుగుణముగ రసపాత్రపోషణముల నిర్వహించినాఁడు. మానసిక ప్రవృత్తులగు రసపాత్రపోషణము లవినాభావసంబంధ ముండుటచే నవి కవి రచనమున పరస్పరము పోషింపఁబడుచుండును కదా.

శృంగారము:— ప్రబంధములలో వర్ణింపఁబడు శృంగారము వలె విప్రలంభసంభోగాదులు కాక పోయినను, మిండభక్తుల శృంగారమును సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున గురుభక్తాండారి కథలో హృదయంగమముగ వర్ణించి, రతిశాస్త్రరహస్యములఁగూడ వివరించి తెల్పి నాఁడు.

ఉవిదదృగ్గోచులో — యొడ్డినయురులో,
ధవళాక్షిచూడ్కులో — దావాంకురములో,
మెఱుఁగుతెకన్నెఱుఁగులో — మెఱుఁగులగనులో,

పొలఁతి దృగంశులో — పొలయు దీపములో,
ముదిత వీక్షణములో — మోహపాశములో,
మదిరాక్షిచూపులో — మదనబాణములో,
లోలాక్షి దృగ్గుచు — లో కట్టు బంట్లో
బాల వీక్షణములో — పన్నినవలలో
యిల చోద్యమంచు నయ్యింతి దృగ్వీధి
తులఁ జిక్కులను బడియులఁ దొట్రుకొనుచు,
బసరింప నొండేల భాగ గణ గొనలఁ
గుసుమాస్త్రు హాతికి దాఁ గుఱియైతి, నూకి
పోరాదు, వెనుకకు రారాదు, గోలు
పోరాదు తాల్మి, బ ల్కరాదు సతికి
నేమిసేయుదు నంచు నీశు భర్తుండు
దా మదినూహించి తప్పేమి దీన
నదియును భర్తురా లట్లును గాక
వదిగొను ప్రేమాయుశై వ పురాణములను
నీతిదప్పక 'మైథునే రతా' యనియు,
సూత సంహితయందు సురిచిరంబుగను
మఱి 'యత్సుఖం తత్సమర్పిత' మ్మనియు
దత్ప్రేమాయుగావునఁ దనుఁబొందినట్టి
సుఖము లింద్రియములఁ జొకకయుండ
సుఖమెర్గి శివునకా సుఖములర్పించు
క్రమ మెఱిగినఁ జాలు, గాఁడు దుర్వ్రీటుఁడు,
శమ దమాదుల కంటెఁ జాల నుత్తముఁడు
నీక్షింప భక్తియం దిదియును నొక్క
పక్షంబు గావున భ్రాంతి యేలనుచు.

*   *   *   *

*   *   *   *

తక్కు వెక్కువ యని తన్నొల్లనేని
యొక్కప్రాయము చూడదు మొగి నీకు నాకుఁ,
జదురుండు గాఁడని మది నొల్లలేని
మదిరాక్షి చూడదు నా మాటలయందు,
మొకనికి వలచి తన్నొల్లవేనియును
సుకుమారి తనుగూడి చూడొక్కమాఱు
జానొంద గుణములు జాతు లిచ్చలును
యోనిదండముల న్యూనాధికముల
సమరతిగాక విషమరతి యైన
సమరతిఁ గూర్చు నాసనభేదములును
గరణముల్ రతులును గాలవేళలును
బరగుమనోగత భావంబులెఱిఁగి
జాలయౌవనప్రౌఢ లోలయవంగ
దాఁ లలనల వయో ధర్మంబులెఱిఁగి
నెరయఁబాదాంగుష్ఠ మఱికాలుగుత్తి
సిఱుదొడ, గుహ్యంబు, మఱినాభి, రొమ్ము
సనుమూపు మెడచెక్కు సరి నధరంబు
గనురెప్పఫాలంబు గచభరంబందు
గటిక్రిందవ్రేలిడి యటక్రిందఁ బెనుప
నిటుద్రిప్పి వ్రేయఁజే నిరియంగబట్టి,
మూఁట రేఖలుసూప ముదమున రెంట
నాటనుగబళింప నలివేణిబట్టు
గళల్బుద్ధా శుక్ల పక్షంబునొక్క

వలపట డిగి మున్ను వామభాగమునఁ
బొటుచు మన్మథరసాం భోనిధిముంచి
మడఁతులఁదముదార మఖువంగఁజేత
యిది యెంతపెద్ద నా కిందీవరాక్షి
ముదమున నాకు సమ్ముఖమిచ్చిచూడు
మాలింగనాద్యుచి తాలాపములను
లోలత నీవల్పు గీలెడలంగ
నున్మీలితాక్షివై యొండేమి యచట
మన్మథరసవార్ధి మరులుగొనంగ
వెండినిన్నెరుగక యుండంగఁజేయు
కుండితినేని నీ కోడినవాఁడ"

(పండితా; పురాత పుట 332 – 336)

కరుణము:—కరుణ రసమును స్వభావోక్తితో పామర హృదయా కర్షణముగ, పండితారాధ్య చరిత్రమున సుందరసంబెన్న జన్మాది చరిత్ర కథనమున, శిశువు కావేరినదిలో పడఁగ వానిని మొసలి లాగికొనిపోయినపుడు వానితల్లి పడినహృదయావేదనమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు

"ఒకమొసలీడ్వంగ నువిద వీక్షించి
'యకటకటా,' యంచు 'హా'యంచు గర్భ
మడఁచికొంచును 'దేవుఁడా' యంచు నేల
బడి పొరలుచు నుతు బనవుచు, వాయి
విడిచియేడ్చుచును గావేరిలో తాను
బడబోవుచును శోక పారవశ్యమునఁ
బొడిఁబొడిఁబొక్కుచుఁ బొగులుచున్నంతఁ
దొడరంగఁబతియు బంధులునేగుదెంచి

సంబరంబులుసేసి శైవోక్త వైది
కంబుగా నాముష్మిక క్రియల్ సలుప
"కనురెప్పమాత్రైనఁ గనలేదు తల్లిఁ
దనయుండ ? నినుబాసి తరియింపఁగలనె ;
ప్రక్కఁబాసిన భయము పడెడుతల్లి
నిక్కడ నినుబాసి యేనోర్వఁగలనె ?
వెస నిల్లువెడలిన వెతఁబడుతల్లి,
మొసలకొప్పించి యిమ్మల మనగలనె ?
నెట్టిఁజెమటయే నెత్తురఁగాఁ తల్లిఁ
బట్టి నిఁగాబాసి యే బ్రదుకంగఁగలనె ?
యన నేల వేయు నా యన్న ! నేరంబు
నినుబాసి నిలువంగ నేర్తునే" యనుచు
నున్న పుత్రునిమన్కి యున్కియు రూపు
సన్నపుత్రుడు నొక్క చందంబకాన
నేరాలి సుతుమాట లెప్పుడాలించు
గూరిమిసుతు పలుకులు నప్డతలఁచు
నేరాలి సుతునెప్పు డెత్తిముద్దాడు
నారంగ సుతుముద్దు లాటదలంచు,
నేరాలి సుతునెప్పు డీక్షించునపుడ
గారాబుసుతుని యాకారంబుదలఁచు,
మడఁతి వైరియనంగ మఱియాక్రమమున
నుడుగని పుత్ర వియోగదుఃఖాగ్ని
వందుచు. గుందుచు వనరుచునాత్మ
గుందుచు, సుయ్యుచు, గ్రుయ్యుచు వెతుఁద
లంచ్చి, తలఁచి ప్రలాపించు సుపిత

సంచలమతినట్ల చరియింపనంత"

(పండితా; మహిమప్ర, పుట. 156 _ 157.)

భయానకము:— ఆకథయందే, యగ్ని మీఁదఁబడినపుడు పుట్టిన భయమిట్లు రసవంతముగ వర్ణింపఁ బడినది

"దందడి యగ్నిహోత్రము మీఁదఁబడుడుఁ
బందిరి గుబ్బునఁ బడి మంటలెగయ,
దిగ్గనలేచి నల్దెసలను గాల
నగ్గిలోననఁబడి యరిగెడువారు,
ఇండులపై నెక్కి యట యేగెడువారు
గండులదూరి వేగమ పాఱువారుఁ
జప్పరంబులనూకి చనియెడువారు,
నెప్పాటఁజనలేక యీల్గెడువారు,
గోడలువడఁద్రొక్కికొని పాఱువారు,
గూడముట్టిన యగ్గిగొని కాలువారు,
గనుకని యొండొంట గడవంగ విప్ర
జను లిల్విథంబునఁ జక్కన నరుగ
మూకలోననఁజొచ్చి మునుముట్ట నంబి
జాఁకిటనిడుకొని జడయూరియరుగఁ
దనబిడ్డఁడనుచు మాదాసిబిడ్డనిని
గొనిపోవుచున్నాఁడు గుటిలంపుటఱువ
నూడుఁడీ పౌరు లంచును బరి వాడ
వాడల మొఱయుచు వడిఁబాఱె నట్ల"

(పం. చ. మహిమప్ర 126 _ 7.)

బసవ పురాణమునఁ గూడ నీ రసము చక్కఁగ పోషింపఁ బడినది. వాల్మీకేశుఁడు సాకారుఁడై మిరుమిండనికి వెలిచి యొడయనంబితోఁ బాటుగా పాఱిపోవుట గూడ బహు రసవంతముగా నున్నది. (బసవ పురాణము — చతుర్థాశ్వాసము — పుట 130) మఱియు వైజవ్వ కథ యందు గూడ భయానక రసము చక్కఁగ వర్ణింపఁ బడినది. (బ. పు. పుట. 89.) ఈవర్ణనము నన్నెచోడుని కుమారసంభవ మందలి దక్ష క్రతుధ్వంసమున దేవతలు పొందిన భయమును స్మరింపఁ జేయును.

అద్భుతము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వెలనాటి చోళుని యాస్థానమున తనకండ్లు పెరికి కొనినప్పుడు మరల కండ్లువచ్చుటయు, నట్లనేక పర్యాయములు జరుగుటను పండితారాధ్య చరిత్రమున వర్ణించి సోమనాథకవి యద్భుత రసమును పోషించినాఁడు.

“ అతుల మహాద్భుతో ద్యద్వీరభక్తి
యుత సమాహిత మహిమోపేతుఁడగుచు,
తచ్చతుర త్రిసంధానావధాన
మచ్చెరువుగ మున్ను పుచ్చినయట్లు
పుచ్చెఁగన్నులు రెండు పుచ్చుఁదోడ్తోన
వచ్చెగన్నులురెండు, వచ్చుటఁజూచి,
పుచ్చుఁబూనినకన్నుఁ బుచ్చియాకన్ను
పుచ్చులోనన, మున్ను పుచ్చినకన్ను
వచ్చెఁ గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెఁదానదియు
వచ్చులోనన మఱి పుచ్చినకన్ను
వచ్చె గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెనానట్లు
నెచ్చెర తడవగుఁ జెప్పనఁగాని
తడవిరతలేదు నేత్రంబుల రాక

గడుచిత్రమంచు నొక్కటనరుల్వొగడ

*   *   *   *

మున్ను పుచ్చిననేత్ర ములు వెన్కక్రొత్త
కన్నులురెట్టింపగాఁ జోడఁడాత్మ
గలసివచ్చుచునున్న కన్నులఁజూచి
తొలుతనేత్రంబులుఁ దొడిదొడిఁజూచు
మున్ను పుచ్చిననేత్రములు, వెన్కగ్రొత్త
కన్నులుఁగూడ దిర్గగ్రద్రోచిచూచు
నప్పండితుని నయనాబ్జములూచు
దప్పక నాల్గునేత్రముంబులు సూచు,
దనుసూచు, మఱియు నేత్రంబులు సూచు,
మనుజావళిని జూచు, మఱినేలఁజూచు
ధర తలవంపయ్యెఁ దనకని చూచుఁ
బొరిగొన కీయల్క వోదని చూచు,
బండితుకేగ్రంట బలుమాఱునూచు,
వెండియు నిట్లుతా వికలాత్ముఁడగుచు,
నింతంత చోద్యంబు నినుమడి లజ్జ
యంతకంతకు నల్మడై కడలేని"

(మహిమ ప్రక. పుట. 45 — 47)

రౌద్రము:— పండితుఁడు వెలనాటిచోడుని శపించు ఘట్టమున రౌద్రరస మిట్లు పోషింపఁ బడినది.

"ఈయసంఖ్యాత మాహేశ్వరోద్ధిత స
మాయత క్రోధోత్క టానలపటల
విరచితజ్వాలల వెలనాటిచోడ

ధరణీతలేశ్వరాధమ పతంగంబు
భస్మమయ్యెడును, త ద్బంధులు. సుతులు
విస్మయంబుగ నిడ్డ భస్మమైపోదు ”
(మహిమప్ర. పుట. 57)

భీభత్సము:— బెలిదేవ వేమనారాధ్యుడు రాజశవమును బ్రతికించు సందర్భము నందాశవర్ణనమున భీభత్సరసము చక్కగ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

“ అనుపమభక్తి గణా జ్ఞాపనమున
జనపతి శవముఁ దెండని పంప నదియుఁ
దిరిగిన వెలిగ్రుడ్లు — దెఱచిననోరు,
నరమొగిడ్చినరెప్ప లురుతరోష్ఠములుఁ
గ్రుంగినకటము లెక్కువమొత్తమగుచు,
బొంగి దూలముపిర్ధి వంగినముక్కు,
బచ్చనిపండ్లు, వెల్వడి తీగచొల్లు
విచ్చినరంధ్రముల్, వీడినకొప్పు,
నంగవిచ్ఛాయయుఁ బొంగినకడుపు,
వంగినవీపును — వ్రాలినశిరము
వొందరిసగ్గొంట్లు వోయిన సందు
సందులనెత్తురు — సచ్చినతోలు
గళదప్పి బలసి దుర్గంధంపుఁబ్రాయి
వలరుచుఁదునుపెక్కి వాచినమేను
మూగుచు జుమ్మని వీగుచు మఱియు
మూగుచుముసరు నయ్యీగలు జూడ
గంపు నేవము భయం కరమును, దోఁప
గుంపిడిజనములు ముక్కులుపట్టికొనుచు

గటకటా, యనుచు,నె క్కడిదిఁక ననుచు
దొటుకున నుమియుచుఁ దొలఁగిపోవంగ"

(పండితా పురాతనప్ర-పుట 443-4)

ఈవిధమున నౌచిత్యముతోఁ జక్కగ ప్రతిరసమును పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు పోషించినాఁడు.

అలంకారముల కూర్పు:—పాల్కురికి సోమనాథుని యాలంకారిక రచన యందొక వైలక్షణ్యమున్నది. ఇతరకవులు సామాన్యముగ నొక యలంకారమున నొకవిషయమునే గ్రహింతురు. కాని యితఁడొక యలంకారమున కనేకవిషయములను గ్రహించి, యనేక నిదర్శనములతో నంలకార మాలికను కుప్పలుకుప్పలుగాఁ గూర్చి రచించును. ఇందుచే సామాన్యజనులగు పాఠకుల హృదయమున నాభావ మచ్చువలె హత్తి యాకర్షించియుద్రేక పూరితులఁ జేయును. ఇతఁడు ప్రసిద్ధాలంకారములగు నుపమ, యుత్ప్రేక్ష, నతిశయోక్తి, రూపకము, స్వభావోక్తి మొదలైన యర్థాలంకారములనే కాక, యంత్యప్రాస, చేకానుప్రాస, లాటానుప్రాస, ముక్తపదగ్రస్తము మొదలైన శబ్దాలంకారములను గూడ విశేషముగను, రసవంతముగను దనగ్రంథముల వాడినాఁడు.

ఉపమ:—

"చెంచుభావమున శివభక్తచిహ్నా
నంచితంబై యించు కించుక దోపఁ
భువి మసికప్పడమునఁ గప్పఁబడియు
నివిడి వెలుంగు మాణిక్యంబునట్లు;
మిక్కుటంపు నివుఱు మీఁదగప్పియును
నక్కజంబై మించు ననలంబునట్లు;
పానరంగశుక్తిచేఁ బొదవంగఁబడియు

దనరుసర్ఘశ్రీ ముక్తాఫలంబట్లు
గనియు మీఁదఁ బ్రాఁచి గప్పియుండియును
నమలినంబైన గంగాంబువు లట్లు;"
మార్మేఘ పటలంబు మూరఁగప్పియును
నిర్మల రవిదీప్తి నిలిచినయట్లు,
యనలార శంకర చర్మావృతుండయ్యు
ననదృశైశ్వర్య సమగ్రత దనర"

(పండిత, పురాతన, 391-2)

మఱియు

" నెఱిసంకురించు మ్రానికి నీరుమాని
నెఱవట్టి కొఱటికి నీరెత్తినట్లు;
గుతిలుఁడై జాతి నాగులఁ జంపుచుండి,
ప్రతిమనాగులకును బాల్వోయునట్లు;
వడిగొని భుజియించు వదనముండంగ,
గడిసేసి పెడతలఁ గుడుచుచందమున,
నొనర ముందటి శిరంబుండ మోకాలి
కినిసేసవెట్టంగఁ క్రియగొనినట్లు;

(పండి, దీక్షా. పు. 202.)

ఇట్లే బసవపురాణమున పుట 97, 210 మొదలగు చోట్లగూడఁ గలవు. కొన్నిచోట్ల నితఁడు పండితారాధ్యుడు శివతత్వసారమున వాడిన యుపమానములనే వాడినాడు. ఇది యట్టిది

" ఆడంబరంపు దేవార్చనలెల్ల
నొడువఁబోసిన యుదకంబులట్లు"—(దీక్షా ప్ర. పు 200.)

కొన్ని సమయములందు వేమనవలె నతికఠినముగ, నతి నీచ వస్తువులతోఁ బోల్చును.

"కానజంగమ భక్తిహీనుని పూజ
పీనుఁగుఁగై సేయఁ బూనినట్లు"—(దీక్షా. ప్ర. పుట 201.)

రూపకము:—

"జను సదానంద సంజనితాశ్రు సమితి
దనహృదయేశునకు మజ్జనవారి గాఁగ,
దనరు చిత్తాగ్రంబు దడియొత్తుగాఁగ,
ఘనసత్క్రియారతి గందంబుగాఁగ,
బొనరు మత్పునకలు పుష్పముల్ గాఁగ,
వినుత తత్త్వవిభూతి ముసుభూతిగాఁగ,
సతత నిజాత్మవాసన ధూపముగను,
నతిశయ జ్ఞానాంశు లారతుల్ గాఁగ,
భరిత నివేదిత ప్రాణప్రథంబు
హారునకర్పించు పదార్థముల్ గాఁగ,
శమితేంద్రియానురాగము విడియముగ
నమితవాఙ్మణులు పుష్పాంజలుల్ గాఁగ," (దీక్షా, 183)

మఱియు,

"పృథుతరంబై యొప్పు పృథ్వి పీఠముగ,
ప్రథితాంబరము దివ్య భవ్యలింగముగ,
గ్రన్న దిక్చయము మేఖలయుగా, దిశలు
ప్రన్నని దివ్యాంబరంబులు గాఁగ,
బొలుపారు నక్షత్రములు పుష్పములుగ
నలరు సూర్యేందు లుద్యద్దీపములుగ
నెఱయఁ దత్త్వాతీత నిత్యచిన్మూర్తి

గొజిలు జటాజూట కోటీరముగను
నరుదగు సూక్ష్మతత్త్వాకారుఁడైన
హరుగళంబుననున్న హాలాహలంబు
నీలిమ దోఁచిన లీలపర్వతుని
నీలవర్ణాకృతి నేత్రపర్వముగ" — (పర్వత ప్ర. 231)

ఉత్ప్రేక్ష:—

"తలఁప నాయమ్మ హృద్గత మూలమంత్ర
మిల మూర్తిమంతమయ్యెనో కాకయనఁగ;
వనిత శివైక్యభావధ్యాన సుఖము
జెనసి ఘనీభవించెనో యనఁగ;
నాహామ పరమ శివాచారవల్లి
సేవ దానంకురించెనో కాకయనఁగ;
బొనర భామినిసేయుఁ బుణ్యంబుప్రోక
దనరారి కరడుకట్టెనో కాకయనఁగ;
జలజాయతాక్షు విశ్వాసంబు నివ్వ
టిల గండరింపఁబడెనో కాకయనఁగ;
నలరారి సతిచేత కమరద్రుమంబు
ఫలము దామహీఁ దేజరిలె కాకయనఁగ
బనుగొన నాతిసౌభాగ్యాతిశయత
యొనయుచు ఁగరిగొని యెనో కాకయనఁగ"

(దీక్షా ప్ర. 158)

మఱియు

"అరుగుదే కరుణించినట్టి ప్రచ్ఛన్న
హరుడుత్తానము శబరాకారుఁడో;
వెన చెంచెతలలోన విహరింప వచ్చి

మసలిన శ్రీగిరి మల్లికార్జునుఁడో;
నిచ్చలు మృగముల నిటలాక్షుపురికి
బుచ్చుఁ దెనుగుజొమ్మ భూవినుతుండో;
యెప్పుడు తిరుకాళ్ళి నొప్పు కన్నప్ప
తప్పని యవరావతారుండో మఱియు,
శివరాత్రిఫలము చెచ్చెరఁ జూఱఁగొనుచు
శివపురి కేగిన చెంచకోయనఁగ"—(పురాతనప్ర 393)

అతిశయోక్తి:—

"శివలింగ సౌఖ్యానుభవము చన్బాలు,
దవిలిన గురుపదధ్యానంబ వెన్న,
వేదాంతసూక్తుల వెడఁదొట్టుబలుక-
లాదిమార్గము తప్పడదుగిడు నడుగు
గా,లింగపూజాత్మకక్రియా విలయ
లాలనంబమర బాలక్రీడలుగను," దీక్షా—209

ఇది బసవపురాణమున బసవనిశైశవవర్ణనమందలి యతిశయోక్తిని బోలియున్నది. మఱియు

"ఉరగరాడ్ గ్రైవేయ కోద్యద్గళంబు
గరళంబు వచ్చెనో కాక యన్నట్లు;
లసమాక్షు నిటలనేత్రాగ్ని బోయిలను
వసుధ నాహుతి గొన వచ్చిన యట్లు;
పాపి నిషాదుల బాడబవహ్ని
యాపోశనము గొందునని వచ్చెననఁగ" (దీక్షా-219)

స్వభావోక్తి:—

"ప్రశ్నోత్తరముల కా బొద్ధుండు దగిన
ప్రశ్నోత్తరంబు లాపాదింపలేక

కనుగవ మంటలు గ్రమ్మ దద్దాన
కొని కాలఁ గూడ ముక్కున బొగల్వెడల,
దనువున చెమటయు, దాపంబుదనర,
మనసు గలంగ, బొమ్మలు ముడి వడఁగ,
మొలక మీసలు రోమములు నిల్వఁబడఁగ
గళము బిగియ నూరువులు సందడింప
నురు కోపహతి బండఁ గులటి ముటికి గీఱ,
గరములు శిరమును గడ గడ వణఁక,
కటములుపొంగ, మొగంబు కెంపెక్క,
తట తట డెందం బదర నోష్ఠ ముదర,
బలుకులు తొట్రిల పడఁగ నెంతయును
గలుషంబు ముదము బెన్గర్వంబు నదర ”

—(మహిమప్ర.4.పుట)

మఱియు,

“సన్నుతి సేయుచుఁ జెన్నారు క్రొత్త
కన్నులు సూచుచు గడుచిత్ర మనుచు,
గారవించుచుఁ గేళికలు సేసి కొనుచు,
దారును గినియుచు దాళ్ గించుచును,
బాడుచు, నొసగులు వీడుచు, గములు
గూడుచు, నలిరేఁగి యాడుచుఁ, జేరి
చూతము రండంచుఁ జూడరో యనుచుఁ
జేతులు వీచుచు, చెలఁగి యార్చుచును
బొబ్బలు వోడుచుచు, పొంగుచు చెలఁగి,
యుబ్బుచు నంతయు నుత్సహింపుచును,
జాంగు, భళా యనుచు, శరణంచు నరకలు

వీంగుచున్నపుఁ డాయ నేంగుచు మంది"

(మహిమప్ర. 38.)

ఇట్లే బసవ పురాణమున ప్రథమాశ్వాసమునందు 29 వ పుటలోఁ గూడ వర్ణింపఁ బడినది.

శబ్దాలంకారములు: — పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శబ్దాలంకారముల గూడ బహు సమర్థతతో వాడినాఁడు.

చేకానుప్రాసము: —

"రక్షణాచేక్షుఁ బ్రత్యక్షత్రిచక్షు,
ద్ర్యక్షు ప్రసాద పంచాక్షు సాక్షాన్మ
హోక్షు, వాలాక్షు ప్రయుక్త పాలాక్షు,
శిక్షితప్రతిపక్షు, శివభక్తదక్షు
నక్షీణ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సు
రక్షిత స్వమయపక్షు, నానత ము
ముక్షు, సంస్కృత పాశమోక్షు దుర్జన ప
రోక్షు సితస్ఫార రుద్రాక్ష విహిత
పక్షు, క్రియాదక్షు, దక్షమహాధ్వ
ర క్షయ రక్ష సద్వృక్షు, జంగమ స
మక్షు, బసవగణాధ్యక్షు, నక్షణము
వీక్షింతు నను వింత వేడ్కమై నంత" (మహిమ- 177)

అంత్యప్రాస: —

"హరి విరించి సురా సురాద్య ప్రమాణ,
చిరభక్తి రత్న ఘర్షిత మహాశాణ,
వ్యాపి తోదాత్త సర్వ కళాప్రవీణ
ఖ్యాపి తాంబుజ భవ కంకాళ వీణ,

నిజ భక్తి విరచిత నిఖిల ప్రమాణా,
సుజనైక సన్నుత, సురగిరిద్రోణా,
వృషభాధిపవిషాణా, వీక్షణత్రీణా,
విమగళోద్యత్కాంతి విలసన్నాక్షిణా,
యురుతరాజాండ సంయుతగర్భకోణా,
సరసుతభోగ గణసహస్ర ప్రయాణా"

(మహిమప్ర. పు 203)

ఇట్టివే బసవ పురాణ ప్రథమాశ్వాసమున 28, 32 పుటలలో గూడఁ గలవు. ఈతని యంత్యప్రాస రచనమే పోతనామాత్యుని రచనకు మేలుబంతియై మార్గదర్శక మైనది. ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథ కవి తన కావ్యారంభములందు జేసిన కవితాదర్శములకు లక్ష్యముగా నీ కావ్యముల రచించినాఁడు.

ప్రబంధపు పోకడలు:— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు రాఁబోవు నాంధ్ర ప్రబంధ కవులకు మార్గదర్శకుడయ్యె నను నట్లు కొన్ని పట్ల నట్టి రచనములు గావించినాఁడు. ప్రబంధములందు నాయికా నాయకుల యున్మాదమును, వర్ణించు రీతిగ పండితారాధ్య చరిత్రమున, పురాతన ప్రకరణమందు గురుభక్తాండారి కథను వర్ణించినాఁడు (చూ. పుట. 426). ఇందు శ్లేషనుగూడ వాడినాఁడు. ఇట్టి రచన నన్నయ భారతమందలి నల చరిత్ర యందు గూడగలదు.

"ఈతప్పునకు విధియెట్టిదో శ్రుతుల
జాతమా, యరసియో చూపుమా యంచు,
నో నారికేలంబ, యీ నారిగురుల
యానారి మదినెట్లు గారనేరమికిని,
శోకంబులేని యశోకంబ యేని
శోకిగానేర్తునో, కర్మ మడఁచి;

ఓఘునసారంబ, యీఘునాఘునంబు
మోఘుంబు సేయుఁ గ్రియాఘుంబుగలదె,
నాచందమిట్లయ్యె నోచందనంబఁ
యే చందమునుగాద యేమి సేయుదును,
భ్రమియింపుచున్న యోభ్రమరమా యిట్లు
భ్రమియింపుచున్న నాభ్రమలెట్లు వాయు,
నోకూయు కోకిలా యొడఁబడి గాఁగ,
నాకూయి యడఁగునే యేకాలమైన" (పుట 426)

ఇట్టి శ్లేష రచనయే పర్వతప్రకరణమునఁ గూడఁగలదు.

(చూ. పుట 293)

"చూతము శ్రీగిరి చూతమన్వారిఁ
జూతమనెను ఫలాన్విత చూతములును;
(దివిరిదర్శనములీ దెచ్చిన యట్టి
బవిరి నొప్పగు ఫల భరిత చూతములు).
వినుఁడు మీమీయూళ్ళ వెడలిననాఁడ
ఘనభక్తిమై దమ్ము గడచి నారింకఁ
దమ చింతలేల పోదండను కరణి
నమరి యంతంత నొప్పారుచింతలును
చెలఁగి వసంతుఁడు శ్రీగిరిచుట్టుఁ
గలయ ఫలావళుల్ గట్టినమాడ్కి
నిలనొప్ప ద్రాక్షలనీడల మాది
ఫలముల నిమ్మల మంజరులను
నిల మల్లికార్జునుఁడొసఁగు మాపేర
బొలుపుగానని విచ్చు బొడ్డుమల్లియలు

కుందంగనేల శ్రీగిరిగోత్రంబుఁజెంది
కుందకుండని నువ్వుకుందగుచ్ఛములు ”

(పర్వతప్ర 293_5)

మఱియు నింకొకవిధమైనవర్ణనలు

“ కడలేని నిర్మల విస్తారోదకముల
సంగీకృతాయతోత్తుంగ శృంగౌఘ
మంగళరంగ త్తరంగ సంఘముల
బటుశైలచూడావిభాసి నీహార
పటలప్రకార విస్తారఫేనముల
శైలాగ్రవిహారణాసక్తప్రమథ వి
శాలదివ్యవిమాన చయ మహాత్రముల,
నరనుత తద్విమాన ధ్వజదండ
గురుమహాత్రోత్తాల కూపదండముల,
సంచిత నానాదిశాస్థానచయ స
మంచిత ద్వీపాంతరానీకములను, (పర్వత—పుట 228)

ఈవిధముననే పర్వతవర్ణనము గూడఁజేయఁబడినది.

“ గిరిదర్శనము ముక్తికిహేతువనిన
పురిదర్శన మేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిసెలయేరులు సురనదు లనిన,
పురనదీనదము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిచుట్టు ప్రాకులు సురతరు లనిన
బురియుపవనము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరియుండమైయుండు సురభుల కనిన,
బురిపశ్వురాశి నేపోల్కి వర్ణింప;

గిరిసమ స్తంభును హారమూర్తి యనిన,
బురిలింగమహిమ నేపోల్కి వర్ణింప (పర్వత ప్ర—392)

శివరాత్రి జాగరణవర్ణన సందర్భము గూడ నిట్టె ప్రబంధరీతి వర్ణింపఁబడినది.

"మానిత ప్రాసాదమండప గోపు
రానీక దీపప్రభాభ్యంతరమున,
విలసిత వివిధ నవీనాంబర ప్ర
కలిత మండపమొప్ప గావించి, యందు
వరచిత్రకముకరంభా స్తంభ ముకుర
భరితోత్తరంగ శుంభద్ద్వార తతులు
సంచిత నీలదృషత్కుట్టిమములు
సంచితోత్పల సమాయత తోరణములు
* * *
మానిత బహువర్ణమహితోపవార్ధి
ఫేన పుంజంబులుఁ బృథు తరంగములు
* * *
భర్మాంబురంజిత పటుచిత్రవస్త్ర
నిర్మిత బహుపతాక నివహాతిశయము;
* * *
అరుణాబ్జకరికారాశోకరక్త
కరవీర చంపకకైరవాద్యఖిల
సురుచిర ప్రసవ నిష్ఠ్యూత మాలాప్ర
కర బంధతత్పుష్ప ఘంటికావళులు,
* * *

వారక చీకటివర్ణిత మగు
మారాదుదద్దీప మాలికాతతులు,
ప్రాసాదగోపుర బహుహేమకలశ
భాసురద్యుతులు, శుంభద్ధ్వజదండ
ఖచిత భాస్వత్రత్నకలిత దీధితులు
ప్రచుర ప్రభలమేర్మి రాత్రుల్ పగళ్లు" (పర్వత 419_422)

ఈవిధముగ పాల్కురిసోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు సర్వసుగుణశోభితములై యున్నవి. వీనిని గూర్చి పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు (1919_20) ఆంధ్రపత్రిక యుగాది సంచిక పదవ సంపుటమున, ద్విపద కవిత్వము శీర్షిక క్రింద 199-వ పుటలో నీక్రిందివిధముగా రచించిన వాక్యములలో నతిశయోక్తు లంతగా లేవని భావించి, యావాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

"ఈరెండుగ్రంథములెక్కడచూచిన నక్కడ నవరసంబులు పొంగి పొరలి పోవునంతటి రసోదంచితములుగ ద్విపదలలోఁ గూర్పఁబడినవి. హిమవద్భూధరగుహాగ్రములనుండి యనర్గళముగా దుమికివచ్చెడు గంగా ప్రవాహమును బోలె నీమహామహుని కవిత్వము పాఠకుల మనంబుల నానందపూరమున నోలలాడించుచుండును. భక్తశిరోమణియగు పోతన భక్తిపారవశ్యపు కవిత్వమునకును, కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథమహాకవి నుడికారముల గడుసుతనంపు చిన్నెలకును, కర్ణాటరాజ్యరమానాథుఁడు నాంధ్రభోజుడు, నాంధ్రకవియు నగు కృష్ణదేవరాయ మహారాజుల యాముక్తమాల్యద మున్నగు కృతులలోని యద్భుతవర్ణన పటిష్ఠములగు సందర్భములకును, దీనికి దానికనియేల యింతదనుక మన యాంధ్రసారస్వతమునఁ గల హృద్యములగు రసవద్వర్ణనోదంచితములగు కావ్యపుమెఱుగు లన్నింటికిని, యీరెండుద్విపదకావ్యములే మార్గదర్శకములై రాజిల్లినవని చెప్పుటలో నేమియు సందేహములేదు."

చతుర్వేదసారము:—శ్రుతిస్మృతి పురాణములనుండి గ్రహింపఁబడిన యుక్తులతో శివపారమ్య మిందు 300 సీస పద్యములలో ప్రతిపాదింపఁబడినది. కాని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికలో 400 సీస పద్యము లిందు గలవని యేల వ్రాసిరో తెలియదు. ప్రతిపద్యము బసవ సంబోధనముతో ముగియుచున్నది.

"కడు శ్రుతి స్మృతులకును యుక్తంబుగా పురా
ణాగమాది సూక్తు లతిశయిల్ల
భామ్యరీతిఁ దేటపరతు నుద్యద్భక్తి
సదము విస్తరిల్ల బసవలింగ" 21

ఇందు విభూతి రుద్రాక్ష లింగధారణ మాహాత్మ్యములును (54—96) ప్రకృతి పురుషనామములును, (97—106), విష్ణుభక్తులు శివభక్తులుగా నగుటకుఁగారణమును (107—114) అశుచికారణమును (115—143), చరస్తుతియు (144—157), శీలలక్షణమును (158—201), శివానుభవ సూత్రవివరము (202—300) నను విషయములుగలవు.

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురవే నమస్తే, గురవే నమ,
స్తే గురుమూర్తి ప్రథితగుణాయ,
శ్రీశంభవే నమస్తే శంభవే నమ
స్తే శంభుసంచారచేతనాయ,
శ్రీప్రమథాయ తే, శ్రీప్రమథాయ తే,
ప్రమథావతార తారస్మరాయ,
శ్రీవృషభాయ తే శ్రీవృషభాయ తే,
వృషభాంశ పీఠమాహేశ్వరాయ,

గీ॥ అని నుతించి భవపాద నిర్యద్ఘృణా
మృతరసాబ్ధిఁ దేల మతిదలంచి
నిర్వికల్పరతి చతుర్వేదసారమౌ
పద్యములరచింతు బసవలింగ ॥

అంత్యము:—

సీ॥ భవ రక్షణాచల ప్రథిత నియమ ఘృణా,
పరిపాక కేళి విహారణములును,
భవదివ్య గురుపాదపద్మరజస్సమో
ద్ధూతానుభవ విఖ్యాతినుతులు,
భవదంఘ్రిసరసిజ ప్రస్తుతపాంసు స,
ముత్తంస సీమానుమోదయుతులు
భవదనుభూత విస్ఫార సుఖామృత
రుచిర సర్వేంద్రియారూఢ మతులు,

జేయు నీ స్తవంబుఁ జెవులార వినువారి
వ్రాయువారిఁ జదువువారి విస్త
రించువారి నీతిసమంచితమున బ్రోవు
పటు దయాంతరంగ బసవలింగ ॥

ఇందలి యీక్రింది పద్యము నన్నయభారతమందలి “ ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని ” యను పద్యమును బోలియున్నది.

సీ॥ వైదికులిది శుద్ధవైదికంబని యెన్న,
శాస్త్రజ్ఞులిది ధర్మశాస్త్రమనఁగ,
తార్కికులిది మహాతర్కంబనంగఁ,
పౌరాణికులిదియే పురాణమనఁగ,

ఆగమవిదులు దివ్యాగమంబిది యన,
తంత్రజ్ఞులిది వీరతంత్రమనఁగ,
భక్తవారంబిది భక్తమార్గంబన,
ముక్త్యర్థులిది మహాముక్తిదమన,
గీ॥ కవులు భువిని నిదియె గావ్యంబనంగ
సజ్జనులకెల్ల మిగుల సంతసముగ,
నిర్వికల్పగతి చతుర్వేదసారమౌ
పద్యముల్ రచింతు బసవలింగ॥ 22

పండితారాధ్యచరిత్రమం దుపపాదింపఁబడిన తత్త్వమును, యుక్తులే దీనియందుపయోగింపఁబడినవి. శ్రుతిస్మృతి పురాణములలోని విషయము శివపరముగా వ్యాఖ్యానముచేయఁబడినవి. శైలికి, తత్త్వ ప్రదర్శనము నకు నుదాహరణముగా నీపద్యములు

సీ॥ శివశివా, కర్ణుండు గవచమిచ్చియుఁజెడె,
వస్త్రమిచ్చిన దాసి వరముపడసె,
అక్కట ఖచరేంద్రుఁ డంగమిచ్చియుంజెడె,
వ్రేలిచ్చి మంచయ్య విజయుఁడయ్యె,
కటకట, శిబి దనకండలిచ్చియుఁజెడె,
మృగమాంస మర్పించి మెరసె నెఱుక,
చెల్లబో, బలి భువినెల్ల నిచ్చియుఁజెడె,
చోళుఁడొ కూరిచ్చి సుగతిఁబొందె,
గీ॥ నిట్లు లింగ విముఖమగు దాన ధర్మ ప
రోపకార విక్రమోద్ధతముల
నిష్ఫలంబుగాక, నెట్టన శరణుల,
భక్తి యుక్తి కెనయు బసవలింగ॥— (67)

ఇది బందరు భైరవ ముద్రాక్షరశాలయందు గుజలీ ప్రతిలో సుమారు 50 సం॥ పూర్వము ముద్రితమైనది. కాని తప్పుల తడికగా నున్నది.

వృషాధిపశతకము: —

దీనిని సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ రచనాంతరమున రచించి నట్లీ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

చ॥ బసవఁడు ప్రీతిమైఁ గొనియె భక్తిమెయిన్ వివరించినాఁడు ము
న్బసవపురాణమంచు నను బ్రస్తుతి సేయుదు రట్లుగాన నీ
యసమ దయా ధురీణతకు నంకిలి పాటు ఘటిల్ల కుండ న
న్వసిగొని బ్రోవుమయ్య బసవా, బసవా, బసవా, వృషాధిపా॥

హృదంతరాళమునుండి త్రిరావృత్తమై వెడలిన బసవ సంబోధనము సోమనాథుని భక్తి పారవశ్యమును దెల్పుచున్నది. సోమనాథునికి బసవేశ్వరుఁడే శివుఁడు. విశిష్టాద్వైత మతస్థులు జీవేశ్వరులకుఁగల్పించిన 'శాంత, దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్య, మధురావస్థలకును, నాయక నాయకీ భావమును, సోమనాథుఁడు భక్తి భావమునఁ బ్రతిపాదించి నట్లీ పద్యమునఁ దెలియుచున్నది.

ఉ॥ నా యొడయుండ, నావిభుఁడ, నాహృదయేశ్వర, నామనోరమా,
నాయిలవేల్పు, నావరద, నాగురులింగము, నాదు జంగమా,
నాయధినాథ, నావరుఁడ, నన్నుఁ గృపామతి బ్రోవుమయ్యా, దే
,యమివా,బృంద వంద్యా, బసవా,

ఇట్టి నాయకనాయికీ భావము శివతత్త్వసారమున పండితారాధ్యుఁడుగూడ వ్యక్తీకరించినాఁడు,

కం॥ దురితహారమనియు, శుభములు
దొరకొనుననియు దలంచి దురితారి భవ
చ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా
పరవశ భావమున నిన్నుఁ బ్రణుతింతు శివా॥

వృషాధిపశతకము భాషయందు, భావములందు, భక్తిరసోదయమందు పెక్కుగ్రంథములకు మార్గ దర్శకమైనది. ఈతఁడంత్యప్రాసతో వ్రాసిన పద్యముల శతకారంభమున విశేషముగ నున్నది. పోతన యంత్యప్రాస నియమ రచనావిధానమున కీశతకమే మేలు బంతియై యుండవచ్చును.

ఈ శతకమున మొదటనుండి 49 పద్యములవఱకు సామాన్యముగ శతకముల శైలితో శివపరముగు స్తోత్రములు చేయఁబడెను. ఇఁక 67-వ పద్యమునుండి 79-వ పద్యము వఱకు బసవేశ్వరుని లీలలను, బసవ పురాణమున వర్ణింపఁబడిన బిజ్జల తిరస్కారము, రాజధనమును భక్తులకిచ్చుట, బ్రాహ్మణద్వేషము, వారితో చర్చించి మానవాతీత చర్యలుచేసి తన మాహాత్మ్యమును జూపుట మొదలగునవి యొక్కొక్క పద్యమున రచింపఁబడినవి. తర్వాత 79-102వఱకు 23 రు భక్తుల చరిత్రము లొక్కొక్క పద్యమున ప్రశంసింపఁబడినవి. వీరి చరిత్రము బసవ పురాణమున నుపాఖ్యానములుగా వర్ణింపఁబడినవి. శైవమతము శైవకవిత్వము నావేశపూరితమైనదని తెల్పుట కీవృధిపావ శతక మొక్కటియే చాలును.

ఇందు మొదటి 58 పద్యములను ప్రాసాదిశబ్దాలంకారములతోఁ గూడియున్నది. ఇందులో మొదటి 34-వ పద్యను చేకానుప్రాసముతోను, 35-40 వఱకు లాటానుప్రాసముతోను, 41-45 వఱకు ప్రతిపాదానుప్రాసముతోడను, 60-63వఱకు ముక్తపదగ్రస్తముతోను రచింపఁబడినది.

మరియు నిందు 40-48 పద్యములు దీర్ఘసమాసఘటిత ప్రార్థన పద్యములు. మఱియొకవిధముగ దీనిని మూఁడు భాగములుగ విభజింపఁ దగును. ఒకటి శబ్దాలంకార స్తుతి, రెండు సంస్కృతభాషాదిస్తుతి, మూఁడు భక్తప్రశంస.

ఈకవి బహుభాషలలోఁ బండితుఁడగుటచే, వివిధభాషలలోఁ బసవేశ్వరునిస్తుతించిన ముక్తిదాయకమని యెంచి యట్లొనర్చి, తన బహు భాషాపాండిత్యప్రభల ప్రకటించినాఁడు. ఇట్లితఁడు సంస్కృత, ద్రావిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్ర, శుద్ధాంధ్ర, మణిప్రవాళాది భాషలలో పద్యరచన చేసి వృషాధిపశతకమును గూర్చినాఁడు.

సోమనాథుని ద్విపద కావ్యముల శైలి జానుతెలుఁగుతో పండిత పామర జన గ్రాహ్యమైయున్నను, వృషాధిప శతకశైలి మాత్రము సరళమైనను సంస్కృతపద భూయిష్ఠమై, కొంచెము కఠినముగ నున్నది. "విరచిత ఘుర్ఘరసాళువ.........కేళివిలోల, సంగమేశ్వర" అను పద్య మంతయు నొక్క సమాసముననే నడచినది. అట్లే 43, 46, 47 సంఖ్య గల పద్యములు గూడనున్నవి. ఇట్లున్నను, అర్థస్ఫురణము సహజ ముగ గలుగుచు, పద్యములు సరళగతి గలిగి,భావములు సులభముగ గ్రాహ్యములగుచున్నవి. శైలికి కొన్ని పద్యములు. ముక్తపద గ్రస్తమునకు

చ॥ సురవరపూజ్య, పూజ్యగుణశోభిత, శోభితరూప, రూపవి
స్ఫురతరశీల, శీలగుణ పుంగవ సత్వ, సత్వసం
వర, వర వాద, వాద భయువర్జిత పాపవిచార, చార యీ
శ్వర సమ సేవ దిక్కు బసవా......

ఇట్లే 66, 10, 108, సంఖ్యగల పద్యములు.

ఇక అంత్యప్రాసగల పద్యములు.

ఉ॥ ఉద్ధత, భక్తి వృద్ధ, వినుతోత్తమసిద్ధ, పరీత జంగమ
శ్రద్ధ, సతాత్మ శుద్ధ, గణరాజి సమృద్ధ, విముక్త పాశస
ప్బద్ధ, మహాప్రసిద్ధ, యగుణత్రయ బద్ధ, శరణ్యామయ్యా భా
స్వద్ధత చిత్ప్ర బద్ధ బసవా......

చెన్నమల్లు సీసములు:—

ఇందు చెన్నమల్లు మకుటముగాఁగల ౩౪ సీసపద్యము లున్నవి. దీన భక్తస్థలము, మహేశ్వర, ప్రసాద, ప్రాణలింగ, శరణ, ఐక్య, అను షట్స్థలములు వర్ణింపఁ బడినవి. సోమనాథుఁడు జీవ సమాధి కేగుచు భూబిలమున కేర్పరచిన ౩౨ మెట్లను దిగనెంచి, యొక్కొక్క మెట్టు దిగునపు డొక్కొక్క పద్యము చొప్పున ౩౨ పద్యములు రచించినటుల వీరశైవులు కొందఱు చెప్పుదురు. సోమనాథుఁడు సిద్ధి పొందినచోట ప్రతిసంవత్సర ముత్సవములు సేయునపు డీపద్యములు నేటికిని చదువుదురట.

క॥ చెన మల్లేశ్వరు పేరిట
సునిశితముగఁ బాలకురికి సోమేశుఁడు దా
ఘన భక్తి వెలయ చెప్పెను
చెనమలు సీసంబు లెసఁగ చెలఁగ ధరిత్రిన్॥

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురులింగ సంచిత కృపోన్నతిఁ జేసి
కంటి జంగమ పాదకమలసేవ,
జంగమ లింగ ప్రసన్నత్వమునఁజేసి
కంటి ప్రసాద సుఖంబు నొంద,
తత్ప్రసాదప్రబోధ స్థైర్యమునఁ జేసి
కంటి సర్వాంగ ప్రకాశ భక్తి

భక్తి సౌభాగ్యాను భవ పూర్తి మైఁజేసి
కంటి జీవన్ముక్తి కడమలేక,
గీ॥ ఇంకనేమి కొఱత యేల నీకాశింపఁ
బాడియాడి, దైన్యపడి, భజించి
మెచ్చి, పొగడిరేని మీఁద నొందెడి ఫలం
బెన్న నున్న దెట్లు చెన్నమల్ల॥

అంత్యము:—

సీ॥ భక్త స్థలంబునఁ బదమూఁడు, మహేశ
పదమున నైదు నేర్పడఁ బ్రసాద
పదమున మూఁడు, మఱి ప్రాణ లింగికి నాల్గు
శరణ స్థలంబున నరయ నైదు
నైక్య స్థలంబున కలవడ రెండును
షట్ స్థలవిజ్ఞాన సరణి యొప్పి
తితిని ముప్పది రెండు సీస పద్యంబులు
సరసోక్తిగాఁ బాలకురికి సోమ
గీ॥ నాథుఁడన నొప్పు నారాధ్య నవ్యమూర్తి
యఖిల వేదపురాణ శాస్త్రార్థ విదుఁడు,
వీరశైవ సభా యోగ్య విదితముగను
చెన్నమల్లేశుఁ బ్రీతిగాఁ జెప్పె నిట్లు॥

బసవోదాహరణము:—

ఉదాహరణ నిర్వచనము: పద్యము, కళిక, ఉత్కళిక యను క్రమము చొప్పున ప్రథమమాదిగా సంబోధనముతోఁ గలసి యున్న విభక్తులతో నెనిమిది పద్యములను, తుద కెనిమిది విభక్తులతో నొక పద్యమును నెనిమిది కళికలు, నెనిమిది నుత్కళికలు గలుగునట్లు వ్రాసిన కావ్యమున కుదా

హారణ మనిపేరు. ఇది సామాన్యముగా దేవతలగాని, మహాపురుషుల గాని చేసిన స్తుతివిషయికముగా నుండును. బసవోదాహరణమున బసవేశ్వరుఁడు స్తుతింపఁబడెను. సంస్కృతమునఁ గూడ నిట్టివాని నితఁడు రచించెను. ఆంధ్రభాషయం దుదాహరణములు గొన్ని కలవు (1) మచ్చ వెంకటకవి (1896) రచించిన ముఖలింగేశ్వ రోదాహరణము, (2) రావి పాటి త్రిపురాంతకుని, త్రిపురాంతకోదాహరణము (3) తాళపాక తిరుమలయ్య వ్రాసిన వెంక టేశ్వరోదాహరణము (4) చిత్రకవి పెద్దనఁ (లక్షణ సార సంగ్రహము) యొక్క హనుమదుదాహరము (5) అప్పకవి (అప్పకవీయము ఆ. 4.. 1665) వ్రాసిన శ్రీకృష్ణోదాహరణము, (6) బాల కవి యనంతయ్య రచిత శేషోదాహరణము (7) ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి కృత విశ్వేశ్వరోదాహరణమును ముఖ్యములు.

బసవోదాహరణ ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీ గురులింగ తత్పరుఁడ శేషజగన్నిధి, శుద్ధ తత్త్వసం
యోగ సుఖప్రవర్తి వృషభోత్తమ మూర్తి, యుదాత్త కీర్తి ది
వ్యాగమ మూర్తవర్తి, బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తి సం
భోగములం బ్రసాద సుఖ భోగములం గరుణించు గావుత॥

కళిక

వెండియుఁ ద్రిభువన వినుతి సమేతుఁడు
మండిత సద్గుణ మహిమోపేతుఁడు,
సురుచిర శివ సమ సుఖసంధానుఁడు,
పరమ పరావర భరిత జ్ఞానుఁడు,
విదితానందా న్వితమనస్కుఁడు,
సదమల విపుల విశాల యశస్కుఁడు
శ్రీవిలసిత పద చిరతర భద్రుఁడు
గావున సాహిత్య లీయుగ రుద్రుఁడు॥

ఉత్కళిక

భువనోపకారా భవమోద ధీరా
భక్తి సంయోగా ముక్తి సంభోగా
సౌఖ్యాబ్ధిలో నా ముఖ్యుండై తానా
వెలయు శుభవరుండూ, యిలవిశ్వ గురుండూ॥

చ॥ పసిగొని యెవ్వఁడేని బసవా యను నీ సుకృతాక్షర త్రయం
బెసఁగఁ బఠించెనేని, గిరిజేశున కాతని వక్త్రగహ్వరం
బసదృశగేహ మన్న యవి యార్యుల వాక్యములట్ల గావునన్
బసవనఁ బుణ్యమూర్తిఁ దలఁపంగదె చిత్తమ పాయ దెప్పుడున్॥

అంత్యము:—

ఉ॥ నీవు దయాపయోనిధివి, నిన్ను నుతించినఁ గల్గుభక్తి, నీ
చే వరవీరశైవ నుతి చేకుఱు, నీకై యి యిత్తు కబ్బముల్
నీవలనన్ గృతార్థత జనించును, నీకు నమస్కరింతు,నా
భావమునందు నుండి ననుఁ బాయకుమీ బసవయ్య వేడెదన్॥

బసవరగడ:—

పిడుపర్తి సోమనాథుని బసవ పురాణావతారికను బట్టి పాల్కురికి సోమన బసవరగడ, బసవాఢ్యరగడ, సద్గురు రగడ, శంగోత్పత్తి రగడ, మొదలైనకొన్ని రగడల రచించినట్లు దెలియుచున్నది. కాని బసవ రగడ మాత్రమే యింతవఱకు లభించినది. ప్రాచీనాంధ్ర జాతీయ గేయ వాఙ్మయమున రగడల కెక్కువ ప్రాముఖ్యత యున్నట్లున్నది. ఇవి కంద, అక్కర, ద్విపదలతోఁ బాటు జాతులుగా బరిగణింపఁబడినవి. అల్లసాని పెద్దనకుఁ బూర్వులైన నన్నయాదులు శివ్వాత్రిరగడల వాడడించలేదు. పెద్దన కాలమునుండి ప్రబంధములతో రగడలు తిరిగి తలయెత్తసాగినవి పాల్కు-

రికి సోమనాథుని రగడలు ప్రాచీన వాఙ్మయ స్వరూపమును దెల్పును. అంధ్రమున వివిధ రగడలు గలవు. అవి మధురగతి, ద్విరదగతి, తురగవల్గన గతి, రగడలు గలవు. ఇవి క్రమముగా కన్నడమందలి మందానిల, లలితోత్సాహ రగడలతో సమానముగ నుండును.

ఈబసవ రగడకుఁ బ్రారంభమున నుత్సాహ వృత్తమును, ప్రతి పాదాంతముననుు 'శరణు బసవ' యనుమకుట మున్నది. కర్ణాటకవి చరిత్ర కారుఁడు దీనిని కర్ణాటకృతియని పొరపాటు పడినాఁడు. కన్నడమునకు విలక్షణమైన యతి నియమ మిందుఁగలదు. దీనినే 'బసవోత్తర శతనామ ములను' నామముతోనున్నట్లు రగడనున్న కందపద్యము వలనఁదెలియు చున్నది. దీనిలో 108 పాదములున్నవి. రగడలు ద్విపదల వలె ద్విపాద నియమము గలవి. కాని ద్విపదలవలె నొక్క యాది ప్రాస నియమమే కాక, వీని కంత్యప్రాస నియమము గూడఁ గలదని యనంతుఁడు, నప్ప కవియుగూడఁ దెల్పిరి. కాని యీ నియమ మీతని కృతియందుఁ గొంత విశిష్టముగ నున్నది. మొదటి 78 పాదముల వఱకే ద్విపాద్యై కాంత్య నియ మమును సోమనపాలించినాఁడు గాని తర్వాత ద్విపద యందువలనే యక్క డక్కడ ప్రాసయతినిగూడ నంగీకరించినాఁడు. తర్వాత 14 పాదముల వఱకు ప్రతి పాదమున నొక్కొక్క ప్రాసము చొప్పున యంత్యప్రాసమును పాటించెను. చివరి 8 పాదములలో నింకఁగొంతమార్పు చేసినాఁడు.

ఇది బసవస్తుతి. ఆద్యంతములందు రెండు కన్నడ పద్యములున్నవి. కడపటి తెలుఁగుపద్యము గ్రంథములోనిది కాదేమో.

ప్రారంభము:—

శ్రీ వరాజ, దేవరాజ, సిద్ధ సాధ్య యక్ష ర
క్షో విహంగరాట్ప్రతంగ సోమధూమ కరమరుం
జీవి తేశ విధృతపాశ సేవిత ద్వయాంఘ్రి రా
జీవ నిన్ను నాం సాగళ్వ శ్రీ వృషాధి నాయకా

రగడ

శ్రీ వృషాధినాయక ప్రసిద్ధ భావ శరణు బసవ
తావకాంఘ్రిసేవకాఘ దాహ దాహ ,,
నందిత ద్వితీయ శంభు నామధేయ ,,
వందిత త్రిలోక విబుధవర నికాయ ,,
అచల శైవ ధర్మనిర్ణయావతార ,,
ప్రచుర యుగమితాంఘ్రి ధర్మపథ విహార ,,
ప్రమథగణ పద ప్రసిద్ధ పట్టభద్ర ,,
ప్రమథ శాశ్వత స్వలాభ భావశుద్ధ ,,
సురవినుత శిలాద లబ్ధ సుకృత రూప ,,
హరగళాభి జాత చిన్మయ ప్రదీప ,,
కమలభవ శిరః కరాబ్జ కాల రుద్ర ,,
సుమహదంబుజాక్ష కుణపశూల రుద్ర ,,
నియత విష్ణు శల్యహార నీల రుద్ర ,,
ఖ్యాత భూత పంచకాత్మ కాల రుద్ర ,,
నారసింహ దళన శరభ నామరుద్ర ,,
ఘోర మత్స్య కూర్మ వారణ భూమరుద్ర ,,

* * * * *

* * * * *

శరణు, శరణు, శరణు, బసవ, శరణు, శరణు, శరణు,బసవ॥

అంత్యము:—

క॥ శరణ స్తవ కల్ప కుజాం
కురపద శాఖాభిజాత నవ కుసుమాళ్లో
త్కరశత నామంగళ బస
వర సంగర్పి సిద్ధ పాల్కురి సోమాంక॥

క॥ శరణ స్తవ నేఁలొప్పవ
శరణ గణౌత్సాహ రగళియె, బరదొడె వతి శతుడె, వి
స్తరిశద పె, బసవన కావం బసవర శిగర కప్పిఁ
శుద్ధ పాలుకురికి సోమాంకం॥

క॥ వావిరి బసవస్తుతి సం
భావనమైఁ జదివి చదివి ప్రమదంబున వా
పోవక బాబా సాసా
వావా యనకున్న నోట వాఁబెట్లుమగుఁ॥

సోమనాథుని వీరశైవ మత స్వరూపము:—

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందు, సోమన వీరశైవ సిద్ధాంతములను కాంతా సమ్మితమునఁ జేసి ప్రతిపాదించినాఁడు. ఈతఁడు ముఖ్యముగా భవులైన బ్రాహ్మణులను 'త్రాటి మాలలని, పచ్చిమాలల'ని (బసవ. పు. పుట. 19, 209, 217, 240, 237,) త్రాటకుక్క లు, మాల కుక్కలు, (బ. పు. 237, పండి II 242), గాడిదలనియు, (బసవ. పు. 225, పండిత. II 85) చెడ తిట్టినాఁడు. ఇట్టి బ్రాహ్మణావమానమును వెక్కిరింతలను కందుకూరి వీరేశలింగముగారు 'బ్రహ్మసమాజోత్కర్షను దెల్పు గ్రంథము లందలి విషయమును బోలినది. వారికిచ్చిన నామధేయములుగూడ నట్లే యున్నవి. ఇతనిదృష్టిలో వేదములనాదులు కావు. శివుఁడు మాత్రమే యనాది పురుషుఁడు. అతని నుండియే సర్వము సృష్టింపఁబడినవి. వీరశైవులకు వేదాధ్యయనాధికారము గలదు. ఈతఁడు వేదప్రమాణముల నంగీకరించి, తనమ్మాలమున మతమును సమర్థించినాఁడు శివపరముగా వేదములకు వ్యాఖ్యానము చెప్పెను. తన మాదిరి బ్రాహ్మణుల నితఁడు ద్వేషింపఁడు. పండి

తారాధ్యుఁడు, బలిదేవ వేమనారాధ్యుఁడు నిట్టివారు. అగ్నిహోత్రాది కర్మల దూషించినాఁడితఁడు.

వీరికి ముఖ్యముగా జాతిభేదములేదు. భక్తియే ప్రధానము. కాని జాతి పంచముఁడు హీనవంశుఁడు గాఁడట. (పండి. 1. 675-676). బ్రాహ్మణకులజుని శివభక్తుఁడైన పంచముఁడు చంపినను వానిని దండింపరాదట. దోషము లేదట. మఱియొక ముఖ్యవిషయమే మనఁగా వీరికి శీలము కన్నను భక్తియే యెక్కుడు ప్రధానమైనది. వీరవ్రతులలో నెక్కువ దొంగలు, జారులు మొదలైన వారుగలరు. శివప్రీతి కొఱకు చేసిన యేపని యైనను మంచిదేయట. సంకల్పమునుబట్టి, ఫలమునుబట్టి కార్యమునకు గుణదోషము లుండునట. జంగమునికి లింగమునకు భేదములేదు. (పండిత. 1. 200.) జంగమ భక్తియంత ముఖ్యమైనది. ఈ మతమునందు, జంగమూర్తియే లింగమూర్తియని యాచరించుట యుత్తమము. అతఁడు గురుమూర్తియని పూజించుట మధ్యమకక్ష. అతఁడు శివశాసన ధారుఁడని భావించుట తుది పక్షము.

వీరశైవుల భక్తి ప్రామాణ్యమున కాత్మార్పణమే గురుతు. వీరి భక్తి ప్రకటనార్థము నేత్రములు పెరికికొనుట, కాలుసేతులు నఱికికొనుట, మొదలైనవి చేయుదురు. ఇది వీరవ్రతమట. జంగములకేది యడిగిన యది యిచ్చివేయవలెనట. ఈ వీరభక్తి తామసిక భక్తియైనది. శివుఁడు తమోగుణుఁడైనచో వీరశైవ భక్తి తమోగుణయుతమగుటయే గుణము కాఁబోలు. 'పురుషుఁడు శివభక్తి విరహితుఁడేని, పురుషుని మీరుట తరుణికి పథము'. (బ. పు. 190.) దీనికొక కథ బసవపురాణమునఁ గలదు. ఈ విషయము శివ. తత్త్వసారమున సూత్రప్రాయముగ గలదు. వీరశైవ మతవ్యాప్తికై ప్రాణి హింసగూడఁ జేయవచ్చునను టవీరి సిద్ధాంతము. ఈ విషయము బౌద్ధ జైన మతములకు

విరుద్ధ మైనది. బౌద్ధ జైన మతములు బ్రాహ్మణమతమువలె వీరికిఁ బరమ శత్రువు.

వీరశైవ మతమున జీవేశ్వరులకు నాయికా నాయక భావము గలదు. ఇది విశిష్టాద్వైత మతమందు గూడఁగలదు. ఈ భావమును పండితారాధ్యుఁడు శివ తత్త్వ సారమున వ్యక్తీకరించి నట్లే, సోమనాథుడు వృషాధిప శతకమునఁ దెలిపినాఁడు.

ఈతనిభాష:——పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వెనుకఁ గనుగొని నట్లు బహు భాషలలో కూలంకష పాండిత్యము గలవాఁడైనను సాంకేతికములకు, సంప్రదాయములకు దాసుఁడుగాక సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడు. భాషా సంప్రదాయములు తనకవితా ప్రవాహమున కడ్డు పడినచో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుదీయఁడు. భాష నీతడు చేతిలో కీలుబొమ్మవలె నెట్లుకావలసిన నట్లాడించెను. "నిరంకుశాః కవయః" యను నార్యోక్తి యితనిపట్ల పూర్వముగ నన్వర్థమగును. ఇతఁడు సంస్కార పరుఁడు. ఆంగ్లభాషలో కార్లైలు పండితుని రచనా విధాన మెట్టిదో, తెలుఁగున సోమనాథుని రచనావైఖరి యట్టిది. కాన వ్యాకరణ నిబంధన లితనిని బంధింప జాలకుండెను. అందుచే ననేక విధముల భాషా సంప్రదాయోల్లంఘన మొనర్చినాఁడు. ఈతని కవితా ప్రవాహమున కడ్డుతగిలి నపుడు చేయని విరుద్ధ ప్రయోగములు లేవు. వైరి పదము లనఁబడు దుష్ట విరుద్ధ మిశ్ర సమాసములు, గ్రామ్యపదములు, దుష్ట సంధులు, లింగ వ్యత్యాసములును, కర్ణాట భాషా సంప్రదాయా నుగుణముగ నాంధ్ర సంస్కృతముల నుపయోగించుటయు చేసెను. దీనికిఁ దోడు కర్ణాట భాషా పదముల విరివిగా ప్రయోగించెను. ఆంధ్ర పదముల విచిత్రముగా మార్చిప్రయోగించెను; ఇష్టము వచ్చినట్లు శబ్ద మధ్యమున నచ్చుగాని, హల్లును గాని లోపింపఁజేసి నాఁడు. ఈప్రయో

గములు భాషా శాస్త్రజ్ఞునకు విశేషోపయోగము. ఇట్లే నర్ధానుస్వార, రేఫద్వయ భేదముల విషయమై లక్ష్యము చేయలేదు ఇష్టము వచ్చి నట్లు మిశ్రముచేసి వాడినాఁడు. ఈ వ్యత్యాసము లేఖకుల యందుగూడ నుండి యుండును. ఈవిధముగ నితఁడు భాషకు వశ్యుఁడుగాక, భాషనే తన స్వాధీనమం దుంచుకొనెను.

ఈతని శైలి:—సామాన్యముగా శైలి వర్ణనా విషయముపై నాధారపడి యుండును. దీనికిఁగవి వ్యక్తిత్వము కూడ సాయపడును. పాల్కురికి సోమనాథునకుఁ దనయనుభవ సార, చతుర్వేదసారాది మత విషయిక గ్రంథములందు శైలీభేదము విశేషముగ ప్రకటించుటకు వీలు పడలేదు. అందు విషయ ప్రతిపాదనము మాత్ర ముండును. ఇఁక వృషాధిప శతకాది భక్తిప్రధాన వస్తుగ్రంథము లందు భక్త్యావేశపరమైన రచన యుండును. కాని కథాప్రధానముగల బసవపురాణ పండితా రాధ్య చరిత్రము లందు కథావిషయ భేదమును బట్టి రసోచితముగ శైలి మారుచుండును.

అసలు సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లను జనసామాన్యము కొఱకై రచించినాఁడు. కనుక తాను జాను తెనుఁగున సరళమైన శైలిలో వ్రాయుదునని మొదటనే తెల్పినాఁడు. కాన నతని కవితాశైలి బహు సులభగ్రాహ్యమై సరళమైనది. కాని యిట్లని యతఁడు వస్తు గాంభీర్యము వట్ల, రసోద్రేకకర సన్నివేశములందు, పేలవ ముగ, నీరసముగ రచింపక, రసోచితముగ నన్నయవలె, గంభీర సంస్కృత సమాస యుతముగ రచించి రసమును చక్కగ పోషించినాఁడు. పండితా రాధ్యుని శక్తిని వర్ణించు నప్పుడు సోమనాథునకు సహజముగ గంభీరమైన శైలి బయలు దేరును. పండితుండు జైనునితో వాదించినప్పుడు చూపిన వ్యాఖ్యాశక్తి నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

" పండితారాధ్యుండు దండితవాది,
ఖండన శాస్త్రతర్క ప్రౌఢి పేర్మి,
సతుల పురాణేతిహాసాగమాను
గత నిజోదాసీన కలితవాక్యముల,
సకలవేదానంత శాఖోపనిషద
వికలతర్క స్మృతి విహితసూక్తులను,
శిష్టానుమత హేతు దృష్టాంత సుప్ర
హృష్ట ప్రమాణ సమీహితోక్తులను,

మహిమాప్ర, పుట 3

వీరశైవ భక్తుల వర్ణించునప్పు డిట్టి గాంభీర్యమునే చూపును. చేటల వేమయ్యగారి నిట్లు వర్ణించెను.

" వెండియు చేటల వేమయ్య నాఁగ
ఖండేందుధర భక్తగణ మదేభంబు,
నాద్యష్టుఁ డణిమాది కామ్యైక గుణ స
ముద్యోతి తైశ్వర్యయుత యశోరాశి,
గహన భక్తిమహత్త్వ కాక్షేయ కృత్త
బహురస సిద్ధనివహ ఘోణుఁ డనఘుఁ,
డపగత రస రసాయన భోగముఖ్య
విపుల రాజిత రాజ్యవిభవ సౌఖ్యుండు,
నిర్గత స్వర్గాపవర్గ మార్గుండు,
భర్గ నిరర్గళ భక్తి కాంతుఁడు etc

పురాతనప్ర, పుట 475

ఇఁక శ్రీశైల పర్వత వర్ణనము కూడ నిట్టి గంభీరమైన శైలి చే [illegible]బడినది.

" కడలేని నిర్మల గాఢ మహత్త్వ
జడతా విహార నిస్తారో దకములఁ,
నంగీ కృతాయతో త్తుంగ శృంగాఘు
మంగళ రంగత్తరంగ సంఘములఁ,
బటుశైల చూడావిభాసి నీహార
పటల ప్రకార విస్ఫార ఫేనముల,
శైలాగ్ర విహరణాసక్త ప్రమథ వి
శాల దివ్యవిమాన చయ వహిత్రముల, "

పర్వత ప్ర. 228

ఇట్టి ఘట్టములు బహు స్వల్పముగనే యుండుటచే జనసామాన్యమున కుల్లాసము గల్గించునే కాని యన్వయక్లేశ కాఠిన్యముల గల్గించవు. ఇతర స్థలములందు సర్వసులభశైలిని వాడినాఁడు. కొన్ని చోట్ల మాత్రము వస్తువుల పేర్లను వివరించు పట్లను, పూర్వభక్తుల మాహాత్మ్య విశేష కథనము పట్లను పునరుక్తి శబ్దములతో నొకప్పుడు సారస్వత ప్రియులకు, పండితులకును విసుకుగల్గించు రోకటిపాటవంటి యూక దంపుడు కవిత్వమును రచించినాఁడు. గౌతమాది మునికృత శ్రీగిరి ప్రశంసమున నిట్లు రచించెను.

" పూజించి పడయరే పూజకుల్ తొల్లి,
యోజించి పడయరే యోగులు తొల్లి,
కామించి పడయరే కాముకుల్ తొల్లి,
నేమించి పడయరే నిస్పృహుల్ తొల్లి,
వర్తించి పడయరే వ్రతమతుల్ తొల్లి,
యర్చించి పడయరే యార్యులు తొల్లి,
చర్చించి పడయరే సన్మునుల్ తొల్లి,
స్తుతియించి పడయరే సుకవులు తొల్లి "

పర్వతప్ర. 273

ఇట్లనేక పంక్తులు వ్రాయఁ బడినవి. కాని యివి పామరులకు గేయముగా పాడునపుడు మాత్రము వినుకుదల గల్గింపక, యొక విధమైన తూఁగుతోడను, స్వరము తోడ నుల్లాసము గల్గించుచునే యుండును. ఈపామర హృదయ తత్త్వమును గ్రహించియే, నారి ప్రీత్యర్థము సోమనాథుఁడు మధ్యమధ్య నిట్టి రచనములఁ గావించెను. ఇట్టి రచనము పామరులు పాడు గొల్లసుద్దులు, జంగమ కథలు, బొబ్బిలిపాట కథలందు విశేషముగ గాన నగును. అద్యతన కాలమున వెంకటపార్వతీశ్వరకవు లీమార్గమునే యవలంబించిరి. మఱియు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు నిర్వచనద్విపద కావ్యము లగుటచే నందు వివిధ వస్తువులను వివరించు సందర్భమున నిట్లు వ్రాయక తప్పదయ్యెను. చంపూ గ్రంథము లైన ప్రబంధములం దీవిషయము సామాన్యముగ వచనములలో రచింపఁ బడును. అట్టినీరస విషయములు ద్విపదలోఁ గూర్చినపు డిట్లుండక మఱి యెట్లుండును? పండితులకు మాత్ర మిట్టి రచనలు చాల వెగటు పుట్టించును. అట్టిదే మఱియొకచోట,

"పడగలఁ బడగలు ముడివడి గొనఁగ
గొడుగులు గొడుగులు దొడితోడి నడర
....
వినుకులు వినుకులు వినువీథి ద్రోయ
మనుకులు మనుకులు మానక తగుల
మదళీలు మదళీలు మచ్చరింపగ etc."

పర్వతప్ర. పుట 395

ఇక పుష్పపత్ర ఫలవర్ణన విధానము. వివిధ ఫల పత్ర పుష్పము లని వ్రాయుటకు బదులుగా

"బిల్వ పత్తిరి, నావుమ పత్తిరి, మాచి
పత్తిరి, నేరేడు పత్తిరి, జమ్మి

పత్త్రిరి, కాంచన పత్త్రిరి, వచ్చపత్త్రిరి ” etc.
గోగు। పుష్పములు, నశోక పుష్పముల్, వొగడ
పుష్పములు, సేవంతి పుష్పముల్, మొల్ల
పుష్పములు, గరవీర పుష్పముల్, దుమ్మి etc.
పుష్పముల్ రేను పండ్లును, మామిడిపండ్లును, నీడి
పండ్లును, నేరేడు పండ్లును, మొరలి। పండ్లు
సర్వత్రప. 355—7

ఛందస్సు: — మతవిషయములం దెట్టి స్వాతంత్ర్యప్రియుఁడో పాల్కురికి సోమనాథుఁడు సారస్వత విషయములందు గూడ నట్టివాఁడే. అందుచేతనే పూర్వాంధ్రకావ్యములు వృత్తములందు రచింపఁబడఁగ నితఁడు తన కావ్యములను తద్విరుద్ధముగ ద్విపదలో రచించి నూతన మార్గమును ద్రొక్కెను. అందులోఁగూడ విశేష స్వాతంత్ర్యము నూపినాఁడు. ద్విపద రచనమందు రెండు నియమములు సంప్రదాయాను గుణముగ పాటింపఁబడినవి. మొదటిది ప్రాస యతి నిషేధము. రెండవది యే ద్విపదపాదమున కాపాదము విడివిడిగా నుండవలెకాని, ప్రథమ పాదాంతపదము మధ్య విరిగి రెండవపాదమునకు నడవకుండుట. సోమ నాథుఁ డీరెండు నియమములను మీఱి తన స్వాతంత్ర్యమును జాటినాఁడు. “పాల్కురికి సోమన పతితుఁడు ప్రాసవళ్లు పెట్టి రచించిన యప్రమాణపు బసవపురాణము” ను నిందావాక్యములకు బవాబిచ్చువాడు వోలె పండి తారాధ్యచరిత్రమున ప్రాస యతి నిట్లు సమర్థించినాఁడు.

“అనియతగణ్లై” రనియు, ‘ప్రాసోవా’ యనియుఁ, యతిర్వా యనియుఁజెప్ప ఛందోవినిహితోక్తిగాన

ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచింతు” నని వ్రాసినాఁడు.

పైనఁదెల్పిన రెండు నియమములలో మొదటిదగు ప్రాసయతి ప్రయోగము బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందు సమముగాఁ జేసినను, ద్వితీయగుణమును బసవపురాణమందు కంటె పండితారాధ్యచరిత్రమందు విశేషముగాఁ మీరినాఁడు.

ఇఁక నన్నయ సీసపద్యముల నొక నియమముతో రచించెను కదా. ఆ నియమమునే సోమనాథుఁ డనుభవసార చతుర్వేదసారములందు పాటించినాఁడని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికయందు వ్రాసినారు. (చూ. పుట. 89) కాని నన్నయ సీసపద్యనియమమును సోమనాథుఁడు పాటింపలేదనియే బండారు తమ్మయ్యగా రాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక రజతోత్సవ సంచికలో ప్రభాకర శాస్త్రిగారి వాక్యములు సత్యసమ్మతములు గావని వ్రాసిరి. (చూ. పుట. 171) విచారింపగా స్వతంత్రప్రియుఁడైన సోమనాథుఁడు నన్నయ సీసనియమముల పాటించువాఁడని భావించుట సాహసము. అందులో నన్నయ సీసనియమములు నన్నెచోడుని కాలమునాఁటికే సడలినవి. కాని క్రౌంచపదవృత్తము నీతఁడు నన్నెచోడుని కంటె నెక్కువ నియమముతోఁ బాటించెను. నన్నెచోడుఁడు వృత్తపాద ప్రథమదళమున ప్రాసయతివాడి, ద్వితీయ దళమునఁ దన కిష్టమువచ్చిన యతిని వాడఁగ, నీతఁడు పాదప్రథమదళమున ప్రాసయతి వాడుచు, ద్వితీయదళమున యతిని, ప్రథమదళ ప్రథమాక్షరమునకు మైత్రి గలదిగనే వాడినాఁడు.

ప్రాసవిశేషములు:—ఈతని కవితయందు సంయుక్తాక్షర ప్రాసమున కేదో యొక హల్లునకు మాత్రము సామ్యమున్నచోఁగూడ వాడెను. ఇది కర్ణాటభాషలో 'శాంత' ప్రాసమను పేరితో చెల్లినది. కర్ణాట భాషలో 'వర్గప్రాస' మను పేర వర్గాక్షరములకుఁ బరస్పరము ప్రాస చెల్లును. అట్లే 'సమీపప్రాస'మను పేర శ, ష, సలకు పరస్పరము ప్రాస

చెల్లును. ఈ రెంటిని గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తెలుఁగు రచనమున వాడినాఁడు. ఈ విధముగ నితఁడు ప్రాసప్రయోగమున కర్ణాటసంప్రదాయము నవలంబించెను. మఱియు నితఁడు పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసమును, బిందు నిర్బిందుప్రాసమును, రేఫద్వయ ప్రాసముమగూడ నిరాటంకముగ వాడి తన స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించినాఁడు.

యతివిశేషము ;— ఈత డఖండయతిని వాడినాఁడు.

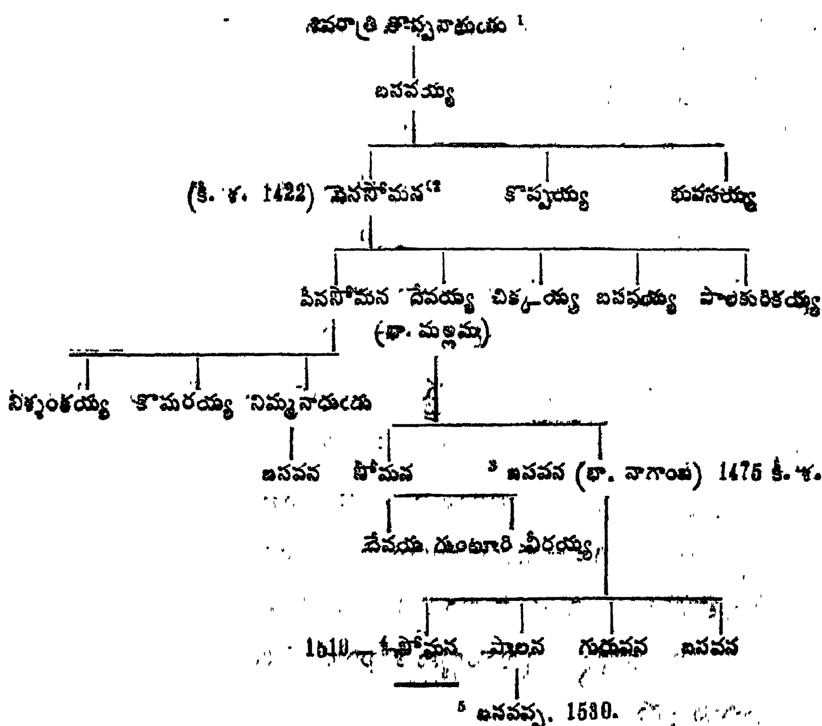

తృతీయ ప్రకరణము.

పిడుపర్తి కవులు.

పాల్కురికి సోమనాథుని తర్వాత పేర్కొనఁదగినవారు పిడుపర్తి కవులు. వీరు సోమనాథుని శిష్యపరంపరలోనివారై, యాతని గ్రంథములను ప్రచారములోనికిఁ దీసికొని వచ్చుటయేకాక, వీరశైవగ్రంథముల ననేకము రచించి తన్మతమునకు మిగుల నలంకరించిరి. పద్య బసవపురాణ కర్తయైన పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన వంశవృక్షము నిట్లు తెల్పెను.

పిడుపర్తివారి వంశవృక్షము

1) డోకిపఱ్ఱగ్రహారమును మొదట సంపాదించిన వాఁడు

2) డోకిపఱ్ఱగ్రహారము అంకిలిపడగా ప్రౌఢదేవరాయుల కాలమున తిరిగి సంపాదించిన వాఁడు

3) దీక్షా బోధ, పిల్ల నైనారుకథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండములకు కర్త

4) పద్య బసవపురాణ, ద్విపద ప్రభులింగలీలల కర్త

5) పద్య ప్రభులింగలీలల కర్త.

వీరి దేశము:—పాల్కురికి సోమనాథునిఁబట్టి పిడుపర్తివారు నైజాము ప్రాంతము వారని శేషాద్రి రమణ కవులు రచించిన రీతిగా తలంప వీలులేదు. పిడుపర్తి వంశీయులగు జంగములు ప్రస్తుతము గుంటూరు జిల్లాలో కనగాల, గరుడాచలపాలెం మున్నగు గ్రామములందున్నారు. తెనాలి తాలూకాలో పిడుపఱ్ఱను గ్రామ మున్నది. మఱియు డోకిపఱ్ఱను గ్రామము కృష్ణా జిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోను, దోకిపఱ్ఱను గ్రామము గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోను నున్నది. పద్య ప్రభులింగ లీల కృతిపతి యగు చల్లపల్లి మల్లయార్యుఁ డాగ్రంథమున 'చల్లపల్లి శాసన' యని సంబోధింపఁ బడినాఁడు. ఈ చల్లపల్లిగూడ కృష్ణా జిల్లాలోనే యున్నది. కాన పిడుపర్తివారు తెనాలి తాలూకాలోని పిడుపఱ్ఱు గ్రామమువారై యుందురు. కాన వీరు గుంటూరు మండలము వారై యుందురు. నైజాము రాష్ట్రమందు గూడ నీ నామపు గ్రామము లేవైన నున్నవేమో విచారింపవలసి యున్నది[1].

వీరివంశము :— పిడుపర్తి వారు మొదట నాంధ్ర నియోగి బ్రాహ్మణులు. వీరి పూర్వులు పాల్కురికి సోమనాథుని వలన దీక్షపొంది యజ్ఞోపవీతాదులను త్యజించి వీరశైవ మతములోఁ జేరి జంగములైరి, మొదట వీరారాధ్య బ్రాహ్మణశాఖకుఁ జెందినవారని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

1. ఆం. సా. ప. ప. XXIII 2. బండారు తమ్మయ్యా గారి వ్యాసము.

వీరికాలము:—ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియైన యిందుటూరి యన్నయ్య సహాయమున రాజుచేత శివరాత్రి కొప్పనాథునికి డోకి పట్టను నగ్రహారమును పాల్కురికి సోమనాథుఁ డిప్పించె ననియు, నది యంకిలిపడగా నతని మనుమఁడైన పెదసోమన వలన ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున తిరిగి యది సంపాదింపఁబడె ననియు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్య బసవపురాణ పీఠికయందు రచించెను.

క॥ ఆదిఙ్ ప్రతాపుఁడిచ్చిన
యా దోకి పురంబు నడుమ నంకిలి పడినన్
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయ మ
హీదయితుని వలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెరుగన్॥

ప్రౌఢదేవరాయలు క్రీ. శ. 1422 మొదలు 1447 వఱకు పాలించెను. కాన నాతని సమకాలీనుఁ డగు పెద్ద సోమన గూడ నాకాలము ననే యుండఁదగును. అందుచేత నీతని మనుమడును, దీక్షాబోధాది కృతుల కర్తయైన బసవన, యతనికి 50 స. తర్వాతను, నీతని కుమారుడును, పద్య బసవపురాణకర్తయున్నైన సోమనాథుఁడు 75 సం. తర్వాత కాలమునను, నతని తమ్ముడు కుమారుఁడును, పద్య ప్రభులింగలీల కర్తయగు బసవప్ప మఱి 100 సం. తర్వాతను నుండఁదగును. అనగా

పిడుపర్తి బసవన- 1475- 1500. క్రీ. శ.
పిడుపర్తి సోమన- 1500- 1525
పిడుపర్తి బసవప్ప- 1525- 1550 .... ప్రాంతములు గాఁదగును.

మఱియు పద్య బసవపురాణమున "సరవి శ్రీనాథుఁడా చరిత (పండితారాధ్య చరిత) ప్రబంధము చేసె ద్విపదలు లెడుచు నిలిపి" యని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినాఁడు కాన, నాతఁడు శ్రీనాథునకు

శతాబ్ది వాడని తెలియుచున్నది. అందుచే వెనుక తెల్పిన కాలములు సమంజసముగఁ గనుపట్టుచున్నది.

1 పిడుపర్తి బసవన

ఈతనిఁ గూర్చి యితని జ్యేష్ఠ పుత్రుఁడును, పద్య బసవపురాణ కర్తయు నగు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనగ్రంథమం దిట్లు తెలిపినాఁడు.

సీ॥ గురు నాథుఁడగు పాల్కురికి సోమేశుండు
    చెప్పిన కృతులెల్ల నిప్పుడమిని
ప్రకటింప వచ్చిన ప్రత్యక్ష బసవేశుఁ
    డని భక్తజనములు వినుతిసేయ
భక్తి మర్మములు తప్పక యుండ నర్థముల్
    చెప్పి శిష్యులను రక్షింప నేర్చి,
సోమేశ్వర దీక్షా బోధయును, పిల్లనైనారు
    కథయు, బ్రహ్మోత్తర ఖండమునను

గీ॥ వాదిగాం డగు శివతత్వసారములు పెక్కు
    శివకవులు మెచ్చ ద్విపదలు చేసి భక్తి
    సభల వెలయించి మించిన సజ్జనుండు
    బంధు సురశాఖి పిడుపర్తి బసవ కవి॥

ఈ విధముగ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవన యని యతని కుమారుడే రచించి యుండ, దాని కర్త పేరు పిడుపర్తి సోమన యని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ బసవపురాణ పీఠిక యందు వ్రాయుట బహు విచిత్రముగ నున్నది.

[illegible]

సీ॥ ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్ర యనెడు భూముల పెల్లఁ
గొన్నాఁడు పెక్కులు సన్నుతముగ,
తలయెత్తినది మొదల్ ధరఁగల్గు దుర్గాధి
పతులచేఁ బూజలు వడసినాఁడు,
కాలకంధరుని పత్కమలంబుఁబూజించు
పంచాక్షరి జపించుఁ బాయ కెపుడు
భవిపాక వర్జిత ప్రవిమల వ్రతుఁడన్య
మంత్రాంగ దాహముల్ మానినాఁడు

గీ॥ కవిత భవ్యులకుఁ జెప్పని సవినయుండు,
బంధు జనములఁ బ్రోవ బాల్పడ్డ వాఁడు
నిత్యజంగమ పూజనాన్విత సుబుద్ధి
వసమె పొగడంగఁ బిడుపర్తి బసవ ఘనుని॥

ఈకవి రచించిన మూఁడు గ్రంథములగు (1) పిల్లనయనారు కథ, (2) దీక్షాబోధ (3) బ్రహ్మోత్తర ఖండములను గ్రంథములలో

ప్రస్పునఁ దెలుఁగునఁ బలిపితిఁగొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారు చరిత"

అని దీక్షాబోధ పీఠికయందు కవి వ్రాసికొనినాఁడు. కాని యీ గ్రంథ మిపుడు కానరాదు.

పిల్లనయనారు కథ:— పిల్లనయనారను నతఁడు బౌద్ధజైన మతముల నాశన మొనర్చి, కులోత్తుంగ చోళ, సుందర పాండ్యాది మహీపతుల శివభక్తులఁగావించి, శైవమతప్రచార మొనర్చిన మహాభక్తుఁడు. ఇతఁడు శ్రీకాళి యను పురమునందు కవుణ్యారు స్వామి యను వంశమున నొక శివబ్రాహ్మణునకు జనించినాఁడు. తమిళ సారస్వతమున నితనినే తిరుజ్ఞాన

సంబధి యని వ్యవహరింతురు. ఈతని చరిత్రము బసవ పురాణమున షష్ఠాశ్వాసములో క్లుప్తముగా వర్ణింపఁబడినది. బసవన దానినే ప్రపంచించి ప్రత్యేక కావ్యముగ వ్రాసియుండును.

బ్రహ్మోత్తర ఖండము:— ఇది స్కాందపురాణ ఖండములలో నొకటి. పట్టమట్ట సోమనాథ కవియు, శ్రీధర మల్లెకవియు దీని కొనర్చిన పద్యాంధ్రీకరణములు కవులచరిత్రమున కెక్క, ఇది దానియందు చేర కుండుటచే నాకావ్యములకు ముందే బసవ కవి దీనిని ద్విపదగా తెనిగించి యుండుటను లోకమున కెరుగక పోవచ్చును.

వీరశైవ దీక్షా బోధము:— సంస్కృత గ్రంథము ననుసరించి కర్ణాటభాషలో రగడలుగా కెరయపద్మరుసను కవి రచించిన దీక్షా బోధ మను గ్రంథమునకు తెలుఁగున పిడుపర్తి బసవన మూఁడాశ్వాసములలో ద్విపదగా రచించెను. సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడును, భారద్వాజగోత్రుం డును, వీరబాణావనీశుని మనుమఁడును, తిమ్మభూవరుని పుత్రుఁడు, వీర శైవాచార ధౌరేయుడు నగు వీర భూవరుని ప్రార్థనమున కవి దీనిని రచించి యాతనికే యంకితమిచ్చెను. ఇది గురుశిష్య సంవాదరూపమున వీరశైవ మతతత్త్వమును, గురు శిష్య లక్షణములను, దీక్షావిధానాదిక మును దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము. వీరభూపాలుని కాలముగాని, యాతఁడు పాలించిన దేశముగాని గ్రంథమువలనఁ దెలియరాదు. తత్కాలపు వీరశైవ మతస్వరూపులఁ దెలుపు గ్రంథములలో నిది ప్రధాన మైనది. వీరశైవ మతసంప్రదాయములెల్ల నిందుగలవు.

గ్రంథ ప్రారంభము:—

శ్రీ గురు లింగంబు చిన్మయాంగంబు
తాఁగాంచె లింగంబు తాఁగి సంగంబు

... ... పాల్కురికి సోమేశు పొగడి

... ...

పిన్నప్రాయమునఁ జెప్పితి శివకథలు
ప్రన్ననఁ దెలుగునఁ బఱపితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారు చరిత
నుడివితి ద్విపదగా నూతనోక్తులను
కాల మాసన్నంబుగా కటమున్న
నొక శివ కథ యింక నొనరింప వలయుఁ

... ...

తిన్నని తెలుఁగున ద్విపద కావ్యముగ
నున్నతంబుగ నని యూహించు తరిని

... ...

... ...

... ... భరద్వాజ గోత్రుండు ... ...
... వీర బాణావనీ నాథు.. ... ...
పుత్రుఁడై ... ...
... చను తిమ్మ నృపతి వరేణ్యుండు

... ...

ధీనిధి పిడుపర్తి దేవనార్యునకు
మానిని పిల్ల మాంబకుఁ దనూ భ[redacted]ుని
.... పిడుపర్తి బసవ న[redacted]హ్వాయుని
నను బిలిపించి సన్మానంబుచేసి

... ...

క్రీతము దీకా బోధ కెరయ[redacted]రుషా

రీతిఁ గన్నడంబున రగడ గావించె
తెలుఁగున నాకృతి ద్విపదగా మీరు
అలవరింపుడు మాకు నభిమతం బనుడు
... ...
... ...

పైన తెలుపఁబడినట్లు గ్రంథకర్తయే 'పిడుపర్తి బసవాఖ్యుని నను బిలిపించి' 'దీక్షా బోధను తెలుగున వ్రాయుమని రాజు వేడుకొన్నట్లు' తెల్పగా, మహా పండితులని పరిశోధకులని ప్రసిద్ధిగాంచిన వే. ప్రభాకర శాస్త్రిగారేలకో తన బసవపురాణ పీఠికయందు వీరశైవ దీక్షాబోధ యను గ్రంథమును పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించెనని వ్రాసిరి. ఇదిబహు విచిత్రముగా నున్నది. ఇందువలన గ్రంథమునైన వారు చూడలేదని సుస్పష్టముగదా. గ్రంథములనైన మొదలు చివరయు చూడక విమర్శనల సాగించుట కడు శోచనీయము. ... ..

ఇఁక దీక్షా బోధమహత్త్వమును గూర్చి కవి యిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

"... ... కీర్త్య పద్మారస్య తొల్లి
యకలంక వేద వేదాంత సిద్ధాంత
సకలాగమ గ్రంథసారముల్ గూర్చి
సరవి గావించె దీక్షా విధానంబు
గరిమ నా సంస్కృత గ్రంథార్థ మెల్ల
వారికిఁ దెలియంగ వశము గాదనుచు
బోరున నయ్యర్థములు కన్నడన
వెరవార రగడ గావించి"

అంత్యగద్య:— ... ...

ఇది శ్రీమత్పాల్కురికి సోమేశ్వరాత్మజ

సదమల శిష్య శిష్య ప్రశిష్య
... ...
పిడుపర్తి బసవేశ్వరుండు (వనాహ్వాయుఁడ)
రచియింప శైవ పురాణ తంత్రముల
... ...
... ...
వీరశైవ దీక్షా బోధయందు
ననుపమంబుగ తృతీయాశ్వాసమయ్యె॥

వీరశైవ దీక్షాబోధయందలి కొన్ని వీరశైవ తత్త్వ బోధలను, శైలిని తెలుపుటకై కొన్ని ముఖ్య భాగముల క్రింద నుదాహరింతును.

"విను వత్స, శివుఁడు దేవికి చెప్పినట్టి
ఘన సదాచార లక్షణ మెఱిఁగింతు,
హరుదీక్ష గోరువాఁ డాది తాఁ జేయు
విరస కృత్యంబులు విడువంగ వలయు,
సందేహముడిగి దుస్సంగ దుర్వ్యసన
... ...
దుర్గుణ, దుశ్శీల, దుర్బోధకములు
దుర్గమన, దురుక్తి, దుశ్చరిత్రములు
పరదేవ సేవయు, పరసతీ రతియు,
పరధన కాంక్షయు, పలల భక్షణయు,
పాన బుద్ధియు, [illegible] వాఁడేని
వానిఁ జేపట్టుడు వరగురుస్వామి"
... ... [illegible]
... [illegible]

కులాచార ధర్మములు

జరిపినే నతని పూజలు నిష్ఫలంబు.
ధ్యానంబు జపము స్వాధ్యాయనములును
దాన సంధ్యా పితృ తర్పణంబులును
వృద్ధాను చారముల్ విడువ రాదనెడి
బుద్ధుండు లింగ సంబంధి గాఁడతఁడు.
తానుపైతృక మిడ తగదు భర్తునకు
మానఁడేనది సురాపాన కృత్యములు
... ...
అంగములింగుల నంటగరాదు
లింగహీనుల వాకిలియు నంటరాదు
... ...
లింగవంతుఁడు దీక్షలేని పుత్రకుల
నంగనలను చుంబ నాలింగనముల
నంగఁజేసిన ఘోర నరకాగ్నిఁగూలు
భవికృత్యంబగు నన్న పానముల్ మాని
భవులయిన తలి దండ్రుఁ బాయంగ వలయు.

ఈ భావమునే శివతత్త్వసారమున 13-134 పద్యములలో శివ భక్తుఁడుగాని భర్తను భార్య త్యజింపవలయు నని తెల్పఁబడెను. తరువాత, గురుదీక్షా బోధయందు

తలి దండ్రులయిన బాంధవులైన నక్క
చెలియండ్రులయినను శివ దీక్షలేక
చేసిన పాకముల్ శివున కీరామి ...
దోసి గోమాంసమద్యపాన మంత్రడు. ...

... ...
భక్తహీనుల కుల పాత్రులరయిన
యుక్తంబు విడుచుట యోగ్యులుగామి
... ...
హారుని ధరించి తానన్య తీర్థముల
కరిగిన మోక్షంబు కదలి వ్యర్థంబు
... ...
భావింప నిముషంబు ప్రాణలింగముల
బాయంగ నీరాదు బాసెనేనియును
వేయేల ప్రాణముల్ విడుచుట లెస్స
... ...
పరువు సదాచార పదముకంటె
పరువన గురుపాద భక్తి యంతకును.
పరమ జంగము భక్తి పరు దోడయునికె
నవ సరోచిత మైన నర్థాంగ మూన
యువతుల నయిన నీ నోపంగ వలయు
ధనము లేకున్న చిత్తం బియ్య వలయు॥
... ...
కర మర్థి శివ ముద్రగల వార లెల్ల
పరమ జంగమ మని భజియింపవలయు
... ...
శైవుండు నదీక్షిత సంగ దోషమున
పాలసుండయ్యును పతిత్వ మొందు
గాన దీక్షాహీన కాంతల సుతుల
తా నెందు గూడుట తగదు భక్తునకు॥

... ...
ధర జనుల్ శివ సహోదరులను మాట
బొరిమి చెప్పుట కాని యొగి వారి తోడఁ
బుట్టువులును గారు పూర్వంపు వావు
లెల్లను మానవులె నెట్లన్న వినుఁడు
... ...
హరుఁడు భక్తుఁడు వివాహమునకు మొదల
పరమ భక్తుల నెల్ల ప్రార్థించి తెచ్చి
యతిభక్తి విభూతి వీడ్యము సమర్పించి
యతివయును దానును సాష్టాంగులై మ్రొక్క
నపుడు దంపతుల భక్తాళి రావించి
కృప దెలుపార వారికి భూతి పెట్టి
నలర యొండొరుల దేహముల ప్రాణములు
గలసి యొండొరుల సౌఖ్యముల దుఃఖముల
పొలది నొండొరులగా మెలఁగుచు నుండు
వాక్కును మనసు భావము లిద్దఱకును
నొక్కటియై చరియింపు చుండుఁడీయనుచు॥

బసవపురాణమున పాల్కురికి సోమనాథకవి బసవేశ్వరుని వివాహమును పైనదెల్పినవిధముగనే వర్ణించెను.

ఈ వీరశైవ దీక్షాబోధ గ్రంథము తప్పుల తడికగా గుజలీ ప్రతిలో జోస్యుల సుబ్బయ్య లింగేశ్వరారాధ్యుల వారిచే ముద్రింపఁ బడినది. వారే దీనిని సంపాదించి పరిష్కరించిరట.

II. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు

వీరశైవ దీక్షాబోధ కృతికర్తయైన పిడుపర్తి బసవన జ్యేష్ఠ కుమారుఁడగు సోమనాథుఁడు, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవ పురాణ

మును పద్య రూపముగ రచించి, ప్రభులింగ లీలలను ద్విపదగా వ్రాసెను. తనపద్య బసవపురాణ కర్తృత్వమును గూర్చి కవి యాగ్రంథమున నిట్లు తెల్పుకొనెను.

సీ॥ ఆ నాగమాంబకు నత్యంత శివభక్తి
యుక్తుఁడౌ బసవ నార్యునకుఁ బుత్రు
లనుపమాన చరిత్రు లతిపవిత్రులు నల్వు
రైరి ధర్మార్థ కామామృత ములు.
మూర్తులు దాల్చె నా మొదల సోమన్నయు,
బాలన్న, గురువన్న, బసవనయును,
వారిలో నను నేనవరజుండ బహుకావ్య
నాటకాలంకార నటన వేదిఁ

గీ॥ జెప్పఁదొడఁగి నాఁడ శ్రీబసవపురాణ
మవనిఁ బద్యకావ్యమై చెలంగ
మంజు లోక్తి యుక్తి మత్కుల గురుఁడైన
పాలకురికి గురుని పతినిఁ జేసి॥

పై పద్యమున 'వారిలో నను నే నవరజుండ' నను భాగమునకు 'నేను + అవరజుండ' నని యర్థము తీసి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారు పద్య బసవ పురాణకర్త, నల్వురి సోదరులలో కనిష్ఠుఁడగు బసవన యనియు, నాశ్వాసాంత గద్యములందు సోమన యని యుండుట ప్రమాదమని బసవపురాణ పీఠిక యందు వాదించుచున్నారు. కాని యీ వాదము ప్రమాద భ్రాంతిజనితము. పై పద్య భాగమునకు 'నేన అవరజుడ' నని యర్థమిచ్చుట కాకర్షణీయముగ నున్నది. ఐనను 'నేన + వరజుఁడ' నని యర్థముసుగూడ నిచ్చుచున్నది. ఇట్టున నాశ్వాసాంత గద్యమును గూడ ప్రమాణముగ పరిగ్రహింప తగినదే కావి. కావున

త్యజింపఁదగదు. అందు స్పష్టముగనే సోమనాథుఁడని యున్నప్పుడు పద్య బసవపురాణకర్త బసవనే యని వాదించుట తాను పట్టిన కోడి కొకటే కాలని వాదించుటయే. మఱియు ప్రభులింగ లీలలందు తత్కృతి పతి యైన నెల్లూరి రామలింగయ్య పిడుపర్తి సోమనాథునిచే ప్రభులింగ లీలల నాంధ్రమున వ్రాయింప నెంచి యిట్లు చెప్పెనని కవియే వ్రాసి కొనెను.

"రసికుండు నెల్లూరి రామ లింగయ్య
నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
యున్నతాసనమున నునిచి పిడ్పర్తి
సోమయ దేవ, విశుద్ధ స్వభావ
శ్రీ మన్మహాదేవ సేవాను భావ,
కులగురుఁడగు పాలకురికి సోమేశుఁ
డెలమి చెప్పిన కృతు లిల వెలయించి
భవదీయ జనకుండు బసవనార్యుండు
సవిశేష భాష దీక్షాబోధ చెప్పె
బసవ పురాణమ్ము పద్య కావ్యమున
రసికులౌననఁగ మీరలు చేసినారు

అని వ్రాసికొనుటచేతఁగూడ బద్య బసవపురాణ కర్త సోమనాథుఁడే యనుట తేటతెల్లము. పై నుదాహరించిన ద్విపదలఁ బట్టి వీరశైవ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవనయే గాని, సోమన గాఁడని కూడ స్పష్టమే కదా. బహుగ్రంథ పరిశోధకుఁడని గర్వముతో విఱ్ఱవీగు పండితమ్మన్యులు గ్రంథముల నామూలాగ్రముగ చూడనైన చూడక, గ్రంథకర్తృ నామములైన నెఱుంగక యా గ్రంథములపై విమర్శ చేయుట శోచనీయము. అట్టివారి వాక్యములనే ప్రమాణముగ స్వీకరించుట యాంధ్రుల దౌర్భాగ్యము. ఇది యాత్మవంచన, పరవంచన యను భావము గూడ లేక తలంచవలెను.

పద్య బసవపురాణము :— పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన తండ్రి కంకితమిచ్చుటకై యొక కావ్యమును వ్రాయఁ బూనుకొనుట తెలిసికొని, బసవన తన కుమారునితో పాల్కురికి సోమన వ్రాసిన ద్విపద బసవపురాణమును పద్యరూపముగా రచించి, పాల్కురికి సోమనకే యంకిత మొనర్చినఁ దనకు పరమానందమని యిట్లు పద్య బసవ పురాణ పీఠికయందు కవి,

కం॥ నీవును సోమేశుని ద్విప
దావళి యర్థములు సేయు మందుల యర్థం
బావంతయు దిగ విడక
యేదియు మున్నందులేని విడక కుమారా॥

అని తెల్పెను. మఱియు కుమారునితో శివభక్తుల సంప్రదాయము నిట్లు తెలియఁబఱచెను.

కం॥ ఆ వేదార్థము ద్విపదలు
నీవిప్పుడు పద్యములుగ నిర్మించిన భ
క్తావళి మెచ్చఁగ శివభ
క్తీవిధమంగీకరింతు రిష్టము మాకున్.

గీ॥ సోముఁ డేమిచెప్పె సోమేశు ద్విపదలే
పెట్టి పద్యములుగఁ జేసె నంచు
నన్య్యు లనఁగ వలదు; ఆయయ్య శిష్యుల
మగుట మనకుఁ జెల్లు వవియు నిలుప॥

ఇట్లే పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమును శ్రీనాథుఁడును, బసవపురాణమును కన్నడమున భీమకవియు రచించెనని చెప్పి, యది

గ్రంథ చౌర్యము గాదని సమాధాన పఱిచెను. అంత పుత్రుఁ డైన సోమనాథుఁ డంగీకరించి బసవపురాణమును పద్యరూపముగ రచించెను.

ఇఁక పిడుపర్తి సోమనాథుని కవితాశైలితోఁ బాటుగా నీ కవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదల పద్యములలో గూర్చి మూలమును కంటె నన్యూనానతిరిక్తముగ రచించెనో చూతము. బసవని బాల్యమును పాల్కురికి సోమన యిట్లు వర్ణించెను.

" వెనుకఁ జీకటియుండఁ దన కేటి తేజ
మనుగతి దీపంబుఁ గనుగొని నవ్వు;
నన్నుత లింగప్రసాద మగ్నతన
యున్నట్లు చనుగుడ్చు నూరక యుండు;
శివసుఖామృతమును జేఁ గ్రుమ్మరించి
చవిచూచుమాడ్కి హస్తము లారగించు;
శివపదధ్యాన నిశ్చేష్టితావస్థఁ
దవులు చందంబునఁ దా వెఱఁగందుఁ;
జిలిబిలి సంసార మిలఁ బాఱఁదోలి
చెలగి యాడెడుగతిఁ జేతు లాడించు;
మాయా ప్రపంచంబు డాయంగనీక
పాయఁ దన్నెడు రీతిఁ బాదంబులార్చు;
వడిమెయిఁ దనపూని వచ్చిన పనులు
దడవయ్యె ననుచు నుల్కెడు భంగి నలుకు;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పంబు లొలుకు
పవిది నేడుచుఁ గనుగవ నశ్రులొలుక;
భవబాధలకు నగపడి మొఱవెట్టు
భవుల ఖయ్యాలించు భాతి నాలించు;

నొడల యడుగులఁ బడి మొరల్వెట్టు
వడువునఁ బుడమిపైఁ బడి బోరగిల్లు;
నిలమర పడ్డ నిర్మల శివభక్తి
తలయెత్తు వడువునఁ దాఁ దలయెత్తు;
నరుదొందఁ పద్మాసనాసీనవృత్తిఁ
బొరి నభ్యసించు పోల్పునఁ గూరుచుండు.

పై భాగమును పిడుపర్తి సోమన రెండు సీస పద్యములలో నిట్లు గూర్చెను.

సీ॥ వెనుక చీఁకటి యుండఁ దనకేమి కళలను
చొప్పున దీపంబు చూచి నవ్వు;
సన్నుత లింగప్రసాద మగ్నత నూని
యున్నట్లు చన్నాని యూరకుండు;
శివ సుఖామృతమును జేతిలోఁ గొనుమాడ్కి
హస్తయుగం బొగి నారగించు
శంభు పాదధ్యానశక్తిఁ జొక్కిన రీతి
నొక్కొక్క తఱి వెఱఁగొంది యుండు

గీ॥ తుచ్ఛ సంస్కృతి దుప్పలఁ దూలద్రోలు
విధము దోఁపఁగ జేతులు విచ్చియాడుఁ
బ్రబల మాయా ప్రపంచంబు వాయఁదన్ను
జాడఁ బాదంబు లల్లార్చి యాడు మఱియు॥

సీ॥ శివుని పంపునను వచ్చినపని దడవయ్యె
నని యుల్కు గతి నల్కుఁ దనకుఁ దాన;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పము ల్దొరగు పై
ఖరిఁ గనుఁగవ నీరు దొరుగ నేడ్చు;

భవుని బోధకు మది దవిలి యాలించెడు
నసువున నెడ నెడ నాలకించు;
భక్తుల యడుగులఁ బడి మ్రొక్కి పెట్టెడు
పొలుపున నిలబడి బోరగిల్లు;
గీ॥ మఱి పడఁ బట్టి శివభక్తి మార్గము దల
యెత్తు లాగున ధర యెత్తియాడు;
నర్థిఁ బద్మాసనాభ్యాస మలవరించు
నొప్పు చొప్పడి యుండఁ గూర్చుండి యాడు॥

మఱియు ద్విపద బసవపురాణమున,

" పూని ద్వితీయ శంభుండను నంది
నేనను భావన నిలఁ దోఁగియాడు,
నా వీర మాహేశ్వరాచారమెల్లఁ
బ్రోవయి నిల్చిన పోల్కి నిల్చుండు;
కడకతో నాది మార్గము దప్పకుండ
నడుగిడు లీలఁ ద ప్పడుగులు పెట్టు;
మలహరుఁ బేర్కొను మాత్ర గద్గదము
లలరుకై వడిఁ దొక్కుఁ బలుకులు వలుకు;
బల్లిదు లార్త శివభక్తులే యనుచుఁ
గ్రేళ్ళు వాఱుచు నాడు క్రియఁ బాఱి యాడు;
నంత వినోదంపు టాట ప్రాయమున
సంతతంబును శివార్చన మాచరించు. "

దీనినే పిడుపర్తి సోమన పద్యరూపమున,

సీ॥ భవుని వాహన వృషభోంబుట తానేను బుద్ధి
దోఁపుచుండఁగ నేలఁ దోఁగి యాడు,

వీర మాహేశ్వరాచారంబు ప్రోక్తమై
నిలిచెనా నొయ్యొయ్య నిలుచుచుండుఁ;
ప్రతిభతో నాది మార్గంబు దప్పక యుండ
నడుగిడు గతిఁ దప్పటడుగు లిడును;
శివునిఁ బేర్కొని కంఠసీమ గద్గదిక దా
నలరె నాఁదొక్క పల్కులు వచించు;

గీ॥ బల్లిదులు చూడ మా శివభక్తు లనుచుఁ
గెల్లువారెదు క్రియఁ బాలు నల్లనల్ల
నంత నతనికి సమకూడె నాటప్రాయ
మప్పుఁ డతఁడయ్యె నంతత లింగార్చకుండు॥

తర్వాత సిరియాళుని కథయందు సోమనాథద్వయ మెట్లు రచించిరో చూతము. పాల్కురికి సోమన రచనయందు సంగళవ్వ సిరియాళ కుమారుని శివుని యానతి చొప్పున పిల్చు రీతి యిది—

"పూర్వ జన్మార్జిత భూరి కర్మములు
గుర్వణఁగించు నా కొడుక రావయ్య;
దక్షిణా ధీశ్వరు దర్ప మడంచు
దక్షిణ గల్గు నాత్మజుఁడ రావయ్య;
విరస పశ్చాజ్జన్మ మరణ దుఃఖములు
పరిమార్పఁ జాలు నా పుత్ర, రావయ్య;
ఉత్తరం బేలు సుదాత్త యోగీంద్రు
చిత్తంబునను మెచ్చు శిశువ రావయ్య;
అలరార నాకోర్వ్యోగాతీత పదము
లలవడ నీడు నాయయ్య, రావయ్య,
దండధరోద్దండ దండ ప్రశక్తి

ఖండింప నోపు పుత్రుండ, రావన్న,
పాయని వ్యామోహ పాశ బంధములు
కోయంగఁజాలు నాకుఱ్ఱ, రావన్న,
ద్రవిణాది కేషణ త్రయ విజృంభణము
తవులునఁబడని నాతండ్రి, రావన్న"

పై ద్విపదలను పిడుపర్తి సోమన సీసపద్యమున నిట్లు కూర్చినాఁడు.

సీ॥ పూర్వ జన్మార్జిత భూరి దుష్కర్మాళి
కుదురణగించు నాకొడుక రార,
దక్షిణా ధీశుని దర్పంబు దెగటార్చు,
దక్షుండ వైన నా తనయ రార;
భయద పశ్చాద్ధర్మ భావి దుఃఖంబులఁ
బరిమార్పఁగల్గు నా పట్టి రార,
ఉత్తర దిగధీశ్వరోపాత్త సఖ్యుని
వశవర్తి వైన నా శిశువ రార;
గీ॥ సర్వ సౌఖ్యాధిక పదస్థ, త్వరగ రార,
దండధర దండ ఖండనోద్దండ రార
ప్రకట సంసార పాశ మోచకుఁడ రార,
విత్తపత్ని సుతాసక్తి విముఖ రార.

తర్వాత పాల్కురికి సోమన యిట్లు రచించినాఁడు—

"సుర రాజ నుతుడు విశ్రుత తపోవేషి
వరదుఁడై నాడు నావడుగ, రావన్న,
అంత కాంతక మూర్తి యగు తవరాజు
సంతసంబంద నా సామి, రావన్న,
ఘోర నిస్సార సంసార వారాశి,..

పార మీదించు పాపండ, రావన్న;
అంచితాగణ్య పుణ్యప్రాప్తి నమరు
కాంచీ విలాసు నగ్రజుఁడ రావన్న;
దివిజ కన్యకలతో దివి ముక్తికన్య
కవయు నున్నది భక్తి కాంతుండ, రావె,
దండడి మీయయ్య దక్షిణ భుజము
నందంద యదరెడి నన్న, రావన్న;
భానుఁడెంతేనియు బడమట వ్రాలె
శ్రీ నిల యుండ, నా సీరా, రావె,
స్వాదొంద నర్థేశ సఖుని సన్నిధిఁ బ్ర
సాదంబుఁ గొనగ నా గాదిలి రావె."
"అనుచు నాలుగు దిక్కులందు నందంద
తనయుని బిల్చు శబ్దంబు లోపలను
జనితమై దిక్కుల సంజ్ఞలు దోఁప
వనితాలలామ పిల్వంగ నంతటను"

పై భాగమునకు పిడుపర్తి సోమన కూర్చిన పద్యము లివి,

సీ॥ దివిజ లోకేశ్వరాధిక దేవదేవుండు
వరదుఁడైనాఁడు నా వడుగ, రార,
అంత రాంతర మూర్తియగు తపస్వివరుండు
సంతసం బంద నా స్వామిరార,
ఘోర నిస్సార సంసార పయోరాశి
పార మొందించు నా పట్టి,రార,
అర్థేశ సఖ విభుండగు యోగి వేషంబు
గోరి భజించు నా కుఱ్ఱ రార

గీ॥ దివిజ కాంతాయుతామృత యువతి నిన్ను
గవయు నున్నది సన్మూర్తి కీకాంత,రార,
సారె సారెకు మీతండ్రి సవ్యబాహు
వదురు చున్నది వేగ మా యన్న రార॥

కం॥ హేళియను పడమటవ్రాలె, సి
రాలా రాఁగదర యుత్తరంబేల జను
ర్జాలోన్మూలనశాలి వి
శాలయశుండైన తపసి సంతసమొందన్.

తే॥ కాంచికాపుర బాలాగ్రగణ్య రార,
యనుచు నలుదిక్కులను నిల్చియాలతాంగి
కలమృదూక్తుల నా శ్లేషకవి విధమున
సుతుని బిల్చెను నిజమది సూచకముగ.

శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమున సిరియాళునికథను ప్రథమద్వితీయాశ్వాసములందు వర్ణించెను. అందు పై భాగమున కవి యిట్లువర్ణించెను,

సీ॥ రారా వణిగ్వంశ వారాశి హిమధామ,
రారా వికస్వరాంభోరుహాక్ష,
రారా మహాఘోర వీరశైవాచార,
రారా ఘనౌదార్య రాజరాజ,
రారా కుమార కంఠీరవేంద్ర కిశోర,
రారా సమగ్రధీరౌహిణేయ,
రారా మనోభవాకార రూపవిలాస
రారా యసారసంసారదూర

గీ॥ రార నావన్నె వడుగ రారా తనూజ
రార శిరియాల రార నా ప్రాణపదక
రార నా కుఱ్ఱ నాఁజియ్య రార యనుచుఁ
జీరెఁ గారాపుఁ గొడుకు రాజీవనయన॥

శ్రీనాథుని రచనయందు మూలమందుగల శ్లేషవ్యంగ్యములు పరిత్యజింపఁబడినవి. మూలమందలి రచన హృదయమును ద్రవింపఁజేయు నటులున్నది మఱియొకఘట్టమైన కన్నప్ప చరిత్రమందలి తారతమ్యమును విచారింతము. పాల్కురికిసోమన రచన యిది. అరణ్యమున శివలింగమును గాంచి కన్నప్ప పలికిన పలుకులివి.

"బాసగాదింక నీ ప్రాణలింగంబుఁ
బాసిపోఁదగదు, మాపల్లె యాకటని,
గ్రక్కునఁ గొనిపోయి కట్టుకొను, బోక
నిక్కడ నునుపరాదెండఁగాలంగ,
బుద్ధులు సెప్పియు బుజ్జగించియును
తద్దయుగీడ్వఁడఁ దగ వెడ్డు పెట్టి
వలసిన వస్తువుల్ వెలఁ దెచ్చి యిచ్చి
వలపించి కొనిపోవ వలెనని తలఁచి
పరమ హర్షమున విస్ఫారాంగుఁడగుచు
వరముగ్ధ భావన వారుణకిట్లనియె
"అక్కటా, యిదియేమి హరుఁడ, యొక్కరుఁడ
విక్కడనుండుట యేమికారణమొకొ
తలసూప కేయూరి తమ్ముల్లతోడ
నలిగివచ్చితి సెప్పు మలుక దీర్చెదను
గొరగలు మెత్తుల్ పత్తిరిఁ బూజసేయు
మరులెత్తివచ్చితో యురుతరాటవికి,
పరసల త్రొక్కునఁ బడఁ జాలకీవు
సిరిగిరి నుండక సుడిగి వచ్చితివొ?
జటలకు నొడలికి సవతలుగాఁ దోర
నుడుపజాలక వచ్చి యొకడవై త్రొచ్చితివో,

చెన్నయ గలసినఁజెడఁ గలంబనుచు
నిన్నులోకులు వెలియన్న వచ్చితివో?
పలుమారు నంబికి బడి పనుల్సేయ
సొలసి వచ్చితివో యిచ్చోట డాయంగ;
నాఁటి బ్రహ్మయు నేఁడు నాయరంబుదప్ప
వేటాడవచ్చితో వేయును నేల
నాతోడి మోహంబుననన్నుఁ బ్రోవ
నేతెంచితో వేడ్కయెసఁగ నిచ్చటికి
ఎటనుండి వేంచేసి తెట్లునీబ్రదుకు
ఇట నుండజొచ్చి నీవెంతకాలంబు
ఎక్కడుగోద నిన్నిక్కడ వైచి
యెక్కడ వోయె నేనేగదఁజెపుమ?
ఒడలు సర్వంబుగొన్నయుమ్మ బోటియెద్ది?
యెడరైన నవ్వారె యెక్కడివారు.
కట్టిన గోచి యెక్కడ నొల్వ్వడితి
వట్టేలవచ్చితి వడవికొక్కడవ?
చంకబొక్కసమును నడలియున్నదియు
శంకింపకొంటెట్టు సరియించెదవయ్య
కొండలలోన నెక్కండవీవిట్టు
లుండంగ వెఱవవా ఖండేందుమౌళి?
మృగములు నురగముల్మితిమేరలేవు
నగవుగాదిచటనున్నను బ్రమాదంబు
ఎఱుకుఁబన్నలుగన్న సేఁతురునిన్నుఁ
గలకంఠ, మావల్లెగలదెల్ల సుఖము
అడవులమునుబిల్ల కడుపుమంచిపాలు

నొడిపిలిపాసెంబు నుడుపసేతులును
నిప్పుపూవును, దేనెలెల్ల ఫలాదు
లొప్పెడువెదురుఁ బ్రాలోగిరంబులును
మఱియట్లుగాక నీమనసువచ్చినను
నెఱచులుఁగఱకుట్లు తెన్నెనిగలవు
రావయ్యప్రొమొక్కెద దేవదేవుండ,
ప్రేవులుమాడంగఁ జావఁదప్పినదె"
అనుచు పాదాక్రాంతుడైన నీశ్వరుఁడు
దనతోడఁబలుకేమి మనసులోపలను"___

ఈభాగమును పిడుపర్తి సోమనాథు డిట్లు పద్యరూపము చేసినాడు.

మ॥ అనుచుంగన్నపదేవు డీశునకు సాష్టాంగప్రణామంబు చ
య్యనఁగావించి యితండెపోనిజము మత్ప్రాణేశుఁడీయీశునిఁ
వనమధ్యంబున నుంచిపోసిచనఁగా న్యాయంబె నాప్రోలికిఁ
గొనుచుఁ జేచనిపాకగట్టుదును సంకోచంబుగాకుండఁగఁ॥

ఉ॥ రాననసొట్టకొట్టియును రాజకళాపుని బుజ్జగించి యె
ట్లైనను బట్టివేడుకొనినైననుబుద్ధులుచెప్పినైన నే
మైనను నిచ్చిప్రోలఁబడినైనను బల్లెకుఁగొంచుఁబోక నేఁ
బోనని ముగ్ధభక్తుఁడహిభూషణుతో ననునీక్రమంబునఁ॥

సీ॥ ఇక్కడ నడవిలోనొక్కండవై యుండఁ
గతమేమిచెప్పవే కాలకంఠ ;
తిరిగియుమ్మెత్తపత్తిరి పూజసేయంగ
మరులెత్తివచ్చితో మారవైరి
యేవిధి తంబళ్లతోవాదమడచితో
కతచెప్పుమల్కఁ జక్కఁగదీర్తు ;

పరుసనందడి ద్రోక్కవడలేక సిరిగిరి
విడిచివచ్చితివో క్కొ విపినమునకు

తే॥ కాక మాదరచెన్నయ్యఁగలసి తనుచు
నిన్ను వెలియన వచ్చితో నీకునింక
వలపటికి నొక్కవనిత గావలసివచ్చి
తొంటితప మిప్పు సేయంగఁదొడఁగినావొ॥

చ॥ పలుమఱునీవు నంబబడివళ్లకుఁద్రిమ్మరలేక దాఁగగా
వలసితొలంగివచ్చితివొ పారిజగర్భుఁడు తొంటికై వడిన్
మెలకువఁదప్పవేటమెయి నేఁడును శిశు యొనర్పవచ్చితో
మలహార నన్నుఁబ్రోవ నసమాదరణంబున నొచ్చివచ్చితో॥

ఉ॥ ఎచ్చటనుండి యిచ్చటికిఁజేరెదు నీబ్రతుకెట్టులీవనం
బచ్చుఁగజొచ్చి యెన్నికకు మానముసయ్యెను నెక్కుటిబ్బ ని
న్నిచ్చటఁద్రెళ్లగావయించి యెచ్చటికిన్ బతువత్తెఁజెప్పునేఁ
జెచ్చెరఁబట్టి తెచ్చెదమ శ్రీగుణమ శీతమయూఖశేఖరా॥

కం॥ ఒడ్డల సగమ్ముగొన్న గజయు,
నొడ్డవిడగ్గనరాదు మాటలెన్నియునేలా
యొడ్డరైన నెవ్వరును నె
క్కడివారెవ్వరికి వారె కాలము మాఱన్॥

ఆ॥ కటితటంబునందుఁగల గోచిపాతయు
నొలువఁబడితి విట్టిపొంటి తిరిగి
చంకబొక్కసమును సడలిపడిఁకన్నె స
గొండలందుఁ దిరుగ కుంటుమిగాను.

చ॥ ఉరగములుఁ మృగంబులును నుండునసంఖ్యము లీవనిఁ వనే
చరులు నినుం గనుంగొనినఁజావఁగనేయుదు రింతకుం బరా
త్పర యిటులుండ మాయొఱకు పల్లెకు వచ్చిన నెల్ల సౌఖ్యముల్
వరుసగఁగల్గు నెట్లనిన వ్యాళవిభూషణ విన్మచెప్పెదఁ॥

కం॥ అడవులమను చిడియుల పా
లొడిపిలి పాయసము తేనె యొడుములు నేతుల్
కడుమంచిపెదురు టోగిర
మొడవక మాయింద్లనుండు నివి యెల్లపుడుఁ ॥

వ॥ మఱియు నట్లుగాక మీమనంబునకు నభిమతంబగు నేరుచులుం గరకట్లు దఱుచు గలవీవిపినంబునఁ బ్రేవులుమాడం జావనేల, చచ్చి మీదవచ్చు ఫలంబు పుచ్చుకొనువారెవ్వరు ? దేవా. తావక చరణంబులకు శరణుజొచ్చెద నిచ్చట నివసింపఁదగునే యనుచుం బాదాక్రాంతుండై నం గని యా కంతుసంతాపకారి వినని యట్ల మిసిమింతుండు గాక మూకభావంబున నున్నఁగన్నప్ప తన మనంబున నిట్లని వితర్కించె.

ఈ విధముగ పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనతండ్రి యుపదేశానుగుణముగ పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమందలి ద్విపద పంక్తులను ముక్కలు ముక్కలుగా ననూనాతిరిక్తముగ పద్యములలో నిమిడ్చినాడు. పై కన్నప్ప కథయందు మూలమున కొన్ని యశ్లీలములు పామర భావములు నుండగ కాళహస్తిమాహాత్మ్యమున ధూర్జటికవి మూలమందలి పచ్చిపచ్చివిషయముల పరిత్యజించి మూఢభక్తి నమాయిక భక్తిగ మార్చి రసవంతముగను, హృద్యముగను రచించినాడు. ఈతని పద్యరచన పిడుపర్తి సోమనాథు పద్యరచనకంటె ననేకవిధముల మిన్నయై భక్త్యుద్రేకమును వెల్లడించుచు పరిశుద్ధమైన ధారతో గూడిన శైలి యందున్నది. ఆ భాగమిది.

శా॥ ఓసామీ, యిటువంటికొండదరిలో నొంటిన్బులుల్ సింగముల్
గాసింబెట్టెడు కుట్రనట్టడవిలోఁ గల్జువ్విక్రీ నీడనే
యాసం గట్టితి వేటిగడ్డనిలు, నీవాకొన్నచోఁ గూడు నీ
శ్బైచుట్టంబులు దెచ్చిపెట్టెదరు నీకిం దేటికే లింగమా ॥

ఉ॥ కొండలఁగానలందిరిగి క్రొవ్విన పందులలేళ్ల దుప్పులన్
జెండిన పెక్కుచందముల సిన్నక పెద్దకగారు కమ్మగా
వండుదురట్ల పిట్టలను వండుదురిచ్చట నుండనేల నా
కొండొక టానతీకయుడుమూరికి రాఁగదవయ్య లింగమా॥

కం॥ ఓ లింగమ విను నివ్వరి
ప్రాలును నొడి పిల్లఁగునుకుఁ బ్రాలును వెదురుఁ
బ్రాలును సవరపు మొకముల
పాలునుఁగలవచట నీకుఁ బాయసమునకుఁ ॥

తే॥ పుట్టతేనియ యునుమటి పుట్టజున్ను
తొట్టతేనియ గలదందు దోచిదోచి
కొలిదులదులనై పిండిపోలెరాలు
నట్టి నింజెట్లుగలవు నీవారగింప ॥

సీ॥ ... ...
... ...

శా॥ ఇల్లోముంగిలివేయా యనుంగుఁజెలులోయాడైన చుట్టంబులో
యిల్లాలోకొడుకో తరింపవశమే యేపోడుముల్ లేక మా
పల్లెన్గోరిన వెల్లనుంగలవు తెప్పల్గాగ నీకిచ్చెదన్
చెల్లంబోయిట నొంటినుండ కటువిచ్చేయంగదే లింగమా॥

తే॥ చుఱుకుఁజూపునఁగాలిన కొఱతనుఱుకు,
నుఱుకు జూపులఁబుట్టించు నెఱుకువారి
యిఱుకు వలిగుబ్బపాలిండ్ల యిగురుఁబోండ్ల
సేవకిచ్చెదనీకు విచ్చేయు మయ్య॥

మ॥ నను మన్నించెదవేని నీవిపుడు రా నావెంట, రాకుండినన్
నినునేఁబాసి చనంగనోప నిచటన్నీతోడిదే లోకమై
మనువాడంగను వాడ నీకరుణ, నీమానంబుచిత్తంబు వ
చ్చినచో మానుదుగాని నిన్నిపుడు కస్తికెబెట్ట నా కేటికిఁ,

వ॥ అని యమ్మహాదేవు నుడుమూరికి రమ్మనుచుం బ్రార్థించినం బలుకకుండినం దదీయ భక్తిపరవశుండై, సంపెంగతావి బ్రుంగిన భృంగంబు తెఱంగుననున్న యవసరంబున.

ఇంతరసవంతముగ వ్రాయుటచేతనే ధూర్జటికవి కాళహస్తి మాహాత్మ్యమందలి కథాపై చిత్రిపై కవిద్వయ రచనలను మఱుగుపఱచి, యతని కావ్యమునకంతకు నిదియే పేరు నిలిపినది. ఇతఁడు మూలమును స్వతంత్రరచనగా మార్చివేసినాఁడు.

ప్రభులింగ లీలలు.

పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించిన ద్వితీయాంధ్రకృతి ప్రభులింగ లీలలు. ఇది కన్నడభాషలో చామరసనుకవి రచించిన వచనంబులను బట్టి ద్విపదరూపమునఁ దెలుగునఁ గూర్పఁబడిన యుత్తమ కావ్యము. బసవేశ్వరుని కాలమున అల్లమప్రభువను నిశ్శాకారనిర్గుణమూర్తి యొక్క లీలలు ప్రధానముగఁజేసి యితర శైవభక్తుల కథలనుగూడ ప్రసక్తముగ కలిపి కవి రచించెను. దీనిని పిడుపర్తిసోమన యాంధ్రీకరించెను. ఈ విషయమునే కవి తనగ్రంథమున నిట్లు తెల్పినాఁడు. ఇందు

25 గతులు గల్గి మైదాశ్వాసములున్నవి. అందలి యాశ్వాసాంత గద్యమిది.

"ఇరువదేనవగతి యీగతి ప్రభువు
చరిత మీశుఁడు గిరిజకు నానతిచ్చె
సదమల పదవేది చామరసాదిఁ
పదములు వెయినూటపదునొకండింట
ప్రభులింగలీల నిర్వది యేనుగతుల
నభినవంబుగఁ జెప్పినది తెనుంగునను
బిడుపర్తి సోమయాభిధుఁడఁజెప్పితిని"

* * *

"ఇది పాలకురికి సోమేశప్రసాద
విదితాష్టభాషాకవిత్వ ప్రవీణ
భావిత్ర పిడుపర్తి బసవేశపుత్ర
సోమయదేవాఖ్య సుకవీంద్రముఖ్య
ఫణితమై విలసిల్లు ప్రభులింగలీల
ననుపమంబుగఁ బంచమాశ్వాసమయ్యె"

ఇది చిరుతొండనంబి వంశజుఁడగు నెల్లూరి రామలింగయ్యా యను వైశ్యశిఖామణి ప్రేరణమున, నాతని దీక్షాగురుడును, దక్షిణామూర్తి యవతారమగు శ్రీ సిద్ధవీరేశ్వరుని స్తుతిపూర్వకముగ రచింపఁ బడినది. కావ్యారంభమున,

"శ్రీ వీరశైవ ప్రసిద్ధ సిద్ధాంత
కోవిద, శ్రీపాలకురికి సోమేశ
బసవపురాణాది భవ్యకావ్యములు
అనఘనాత్మ భక్తి మాహాత్మ్యంబు దెలిపి

ధారుణి శివభక్తి తగ నిలిపినట్టి

* * *

నగరసప్తకములోన ప్రసిద్ధమైన
నగరంబు కాంచికా నగర మాపురిని

... ...

రసికుండు నెల్లూరి రామలింగయ్య
నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
యున్నతాసనమున నునిచి పిడుప్ర్తి
సోమయదేవ, విశుద్ధప్రభావ
శ్రీమన్మహాదేవ సేవానుభావ
కులగురుం డగు పాలకురికి సోమేశుం
డెలమి చెప్పినకృతు లిలవెలయించి
భవదీయ జనకుండు బసవనార్యుండు
సవిశేషభావ దీక్షా బోధచెప్పె;
బసవ పురాణమ్ము పద్య కావ్యమున
రసికు లౌననంగ మీరలు చేసినారు
తాతల తండ్రుల తరముల నుండి
ఖ్యాతి గాంచినవారు కావ్యనిర్మితిని
వింటి నీవంటి వివేకులచేత
తొంటి ముక్కంటి భక్తుల కథలందు
ప్రభు లింగలీలకుం బ్రతి చెప్పనరిది.

* * *

కలిత కర్ణాటక కావ్యంబు గాన

... ...

తెలియ దెవ్వరికిని తెలుంగున మీరు
సిద్ధ వీరేశదేశిక చక్రవర్తి
... ...
మద్గురు స్వామికి మహిత ధీనిధికి
... ...
అంకితముగ ద్విపదాభిధానముగ
... ...
నాన తీయుండు నా కభిమతంబనిన.

అని రచించెను.

కథాసారము :— కైలాసమున శివునిసభలో శివభక్తుల సన్నిధి పార్వతి గూడ నుండఁగ నొకనాఁడు అల్లమప్రభువు వచ్చిపోయెను. అతనిఁ గూర్చి గౌరి తన నాథు నడుగఁగ, నతని మాహాత్మ్యమును దెల్పును. అంత గౌరి యతనిని మాయలో వంచింతునని పతితో పంతమాడును. పిమ్మట గౌరి మాయను సృష్టించి యల్లమప్రభునిపై పంప నిశ్చయించుకొనెను.

మూఁడవగతి :— భూలోకమున బణవసిపురమందు మమకారుడను రాజునకు మోహిని యను భార్య గలదు. వీరికి మాయ పుత్రికగా జనించెను. ఈమె పుట్టగనే తపముచేయు మునులకు క్షోభగలిగె. అప్పుడు దూర్వాస మహాముని యామునులదగ్గరకు వచ్చి మాయచేష్టలను దెల్పును. మాయ క్రమముగ శైశవ బాల్యములనుదాటి యౌవనమును చేరగనే రాజ పురోహితుఁ డొకనాఁడు రాజునొద్దకు రాఁగ, మాయా వివాహ ప్రసంగ సందర్భమున నామె విద్యావిశేషమునకుఁ దగిన వరుడు శివుడుగాని యన్యుడు లేడని తెల్పగా మాయ శివభక్తితో నుండెను.

నాల్గవగతి :— ఒకనాఁడు అల్లమప్రభుఁడు మధుకేశ్వరుని ముఖమంటపమునకు విట వేషమున వెళ్ళగ, స్వామి పూజకై పోయిన

మాయయు చెలులందఱు నాతనిని చోద్యముతోఁ జూచిరి. మాయ యతనిని మోహించెను. అల్లమప్రభుని సంగీత విద్యకు మెచ్చి చెలులు రాజుతోఁ జెప్పి కొలువునకుఁ దెప్పించిరి. మాయ యతనిపై మోహముతో నుండఁగ మధుమాని యను చెలికత్తె రాయభారము నెరపి యొక రాత్రి వారిద్దరను గూర్చెను. కాని యల్లమప్రభుడు మాయకు లోఁబడక ప్రతిమాయచేసి మాయను భ్రాంతి గొల్పెను.

ఐదవగతి :—అల్లమప్రభుని మాయా ప్రవర్తనములకు మాయ చీకాకుచెంది విరహబాధ చెందుచుండ తన తల్లి గుర్తించి యడుగగ చెలులు జరిగినదంతయు చెప్పిరి. తల్లియైన మోహినియు నల్లమతోఁ జెప్పెను. అంత నతడు మాయతో రాజున కపవాదము రాకుండుటకై యట్లు చేసితినని చెప్పి తప్పించుకొనెను. తర్వాత మధుకేశ్వరుని యాలయమునకు మాయ పూజమిషచే పోవునపుడు వారిద్దరు కలియు నట్లు చెలికత్తెలు సకల విధములైన యేర్పాట్లు చేసిరి.

ద్వితీయాశ్వాసము—ఆరవగతి :— మాయ యల్లమప్రభుని జయింప నాలస్యము చేసినందులకై కైలాసమునుండి గౌరీదేవి తన చెలి యగు విమలను భూలోకమునకుఁ బంపగా నామె వచ్చి మాయతో మాట్లాడును.

అల్లమప్రభుని పూర్వ వృత్తాంతము :— బనవసీ యనియు బళ్లిగాని యనియు రెండు పురములు గలవు. అందు బళ్లిగాని యను పుర మున సుజ్ఞానయను శివభక్తురాలికి నిరహంకారుడను భర్త గలడు. వారు సంతానహీనులగుటచే పుత్రునికొరకై శరలింగ భక్తిమై తపము చేయ తల్లింగమునుండి యొక మహానుభావు డుదయించెను.

ఏడవగతి :— నిజమైన శివభక్తితో నల్లమప్రభుని సేవించిన నతడు దొరకునని మాయతో విమల చెప్పగా నామె యీ మాటలందు

విశ్వాసముంపక, యల్లమప్రభుని వెదకుటకై పోయెను. దేవాలయమున నల్లమప్రభువు గానబడక నతఁడు వారికి హితోపదేశమును సేయును. మాయ నల్లమను కేవలము మద్దెలకాఁడని, విటుఁడనియే తలంచినది. కాని, శుద్ధ సాత్విక శివభక్తితో సమీపింపలేదు. అందఱుజనులు రాజ కుమార్తె మద్దెలవానిని వలచినదని గుజగుజలాడుచుండిరి. మాయా విమలలు అల్లమప్రభునితో వాదోపవాదములు నయ భయములతోఁ జేసియు, చివరకు బలవంతపెట్టగా నతఁ డదృశ్యుఁడగును.

ఎనిమిదవగతి:— అంతమాయ దుఃఖించుచుండ నామె తల్లి దండ్రులు లచ్చటికి వచ్చి యోదార్చి వారును చింతించుచుందురు. అంత విమల మాయపుట్టిన కారణప్రయత్నములను దెలిపి, యామెను దోడ్కొని కైలాసమునకుఁ బోవఁగ, నామె తలిదండ్రులు పుత్రికావియో గమున దుఃఖించి చివరకు వారి రాజధానికిపోయి రాజ్యము సేయుచుండిరి. కైలాసమున శివుడు, మాయ విఫలప్రయత్నయై మరలుటను గని పార్వతి యొద్దకుపోయి యామె నోదార్చును. ఆమె కోరికను నెఱవేర్చుటకై శివుడామెకుపదేశించును. పార్వతీదేవి యొక్క సాత్విక నిర్మలకళను నిర్మించి భూలోకమునకు పంపి, భక్తివైరాగ్యములతో నల్లమప్రభుని సేవించినపు డాతఁడామెకు వశ్యుఁడగునని తెల్పెను. పార్వతి సంతసించి యట్లేచేయును. తర్వాత శివుడు తన శివగణములను భూలోకమునకు ఆమె సహాయార్థమై పంపెను. వృషభేశుని భూలోకమునఁ బుట్టుమని యజ్ఞాపించి, యతని యొద్దకు అల్లమప్రభుడు వచ్చునని తెల్పెను.

తొమ్మిదవగతి:— తర్వాత శివగణములు భూలోకమున పలుచోట్ల పుట్టిరి. భూమికి శిరోభూషణమైన "ఉడుతడి" యనుపట్టణ మున విమలుడను మానవునకు సుమతియను నతని భార్యయందు పార్వతీ దేవి సత్వభక్తి కుమార్తెగా పుట్టినది. ఆమెకు 'మహాదేవి' యని పేరు

పెట్టిరి. ఆమె శైవభక్తులతో నలరారుచుండెను. మిగిలిన ప్రమథగణ మక్కడక్కడ పుట్టి పెరుగు చుండిరి. నందియవతారము బసవేశ్వరుడై పుట్టి పెరుగుచుండెను. బిజ్జలుడు బసవనకు మంత్రిపదమిచ్చెను. బసవన సోదరియైన నాగాంబికకు చెన్నబసవడు పుట్టెను. అంత కర్ణాట నగరమునందలి ప్రజలు అల్లమప్రభున కెదురు చూచుచుండిరి.

పదియవగతి : — అక్కమహాదేవి యౌవనప్రాప్తురా లగుచుండెను. అంత నొకనాడు 'ఉడుతడి' నేలు మండలేశ్వరు డీమెను చూచి మోహించి, వివాహ మాడనెంచి, యామె యేమివేడిన నియ్య నిశ్చయించుకొనెను. కాని యామె యేమియు కోరక యతనిని శైవభక్తుడు కావలసినదని కోరగా దాని కతడు సమ్మతింపక పోవుటచే మహాదేవి యాతనిని పెండ్లాడ మానివేసెను. అంత రాజునకు దుఃఖ మధికమాయెను. మహాదేవి యతనిని వదలిపోవుచుండగా నామె తలిదండ్రు లామెను తమయొద్ద నుండుమని వేడుకొనిరి. కాని యామె తన భర్తగా శివునిగోరి, యతని వెదుకఁ బోవుదుననియు, వారు తనపై పుత్రికామమకారము వీడవలయుననియు చెప్పెను. అంత వారందరు శివుని వెదకుటకై బయలుదేరిరి.

తర్వాత నల్లమదేవుని మహాదేవి కలుసుకొనుటయు, వారికి వివాహమగుటయు మిగిలిన గతులందు వర్ణింపఁబడినది. తృతీయాశ్వాసమున గొగ్గయకథ, ముక్తాయకథ, సిద్ధరామయ్యకథ తెల్పబడిన తర్వాత నల్లమప్రభువు కళ్యాణపురమునకు వచ్చుటయు, మునులు శంకర మాహాత్మ్యమును చెప్పుటయు గలదు. చతుర్థాశ్వాసమున ఇష్టలింగయ్యగతి, జ్ఞానోపదేశగతి, గోరక్షునిగతి, ప్రాణలింగైక్యగతి, మునులకుపదేశ గతి, గలవు. పంచమాశ్వాసమున శూన్య సింహాసనగతి, బసవన్న ప్రభువు నెదుర్కొనుగతి, బసవడు ప్రభువున కాహారము నిచ్చుగతి, తత్త్వోపదేశగతి, ప్రభువు మహిమ పరమేశ్వరుండు పార్వతి కుపదేశ మిచ్చుటయు గలవు.

మహాదేవియక్కమదేవుల వివాహకథను బాలపాపాంబయను నామె 'యక్కమహాదేవిచరిత్ర' యను పేరితో యక్షగానమును రచించెను. వీరశైవవాఙ్మయమందు ప్రభులింగలీలలు బసవపురాణమువలె పవిత్రమును ముఖ్యమునై యున్నవి.

3 పిడుపర్తి బసవప్ప

పిడుపర్తి సోమన రచించిన ద్విపద ప్రభులింగలీలను, నతని సోదరుఁడగు పాలనార్యుని కుమారుఁడైన పిడుపర్తి బసవప్ప యను కవి పద్యప్రబంధముగ గూర్చెను. ఈతఁడు తనకావ్యమును భృంగిరిటగోత్రుండును, నాగనాథ వంశజుఁడును, వీరమాంబాపుత్రుడును, చల్లపల్లి శాసనుండు నగు చల్లపల్లి మల్లనారాధ్యునకు నంకితము చేసెను. ద్వితీయాశ్వాసారంభమున కవి యీ యంకిత పద్యమును రచించెను.

క॥ శ్రీనగజాధీశ్వర కరు
ణానిత్య సమగ్రవిభవ నాళీకరుహా
జ్ఞానూన పరాయణ
మానసరో చల్లపల్లి మల్లారాధ్యా॥

ఈ కవి కావ్యారంభమున పాల్కురికి సోమనాథుని స్తుతించి, తర్వాత శైవభక్తులను పొగడెను. ఈ గ్రంథమందలి యంత్యగద్య యిది. "ఇది పాల్కురికి సోమేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతుర్యధుర్య, పిడుపర్తి పాలనార్య సత్పుత్ర, కులపవిత్ర, బసవప్ప నామధేయ ప్రణీతంబైన ప్రభులింగలీల యను శివజ్ఞానంబునందు పంచమాశ్వాసము."

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్విపదగా రచించిన బసవపురాణమును పద్యరూపముగా పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినట్లుగా ద్విపదరూపమున నీతఁడు రచించిన ప్రభులింగలీలలను పద్యరూపమున పిడుపర్తి బసవప్పకవి

కూర్చెను. ఈ విధమైన రచన శివకవుల కృత్యమని పిడుపర్తి బసవన తన కుమారునకు చేసిన యుపదేశమని, పద్యబసవపురాణమునందు గమనించితిమిగదా! ఇఁక ద్విపద బసవపురాణ పద్యబసవపురాణ రచనముల నేకసందర్భమును గ్రహించి వెనుక పరీక్షించినట్లుగ ద్విపదప్రభులింగలీలలను, పద్యప్రభులింగలీలలందు నేక కథా సందర్భమును గ్రహించి పరీక్షింతముగాక. పద్యప్రభులింగలీలలు ముద్రితమైనది కాని ద్విపద ప్రభులింగలీల లింతవరకు ముద్రితము కాలేదు. పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద ప్రభులింగలీలలనే తాననుసరించి పద్యరూపమున రచించితినని కవియే యిట్లు గ్రంథాంతమున దెల్పుచున్నాఁడు.

ఉ॥ ... ... పిడుపర్తివాసుడౌ
సోమగురుండు దాద్విపద
చొప్పడఁజెప్పె విచిత్రవై ఖరిౕ॥

క॥ ఆసోమగురుఁడు ద్విపదగఁ
జేసిన ప్రభులింగలీల క్షితివెలయంగా
నాసక్తి పద్యకావ్యము
భాసురగతిఁ బాలనార్య బసవన్నచేసెౕ ॥

మోహినీ మమకారులకు మాయ పుట్టినపుడు మునులు క్షోభ చెందగ దూర్వాసముని వారియొద్దకుఁ బోయి మాయయొక్క చేష్టలను వర్ణించిన రీతి ద్విపదలో సోమనాథుఁ డిట్లు రచించెను.

" గరుడ కిన్నరయక్షగంధర్వవరుల
నరసురాసుర సాధ్య నాగముఖ్యులను,
కోమల్లులకు బారిగోరియలఁజేసి
ధీమన్తుల నాత్మ్యద్ర్యాత్మ్ర నాత్మ్యాత్మ్య,

వొంగి చతుర్దశ భువనపంక్తులను
మ్రింగుచు నుమియుచు మెరయునామాయ,
పరమేష్ఠి దొరయని పరికింప మాయ
వరవాణికిని జిహ్వా వాసంబుచేసె,
హరి యధికుండని యరయంగ మాయ
యురమున నిందిరనుండఁగఁజేసె;
రుద్రుండు ఘనుఁడని రూపింపమాయ
రుద్రాణి నరమేన రూఢిగానిలిపె;
వీరి కన్నను ఘను లెవ్వదకినఁగలరె
యేరికి గెల్వరాదీ మహామాయ;
చూచి మరపు మాయ సుద్దులిన్నియును
బూచివిధంబునఁ బొలియు తన్నెఱుఁగ,
తల్లియై తనయయై తరుణియై మాయ,
యెల్లవారల భ్రమియింపుచు నుండు,
పరికింప నామాయ బాయుడెందముల
బొరి నల్లమప్రభు బూని చింతించు
నని చెప్పి దూర్వాసుఁ డరిగె నిజేచ్ఛ
మునులట్లు సేయుచు ముదమున నుండి
రిట మమకారుడు నింతి మోహినియు
పటుతరప్రేమనా బాలిక మాయ
గనువిచ్చి చూతురు కను మూయలేక
మనసుల దలతురు మరువరా రూపు
నక్కునఁ జేర్పుదు రదలంగ నీరు
పక్కలో నిడుదురు బాసిపోలేరు,
మాయగాకిది యేడ మన బిడ్డయనుచు
మాయ పేరిడిరా న మ్మమకార నృపతి ॥

పై ద్విపదలను బసవప్పకవి యీ క్రింది విధముగా పద్యములందు గూర్చెను.

సీ॥ గరుడ కిన్నరయక్ష గంధర్వులను మాయ
చెలులకు బారిగొట్టెలుగఁజేసి;
పొంగిచతుర్దశ భువనంబులను మాయ
మ్రింగుచు నుమియుచు మెరయుచుండె,
సూచింప బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరుల మాయ
గర్మితో నింతులఁ గూడఁజేసె,
తల్లియై తరుణియై తనయయై యీమాయ
యెల్ల వారల భ్రమియింపు చుండు;

గీ॥ నేరికిని గెల్వ వచ్చునే యిట్టిమాయ
యెల్లవారలఁదా భ్రమియింపు చుండు,
దనర నామాయమీఁద డెందముల బాయ
ప్రభువు చింతించు డని మాని పల్కెయరిగె ॥

వ॥ ఇవ్విధంబున దూర్వాసుం డానతిచ్చిన క్రమంబున నమ్మునీం ద్రులు ప్రభువుం దలంపుచుండిరి. ఇట మోహినీమమకారులు నిజతనూజ యగు మాయను పోషింపుచు,

సీ॥ కను విచ్చి చూతురు కను ముయ్యగాలేరు
మనసున దలఁతురు మరువరెందు,
నక్కునఁజేర్చుదు రలిగిపోనియ్యరు
పక్కలో నిడుకొని పాయలేరు
దాదులు చన్నిచ్చి తలయంటి నీరార్చి
తడి యొత్తి వెన్న నుగ్గిడుదు రెప్పుడు,

కన్నుల కాటుక చెన్నారగాఁ బెట్టి
భూతి బొట్టిడి చల్వపొత్తి బరచి

గీ॥ యెలమి పవళింపగాఁజేసి యెలుగులెత్తి
సుదతులందరు జోకొట్టి జోలబాడి
గట్టి బంగారుగొలుసుల గట్టినట్టి
తొట్టి యూతురు నిద్దుర పట్టుదనుక॥

గీ॥ తల్లి చంకనుండి తండ్రిపైఁబడి మెడ
బిగ్గఁ గౌగిలించు బెట్టు ముద్దు
అందియలును మువ్వ లందంద మ్రోయంగ,
పుడమిమీఁద తప్పుటడుగు లిడుచు॥

కం॥ బంగారు రావిరేఖలు
సుంగరములు పసిడిగుండ్లు నొత్తుల దండల్
సంగతి మేన జలంగగ
బ్రాంగణముల నాడుచుండు బడుచులతోడన్.

కం॥ ఈరీతిఁ జెలఁగు సుత మమ
కారుఁడు వీక్షించి మాయగాకిది బిడ్డా
యారయనని తొలి జన్మము
ప్రేరేపఁగ మాయాపేరు బెట్టిరి యంతన్॥

పై రచననుబట్టి, బసవప్పకవి తన పద్య ప్రభులింగలీలలను పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద ప్రభులింగలీల ననుసరించితినని తెల్పినను, పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణమును పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు పద్యముగఁ జేసినట్లుగ చేయలేదని తెలియుచున్నది. ఎందుచే ననగా పైనిజూపిన భాగమున ద్విపదలోని పూర్వభాగమగు బ్రహ్మ

విష్ణు, శివుల విషయము విపులముగనుండగ పద్యరచనముగ బహు క్లుప్తపఱుపఁబడినది. ద్విపదలో నుత్తరభాగమగు మాయయొక్క శైశవము బహుక్లుప్తముగ వర్ణింపఁబడగ పద్యరచనయందు ప్రపంచింపఁబడి, మూలమున లేనివర్ణనలుగూడఁ జేయఁబడి మూఁడు పద్యములు విశేషముగ రచింపఁబడినవి. ఇందువలన బసవప్పకవి రచన, పద్యబసవపురాణ రచనవలె మూలమున కనుగ్యానాతిరిక్తముగ లేక స్వతంత్రముగ భారతాది పురాణముల భాషాంతరీకరణమువలె నున్నదని చెప్పవలసియున్నది. మఱి కొన్ని ఘట్టములనుగూడ పరామర్శింతము.

అల్లమప్రభువు మాయను భ్రాంతిపెట్టి మోసగించినవిధము విచారింతము. ద్విపదరచనయిది,

“ ఏకాంత గృహమున కెవ్వరికెఱుఁగ
రాకయుండఁగ నర్ధ రాత్రంబునందు
అల్లమ దెచ్చి శయ్యాస్థలి నునిచి
యల్లన దవ్వు మాయ నచటకుఁ దెచ్చి
చెలులు చేతలపేర్లు చెప్పుక చనిరి.
తలుపు చేర్చుకొంచుఁ దదంతరమున
మదనభూతము సోకి మాయ యల్లమను
గదిసి పైకొని పొందగాఁబోవ నతడు
నీలమేఘంబులలోని మెఱుఁగు భాతి
నాలోకనంబు సేయుంగనేగాని
యాలింగనంబు సేయుంగఁ గన్పడడు;
ఆకాశము విధాన నలరుచేకాని,
యేకమై రతికేళి యొనసియుండఁడు;
బత్తితో నథరంబు పట్టి వీల్చినను

రి త్తనోరే చప్పరించి నట్లుండు;
కరము కరంబునఁ గదియింప బయలు
పరికించి పట్టిన భాతియై యుండు,
నురమునఁ జన్మోన లొత్తిన బయలు
పరిరంభణము చేయు ఁగిది యై యుండు;
నీరీతి మాయ తానెంత చేసినను
మారవిక్రియ లల్లమకు లేకయుండె. ”

పై ద్విపదభాగమును బసవప్పకవి యీవిధముగ పద్యములందుగూర్చెను.

వ॥ అని యొడంబరచి సరస సల్లాపంబుల ప్రొద్దుపుచ్చుచు నమ్మహాత్ముని నర్ధరాత్రంబునం దోడ్కొనివచ్చిన మధుమానినిం గాంచి సమంచిత వస్తువులం ధరించి యేకాంత గృహంబులనున్న యల్లమప్రభు పుంగవుంగని మాయాంగన యంగజ వికారంబు నిలుపనోపక కదియంజని కలయందలఁచి,

సీ॥ నీలమేఘంబులోని మెరుంగు విధమున
గనవచ్చు చిక్కఁడు గాగిలింప
యాకాశము విధాన నలరుచేకాని తా
నేకమై రతికేళి నెనయడెపుడు
రి త్తనూరక చప్పరించిన యట్లుండు
నధరామృతంబుదా నానబోవ;
కరము కరంబున గదియింపఁబోయిన
బయలు పట్టినయట్లు బరగుచుండు

గీ॥ నురమునను చన్నుమొనలు దా నొత్తబోవ
బయలు పరిరంభణముసేయు పగిదినుండు
నివ్విధంబున మాయ దానెంతసేయ
ప్రభువు చలియింపకుండె నా భావజునకు ॥

ఈ భాగమును కవి మూలముననుసరించియే రచించెను. ఇఁక నీకావ్యమందలి మహాదేవి యౌవనప్రాప్తి వర్ణనము సర్వవిధముల బసవపురాణమందలి బసవేశ్వరుని యౌవనప్రాప్తివర్ణనమును స్మరింపఁ జేయుచున్నది. (చూ. పుట. 12) మూల కవి బసవ పురాణ రచనను చూచి దాని ననుసరించి యుండఁబోలు. పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద రచన యిది.

"ఆ మహాదేవికి నలరె బాల్యంబు
కోమలంబై నట్టి కౌమరుప్రాయమున
నీలకంఠునిభక్తి నెగడెనో యనఁగ
బాలిక కచములు బారడేసయ్యె;
హరునిఁ జూచెడి వేడ్క యధికమైనట్లు
కరియాన మొగమెల్ల కన్నులై దోఁచె;
ప్రమథేశుఁ బూజింప రతిహెచ్చెననఁగ
ప్రమదహస్తంబు లబ్జంబులంబోలె;
జ్ఞాన వైరాగ్యముల్ సమకూరెననఁగ
మానినీమణి కుచమండలి చెలఁగె;
అతి సూక్ష్మ విజ్ఞప్తి యులవడెననఁగ
నతివ మధ్యంబు చిదాకాశమయ్యె;
గురుభక్తికింతయు గురుతయ్యెననఁగ
వరనితంబము గౌరవము వహించె;
మనసు చంచలవృత్తి మానిచెననఁగ
వనజాక్షి నెన్నడవడి మందమయ్యె."

పై భాగమును బసవప్పకవి పద్యరూపమున నిట్లుకూర్చెను.

క॥ ఆయక్క మహాదేవియు,

నాయెడ బాల్యంబు గడపి యంతట గౌమరుం

ప్రౌఢముమున నుల్లసిల్లెను
కాయజు పట్టంబు భద్రగజమో యనఁగ ॥

సీ॥ నీలకంధరుభక్తి నెగడెనో యనగను
బాలిక వెంట్రుక ల్బారెడయ్యె;
హరుని గన్గొను వేడ్క నధికమై యున్నట్లు
కన్నియ మోమెల్ల కన్నులయ్యె;
ప్రమథేశు బూజింప రతి హెచ్చెనో యన
ప్రమదహస్తంబు లబ్జంబులయ్యె;
జ్ఞాన వైరాగ్యము ల్పమకూడెనో యన
కాంత కుచంబులు ఘనములయ్యె;

గీ॥ లలనకతి సూక్ష్మ విజ్ఞప్తి గలిగెననఁగ
కడగి నడుమంతయును చిదాకాశమయ్యె;
మనసు చంచలవర్తన మాన్చెననఁగ
మగువ యానంబు మిక్కిలి మందమయ్యె ॥

ఈ భాగమునుగూడ కవి మూలమున కనరాని శ్రద్ధగ రచించినాడు.

ప్రభులింగలీల రచనయందు పిడుపర్తి సోమనాథుడు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పోయిన పోకడలను పోయినాడు. అక్కమహాదేవి బాల్యవర్ణనము, బసవేశ్వరుని బాల్యవర్ణనముతో నెట్లు పోలియున్నదో పైన సూచించినాను. ఆ సందర్భమునఁ గూడ నలంకారములను కుప్పలు కుప్పలుగా రచించినాడు. పాల్కురికి సోమనవలెనే కుప్పలు కుప్పలుగా యలంకారములను కూర్చి, రెం కే పోలిక కనేక యుపమానములను గూర్చుటకుగాను ప్రభులింగ లీలలం దీ క్రిందనొక యుదాహరణమును చూపుదును. అక్కమహాదేవి 'ఉడుతడిరాజు' శైవమతమును స్వీకరింపుట కంగీకరింపకుండు

టచే నతని పరిణయమాడ నంగీకరింపదు. అంత రాజు దుఃఖము నిట్లు పిడుపర్తి సోమన కుప్పలుకుప్పలుగా నుపమాలంకారముల నుపయోగించి వర్ణించినాడు.

"అర్కు తేజము గూబ కనువుగానట్లు,
మూగకు మాట లింపులుగాని యట్లు,
ఈగకు సౌరభ్య మింపుగానట్లు,
కోపికి శాంతంబు గూడనియట్లు,
పాపికి పుణ్యంబు ఫలియింపనట్లు,
ప్రమత్కుడి కేద్దంబు మురువుగానట్లు,
కుక్కకు టెంకాయ గూడనియట్లు,
రోగి కౌషధంబు రుచియింపనట్లు,
నాగ కంకణభక్తి నరపాలమణికి
ననుమతి గాకున్న నామహాదేవి
కిని వానికిని బొందు కీలూడి పడియె"॥

ఈ విధముగ పిడుపర్తికవు లందఱు పాల్కురికి సోమనాథకవిని గురువుగా భావించి, వాని పాదములే యనేక పర్యాయములు పట్టుకొని, యనుసరించి, యతనియందు భక్తిగలవారైనను, ఛందో విషయమున మాత్రము వీరు పాల్కురికి సోమనాథునియంత స్వాతంత్ర్యమును జూపి వాని ననుసరింపరైరి. ద్విపద ఛందస్సులో దమ గ్రంథముల రచించి పాల్కురికికవి గురుమార్గము ననుసరించినను పిడుపర్తికవుల రచనలం దెక్కడను ద్విపదలలో ప్రాసయతిని వాడినస్థలముమాత్రము గోచరింపదు. ఇది వీరి రచనలం దొక విచిత్రము. వీరి కాలమున కట్లు వ్రాయుట మహాదోషముగ పరిణమించి వీరినిగూడ భయపెట్టెనుగాఁబోలు. 'ప్రాసవళులు పెట్టి రచించిన పురాణమను' నిందావాక్యము వీరిని కొంచెము చకితులుగఁ జేసి యుండవచ్చును.

పిడుపర్తిసోమనాథ రచితద్విపద ప్రభులింగలీల లింతవఱకు ముద్రింపఁబడలేదు గాని, బసవప్పకవిరచితమైన పద్య ప్రభులింగలీలలు 1923 వ సం॥ న చెన్నపట్టణమున శ్రీ రాజరాజేశ్వరీ నికేతన ముద్రాక్షర శాలయందు పమ్మి త్యాగరాయ శెట్టి కుమారులచే ముద్రితమైనది కాని యీ ముద్రణము చాల తప్పులతో నుండి గోధుమకాగితములపై ముద్రితమై నపరిశుద్ధముగ నుండుటచే వ్రాతప్రతికంటె నేమియు నెక్కువగ లేదు. పరిశుద్ధముగ పై గ్రంథములు రెండు ముద్రింపవలసియున్నవి. శివజ్ఞానమను నామాంతరముగల యీ ప్రభులింగలీలలను పై కవిద్వయమే కాక, కొచ్చెర్లకోట రామకవియు, నడకుదుటి రామనకవియు పద్యరూపములు రచించిరి. వీరిద్దరు నర్వాచీన కాలమునకు చేరినవారు.

చతుర్థ ప్రకరణము

శైవమతము

శివతత్వసారము, చతుర్వేదసారము, వీరశైవదీక్షాబోధ మొదలగు గ్రంథముల తర్వాత వీరశైవమతవిషయిక గ్రంథములలో పేర్కొనఁదగినవి వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము మొదలైనవి.

I పర్వతమంత్రిలింగన—వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము

సంస్కృతమున నీలకంఠనాగనాథాచార్యుఁడను శైవాచార్యుఁడు రచించిన వీరమాహేశ్వరాచార సారసంగ్రహమను గ్రంథమును ద్విపద రూపమున తెలుఁగున పర్వతమంత్రి లింగనామాత్యుడు భాషాంతరీకరించెను. ఇది యముద్రిత గ్రంథము. చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమందలి లిఖితప్రతియందు బ్రౌనుదొరగారీక్రింద రీతిగ లఘువుగ సమీక్షచేసిరి.

"This is one of the Aradhya or semi jangama works labouring to reconcile the creed of Basava with the various superstitions in vogue among Brahmins. Such treatises seem to aim at reconciling the smarthas to the Aradhyas. No wonder that the jangamas reject such books as heritical. Basava endevoured to abolish the very customs herein inculcated. particularly spells such as occur in page 424."

మూలగ్రంథము 10 ఆశ్వాసములలో నీక్రింది 10 విషయములు వ్రాయఁబడెను. (1) విభూతిమహిమ, (2) రుద్రాక్షమహిమ, (3) పంచాక్షరీమహిమ, (4) హరనామమహిమ, (5) శివరాత్రిమహిమ, (6) శంఖచక్రోత్పత్తి, (7) మార్కండేయచరిత్ర, (8) విష్ణుశాపవిమోచనము, (9) శరభేంద్రమహిమ, (10) వ్యాసశిక్ష;

ఈవిషయ వివరణమును కవిగ్రంథావతారిక యందిట్లు తెలిపినాడు.

" చేకొని ద్విపదలు చేసివర్ణింపఁ
గైకొన్న తత్పుణ్య కథలెట్టివనిన—

(1) భవదుఃఖదురిత దుర్భయములఁబాపి
వివిధకామ్యము లిచ్చు విభూతిమహిమ;

(2) క్షుద్ర జీవునినైన శుద్ధాత్ముఁజేసి
రుద్రలోకముఁ జేర్చు రుద్రాక్షమహిమ;

(3) విశదమై యొకమాట విన్నమాత్రమున
ననఘాత్ముఁ జేర్చు పంచాక్షరీమహిమ;

(4) పరగనే క్రియనైనఁబలుకు ధన్యులకు
హరుని రూపము లిచ్చు హరునామమహిమ

(5) శివరాత్రిమహిమ నీక్షించు మాత్రమున
శివునిలోకము గల్గు శివరాత్రిమహిమ;

(6) శంభుఁడు కల్పించిన శంఖచక్రములు
అంబుజాక్షున కిచ్చునట్టి సన్మహిమ

(7) మరణంబులేకుండ మార్కండేయ మునికి
సురగేంద్రకంకణుఁడొసఁగిన మహిమ

(8) భృగునిశాపంబునఁ బొంది శ్రీధరుఁడు;
తగు తపంబునఁ జంద్రధరుఁగొల్చుమహిమ:

(9) సింహాశనుని పేనుక్షితినుండనీక
సంహారించిన యట్టి శరభేంద్రుమహిమ;

(10) వసకాత్ముడే దైవమని చేతులెత్త
నొసర వ్యాసుని చేతులొలిచినమహిమ;
అభిరమ్యముగ పదియాఖ్యానములను

శుభ కరంబై లోక సుందరంబగుచు
శ్రీగిరీశ్వరుపేర శ్రీకంఠపేత

*　　　　*　　　　*

విరచించి గురునకు విన్నవించెదను ”

అని వివరించినాడు.

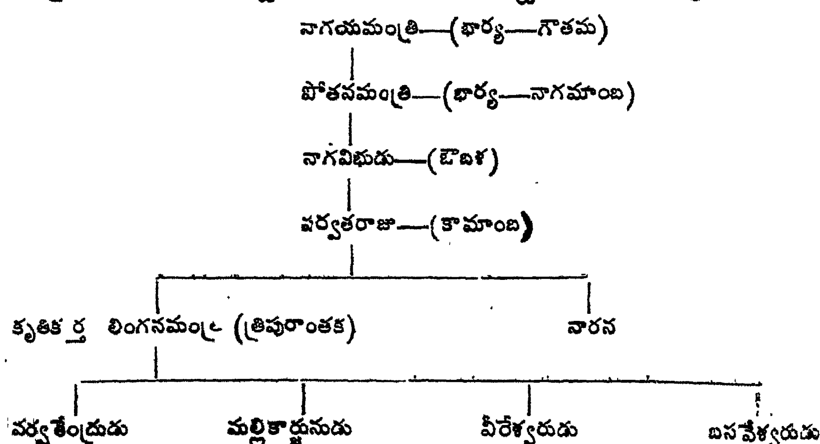
పర్వతమంత్రి లింగనకవి యీ కావ్యమును వ్రాయుటకుఁగల కారణమును తన గురువైన శ్రీ మల్లికార్జునుడని గ్రంథావతారికయం దిట్లు తెల్పుచున్నాఁడు.

“ తలపోసి యొకనాఁడు తగుభావమందు
నేరీతిబాయుదు నెల్ల దోషములు
నేరీతిఁబొందుదు నెల్ల పుణ్యములు
భవములనేరీతి బాయనోపుదును
శివలోక మెబ్భంగిసిద్ధించునాకు
అనియని తలపోయునవసరంబునను
నోపరసయోనిజుండరార్థ్ వాలోచనుడు
వివిధవేదజ్ఞుండు విజ్ఞానకరుఁడు
అనవి లింగాకారుఁడైన నిర్మలుఁడు
సద్గుణాచార్యుండు సర్వపూజితుఁడు
సద్గురుండైన శ్రీమల్లికార్జునుఁడు
ముదమునఁబ్రత్యక్షమూర్తియైనిలిచి
సదమలాత్మక యేలశంక బొందెదవు ”

అనిచెప్పి, నీలకంఠనాగనాథాచార్యుఁడు సంస్కృతమున రచించిన వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము నాంధ్రీకరించుమని యిట్లు చెప్పెనట

" శ్రీగిరీశ్వరహిత శ్రీ నీలకంఠ
నాగనాథాచార్య నామాంకుఁడెలమి
సకల శ్రుతిస్మృతి శాస్త్రపురాణ
నికరంబులందున్న నిటలాక్షుమహిమ
యధ్యాయములు దివిచియాడి సంస్కృతము
హృద్యమైసకల వేదోక్తంబునందు
వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
పేరప్రవర్తిల్లుఁ బేర్మిఁబుణ్యులకు
దెలుఁగొప్పవిజ్ఞాన దీపంబుచేసి
యరుదారఁ బెంపొందు నప్పురాణంబు
ధృతినంధ్రభాషలకృతి సేయుదేని
యతులితసుజ్ఞానమది నీకుఁగలుగు
....
....
అను చుశ్రీగురునాథుఁ డత్యంతకరుణ
ననురాగమునఁ బ్రీతినభయ మిచ్చుటయు "
....
....

గ్రంథమందు తెల్పబడిన వంశములఁబట్టి కవి వంశవృక్షమిది

కవికాలము: — ఈ కవి మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని శిష్యుడని కావ్యాదినిచేయఁబడిన గురుస్తుతివలనఁ దెలుచున్నది. అదియిది.

కావ్యారంభము:—

శ్రీకాశికాపురనాథు శ్రీశైలనాథు
లోకపూజితు సర్వలోకైకనాథు
కైలాసగిరినాథు కనకాద్రినాథు
శైలేయసుతనాథు సకలాధినాథు

అని యిష్టదేవతాస్తుతి యైన తర్వాత కవి పండితారాధ్యుని నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

"వెరసి దాక్షారామ భీమేశ్వరమున
హారు డయోనిజరూపుడై యున్నవాని,
వేదోక్తమార్గంబు వెసఁబ్రతిష్ఠించి
ఆది శ్రీగురుమూర్తియైయున్నవాని,
అజ్ఞానతిమిరంబు నవలీలవాపి
విజ్ఞాన దీపంబువెలుగించువాని,
వెలనాటి నృపుడాది వివిధదూషకుల
విలయంబుగాఁ జూచి విలసిల్లువాని,
ఉన్నత సత్కీర్తినుప్పొంగి నిలువు
గన్నులు వేడ్కతోఁగైకొన్నవాని,
రూపంబు మఱిలింగ రూపమైనిలిచి
యేపారఁబూజ్యుండై యిలనున్నవాని,
ఆరూఢుఁడగు మల్లికార్జునపండి
తారాధ్యదేవుని నమరసేవించి,
సకలగణేంద్రుల సకలదేవతల

సకలమునీంద్రుల సంస్తుతిచేసి,
సర్వస్వరూపుడై సర్వాత్ముడైన
సర్వపూజితుడైన సర్వేశుమహిమ
వర్ణింతు నొకకొంత వసుధపై నిట్లు
వర్ణించునట్టి నా వంశమెట్లనిన ”

అని రచించుటచే నితడు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని ప్రత్యక్ష శిష్యుడే యైనచో నతనికాలమునసే యనగా పండ్రెండవ శతాబ్దముననే యుండియుండును. అట్లుగాక పండితుని కాలము తర్వాత నతనిని కేవలము గురుభావమున పూజించినవాడగుచో నతనికి తర్వాత జీవించి యుండును. అట్లైయైనచో నితనికాలమును స్పష్టముగ నిర్ణయించుట కష్టము.

ఈ పర్వతమంత్రి లింగనది శ్రీవత్సగోత్రమని యీక్రింది కావ్యాంతగద్యనుబట్టి తెలియుచున్నది.

అంత్యగద్య:—ఇది శ్రీగిరీశ విశ్వేశ్వరధ్యాన
విదిత శివాచారవిహిత సుజ్ఞాన
పండితారాధ్య శ్రీపాదాబ్జ భృంగ
ఖండేందుధర భక్తికామ్యాంతరంగ
శివకృపాంచితగాత్ర శ్రీవత్సగోత్ర
ప్రవిమల నిగమోక్త భవ్యచారిత్ర
శైలజేశ్వర భృత్య, జనభృత్య, భృత్య
లీల పర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
విరచితమై సర్వవేదాంతమగుచు
ధరణినాచంద్రార్క తారకంబగుచు
శ్రీరమ్యమై, సర్వసేవ్యమై యొప్పు

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
నందుఁ బరాశరు నందనుచరిత
మంద మైయొదగు దశమాశ్వాసమయ్యె."

ఈకవి 'రుద్రాక్షమాహాత్మ్య' మను గ్రంథమును గూడ ద్విపదలో రచించెను. ఈ రెండు గ్రంథములు నముద్రితములే.

II కుంటముక్కల తిరుమలనాథుఁడు — శైవాచార సంగ్రహము

తిరుమల నాథకవి అహోబలమంత్రిపుత్రుడు. ఇది సైన్యాధిపతియైన పిల్లలమఱ్ఱి కన్నయామాత్యున కంకితమీయఁబడినదని యీ గ్రంథ ప్రారంభ పద్యమును బట్టి తెలియుచున్నది. అది యిది.

శా॥ శ్రీరమ్యాబ్జదళాక్షముఖ్యసుర సంసేవ్యుండు, కృష్ణానదీ
తీరస్థేముడు, మల్లికార్జునమహాదేవుండు, శ్రీశైల రా
డ్యారాముండు, శివామనోహరుడు, నిత్యానందచిద్రూపు, డిం
పార న్విస్సయ గన్న ధీమణి కభీష్టార్థంబు లిచ్చుఁగా దయన్ ॥

ఈ గ్రంథము పద్యరూపమున రచియింపఁబడినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసములుగలవు. సంస్కృతమందలి శైవాగమములననుసరించి శైవుల శివపూజావిధానాద్యాచార విషయము లిందు వివరింపఁబడినవి. ఇందు సంస్కృత గ్రంథములను బేర్కొనుచు విషయము లాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథమందుగల విషయము లిందలి యంత్యగద్యయందు వివరింపఁబడినవి.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీ దుర్గాంబాప్రసాదాసాదిత కవితావిలాస భాసుర శ్రీమ దహోబలామాత్యపుత్ర, సుకవిజనమిత్ర, సకల విద్యావిధాన, తిరుమలనాథాభిధానప్రణీతంబైన శైవాచారసంగ్రహంబను కృతియందు, "నైవేద్యలక్షణంబును, కర్పూరయుక్తంబగు తాంబూలం

బర్పించుటయు, ప్రదక్షిణనమస్కారంబును; లింగార్చనకాలవిశేషంబును, ఆలింగోదక, పాదోదక, ప్రసాదోదక, మహాత్మ్యంబును, ప్రసాదసేవానర్హ లక్షణంబును, భక్తమాహేశ్వరప్రసాద ప్రాణలింగ శరణైక్యషట్స్థలంబుల ప్రకారంబును, సంసార హేయస్థలంబును, గురు శిష్యలక్షణంబు నన్నది సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

ఈ ప్రబంధకృతిపతియైన పిల్లలమఱ్ఱి కన్నయమంత్రి భారద్వాజ గోత్రుడు. అతని వంశవృక్షమిది,

పిల్లలమఱ్ఱి వీరభద్రుడు
|
కన్నయ మంత్రి
|
విన్నయ మంత్రి (భార్య వీరాంబ)
|
కృతిపతి ... ... కన్నయ మంత్రి

కృతిపతి కవినిపిల్చి యీగ్రంథమును వ్రాయ నియోగించెనని తన్నుగూర్చి కవి గ్రంథమునఁ దెల్పుకొనిన పద్యములివి,

క॥ అనుపమచరితుఁ బరాశర
మునిగోత్రజు నన్నుఁ గుంటముక్కలనిలయున్
ఘనుని నహోబల మంత్రీం
ద్రుని నందను దిమ్మనార్యు (తిమ్మలార్యుఁ) నుతిగాంభీర్యున్॥

పై పద్యమునుబట్టి కవి కుంటముక్కల గ్రామ నివాసియనియు, నా గ్రామమును బట్టియే తన యింటిపేరు సిద్ధించినదనియు తెలియుచున్నది. కాని యీ కుంటముక్కల యే మండలములోనిదో విచారింపవలసి యున్నది. మరియు, కృతిపతి వంశచరితమును బట్టి కవికాలముగూడ నిర్ణయింపవలసియున్నది. ఈ కృతిపతియైన కన్నయమంత్రి యేరాజువద్ద

సైన్యాధిపతిగా నున్నవాడో స్పష్టపడుటలేదు. కాన కవికాలముగూడ స్పష్టముగ తెలియుటలేదు.

పిమ్మట కృతిపతి కవిని గ్రంథరచనకు పురికొల్పిన పద్యమిది -

ఉ॥ నీవు మహానుభావుడవు, నిర్మలబుద్ధి జగద్ధితంబుగా
శైవ పురాణ సంహితలసారము సర్వము సంగ్రహించి ధా
త్రీవిదితంబుగాఁగ నొనరింపుము పెంపున నాకు నంకితం
బై విలసిల్ల నొక్క కృతి నార్యులకెల్లను సమ్మతంబుగాన్ ॥

వ॥ అది శైవాచార సంగ్రహంబనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగా వెలయవలయు నని___

ఈ కవి శైలి లలితమై రసవంతముగనున్నది. ద్వితీయాశ్వాసమున లింగోదక మహాత్మ్య సందర్భమునందుండి శైలి కుదాహరణ నిత్తును.

కం॥ శివపూజకు సర్వాములై
భువినెన్నగబడిన యట్టి పువ్వులు, పత్ర
ప్రవరములు వరుసచెప్పెదు
వివిధ పురాణోక్తసరణి వివరించి తగన్ ॥

గీ॥ మొదలఁగాలోత్తరమున షణ్ముఖునకభవుఁ
డానతిచ్చిన సరణి నుదాహరింతు
నేక పుష్పంబు శివుని యందిడినఫలము
సాధకులుమెచ్చ, ముని లోకసంతసముగ ॥

కం॥ సురుచిరగుణశీల తపో
భరితుడు, నిగమాంతవిదుడు, పాత్రుండునగు భూ
సురునకిడు కోటి హాటక
గురు ఫలము శివార్పితైక కుసుమమునగున్ ॥

గీ॥ పాత్రులకు గోటికన్యల భద్రదంతి
వర్యసాహస్రములు నిచ్చి వాజపేయ
శతము లొనరించునరుఁ డేసుకృతమునొందు
ఫలముగలుగును నొక పువ్వు నభవునకిడిన ॥

క॥ పశుపతికి నొక్క పువ్వు స
దృశమతినర్పించిరేని త్రిభువనములు ద
క్షిణగానిచ్చు ఫలము
విశేష ఫలమింతకంటె వేరెద్ది ధరణిన్ ॥

క॥ ఆందోళికాది యానము
లందును, హర్మ్యంబులందు, ననుపమ వనితా
సందీప్తకుచ ధరంబుల
యందును నరుదొందు పువ్వు హరునకునిడినన్ ॥

మ॥ సకలానర్ఘ్యమణిప్రపూర్ణమగు నీ సర్వంసహాచక్రమున్
ప్రకట స్వర్ణగిరీంద్రమున్ వరనిధిన్ పాత్రద్విజశ్రేణి కె
న్నికగానిచ్చిన తత్ఫలంబునకుంసరియె వెయ్యోపాలికిన్ దూచినన్
... ...

గీ॥ యజ్ఞ కోటిసహస్రంబులధికనిష్ఠ
నరుడు చిరకాలమచల యత్నమునఁజేయ
నేమిఫలం బది లింగదత్తైక పువ్వు
ఫలము వెయ్యగు పాలికి పాటికాదు ॥

క॥ ఇలలో నగ్నిష్టోమం
బులు వెయ్యాని, వాజపేయములు నూరు సమం
బులు గావు లింగపూజా
ఫలమున నొక పువ్వు కోటి భాగంబునకున్ ॥

క॥ అనువునఁగ కోటి గోవుల
నవ నీ నిర్జరుల కొసగునట్టి ఫలంబుల్
శివలింగార్పిత పుష్ప
ప్రవర సహస్రాంశమునకు ప్రతిగాదు మహిన్ ॥

క॥ జలమైన, పుష్పమైనను
హాలహారునకు ప్రీతి మంత్రమార్గంబుల న
ట్లలవడనిచ్చిన పురుషుఁడు
కులకోటుల నుద్ధరించు గురువరమహిమన్ ॥

III శివరామలింగకవి : — : వీరశైవాచారసంగ్రహము —.

శివరామలింగకవి గోకర్ణ మఠాధీశ్వరుఁడైన సోమశేఖర దేవుఁడని యీ క్రింది యాశ్వాసాంత గద్యవలనఁ దెలియుచున్నది.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీమదఖండ సచ్చిదానంద నిత్యపూర్ణైక లింగైక్యనిష్ఠాపర, వీరమాహేశ్వర సందోహాచరణ, కమలషండ మకరంద పాన మత్తద్విరేఫాయమాన మానస, తావ ద్గోకర్ణ మఠాధీశ్వర పంచ వర్ణిగయతిరాయపట్టభద్ర శ్రీ సోమసేఖరదివ్య పాదారవింద బంభరుం డైన శ్రీ నందికేశ్వర కరనీరజగర్భోద్భవుండైన శివరామలింగప్రణీతం బైన స్కాంద పురాణోత్తర శంకర సంహితాఖ్యానంబను వీరశైవాచార సంగ్రహంబున తృతీయాశ్వాసము.

వీరశైవాచార సంగ్రహము స్కాందపురాణాంతర్గత శంకరసంహితకు తెలుఁగు. ఇది మూఁడాశ్వాసముల సంపూర్ణగ్రంథము. ఈవిషయమునే కవి తన గ్రంథప్రారంభ పద్యములలో నిట్లు తెలుపుకొనెను.

తే॥ గీ॥ పరమ శివతత్త్వ శాస్త్రసమేర్పడవెలుంగు
నరయగాస్కాందమను పురాణాంతరమున
ఘనులు శంకర సంహితాఖ్యానమనఁగ
నది తెలుఁగున రచియింతు నభినవముగ ॥

దీని ప్రారంభ మిట్లున్నది.

క॥ శ్రీపార్వతీశ, మాధవ
తాపసహృదయాబ్జ భృంగ, ధనార్చిత వి
ద్యోపాయ నిలయ నిర్మల
శ్రీపతి చిత్తాంతరంగ శ్రీగురులింగా ॥

ఈ గ్రంథము శక సం. 1655 న రచింపఁబడినట్లుగా గ్రంథకర్తయే యందు చివరపద్యమున నిట్లు తెలుపుకొనినాడు.

సీ॥ చనినట్టి శాలివాహన శకాబ్దంబులు
పాటింప వేయునార్న్నూటమీఁద
నిరవందగా నేబదెను ప్రమాదీచ
విమల వత్సరము నాశ్వయుజమందు
బహుళ తృతీయలో భాను వాసరమున
రచియించినట్టి నిర్ణయ చరిత్ర
వీరశైవుల సదాచార సంగ్రహత దా
పరిపూర్ణమయ్యెఁ బ్రబంధరీతి

గీ॥ సముచితాచార నిష్ఠలు సాధుజనులు
నంతరింద్రియ బాహ్యేంద్రియాదులెల్ల
నాత్మ లింగాభిమాన సాధ్యానుభవులు
శివ సమర్చకులై యభ్యసింపవలయు ॥

IV చెన్నాప్రగ్గడనాగేశ్వరకవి—శైవసిద్ధాంత శిఖామణి

వీరశైవ సిద్ధాంతశిఖామణి వీరశైవమత వేదాంతప్రతిపాదకమైన నాలుగాశ్వాసముల ద్విపదగ్రంథము. దీనిని చెన్నాప్రగ్గడ నాగేశ్వరకవి రచించెను. ఈతఁ డాత్రేయగోత్రుడు. ఈతఁడు తెల్పుకొనిన తన వంశానుక్రమమును బట్టి యితని వంశవృక్షమిట్లున్నది.

గోపనార్యుఁడు—(భార్య—గంగమాంబ)
|
మాదిరాజయ్య—(భార్య—గంగమాంబ)
|
వీరభద్రుఁడు—(భార్య—గురువాంబ)
|
గ్రంథకర్త—నాగేశ్వరకవి

"వారికిద్దరకును వరనందనుఁడను
నారూఢి నాగేశ్వరాభిధానుండ
గురుతరాత్రేయ సద్గోత్రసంభవుడ"

అని కవి తెల్పుకొనినాఁడు. ఈతఁడు మల్లంపల్లి రామలింగారాధ్యుల శిష్యుడనని గూడ నిట్లు చెప్పికొనినాడు.

"జగతిపై మున్ను నిశ్చలతగానాల్గు
యుగములకును శైవయోగపీఠముల
నలువురు శ్రీరేవణసిద్ధుఁడనఁగ
చెలువుగానా మ...ల్ సిద్ధయ్య యనఁగ
వెలయనే కోరామవిభుడవి యనఁగ
బలు, మల్లికార్జునపండితు లనఁగ
గురువులుగలరు తద్గురువులలోన

గురులు ద్వాపరయుగ గురువనఁబరఁగు
గరిమ నేకోరామఘనుని వంశజుడు
హారితసగోత్రులు పరమానందయుతులు
ఒనర మల్లింపల్లి నుండుటచేసి
పనువడి మల్లము పల్లివాంద్రు
వీరశైవాగమ వేత్తలుగురులు
... ...
... ...
గురులింగమాచార్యకులవరేణ్యుండు
పరఁగ మల్లము పల్లిభవ్యవంశాబ్ధి
రాజబింబంబులో రామలింగంబు
రాజశేఖరుమూర్తి రాజితకీర్తి

ఈగ్రంథరచనకు కవిని తన గురువుప్రేరేచినట్లుగా తెల్పికొనినాడు. ఆవిషయమిది.

" అతిభక్తిప్రణుతించి హర్షముపొంగ
సతతంబు శ్రీపాదసలిలప్రసాద
ములతృప్తిఁబొందు ముదముననున్న
ఫలమున నొకకథ పచరింపశైవ
గణముల కానంద కరముగాఁజేసి
మునుకొని మద్గురుమూర్తికర్పింప
నొగునని తలపోయునంతలో నతఁడు
వీరశైవాచార విస్తారమార్గ
కలిత సిద్ధాంత శిఖామణి యనఁగ
గలదది తెలిగించు గలవేని తత్త్వ

గని దానికన్న నొక్కటిలేదు మాకు
అనుకూల మఖిలవేదాంతసారంబు
గావున ద్విపద ద్రాక్షా పాక సరణి
గావింపుమనుఁడు మీ కరుణచే నాకు
గలిగినశక్తి యుత్కర్షింతు ననుచు
నెలకొని భక్తిచే నిండిన చిత్త
మునము ద్గురునకభిముఖుఁడనై వేడ్క
వినుపింతు నాకథావృత్తాంతమెల్ల॥
గానప్రియుండు శంకరుడని ద్విపద
గాననుభవరస గౌరవంబొంద
శ్రీ రామలింగదేశిక సార్వభౌమ
సార సంసార సంస్తవమునిస్తోను
... ...
... ...
అవధారు, దేవ, సిద్ధాంతశైవంబు
వివరించి తెలుగున విన్నవించెదను ”॥

ఈ కవి గ్రంథ ప్రారంభము నిట్లుచేసినాఁడు.

“ శ్రీగురుమల్లేశ చిన్మయోల్లాస
యోగిమానస పూర యుక్తవిచార
యకలంకగుణధుర్య యమితసౌందర్య॥ ”

... ...

ఈగ్రంథమింకను ముద్రితమైయుండలేదు. ఇందు ప్రథమాశ్వాసమున పిండతా మహాత్మ్యంబును, గోపిండ విజ్ఞానమహిమయు, సంసారగుణహేయ చరిత

మును, ఘోరసంసారహరము, దీక్షాప్రకారము, లింగధారణమహత్త్వంబు భూతిధారణము, రుద్రాక్షధారణమను నేడు విషయములు గలవు.

ద్వితీయాశ్వాసమున నాది భక్తిస్థలవ్యాఖ్యానమను శైవపంచాక్షరీ మహిమ, భక్తప్రియాచరణము, గురులింగపూజ, జంగమపూజ, ప్రసాదలక్షణము, సాంగదానత్రయచరిత్రము లనెడి యంతరావాప్తస్థలాష్టకాఖ్యాన మంతయును గలదు.

తృతీయాశ్వాసమున మాహేశ్వర స్థలము, నాంతర స్థలసప్తకాఖ్యానమగుచు, ప్రసాదస్థలము, ప్రాణలింగస్థలము, శరణస్థలము, నైక్య స్థలము గలవు.

చతుర్థాశ్వాసాంతమున నిట్లుగలదు.

"ఇది చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వర రచిత
సదమల శ్రీ వీరశైవసిద్ధాంత
ఘనతర తంత్రశిఖామణి యందు
అనుభవరసపూర్ణమై ప్రకాశించు
భక్తాది షట్థ్సలాభ్యంతర సుప్ర
శస్తమై గురులింగ జంగమస్థలము
లొక్కొక్క చోటన నొక్కొక్కమాటె
లెక్క పద్ధెనిమిది లింగ స్థలముల
పాలింపనవిమూడు పద్ధతులగుచు
స్థూల సూక్ష్మతరప్రచురతవిభేద
ఘటితమైయుండు లెక్క కెనుబదేడు
పటుతరస్థలము విపర్యయముగని
రంతరాఖ్యాన సరసి దళుకొత్తు
నంతయు నిది చతుర్థాశ్వాసమయ్యె ॥

ఈ కవి 'గణసౌజన్యాఖ్యాన' మను శతకమును గూడ రచించెను.

V సిద్ధనాథుఁడు — షట్స్థల దర్పణము

ఇందు శైవసిద్ధాంతము ప్రతిపాదింపఁబడినది. దీనిలో 23 సీస పద్యములు గల్గి తారావళివలె రచింపఁబడినది.

ప్రారంభము :—

సీ॥ శ్రీరాజయోగప్రసిద్ధికేమూర్తి వి
స్ఫూర్తియంతర్లక్ష్య సుఖతరంబు,
నయనాగ్ర చంద్రమండలవీథికేమూర్తి
పరమాణుసదృశరూపప్రదంబు,
స్ఫటిక ఖాండస్థదీపమురీతి సత్కీర్తి
దేహమందేమూర్తి తేజరిల్లు,
జలకుంభసముదాయ జలజమిత్రునిమాడ్కి
పెక్కువై యేమూర్తి పిక్కటిల్లు,
గీ॥ అట్టి శివలింగమూర్తి నశ్రాంతసరణి
ధరణిఁ బ్రార్థించి షట్స్థల దర్పణంబు
లీల నొక సీస తారావళియు రచింతు
భక్తహృత్పద్మభృంగ శ్రీ (గురు) బ్రహ్మలింగ ॥

అంతము :—

సీ॥ ప్రణుత వేదాంతసారములైన శ్రీ వీర
శైవ శాస్త్రార్థముల్ సంగ్రహించి
సిద్ధనాథ సమాఖ్యఁజెంది నే నిరతంబు
షట్స్థల దర్పణంబనఁగ గలిత
నూతన మృదువచోగతి నవవింశతి
సీసపద్యములుల్ల సిల్లఁజేసి

యాద్యంతములకు పద్యద్వయంబు లొనర్చి
క్రమ్మర నాద్యంతగణుతిఁ గూర్చి,

గీ॥ సీస తారావళిని రచించితి ధరిత్రి
గురుతుమీఱంగ దీని తక్కువలు దీర్చి
ధీరులీస్వాను భావంబు తెలియవలయు,
భక్తహృత్పద్మభృంగ శ్రీబ్రహ్మలింగ ॥

సీసమాలిక

ఘన శివాచార జంగమభక్తసారసం
కలితంబు పరమ భక్తస్థలంబు;
పరజనార్చిత ధర్మ పరభూమినీకర్మ
రహితంబు మాహేశ్వరస్థలంబు,
లింగార్పిత ద్రవ్యలీలానుభవభవ్య
ధీకృతంబును ప్రసాదస్థలంబు,
పరవశావిర్భూత భావలింగావధా
నత్వంబు శివ శరణస్థలంబు
ఘుటికస్ఫుటజ్యోతి కర్పూరభాతి లిం
గాంగ కూటస్థమైక్యస్థలంబు
మఱియునాయామ నియమావళుల్ భక్తున
కిష్టార్థసనంబు మాహేశ్వరునకు;
దృఢతప్రత్యాహార ధీరత్వమాసహా
జప్రసాదికి సుప్రసన్నమహిమ;
పరగప్రాణాయామ పరిశీలనము ప్రాణ
లింగికి ననురాగలీలమెరయ;
ధ్యానధారణ యుతాంతర్గతధ్యానసాధనల్
శరణున కభిమతై శ్వర్యసరణి;

భంగశూన్యపరబోధి భంగిలింగసమాధి
గురుతరజ్ఞానమైన్యనకు ధరణి
శైవానుభూతిషట్ స్థలములీరీతి నూ
త్నాష్టాంగ యోగ విఖ్యాతిదనరు,

గీ॥ గాన మానవుఁడీ యారు గతులుదెలిసి
కలసి వర్తించునతఁడె సద్విలసితాంత
రంగ బహిరంగ పూరిత లింగమూర్తి
భక్త హృత్పద్మభృంగ శ్రీబ్రహ్మలింగ॥

VI నెప్పల్లె అప్పనార్యుడు — శైవాగమశిఖామణి

నెప్పల్లె అప్పనార్యుఁడు బ్రహ్మలింగార్యుని పుత్రుడు. ఈతనిది కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతని గురువు ఇవ్వటూరి రామనారాధ్యుఁడు. పై విషయములు గ్రంథాశ్వాసాంతగద్య యందిట్లు నుడువఁబడినవి.

ఆశ్వాసాంతగద్య :— ఇది శ్రీమదివ్వటూరి రామనారాధ్య చరణాంబుజసేవాధురీణ శైవశాస్త్రార్థపారీణ, సరసకవితాచాతుర్య, యన వరతగాంభీర్య వీరమాహేశ్వరాచారనిరత, సకలసద్గుణభరిత, కౌండిన్యస గోత్ర, బ్రహ్మలింగార్య సుపుత్ర, నెప్పల్లె అప్పనార్యప్రణీతంబైన శైవాగమ శిఖామణియను ప్రబంధమునందు పంచమాశ్వాసము సర్వము సంపూర్ణము.

శైవాగమశిఖామణి యైదాశ్వాసముల పద్య గ్రంథము. ఇందు భస్మ, రుద్రాక్ష, శివలింగ మాహాత్మ్యములును, తద్ధారణానుష్ఠానలనగలుగు ఫలములును, శివపూజాదుల మాహాత్మ్యములును చెప్పఁబడినవి.

గ్రంథప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీశైలేశుని మల్లికార్జునుని దిక్చేలుని శివానాయకున్
కాశీవాసి భవరోగ భేషజుని లోకైకాధినాథుని వియ

త్కేశుఁ డవ్యయలోక భక్తవరదుఁ గీర్వాణసంసేవితుఁ
దాశరదప్రదదుఁ నిరంతరము సద్భక్తిఁ బ్రశంసించెదన్ ॥

* * * *

గీ॥ అనఘునివటూరివంశ మహాబ్ధిశశిని
వీరనార్యాత్మజుని సారవినుత యశుని
సకల పరవాది మత్తేభశక్తహరిని
రామనారాధ్య మద్గురుస్వామిఁగొల్తు ॥

ఈ గురువు పండితారాధ్య చరిత్రమున పేర్కొనఁబడిన ఇవటూరి సోమనా థయ్యగారి పౌత్రవర్గమువాఁడు గాదగును.

అంతము :—

మాలినీ॥ తరుణ శశినికలాపా తాపసాదీశ......పా
సురరిపుమదభంగా శుభ్రగంగోత్తమాంగా
శరనిధిగణతూణా శార్ఙ్గ హాస్తప్రమాణా
ధరణీధర నివేశా దక్షయాగప్రకాశా ॥

ఈగ్రంథ మముద్రితము. లిఖితప్రతియందు తప్పు లనేకము గలవు

VII గణపనారాధ్యుఁడు — మనోబోధ

ఈకవి శైవవేదాంతగ్రంథమైన దీనిని మంజరీద్విపదలో రచించెను. ఇదికూడ నముద్రితమే.

ప్రారంభము:— పార్వతీనాథు శ్రీనాథనాథు
నలినసంభవనాథు నగవైరినాథు.

* * * *

అంత్యము:— ఉర్విపై గాంతా సహోదరుండనఁగ
గణపనారాధ్యులం గరుణించు శివుడు
ఆచంద్రతారార్కమై యొప్పుభక్తి
వెలయు మనోబోధవేడ్కమైఁజెప్పె॥

VIII సోమన—గురుబోధ

ఈ కవి శివకవి వీరభద్రుని పుత్రుడు, రేవణుని శిష్యుఁడు. గురుబోధ నీతఁడు ద్విపదలో రచించెను. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లుండి శివయోగ రహస్యములు వెల్లడింపఁబడినవి. తన్ను గూర్చి కవి తన గ్రంథమున నిట్లు తెల్పికొనినాడు.

"గురు రేవణేశ్వరు కూర్మి శిష్యుండ
పరగ శివకవి వీరభద్రతనయుండ
సువిధానమతి సుతుండ సోముడన్వాడ"

ప్రారంభము:—

"శ్రీగురుమూర్తి సంచిత పుణ్యమూర్తి
భోగమోక్షార్థి సత్పుణ్యజనార్థి
నిర్మలహృదయేశ నిత్యప్రకాశ
... ...
... ...
చిరదయాపర సర్వసిద్ధాంతనికర
వరశిష్యప్రేమ రేవణ నాస్వామి
నీవె పరశివుఁడవు నీవెపరముడవు"
... ...

అంత్యము:—

" కలుగు శివలోకంబు, కల్గునర్వంబు
చెలఁగి మంగళ మహాశ్రీలొనరించి "

IX పరమానందయతి—శివజ్ఞానమంజరి

ఈకవి దత్తాత్రేయయోగి శిష్యుఁడని తను తెల్పుకొనిన యీ వాక్యములఁబట్టి తెలియుచున్నది.

ప్రారంభము:—

ద్వి " గురువరమూర్తి...............వర్తి
భోగమోక్షస్ఫూర్తి, భూరిసత్కీర్తి
నతిరమ్యగుణహారు నబ్ధిగంభీరు,
... ...
... ...
నొనర దత్తాత్రేయ యోగిపుంగవుని
మనసున వాసన పురికాయమునను
భావించి " ....

అనిరచించి, మఱియు

" ఆముదంబునఁ బరమానందతీర్థ
ఖ్యాతి నామధేయుండ నిప్పుడలర్ప
మహిత శివజ్ఞానమంజరి యనఁగ
మహిలోనఁ బ్రాజ్ఞసమ్మతిగాఁగఁ బూని
రచియించెదను లోకరక్షణార్థముగ "

ఇందు శైవయోగవేదాంత విషయములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. ఇది ద్విపదలో రచింపఁబడినది. ఇది కూడ సముద్రితగ్రంథమే.

అంతము:—

" మఱియు శివజ్ఞానమంజరి యనఁగ
కరమొప్పు జగతి విఖ్యాతముగాఁగ
పరమయోగీంద్రులు భళియంచుపొగడ
ధరలోన నాచంద్రతారార్కముగను "

X రేవణసిద్ధనలు—ప్రభుదేవరవాక్యము

అల్లమప్రభువని నామాంతరముగల ప్రభుదేవరయు, సిద్ధరామయ్యయు శిష్యులకుఁజేసిన తత్త్వోపదేశమున కిది యాంధ్రవ్యాఖ్యానము రేవణ సిద్ధనాదులు దీనిఁదెలుగున వ్యాఖ్యానముచేసిరని యిందు గలదు. ఇందుస్థూలశరీరనిర్మాణరీతి వివరింపఁబడినది. పిండచక్రనిర్ణయ మనియు దీనికి పేరుకలదు. ఇది నాఁటికాలపు వ్యవహారికభాషలో వచనమున వ్రాయఁబడినది.

ప్రభుదేవరవాక్యము — ప్రారంభము:— గురుకరుణాసమ్యక్ జ్ఞానమువల్లను, అఖండలింగప్రసాదంప్రత్యేకం చేయించుకొని ఆసమ్యక్ జ్ఞానమువల్లలింగాన్ని యెరిగి, శివమంత్రయుక్త మైంధ్యానిచరేధ్యానయోగ మని షట్స్థలలింగాన యోగమున్నుండై, అను భవిస్తుండేదేదారుణం యోగమనిన్నీ అట్టి లింగాంగంవల్ల ఆలింగాన్ని యెరిగిన యెరుక అణంగి నిలిచిన దేవసమాధి యోగమని ప్రభుదేవర యుపదేశంశాయను, సిద్ధరామయ్యదేవ కరుణించి యెత్తుకొని, షట్స్థల బ్రహ్మోపదేశాన్ని అతి రహస్యంగా 27 పదాలుగా ఉపదేశించినారని ఈ మంత్రగోప్యం అంత పర్యంతంగోప్యంగా ఉన్నది. మంత్రగోప్యమెంతుంటిన్నీ, మంత్రానకు

అర్థమును, శివశరణుల కందరికిన్ని జ్ఞానగోప్యమైవుండరాదని నాటి చిత్ర్వ భువనేతామే ప్రకాశం చేసినారు.

అంతము:—ముఖ్యవాయువుచేతుల మొసుకలురెండు, కదురు మొసుకలురెరిడు కూడినదిక్కునుండి దేహతత్త్వాల నెల్లావక కడకు తెచ్చును. అంతర్యామి వాయువులు ఆత్మపురుషునికి నావాసమైవుండి ప్రాణాలు తెప్పించును. ప్రపంచవాయువు దేహాన కడగావుండును. వజ్రడ దేహాన్ని అంచుగావుండును. అంచుశీలలుచెడితే దేహంచెడును. ఇది పిండచక్ర నిర్ణయం.

XI శివయోగీంద్రుడు—అన్యవాదకోలాహలము

శివయోగీంద్రు డన్యవాదకోలాహలమను గ్రంథమును సీస శతకముగ 108 పద్యములలో రచించినాడు. ఇది పాల్కురికి సోమనాథున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కవి పాల్కురికి సోమనాథునకుఁ బరోక్షశిష్యుఁడై యుండనోవు. కాని యితని కాలముస్పష్టముగ తెలియరాదు. ఈ కవి సిద్ధరామేశ్వర వంశసంభూతులని బందరుపట్టణమున మల్లంపల్లి భైరవ మూర్తిగారిచే భైరవముద్రాక్షరశాల యందు ముద్రితమైన యీ గ్రంథ ముఖపత్రమందు వ్రాయఁబడినది. ఇందలి ప్రతిపద్యమును.

"నేనుపన్యసింతు నేకాగ్రమగురుచిత్త
నలినభృంగసోమనాథలింగ"

యను మకుటముతో వ్రాయఁబడినది. ఇది శతకమని కవియేవ్రాసినాడు.

"వరుసగూర్చి యన్యవాద కోలాహలం
బనెడు సీసశతక మతిశయిల్ల
నే నుపన్యసింతు"

అనియు, మరియు

"ఎనయు నెవ్వరేనియు నె వ్రాసిజదివిన
సీస శతకమతి విశేషముగను
యేలగలుగకుండు"

అనియు రచించుటచే నిది శతకమై యొప్పినది.

ఇందు భస్మమహిమ, రుద్రాక్షమహిమ, లింగధారణమహిమ, శివశ్రేష్ఠత్వము, పూజనీయత్వము, భక్తచర్య, శంకరుడు బ్రాహ్మణుఁడగుట, శివుడు నిత్యుడగుట, మొదలైన యనేక విషయములు గలవు.

గ్రంథప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురులింగసంచితదయావిస్ఫూర్తి
శరణైకవర్తి విస్తారకీర్తి,
విరహితాశాబంధు పరతత్వసంబంధు
హర్షసుధాసింధు నార్తబంధు,
శరణాగతత్రాణు సద్భక్తకల్యాణు
మహితప్రవీణు నిర్మలధురీణు
వేదార్థనిస్సీము విశ్రుతగుణధాము
శోభనోద్దాము భక్తాభిరాము

గీ॥ నిన్ను నాశ్రయించి నెరి నన్యవాద కో
లాహలంబు వేద లాలితముగ
నేనుపన్యసింతు నేకాగ్రమగురుచిత్త
నలిన భృంగ సోమనాథ లింగ॥

దీనితర్వాత ననేక వీరశైవభక్తులు స్తుతింపఁబడిరి. ఈ గ్రంథరచ

నను కవి యనేక వేదాది గ్రంథములను పరిశీలించి రచించినట్లుగా నీ క్రింది పద్యమునఁ దెల్పికొనినాడు.

సీ॥ వేదాంతవేద సంవేదితార్థంబుల
నఖిల శాస్త్రేతిహాసార్థములను,
సంచితోపపురాణ సమ్యగర్థంబుల
నాది పురాణ సారార్థములను,
మోదిత మూలాగమోదితార్థంబుల
నపురుష పౌరుషేయార్థములను,
భ్రాజితామేయ సంపాదితార్థంబుల
నంచిత శివ రహస్యార్థములను

గీ॥ వరుసఁగూర్చి యన్యవాదకోలాహలం
బనెడు నీస శతక మతిశయిల్ల
నే నుపన్యసింతు"

ఈ గ్రంథము వివిధాన్యమతముల నన్నింటిని ఖండించి యాయా మతస్థుల కందరికిని భయోత్పాదకమైనదని కవి తెల్పుచున్నాడు.

సీ॥ వేదవాదులకును, భేదవాదులకు దు
ర్మద బౌద్ధులకుగుండె బెదురనంగ,
నాత్మైకవాద మాయావాదులకును లో
కాయతులకు కంటి కసువనంగ,
కాలవాదులకును కర్మవాదులకును
సాంఖ్యులకు నుద్ధతిగట్టు గుదియనంగ,
శాక్తేయవాదవైష్ణవవాదులకు నంత
రాళికులకు నెత్తిగాలమనఁగ,

గీ॥ జైనవాదులకును సన్న్యాసులకు మహో
గ్రముగ ముక్కుమీద కత్తియనఁగ
నీకృతి రచియింతు నే"

XII భద్రారాధ్యుఁడు: అఖండ బ్రహ్మానందవీరశైవరహస్యపదవి:-

ఇది వీరశైవ వేదాంతగ్రంథము. ప్రారంభమున దీనికి 'ముక్తికాంతా వివాహ' మని పేరున్నది కాని, గ్రంథాంతమున మొదటిపేరు మాత్రమే కలదు. ఇది అసమగ్రము. ఎనిమిదాశ్వాసములు మాత్రము గలవు.

ప్రారంభము:—

సీ॥ సకలేంద్రియాపార సందడుల్ మదిఁగరఁగి
అతులశివభావ నిరంకుశమున,
నాదబిందుకళత్రి నాడి నొక్కటఁగూర్చి
సూక్ష్మరంధ్రంబున సుస్థిరముగ
స్వానుభవ ఘనయోగ సారవిస్తారముల్
తెలియ దేదీప్యమా దివ్యరుచుల
ఆత్మగుహా మందిరాకాశ భూతవికాస
చతురగ్రంబులఁ జెలఁగిపర్వ

గీ॥ చేరి తత్తద సామ్రాజ్య చిత్తువనఁగ
నాదపరిపూర్ణ ని ష నాదరతుల
కేవలోత్కృష్ట దర్పణ ఖేచరమున
సుప్తినవికల్ప నిద్రయు శుభతరమున ॥

అంత్యము :—

వ॥ ఈవిధముగా గౌరీవల్లభుండగు రుద్రుండు శిఖివాహానునకుం

దెల్పిన విధంబున శౌనకాది మహాఋషులకుఁ నారదుండు విస్తరించిన కారణగురుండు శిష్యునకుం తత్త్వబోధ విస్తరించె నంత,

ఉ॥ వీరమహాప్రతాప శరభేశ్వర రుద్రగణప్రతీప శృం
గార రసజ్ఞరూప బహు బాహు సమగ్రత దీప్తచాప దు
ర్ఘోరకఠోర పాపగిరి క్రూరతరంగ వీక్షకోప వి
స్తార దయానులేప నతనాయక సర్వజగద్ధరాధిపా ॥

... ...

... ...

అంత్యగద్య :—

"ఇది సకలమత సద్భక్త మనోరంజిత విస్తారపద బ్రహ్మా రాజ్యానంద రచన నంజయారాధ్య శిష్యప్రశిష్య, భద్రారాధ్య విరచితంబగు అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవీ మహాప్రబంధంబునందు పార్వతిపతి సేనానికిం జెప్పిన రీతి శౌనకాది మునులకు నారదు డెఱిగించి నట్లు గురుండు శిష్యునకుం దెల్పె. తత్త్వమస్యాది మహాద్వైత బ్రహ్మ సాక్షాత్పరిపూర్ణ యోగంబునఁ ఆగమ భేదంబును, అష్టాంగయోగస్వభావంబును. .... రతిరహస్య గర్భాధాన వినోదంబును, అత్యద్భుతాకాశ మహత్త్వంబగు కైవల్య నిర్వికల్పప్రకాశలింగ, సమరస కూటస్థ నిరవయంబున నొప్పి, అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవి యగు మహాప్రబంధంబునఁ శాశ్వత శుభసౌభాగ్య విచిత్రమయ సాంఖ్య బ్రహ్మయోగ శివపాదార్పణంబుగా అష్టమాశ్వాసము.

పంచమ ప్రకరణము

పురాణములు

I కొచ్చెర్లకోటరామకవి—ప్రభులింగలీల -3

కన్నడమున చామరుసు రచించిన ప్రభులింగలీలలను పిడుపర్తి సోమన ద్విపద రూపమునను, పిడుపర్తి బసవప్ప పద్యరూపమునను నాంధ్రీకరించిరని వెనుక తెలుపఁబడినది. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు ద్విపదగా రచించిన ప్రభులింగలీల ననుసరించి కొచ్చెర్లకోట రామకవి పద్యకావ్యముగా రచించినాడు. ఈ విషయమునే కవి తన కావ్య ప్రారంభమునఁ జెప్పికొనినాఁడు.

సీ॥ చామరుసురూపున సరసంబుమీరంగఁ
గర్ణాటవచన సంగతులు మెరయ
ప్రభులింగలీల నిబ్బరముగా రచియించె
నది పిడుపర్తి సోమన్నగారు.
గీ॥ తేటమీరునట్టి ద్విపదకావ్యముగాగ
తెనుఁగుబాసతోడ వినుతికెక్కఁ
జేసెనట్టిదాని భాసురముగపద్య
కావ్యభణితిఁజేయు గౌరవమున॥

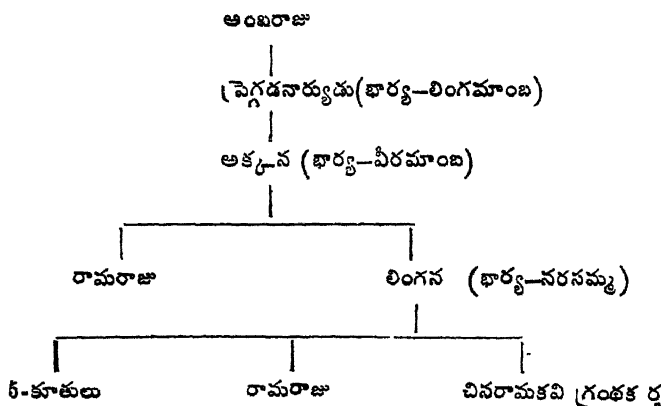
ఈ గ్రంథము గోదావరిమండలమందలి పాలకొలను (క్షీరారామము-పంచారామములలో నొకటి. ఇది కవి నివాసగ్రామము) గ్రామమునవెలసిన శ్రీరామేశ్వరస్వామికి కృతిగా సమర్పితము. ఈ విషయము కవి యిట్లు చెప్పినాడు.

తే. గీ॥ కోర్కె మీరంగ శ్రీపాలకొలనిరాయ
శంకరునిపేర భక్తితోనంకితంబు

సేయఁగలిగిన నీకనేమి చెప్పవచ్చు
ననుగుణంబుగ వర్తిల్లు నవనియందు ॥

కొచ్చెర్లకోటరామకవి కాశ్యపగోత్రజుండు. అతని రచనను బట్టి కవి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

ఆ॥ అట్టి కాశ్యపగోత్రజుండగుచు భూమి
నలరు కొచ్చెర్లకోట పుల్లన్న మంత్రి.
ఆపుల్లన వంశమున

ఈ గ్రంథముననాశ్వాసాంత గద్య మిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీరఘుపతి గురుకటాక్షదర్శిత రామేశ్వరపాదారవింద వందన కొచ్చెర్లకోట లింగనామాత్యనందన, విద్వజ్జన విధేయ రామయ నామధేయప్రణీతంబైన ప్రభులింగలీల యను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము."

పై గద్యనుపట్టియేకాక యీతఁడు కావ్యారంభమున

"శ్రీ విష్ణుపజ్జలజు సుధాబ్ధిచంద్రుఁ రఘుపతి వరదేశికేంద్రుఁ దలఁతు" నని ప్రశంసించుకొనుటచే నితని గురువు "రఘుపతి" యని

తెలియుచున్నది. ఈతడు కావ్యారంభమును సంస్కృత శ్లోకముతోఁ జేసెను. తర్వాత నీతఁడు త్రిమూర్తులను స్తుతించి పిమ్మట గురువందన మాచరించినాడు. తదుపరి శైవభక్తులను స్తుతించినాడు. పిమ్మట నాంధ్రకవులను నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱన, శ్రీనాథులను, పింగళి సూరన, పోతన, అల్లసాని పెద్దన, మూర్తికవి, రామభద్రులను దలంచి, వర్తమాన భావికవులకుఁ బ్రణుతిగావించెను. అందుచే నీ కవి క్రీ.శ. 16 వ శతాబ్దము తర్వాతవాడని యూహింపఁదగును. ఈ గ్రంథ మింకను ముద్రింపఁ బడలేదు.

II నడకుదుటి రామనకవి—ప్రభులింగలీల-4

నడకుదుటి రామనకవి యారువేల నియోగి. ఆపస్తంబ సూత్రుడు. కౌశిక గోత్రుడు బుచ్చనామాత్యుని పుత్రుడు. కవి క్రీ.శ. 1821 సం॥ న జన్మించి 1887 సం॥ మరణించెను ఇతఁడు గోదావరి మండలమున రామచంద్రపురం తాలూకాలోని శహాపురమునకు కరణముగనుండెను. తర్వాత పెద్దాపురప్రాంతమున గల తిరుపతికి 1873 సం॥ న భార్యవైపు ఆస్తిని చూచుకొనుటకై పోయి యందే కాపురముండెను. కొచ్చెర్లకోట రామనకవి వలె నితడును పిడుపర్తి సోమన రచించిన ద్విపద ప్రభులింగలీల ననుసరించి పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇది 1885 సం॥న వ్రాయఁ బడెను. ఈతని కవిత్వమున నక్కడక్కడ దోషములున్నను శైలి రసవంతమైనది.

III మహాదేవుడు—బసవపురాణము-3

ఈ కవి మహాదేవారాధ్యుని పౌత్రుడు. శంభులింగారాధ్యుని పుత్రుడు. ఈతని బసవపురాణము పద్యాత్మకమైనది. ప్రస్తుత మసంపూర్ణముగా నున్నది. ప్రథమాశ్వాసమున కొంత భాగమునుండి సప్తమాశ్వాసమువరకు నున్నది. మధ్యమధ్యకొన్ని పత్రములు గూడ లేవు.

ఈగ్రంథము విజయవాటి (బెజవాడ) యందలి మల్లికార్జునస్వామికి కృతిగానీయఁ బడినది. ఇందలి యాశ్వాసాంత గద్యను బట్టి శ్రీపతి పండితారాధ్య సింహాసనారూఢుఁడీకవియే యని నిర్ణయింపరాకున్నది. కృత్యాది పద్యములేవియు లేకపోవుటచే విశేషించి యేమియు తెలియ రాదయ్యెను.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమద్విజయవాటికా మల్లేశ్వర కరుణా ప్రసిద్ధలబ్ధ కవితాధురీణ శ్రీపతి పండితారాధ్య సింహాసనారూఢ, జగన్నిరూఢ సంప్రదాయార్ణవరాకాసుధాకర, మహాదేవారాధ్యపౌత్ర, శంభులింగారాధ్యపుత్ర, శివభక్తజనవిధేయ, మహాదేవనామధేయ సత్కవి ప్రణీతంబగు బసవపురాణంబునందు బసవేశ్వరుండు శివనాగుమయ్యను సేవించుటఁగని విప్రులుగూడి యంత్యజుని గలసెనని బిజ్జలునికిఁజెప్పుటయు, ...అనంతరంబు మర్త్యంబునఁ గీర్త్యన్వితుండగుచునున్న భక్తగణంబు లందఱు బసవేశ్వరుని మహత్త్వంబు చెప్పికొనుచుఁ బరమ శివానంద భరితులై యుండుటయు నన్నది సర్వంబును సప్తమాశ్వాసము.

ప్రారంభము:— వ— భాగుండవగుచు, నగణ్యప్రామాణ్య లావణ్యతారుణ్య కారుణ్యధురీణుండవై కోటిసూర్యప్రకాశమానుండవై ....మిమ్ముదలంచి ప్రణుతించి ప్రార్థించి, పూజించి నమస్కరించెద.

గీ॥ అనుచు నిబ్భంగివినుతించునట్టి విబుధ
సంయమీంద్రుని కరుణాలసత్కటాక్ష
దృష్టిఁ జూచుచు హరు డుమాదేవితోడ
నిపుడు గనుసన్న చేసిన నాభవాని॥

శా॥ నానాలోకవిహారనారదమునీంద్రా, నీవు సద్భక్తిసం
ధానాంతఃకరణంబుతో నిచటికేధాత్రీ వలాశ్చర్యముల్

ఆనందంబుగ జూచివచ్చితిపుడా యావార్తలు దక్షిన్మతిన్
జా (సౌందర్) ...వినుతింపుమన్నఁ దదనుజ్ఞాయోగి సంపన్నుడై ॥

అంత్యము:—

క॥ అనువుగ బసవపురాణం
బొనసినమతి నెవ్వడైన నిలదమయింటన్
బనిబూని యునిచె నేనియు
ఘనముగనిహముం బరంబు గలుగు సులభతన్.

క॥ శ్రీమజ్జయవాటీ పుర
ధామగ్రామాధిరాజ తనయావిలస
ద్వామాంగ మల్లికార్జున
నామప్రఖ్యాతకీర్తి నానామూర్తీ ॥

IV తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి-బసవవిజయము-4

తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి త్రిపురాంతకుని పుత్రుడు. హారితస గోత్రుండు. ఇవటూరి భోగయ్యయను నామాంతరముగల మల్లన శిష్యుడీ కవి. ఈ కవి కృతమగు బసవవిజయము పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణము ననుసరించి మూడాశ్వాసములలో పద్యప్రబంధముగా రచింపఁబడినది. ఈగ్రంథ కథార్థము ప్రతాపరుద్రునకు తన్మంత్రియగు శివదేవయ్య చెప్పినట్లుగా నిందున్నది. ప్రతాపరుద్రుడు సోమనాథుని తనయాస్థానమునకుఁ బిలిపించి సత్కరించినట్లున్నది. ఇది అముద్రిత గ్రంథము. ఈవ్రాతప్రతియందనేక దోషములు గలవు. గ్రంథాంత మున నిట్లుగలదు. "అని శివదేవుండు నాప్రతాపరుద్రునకు బసవన్న మాహాత్మ్యము వినిపించిన నీతడును విని సంతసిల్లె. శివదేవునకు వివిధాంబరంబులును వివిధవస్తువులును ప్రతాపరుద్రుండొసంగి యతని సంతుష్టుఁ జేసి సుఖంబుండిరి"

గ్రంథప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీగురుమూర్తి పాదములు చిత్తములోనదలంచి, భక్తితో
నాగమవేదతత్త్వ విదువగ్రవరేణ్యుడు, సీ.వ్వటూరి శ్రీ
భోగ విశేషధీరగుణపూర్ణుడు, నాశ్రితభక్తవత్సలుం
డీగురు మల్లునిఙ్భజన యేను ససంభ్రమలీలఁజేయుచుఙ్ ॥

తర్వాత శివుని, జంగములను, గణేశ్వరుని స్తుతించి, పిమ్మట బ్రహ్మవిష్ణులను గూడ స్తుతించెను. తదుపరి,

గీ॥ భారతీదేవి శారదఁబ్రస్తుతించి
యంబజగదంబయగు తల్లి ననుసరించి
క్షీరసాగరకన్యను చెలువుమీఱఁ
దలఁచి బసవన్న విజయంబు తగ రచింతు. ॥

సీ॥ బిజ్జల విరసము ప్రీతి దలిర్పంగ
వృషభేంద్రుమహిమలు విశదముగను,
నెన్న నెవ్వరికిని నిలలోన వశమగు
బన్నుగా బ్రహ్మయేర్పరుపలేడు,
బసవనిమహిమంబు పాల్కురిసోమన్న
కర్ణామృతంబుగాఁ గలియుగమున
వర్ణించిచెప్పెను వరుసతో...
భక్తులు నానందపదవినొంద,

గీ॥ నాంధ్రదేశంబునందున నమరియున్న
ప్రాభవంబైన గుడివాడ పట్టణమున
ప్రబలమైనట్టి తుమ్మలపల్లివంశ
సంభవుండను నాగభూషణుఁడనంగ ॥

సీ॥ బసవవిజయంబు రచియించెదం బద్యకావ్య
మగను కవి వరుల్మెచ్చియు మోదమందఁ
జిన్న బెద్దలు వినియును బ్రీతిసేయ
భువిని బ్రఖ్యాతమైనట్లు పొందు పఱచి ॥

పై విధమున కవి తన యింటిపేరు 'తుమ్మలపల్లి' యని వ్రాసికొనంగ, కందుకూరి వీరేశలింగముగారు తన కవుల చరిత్ర తృతీయ భాగమున 'మల్లంపల్లి' యని రచించుటకుఁ గారణము తెలియదు. ఈ కవి 200 సం. క్రిందట యనఁగా క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈతని కవిత్వ ముత్తమమైనదికాక వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమన్మహామల్లేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ దివ్యసౌరభ షట్స్థలజ్ఞానవర్య, వేదసదాచార, జంగమలింగైక్యాపస్తంబ సూత్ర, హారితసగోత్రోద్భవ, తుమ్మలపల్లి వంశాబ్ధి సుధాకర, త్రిపురాంతకవరపుత్ర నాగభూషణ నామధేయప్రణీతంబైన బసవవిజయమను మహాపురాణము.

కథాసారము — ప్రథమాశ్వాసము:— ఓరుగంటి పురంబునకు పాల్కురికి సోమన్నగారు వచ్చుటయును, నతని బ్రాహ్మణుల వివాదంబును, రజకుండు వారితో సంభాషించుటయును, సోమేశ్వరుని విజయంబును, సిలాదమహాముని ప్రభావంబును, నందికేశ్వరుని జన్మంబును, అనిమిషుని చరిత్రంబును, బసవన జన్మంబును, తామ్రపట్టు విఖ్యాతా వ్యాఖ్యానంబును, బిజ్జలునకు బసవన తేటపఱుచుటయును, శివుని నేత్రంబున మన్మథుండు హతంబౌటయును, కుమారస్వామి జన్మంబును, చెన్నబసవన్న పుట్టుటయును,

ద్వితీయాశ్వాసము :— చిత్తరుబొమ్మల కథయు, ప్రహ్లా

సోమన్న మాహాత్మ్యంబును, నీళ్ళ కడవలు వరదప్పి పారిన చరిత్రంబును, మిండజంగమ కథయును, ముక్కవ్యాధుల కథయును,

తృతీయాశ్వాసము:— బిజ్జలరాజు చరిత్రమును, నొక్క జంగమంబుచేత బసవన్న మాహాత్మ్యంబు చోళరాజు విని కల్యాణంబునకు బసవని గొలువవచ్చుటయు, చోళనరేంద్రుండు కైలాసంబునకు బోవుటయు, బసవన్న యుంగరంబుదీసి మ్రొక్కుటయు, శ్రీశైలమాహాత్మ్యంబును వర్ణించుటయు, చామంతిరాజు కథయును, దరునమారయ్య నిమిత్తంబు శివుడు సెట్టివేషము దాల్చి భూలోకమునకు వచ్చి, మారయ్యను కైలాసమునకుఁ గొనిపోవుటయు, చోరశంకరుండు సత్యశంకరుండై గురునియం దైక్యంబగుటయు నున్నది.

V నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్యుడు:— బసవవిజయము:—5

ఇందు బసవన మాహాత్మ్యము ద్విపదయందు వర్ణింపఁబడినది. ఈకథగూడ వెనుకటి బసవ విజయమువలె ప్రతాపరుద్ర మహారాజునకు నాతని మంత్రియగు శివదేవయ్య చెప్పినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పినాఁడు. తప్పులెక్కువగా నుండుటచే కవినిగూర్చి విశేషములెవ్వియు తెలియరాకున్నవి. ఇదిగూడ మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమే. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణ, నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్య కవులందు, నొక రింకొకరికావ్యమునుజూచి ప్రారంభించియుందురు. కాని వీరిలో నెవరు ముందురచించిరో మాత్రము తెలియరాదు. ఈ రెండుగ్రంథములుగూడ నముద్రితములే.

గ్రంథ ప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీగురుమూర్తి నాశ్రితపుణ్యమూర్తి
నాగకుండల కర్ణు నాగేంద్ర కర్ణు
నాగాసుర హరణు నాగేంద్రభరణు
నాగేశనుత చరణు వనజాత కిరణు

షణ్ముఖప్రియదేవ శ్రీశైలదేవ
మృణ్మయరథనిత్య మునిజనభృత్య.

... ...

మంగళమూర్తి తా మల్లికార్జునుని
పాద పద్మములకుఁ బ్రణమిల్లి నిలిచి
యాదటమఱి పండితారాధ్యులదలఁచి,
పాల్కురికిసోమేశు ప్రస్తుతిఁజేసి
మేల్కొన్న రీతి యేనర్మిలి పొగిడి
బసవవిజయంబునేఁ బ్రఖ్యాతిగాను,
నొనపరి కథలతో నుర్విరచింతు
బిజ్జల నిరసనము ప్రీతిదలిర్ప
నిజ్జగంబున వృషభేంద్రుని మహిమ
నెన్న నెవ్వారెవశం బే నేర్చుభంగి
పన్నుగా నెన్నెద బసవవిజయంబు."

ఈ కవిగూడ సర్వవిధముల నాగభూషణకవి తన బసవవిజయమందు తెల్పినరీతిగనె వ్రాసెను.

గ్రంథాంత్యము:—

"అనుచు నా శివదేవుఁడా ప్రతాపునకు
వినిపించె బసవయ్య విఖ్యాతమహిమ,
విని సంతసిల్లి యీ వీర ప్రతాప
జనపరేణ్యుఁడు తన సయ్యానమంత్రి
శివదేవునకు మహా శ్రీలుల్లసిల్ల
వివిధాంబరంబులు, వివిధవస్తువులు
రూపింపగాఁనిచ్చె రుద్రనరేంద్రు
చే పట్టియుంటె సు స్థిరకాలమెల్ల

అదియును శ్రీ మల్లికార్జును నంఘ్రి
సదమల దివ్యసౌరభ చంచరీక
సూర్య సూరంపల్లి నమశ్శివాయకును,
పార్య మనఃపద్మ తత్పదాచార్య ?
భక్త జంగమలింగ ప్రణుతాబ్ధిసార
సిక్తార్క-యాన్వయశీలవ్రతాది
నమిత నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్య,
భ్రమరాంబ వరలబ్ధ ప్రణుతప్రభావ
బిరుదు బసవని మహిమ బిజ్జలనిరస
విరచిత ప్రబంధ వేదాను సార
విరచితంబగు తృతీయాశ్వాసమయ్యె."

ఈవిధముగ బసవవిజయ ద్వయగ్రంథకర్త లిరువురు నొకే విధముగ గ్రంథారంభాంత్యములందు తమ కావ్యరచనా సందర్భములఁ గూర్చి తెల్పుకొనిరి. ఇన వీరిలో నొకరు మఱియొకరికి మార్గదర్శకులై యుందురు.

VI బచ్చుసిద్ధకవి, (మఱి) బసవపురాణము (లేక) బసవచరిత్ర:- 6

బచ్చు సిద్ధకవి చరలింగ మర్దల పర్వతార్యుని శిష్యుడు. సిరిపురి వీరసంగయ్య యీతనికి దీక్షాగురుఁడు. ఈతడు తన బసవపురాణమును సంగయ్యకుఁ గృతియిచ్చినాఁడు. ఈ కావ్య మైదాశ్వాసముల ద్విపద గ్రంథము. ఇందు బసవన్నయు నితర భక్తులయు చరిత్రములు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథాంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య:—

ద్వి॥ "ఇది సర్వ వీరమాహేశ్వర నికర
సదమల ఘనపాద జలజసౌరభ్య

సానుభవోత్తమ షట్ప్రదీకరణ
లీనాత్మ నిత్యశివానందయుతుఁడు
ప్రకటిత గురుకరోద్భవ బచ్చు సిద్ధ
సుకవి ప్రణీతమై శోభితంబగుచు,
చరలింగ మరదల సత్ప్రర్వతార్య
వరకృపోన్నతి కవిత్వప్రౌఢిచేర్చి
వరకీర్తి మఱి బసవపురాణమునను
హరుభక్తకథ పంచమాశ్వాసమయ్యె. ॥

ఈ గ్రంథారంభము నిట్లు చేసినాఁడు కవి

" శ్రీగురుమూర్తి నంచిత దయాస్ఫూర్తి,
యాగమార్గంబుల నలరు సత్కీర్తి,
యాదికి నాదియై యఖిలలోకముల
కాదరంబునఁ గర్తయైన సన్మూర్తి

... ...

కొలఁది మీరిన పాలకురికి సోమేశు
సలలిత శ్రీపాదజలజముల్ దలఁచి

... ...

అను వొందమఱి బసవయ్యనుచరిత
తెనుఁగున ద్విపదగాఁ దెల్లమిఁబఱతు

... ...

... ...

ఇలగురుమూర్తియై విలసిల్లునట్టి
విరివిగా సిరిపురివీరసింగయ్య
కరగర్భజనితు శ్రీకరభక్తియుతుఁడు
... ...

బచ్చ సిద్ధుండన బ్రబలినవాడ
నానేర్చుకొలంది విన్నపమాచరింతు,
బూనిక వినరయాబుధవరులార

.. ..

ఘనశీలుం డితండని గారవింపంగ
జనుశీలవంతుల సంగాఖ్యుండయ్యె
అలరంగనట్టి సంగాఖ్యునిఁజూచి
తలకొని సంప్రీతి దనరంగనేను
నిట్టిశీలవ్రతి యీమహాకృతికి
నెట్టన శ్రోతగానెఱి నొప్పుననుచు

... ...

వరకీర్తిమఱి బసవపురాణమునకు
నరయంగ శ్రోతగానర్హుండ వీవ
యని బహువిధముల నలరంగనేను
వినయోక్తి శ్రోతఁగావించి సద్భక్తి
తప్పకుండఁగ నీకథాసూత్రమంత
నొప్పుగా వినిపింప నొగిబూనిమహిని
ధరచరలింగ మర్దలపర్వతార్య
చరకృపాకార్య సుస్థిరవరంబునను
రహిమహి(ఱి) బసవపురాణంబుఁజేతు

... ...

వినయంబు దనరంగ వినుముసంగాఖ్య "

గ్రంథాంతము :—

" మఱిబసవేశ శ్రీమన్మహామూర్తి
సరవితో నీయొక్కచారిత్రమన్న

హరిముఖ్యసురులకు నలవియొసంగతియు
శిరములు వేగల శేషునకైన
దర మెవర్ణింపఁగా ధరలోన ననుచు
నారాధ్య చిక్కవీరాచార్యఘనుఁడు
శ్రీరమ్యమతితోడఁ జెప్పిన యట్ల
నాటకాలంకార చారుశబ్దార్ధ
... ...
... ...
ఇలపాలకురికి సోమేశుండుమున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదందు
లలిరచించుటయది లక్ష్యంబుగాను
నల మరేఫఱకారములు శివకావ్య
ములయందుఁ జెల్లుఁ దప్పులుగావుగాన
నాపాల్కురికి సోమననుమతినేను
దీపిత ప్రాసయతిచ్ఛంద సరణి
నామహాగురుదేవునానతి యట్ల
శ్రీమెరయంగ రచించితినిపుడు
శోభిల్లుతత్కథా సూత్రమంతయును"

ఈ విధముగ కవి పాల్కురికి సోమనను గురువుగా భావించి, యాతనిని గ్రంథారంభమున స్తుతించి, యాతఁడొనర్చిన ఛందోవ్యాకరణ భాషావిశేషములను సమర్థించినాఁడు. ప్రథమాశ్వాసమిట్లు ప్రారంభింపఁబడినది.

" ద్వి॥ కారణమై యొప్పెకళ్యాణమనఁగ
నట్టి పురంబున నలరారుచుండు

నెట్టన సద్భక్తినియమవర్తనుడు
అట్టి మహాభక్తుఁడతఁడెవ్వరనిన
పట్టుగాఁ జెప్పెదఁబాయక వినుడు
ప్రభువు విరక్తియు, బసవయ్యభక్తి
ఉభయంబునేకమై యొనర యేతెంచె
వరదివ్యమూర్తియై వసుధలోపలను
హరభక్తి మఱి బసవాఖ్యుడై తనరె

ఈ గ్రంథము గూడ నింకను ముద్రితము గాలేదు. ప్రఖ్యాత బసవేశ్వరుడు గాకమఱి యొక బసవేశ్వరుని చరిత్రమిందు వర్ణింపఁబడుట చేతనని కొందరు, బసవచరిత్రమున వర్ణింపఁబడని యితర కథలిందుండుటచే నీకావ్యమునకు మఱి బసవపురాణమను పేరిడెనని మఱికొందరును తలంచుచున్నారు. కన్నడవాఙ్మయములో 'మల(లె) బసవపురాణమను గ్రంథమును' 'మలెయ బసవరాజ' అనే వ్యక్తియు నుండుటచే నతడే తెలుఁగున 'మఱి బసవడు'గా వ్యవహరింపఁబడి మఱి బసవేశ శ్రీమన్మహామూర్తి యని కవిచే నీ గ్రంథమం దొకచోట సంబోధింపఁబడినాఁడు.

VII అత్తలూరి పాపకవి—చెన్నబసవపురాణము

అత్తలూరి పాపకవి సుందరాంబికా శ్రీగిరి మంత్రుల కుమారుడు. ఇవటూరి బసవేశ్వరుని శిష్యుడితడు ఇతనిది కౌశికగోత్రము. ఈ కవి క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమువాడు. కవి తన్ను గూర్చి గ్రంథమున నిట్లు చెప్పికొనెను.

చ॥ అనవుడు మందహాసవదనాంబుజుడై యపుడత్తలూరి పా
వనకుల జక్కరాజునకు పౌత్రుడు, శ్రీగిరిమంత్రిమౌళికిన్
ఘనమతి సుందరాంబికకు నందను, డబ్బసవేశుఁడే యనం
జను బసవేశమంత్రికనుజన్ముని పాపన సత్కవీంద్రునిన్ ॥

పాపకవి చెన్నబసవపురాణమును శ్రీశైలఖండమును రచించెను. శ్రీశైలఖండమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమను నామాంతరము గూడ గలదు. చెన్నబసవపురాణము కందుకూరి యమ్మృతలింగామాత్యున కంకిత మీయఁబడెను. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము కందుకూరి మూర్తిరాజున కంకిత మీయఁబడెను. ఈకృతిపతి కందుకూరి వీరేశలింగమున కన్న. తమ్మునిప్రేరణచే నీ కృతి సమర్పణ మన్నకుఁ గలిగినది. కృతిపతి వంశమునఁ గొందరు పూర్వులు ఢిల్లీ, గోలుకొండ, నవాబులచే బిరుదములు, బహుమానములు పొందినవారట. ఈవిషయము కవి యీ క్రింది పద్యమునఁ దెలిపెను.

శా॥ ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీ ముఖ్యవస్తు వ్రజం
బెల్లం గైకొని, కాశికాప్రముఖగౌరీశావనుల్గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యుల్మెచ్చ గావించి సం
పుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పూషప్రభన్ వర్ధిల్లెన్ ॥

మఱికొందఱు శంభపురి, క్రొత్తపల్లి, వేలేటిపాడు, సింగవరము, అయితముపూఁడి, మినుమంచిలిపాడు మొదలగు నగ్రహారముల దానము చేసినారని యీక్రింది పద్యమున కవి తెల్పినాడు.

క॥ ఘనముగ నైతముపూఁడియు,
మినుమించిలిపాడు, సిరులు మించగను నొసం
గెను గురు చరవరులకు బస
వనితో నెన్నయె నమంత్రి వసుధంగలఁడే ॥

ఆ వంశమున మఱికొందఱు కువలయాశ్వచరిత్ర, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యము, సత్యవతీపరిణయము, మున్నగు కావ్యములఁ గృతిగొన్నవారట. వీరిలో భూషణరాయఁడు హేలాపురము (ఏలూరు), మల్లనమంత్రి యేలూరు, రాజమహేంద్రవరము, కొండపల్లి యను మూఁడు దుర్గములను పాలించిరట.

చెన్నబసవపురాణము:— బసవేశ్వరుని సోదరియైన నాగాంబకు చెన్నబసవన్న కుమారస్వామి యంశమునఁ బుట్టినాఁడట. రేణుకు డగస్త్యునకు చెన్నబసవన చరిత్రమును చెప్పినట్లు గ్రంథమున నున్నది. ఈ చెన్నబసవేశ్వరుని చరిత్రము కర్ణాటరచనమున తెలుగు దానికంటెఁ గొంత భిన్నముగ నున్నది. ఇది యైదాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. ఇందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య:— "ఇది శ్రీమచ్చెన్నమల్లికార్జున కరుణా కటాక్ష లబ్ధ కవితామాధురీ ధురీణ కౌశికగోత్రపవిత్ర, సుకవిజనస్తుత్య, పాపయామాత్య ప్రణీతంబైన చెన్నబసవ పురాణంబను మహాకావ్యంబు నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము."

చెన్నబసవ పురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు గానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుడై హృద్యముగా పద్యరచనను చేసియున్నాడు. అతని కవిత్వశైలికి క్రింది పద్యము లుదాహృతములు.

గీ॥ అంత గిరిధన్వి పరిచారికాళి సత్వ
రముగ నుంచిన సింహాసనమున గూరు
చుండి, సుతు నంకతలమున నుంచికొని శి
రంబు మూర్కొని బొజ్జమొగంబు దువ్వి॥ 1 51

మ॥ తనయా, యాటలుమాని వేఁజెపనిమీఁదన్నిల్చు చందంబు దో
చినదే, కార్యము దెల్పుమాయనిన నే సృష్టిక్రియారాధ వ
ర్తనచేసుంటినటన్న పద్మజునిగాదా మున్ను తత్సృష్టి చే
య నియోగించినవార మిప్పుడిటునేయం గారణంబేమొకో॥ 52

శా॥ ఏరా, చిన్నకుమార నీరజభవుండేనేరముల్ జేసెరా
సారోదారుఁడు వజ్రముఖ్యసుమన స్సంసేవ్యుఁడా న్నాతని

ఘోరంబౌ చెఱనుంచ నీకు దగునా కోపించినీ వల్లనన్
ధీరత్వంబునబాహులేయుడును తండ్రింగాంచి కేల్మోడ్పుచున్ ॥

పై పద్యములందు కవి చక్కగ తండ్రి కుమారుని ప్రేమపూర్వకముగ మందలించు వైఖరిని చిత్రించినాడు. కవిభావనయు నవనీయము. తర్వాత, నీతని ప్రౌఢశైలికి,

మ॥ అహహా యీపతగాధినాథుఁడు మదీయంబైన సంతాపంబు పెం
పు హరించెన్ ఘటియించె నాకు త్రిజగత్పూతాపగా దివ్య వా
ర్లహరీ సంతతఖేలనోత్సుకర మారాజేషు రత్నోల్ల స
ద్గ్రహాశృంగాగ్ర వినూతనాకపట దేదీప్యప్రభాలోకమున్॥ ఆ.II 130

చ॥ అనియిటు లానతిచ్చి శరణాగ్రణి శ్రీగిరి కేగి మల్లికా
ర్జుని పదముల్ భజింపుచు మరుల్లలనాకరచామ రాఘువీ
జనభవ వ్రాత లోలవిలసద్భ్రమరక భ్రమరన్సదామ నం
బుననిడి కొల్చుచుం భువనపూజితు డచ్చటనుండె నంతటన్॥ 182

ఈవిధముగ నీ కవిరచన మనోహరముగ నుండును. దీనిని వావిళ్ల వారు ముద్రించిరి.

(2) శ్రీశైల మాహాత్మ్యము :— స్కాందపురాణ మందలి సనత్కుమారసంహితలోని శ్రీశైల ఖండమునకిది తెనిగింపు. ఈ కాలమునందే రచింపఁబడిన శేషనారాధ్యుని గ్రంథమునకును దీనికిని బహు భేదముగలదు. అందు లేనివిషయము లిందెన్నో గలవు. ఇది పురాణముగానే కాక శ్రీశైలస్థల సన్నివేశాదికముకూడ స్పష్టముగా దెల్పునదిగా నున్నది. ఈగ్రంథమున భారవిమాఘాప్పయదీక్షితాదులును, నన్నయ తిక్కన శ్రీనాథాదులును స్తుతింపఁబడిరి. ఇందు నాల్గాశ్వాసములుగలవు. గ్రంథము ముద్రితము. కందుకూరి వీరేశలింగము తన యన్నయగు మూర్తిరాజునకు కృతిగా దీనినిఁ జెప్పించెను. కందుకూరివారి వంశమందున

పూర్వులు కువలయాశ్వ చరిత్ర, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యము, పంచాక్షరీ మహాత్వము, (మరియొకటి), శంతనువిలాసము, చెన్నబసవకథ యను కృతులను గొనిరను విషయము నీ పద్యము చాటుచున్నది.

సీ॥ మెచ్చుగాఁ గృతినందె మీతాత మల్లికా
ర్జునమంత్రి కువలయాశ్వుని చరిత్ర
మహిత పంచాక్షరీమాహాత్మ్య కృతిగొని
వెలసె మీపెదతండ్రి వీరమంత్రి
వేడ్క మీపెదతండ్రి వీరేశలింగము,
కృతినందెఁ బంచాక్షరీమహత్వ
మతిదాత మీతండ్రియగు బసవనామాత్యు
డందె శంతనువిలాసాది కృతులు
గొనియె మీపెదతండ్రి కొడుకగు నమృతలిం
గము చెన్నబసవనకథ సుకృతిగ,

సీ॥ శివలీల యాదియా ప్రవిమల కృతులిచ్చి
మాతండ్రి బసవనామాత్యుచేత,
ఘూర్జిక శాటికాహాటక భూషణా
ద్యనుపమ వస్తుసంతతులుగొంటి,
వెసకరంబుతోఁ చెన్నబసవపురాణమి
చ్చితివి మాయమృతన్న కతులితముగ
ముతన్న మామూర్తిరాజన్న చెప్పించిన
శరభాది శతకముల్ చాలచెప్పి

గీ॥ తీవు పూర్వాశ్రితుండవు మొ॥

[illegible] చెన్నబసవ పురాణము మునుపాడ నిట్లు వ్రాయఁబడెను.

ఉ॥ ఆతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్థితములైన క్రొత్తపలి, యేలెటిపాడన నగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁజేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధు లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కులిచ్చి విభవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్ ॥

సీ॥ మహిత పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యమును గృతి
నంది త్రైలోక్య విఖ్యాతిగాంచె.—మొ॥

క॥ తనమేనల్లుండాకృతి
వినయుండగు బుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీ పరిణయ
మను కృతి శ్రీ బసవమంత్రి యతి సంప్రీతిన్॥

శ్రీశైల మాహాత్మ్యమందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీ మచ్చెన్నమల్లికార్జున కృపాకటాక్ష లబ్ధ కవితామాధురీ ధురీణ, కౌశికగోత్ర పవిత్ర, సుకవిజన స్తుత్యవిధేయ పాపయనామధేయప్రణీతంబైన శ్రీశైలఖండంబను మహాపురాణమునందు సర్వము చతుర్థాశ్వాసము.

VIII వింటి ఔబళకవి, శివరహస్యఖండము :— (1)

వింటి ఔబళకవితఁడ్రి సిద్ధన. స్కాందపురాణమందలి శివరహస్యమునకిది తెలుఁగు. ద్విపదలో రచింపఁబడినది. అపమ్రగముగా దొరికినది. ఇందు సంభరాసుర, వీరమాహేంద్రయుద్ధ దేవకాండములు గలవు. అందును కొన్నింటికి కాద్యంతములు లేవు. కృత్యవతరణిక లేదు. దాని యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

ది॥ "అని జానకీహృదయాధీశ పాద
వనజమరంద సేవన వరభృంగ

మగువింటి సిద్ధనయాత్మసంభవుండు
సుగుణాఢ్యుఁడౌటళ సుకవిశేఖరుడు
నైమిశారణ్య పుణ్యస్థలి మునుల
తో ముదంబునను సూతుఁడు చెప్పినట్టి
స్కాందపురాణ శంకర సంహితనెడు
అందును శివరహస్యాఖ్యానఖండమున
దేవకాండముఁజెప్పె ధీయుక్తిచేత
భావించి బుధజనుల్ప్రస్తుతిసేయ
... ...
ఎందాక గుహునికీర్తి యెసఁగుచునుండు
నందాక నీకథ యవనిబెంపొందు ॥

ఈగ్రంథ ప్రారంభమిట్లు సేయఁబడినది.

ది॥ శ్రీమించు కాంచీపురప్రదేశమున
ప్రేమదైవార వారిజసంభవుండు
... ...
మునులార మీతపంబున కర్హమైన
వనము నైమిశముని వలనుగాఁదెలుప.
... ...
అందువారలు సహస్రాబ్దసంజ్ఞకము
జెందిన యజ్ఞంబుచేయు చున్నంత
వ్యాసశిష్యుఁడు సూతుఁడను తపోధనుడు
ఘనతనాయజ్ఞంబు గనుగొను మమత
... ...
తదాశ్రమవాసమహాని

పరభాగ్యమనయజ్ఞవాటికిఁజేర

... ...

తగుప్రేమ గుహుచరిత్రము సమస్తంబు
నొగిదెల్పుమమ్ము ధన్యులఁజేయుము

... ...

అనివిన్నవించిన నాశౌనకాది
మునులకు సూతుఁడింపుగ నిట్టులనియె

... ...

సప్తకాండల కాధారమగుచు
దనరిన యట్టి స్కాందపురాణమందు
మునుపు వేదవ్యాసముని వరుచేత
గుహుచరిత్రమును తద్గురు విక్రమములు
విహితవై ఖరులచే వివరింపఁబడియె
నదిమీకుఁదెలిపెద నతివేడ్కనుచు
సదయుడై కో(శౌ)మహర్షణి యిట్టులనియె ॥

అంతము:— మోదంబుతో నంతముచికుందు చనిచి
మాందరమున గుహుడఖిలలోకములు
పాలించెనంచును పరమసంతోష
శీలుడై సూతుండు చెప్పెనటంచు
మునులంద రానందమునఁ జెందిరంత ॥

IX వంకాయల పాటి వీరభద్ర కవి—శివరహస్యఖండము—2

ఈ కవి రంగనామాత్యుని పుత్రుఁడు, ఆర్వేలనియోగి, కౌండిన్య గోత్రజుఁడు. ఇతఁడు గోదావరి జిల్లావాఁడు కాదగును. కవిమాతామహుఁడు మోచర్లవంశీయుఁడు. ఈ కవి సూర్యవంశపురాజైన ముండపాటి రామచంద్రరాజుచే గౌరవింపఁబడినాఁడు.

గీ॥ సప్తకాండమ్ముల కును నాశ్వాసనిర్ణ
యంబుగాఁగను శివరహస్యాఖ్యఖండ
స్కాందమున నాంధ్రభాషచే సకలసుకవి
నుతుఁడు బాలసరస్వతి కృతియొనర్చె ॥

అంత్యగద్య........శివరహస్యఖండంబునం దుపదేశకాండంబు నందు సర్వంబును దశమాశ్వాసంబు.

సంభవకాండయంత్య గద్యయిది:—"ఇది శ్రీమత్సకలసుకవి జనానుగ్రహపాత్ర, కాశ్యపసగోత్ర, కోడూరి మల్లనామాత్యపౌత్ర, శంకరామాత్యపుత్ర, లక్ష్మాంబాతనయ, వినయవిధేయ, బాలసరస్వతీ నామాంక వేంకటాచలకవి ప్రణీతంబైన శ్రీస్కాందంబను మహాపురాణం బందు శంకరసంహితయను శివరహస్యఖండంబునందు సంభవకాండంబున ప్రథమాశ్వాసము.

ప్రారంభము:—

క॥ జననుత నాదేవాంబా
తనయుఁడను జూచిరాకాసుధాకర బింబా
స్యనునగ్గులూరి వంశా
గ్రణి.............రాయగనుండు వరించె॥

అంతము:—

క॥ యాగంబుపక్రమించుచు
భాగాలంబన మొనర్చ భాగంబొందన్
వేగమ జనించిదైవవి
యోగంబున జగములెల్ల నుద్ధతిఁగలచెన్ ॥

ఇంక నుపదేశకాండారంభము:—

శా॥ శ్రీకంజాస్యు, నుమాసతిక్, గుణమణింజెన్నొందబాణిగ్రహం
బై కల్యాణవితర్దికన్ భువననేత్రానందముంజేయునా
లోకాధ్యక్షుఁడు మాధవుండు కరుణాలోకంబునం బ్రోచుసు
శ్లోకున్ శ్రీముఖనాగయ ప్రభుని దేజోధైర్యధౌరేయునిన్ ॥

అంత్యము:—

వ॥ అని సూతుండు పల్కిన మునివర్యులువిని సంతోషవార్ధి లహరీ నిమగ్నచిత్తులగుచు, సూతుని సంభావించి, యతని వీడ్కొని విప్రులందఱు నిజాశ్రమ పదంబులుచేరిరి.

ఈ శివరహస్యఖండము శ్రీముసురుముఖనాగన ప్రభువున కంకితముసేయఁబడినది. ఇతఁడు బళ్ళారి యందున్న లింగబలిజ ప్రభు వనితోఁచుచున్నది. కృతిపతి పూర్వులలో నొకని కవి వర్ణించుచు నిట్లు తెలిపినాడు.

క॥ ధరణీస్థలినా పరశివ
చరణోద్భవులందు సకలసామ్రాజ్యరమా
భరణుడు వీరనృపాలుడు
వరభింగక గోత్రుఁడగుచు వర్ధిల్లెగదన్ ॥

అని కవి యతనిని 'శివపాదోద్భవకులజు'గాఁ జెప్పినందున తద్వంశము శూద్రవర్ణముననుఁ జెందినదై యుండును. కృతిపతి యొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజను నామాంతరముగల 'ముసురు నాగళు' నృపతి యీక్రింది పద్యములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్టులను, శ్రీవెంకటపతిరాయలకాలములోనుండి నట్టును కవి వర్ణించినాఁడు.

మ॥ ప్రకటారాతి విదారితార్గళ భుజాప్రావీణ్యమింపార వా
.. రకి సాగాశే మధురాపురీ విభునిదర్పంబెల్లవారించి భూ

రికృపాణోద్ధతిచేత వేంకటపతి శ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
చికరాజాఖ్య వహించె భాసురజయశ్రీధుర్యుఁడై వేడుకన్ ॥

క॥ ఆమళువాగ నృపతి ధ
రామండలిఁగీర్తిఁగాంచె రాజత్కారో
ద్దామ బలావార్యజయ
స్తోమ మహైశ్వర్యధుర్య శూలాన్వితుఁడై ॥

ఈపద్యము వలన కృతిపతి పూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులై యుండి, ప్రభుత్వము సంపాదించిరని మాత్రమేకాక, వేంకటపతిరాయలు క్రీ. శ. 1585 వ సం.— 1614 వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడగుటచే నాతనికి నాలుగుతరములతర్వాతనున్న కృతిపతియు కృతికర్తయు గూడ క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమునం దున్నట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఇది కాక యాంధ్ర కవిస్తుతులలోని యీక్రిందిపద్యములలో పింగళిసూరన్నను పూర్వకవిగా వర్ణించియుండుటచేతఁగూడ నీతఁడాధునికుఁడని చెప్పవచ్చును. నన్నయ తిక్కన శ్రీనాథాదులను వర్ణించినపిదప కవి ఇట్లు స్తుతించినాఁడు.

గీ॥ భూరి సత్కళాద్విజరాజు పోతరాజు
శుభమనోరథు పింగళిసూరవిభుని
మరియు నాంధ్రోక్తి విశ్వనిర్మాణపటిమ
ఘటిత కమలోదయుల మహాకవులనెంతు ॥

ఈతఁడు ప్రౌఢకవి. నిరర్గళ కవితాధార గలవాఁడు. ఈతని గ్రంథ మముద్రితము.

XI ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుఁడు, శివరహస్యఖండము:—(తత్త్వబోధిని) (4)

ఈ కవి యర్వాచీనుఁడు నాధునికుఁడు. ఈతని గ్రంథము ముద్రితమైనది.

XII భద్రకవి లింగ(కవి) భూవిభుడు, దేవాంగపురాణము— (1)

భద్రకవి లింగకవి రామయప్రభుని కుమారుడు - సంగమేశ్వర గురుని శిష్యుడు. ఇదపేటి దేవాంగప్రభువుల కోరికపై నీ గ్రంథమును ముదునూరి రామేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ఈ గ్రంథమున సోమ సేంద్రుం డను నొక దేవాంగుని వంశావతారము వర్ణింపఁబడినది. దేవాంగపురాణము ఏడు ఆశ్వాసముల ద్విపద గ్రంథము. బ్రహ్మాండ పురాణాంతర్గతమైన భాగమునుబట్టి యిది రచితమయ్యెను.

1-వ ఆశ్వాసము:— మనుమహాముని యీశ్వరునకు దేవాంగ ఋషిగా జన్మించుటయు, దేవతాస్త్రముల నిర్మించుటయు, మొదలైన విషయములున్నవి. విద్యాధర, పుష్పదంత, బేతాళ, వరరుచి, దివసాళి, దేవరదాసి నామములతో నితడు మఱి యారు రవతారములనెత్తు వృత్తాంత మూ రాశ్వాసము లందు వర్ణితము. ఈ యవతారములు యింద్రజాల, రసవాద, వైద్యాది విషయములను పెంపొందించుట ప్రయోజనముగా నేర్పడినట్లుగలదు. చివరియవతారము దేవాంగకులమున నెత్తెనట. దేవర దాసి జైనులను ఖండించి శైవమతమును పెంపొందించెనట. ఈ దేవర దాసి వంశీయుడే మన కవి.

అంత్యగద్య:—

ది॥ విశ్వనాయకుపేర, వినుతబృందార
కేశ్వరుపేర, రామేశ్వరు పేర
నిది వీరభద్రమహిష్ఠప్రసాద
విదిత సత్కావ్యప్రవీణ ధురీణ,
సంగమేశ్వర గురువరచరణారవింద
సంగత గంధ పుష్పంధాయమాన
ఘనయశోనిధి భద్రకవిలింగధీర

వినుతమాధుర్య వాగ్విరచితంబైన
ప్రకట దేవాంగపురాణంబునందు
నకలంకముగ సప్తమాశ్వాసమయ్యె॥

ప్రారంభము:—

"శ్రీరజతాచల శృంగవిహార
హారకర్పూర నిభాంచితాకారు,
... ...
కామారి ముదునూరి కటకాభిరాము
రామేశ్వరుని భక్తిరసిక తాత్ప్రవరు
వరదేవతా చక్రవర్తి గీర్తించి
స్థిరమనోరథములు సిద్ధింపఁగొలిచి॥

తర్వాత శైవకవులు, భక్తులునగు పాల్కురికి సోమన, పిడుపర్తి బసవన, శివశేషయోగి, రంగనాథుని, గోవిందభట్టారకుని, ధవళేశు నామయ్య, శివనాగమయ్య మొదలైనవారిని స్తుతించి,

ది॥ ధరణిపై దేవరదాసయ్యవంశ
వరనిధిసంపూర్ణ వార్ధిచంద్రుండు
... ...
పరగిన రామయప్రభు గూర్మిసుతుఁడ
వినుత శబ్దబ్రహ్మ విద్యానిరూఢి
ఘనతమించిన భద్రకవిలింగవిభుఁడ
... ...
మానితద్రావిడ మధ్యదేశమున
నడరు మర్త్యస్వర్గమగు మధుర ౖస
పడవీడు సకలసంపదలకు వీడు
... ...

ఇటవొప్ప గాళహస్తీశ్వరుఁ డనెడు
పురుషాగ్రగణ్యుఁడప్పారికధీశ్వరుఁడు
... ...

ఈతని ప్రేరణమున నీ గ్రంథము వ్రాయఁబడినది

XIII రొచ్చి వీరభద్రకవి, దేవాంగపురాణము — (2)

వీరభద్రకవి విశాఖపట్టణ మండలమందలి జామి పురమువాఁడు, దాసుమయగోత్రుఁడు, సాహేబుపౌత్రుఁడు, రామలింగార్యు పుత్రుఁడు. ఈయన మతగురువు బూరుగుపల్లి మఠాధికారియైన చెన్నమల్లికార్జునుఁడు కవితాగురువు గంద్రేటి గురువయ్య. పై విషయము లీ క్రిందిరచనలంబట్టి తెలియనగును.

అంత్యగద్య:— శ్రీమత్సకలజనానుగ్రహపాత్ర, దాసమయ పవిత్రగోత్ర, సాహెబువర్యపౌత్ర, రామలింగార్యపుత్ర, వీరభద్రప్రణీతం బైన దేవాంగమను బ్రహ్మప్రతిపాదకమగు వేదోక్తమూలస్తంభమను పురాణంబునందలి, వ్యాసప్రోక్తబ్రహ్మాండ పురాణంబునంగల దేవాంగ పురాణంబున సర్వంబును సప్తమాశ్వాసము.

పద్యరూపమున రచింపఁబడిన యీ పురాణమును, భద్రకవి లింగకవి గ్రంథమును నొకదాని కొకటి మార్గదర్శకముగాని మూలకారణముగాని యై యుండనోపు.

గ్రంథప్రారంభము:—

క॥ శ్రీ జామిపురవిహార, సు
ధీజన మందార, పార్వతీ విమల హృదం
భోజ దివాకర, శుభకర
రాజిత ఫణిహార, రాజరాజహితహారా ॥

తర్వాత నీకవి నన్నయ, తిక్కన, సోమనాథ, భాస్కర, పెద్దనాదికవులను స్తుతించినాడు.

గురుస్తుతి :—

సీ॥ వసుధ బూరుగుపల్లి వంశమహోదధి
రాకాసుధాకరు రాచయార్యు,
పత్ని నీలాంబ, యాపరమసాధ్వి సుతుండు
చన్నమల్లయ యను సద్గురుండు,
వారలు మామక వంశ పరంపర
సద్గురుశ్రేష్ఠులు శైవ శాస్త్ర
కోవిదు లార్య సద్గోష్ఠి శైవాచార
సత్తమోత్తములు సద్వర్తిహితులు,

గీ॥ మహిని బూరుగుపల్లిమఠాధికారి
యనఘునా చన్నమల్లికార్జునవరేణ్యు
చరణ కారణకర్తలు సచ్చరితులు
శివపదధ్యానరతులు విశిష్టమతులు ॥

వ॥ అస్మద్గురువర్యునకు వందనంబులొనర్చి

సీ॥ గుణగణాఢ్యుఁడు గంద్రేటి గురివయాఖ్యు
(డాదికవులతో సమ మగునట్టివాఁడు
తెలుఁగు సంస్కృత కవితకు ధీయుతుండు
నస్మదీయ విద్యాగురు నభినుతింతు ॥

షష్ఠ ప్రకరణము — మాహాత్మ్యములు

I నాగులూరి శేషనారాధ్యులు, శ్రీశైలమాహాత్మ్యము (లేక) పర్వతపురాణము—(2)

అత్తలూరి పాపకవి రచించిన శ్రీశైలఖండమునకుఁగూడ శ్రీశైల మాహాత్మ్యమను నామాంతరము గలదు. దీనియందు దానియందు కూడ విషయము కొంత సామాన్యమే. సంస్కృతస్కాందపురాణాంతర్గత శ్రీశైలఖండమున కిది యాంధ్రీకరణము. ఇం దారాశ్వాసములుగలవు. ఇందు కర్నూలు మండలమందలి శ్రీగిరియందు వెలసిన మల్లికార్జునదేవుని మాహాత్మ్యము వర్ణితము. దీనిఁగూర్చి సి. పి. బ్రౌనుగారిట్లువ్రాసిరి.

"This Volume contains two tales translated from Scanda Purana—probably that part called Sri Saila Kandam,--though this is not named. *It is a silly stupid book, utterly worthless*, yet written by a man of learning and in a good style of poetry. 'The name of it is Sri Parbata Puranam.' "The second poem is the legend of Sananda, who was one of the Ganas or angels". He also writes,

"This poem, the Parvata Purana, is written in a classical, and learned style, but the story is a parcel of odds and ends- In the 3rd canto, a new tale commences regarding a father who is in love with his own daughter."

ఇది 1888-వ సం. న చెన్నపురిలో శైవసిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడినది.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీ మల్లికార్జున కృపాలబ్ధ మేదురాష్ట భాషావిశిష్ట శివయోగవర్య, శేషనారాధ్య ప్రణీతంబైన శ్రీ పర్వత పురాణం బాద్యంతమును షష్ఠాశ్వాసము.

ప్రారంభము.—

మ॥ శ్రీమత్పర్వత రాజరాజ్యపదవీ సింహాసనస్థుం జగ
ద్ధామగ్రామణి మల్లికార్జును సహాంగవ్యాప్త లోకక్రియా
సామాన్యం ... మహీంద్రిజాకుచతటీ సంలిప్తపా
ద్రామోదాంచిత వామభాగు శివు నారాధింతు డెందంబునన్ ॥

శా॥ .... నాగులూరి (టివన) పుర వీరస్వామి గీర్తించెదన్ ॥

కవి వీరశైవుఁడగుటచే తన కులగోత్రముల నిట్లు తెలియఁబఱచినాఁడు.

క॥ శివజన్ముఁడ, శివ గోత్రుఁడ
శివలింగధ్యాన రతుఁడ శీలవ్రతుఁడన్
శివపూజా పరతంత్రుఁడ
శివయోగసుధానుభవుఁడ శేషాహ్వయుఁడన్ ॥

తన పాండిత్యప్రకర్షను కవి యిట్లు చెప్పుకొనినాఁడు.

మ॥ ప్రణుత శ్రీగిరినాథలబ్ధకవితా ప్రజ్ఞాకళాభిజ్ఞుఁడన్
గణభృద్గ్రంథమతప్రయోగనిలుఠద్గాథార్థ సంవేత్తఁ ద
త్ఫణిభాష్యాయత పంక్తికార్థ్యుడ పదప్రౌఢీ సమాధాంకిత
ప్రణిపత్యస్ఫుటశబ్ద శాస్త్రనివహ ప్రామాణ్యపారీణుఁడన్ ॥

శా॥ చేతశ్శుక్తికయందునిల్చి కళలంజేకూర్చి, శాస్త్రోదక
వ్రాతం బక్షరమూర్తి మౌక్తికముపై వర్ధిల్లుదున్ సత్ప్రభు
ఖ్యాతోపేతగుణ ప్రయుక్తి సదలంకారాంగ హారాళిగాఁ
రీతిన్ సత్కవిగూర్పనేర్చును బుధశ్రేణీ కళాగ్రంబునన్ ॥

కవితావిషయమున కవి సంస్కృతాభిమానియైనను భాషావిషయమున
తెలుగునందే యాదరముగలవాఁడు.

క॥ తెనుఁగై ననేమి కవితా
జనితాలంకార చిత్ర సంగత పద వ
ర్ణన వచన రచన చతురత
విన యోగ్యంబైన కృతియె విం్రదు మహాత్ముల్ ॥

సంస్కృతాంధ్రములఁగూర్చి కవి యిట్లు తెల్పినాఁడు.

క॥ భూామణలీలల దేశ వి
భాషలు తత్తత్ప్రదేశ భాసురములగుఁ
భూషించు వస్త్ర మట్లు సు
భాషితమై సంస్కృతంబు బహుదేశములన్ ॥

చ॥ జనని సమస్త భాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘన లలితార్థ గౌరవ వికాసి తెనుంగభిరామ మంతకున్
గనుగొనఁజూతబీజమునకంటెను గోమలపత్రపుష్ప శో
భన మృదుపల్లవాభినవ బాలరసాలము సొంపునింపదే॥

ఉ॥ జల్లియు న్రకమంబు, నపశబ్దము, వైరిపదంబు, సంధులున్
బొల్లును, ద్రాఁకు, కంటకము, పూరకమున్, విరసంబు, జోలిగా
నల్లికనల్లు కబ్బములు నాదరణీయమె, వాక్ప్రచాతురీ
నల్లలితార్థదృష్టిగల సత్కృతి సేవ్యతపొందు కైవడిన్ ॥

పైనఁ జెల్పఁబడిన యీతని కవిత్వాశయములకుఁ దగినట్లుగనే యీ కవి రచనము సరసమైనది. ఈతని కవితాశైలి నీక్రింది పద్యములు స్పష్ట పఱచును. చతుర్థాశ్వాసమునుండి,

శా॥ కర్ణాలంకృతకుండలీశ్వర వియద్గంగా తరంగావళీ
ఘూర్ణశ్చంద్రకళా కలాపవిలసత్కోటీరపాటీర వా
గ్వర్ణాడంబర దివ్యదేహాయని నా వాక్కాయ కర్మంబులన్
వర్ణింతుం నుతియింతు నిన్ను మహాదేవా దేవచూడామణీ ॥

సీ॥ మాధవీ నవపుష్ప మంజరి చూచితె,
యభిరామ నవకలహంసయాన,
అభిరామ, నవకలహంసను జూచితె
కేలాభినవ రాజకీరవాణి,
కేలాభి నవరాజ కీరాళిఁ జూచితె
నీలకంఠకలాప నిభశిరోజ
నీలకంఠకలాప నిచయంబు చూచితె
కలమృదుస్వర కలకంఠనాద
గీ॥ కలమృదుస్వర కలకంఠంబుఁ జూచితె
నిబిడ కోమలాళి నీలవేణి
నిబిడకోమలాళి నిచయంబు చూచితె
యనుచు క్రీడసల్పి రతివలంత ॥

ఈరీతిగ నీ కవిరచన యలంకారములతో ప్రౌఢిమగల శైలితో నొప్పు చున్నది

నాగులవారి శేషనారాధ్యులఁగూర్చి యాంధ్రకవుల తృతీయ భాగమున కందుకూరి వీరేశలింగముగారు, "ఈతఁ డాధునికుఁడేయైనను నే కాలమునందుండెడివాఁడో సరిగా తెలియదని" వ్రాసిరి. కాని యాతఁడు 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వుఁడని, పెదపాటి జగ్గన తన ప్రబంధరత్నాకరమున నుదాహరించిన యీ క్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈ పద్యము శ్రీశైలఖండ ప్రథమాశ్వాసమున నవతారికయందు గలదు.

ఉ॥ తత్తరపాటుతో నిరులు తద్దయు మాప్పగజాలు కన్నులు
వ్రేత్తున వేల్పుమూకలకు విందులువెట్టెడు కన్నుదమ్మియుఁ
జిత్తము కత్త లచ్చికిని మున్నును బుట్టిన ముద్దుపట్టి మే
నెత్తుఁ జూడు కన్నుగలవెట్టెడు వేలుపుగొట్టు నిచ్చలున్ ॥

జగ్గన తన ప్రబంధరత్నాకరమున నుదాహరించిన కవులందఱు 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వులే యగుటచే శేషనాథుఁడుగూడ 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వుఁడని నిశ్శంకతోఁ జెప్పవచ్చును.

శేషనాథునకుఁ జిన్నతనమున నలవడిన శివభక్తియే తన కవితాభివృద్ధికిఁగూడ కారణమైనదని యిట్లు తెల్పికొనినాఁడు.

శా॥ నావారుఙ గడుచిన్నప్రాయమునసే 'ఓనామ'యన్ వాక్కులుఙ
'శివా' వాక్కులు చెప్ప నాటఁగోలె నే సేవింతు నీయాన, నా
భావంబందున నిన్నె యెన్నుదుము విభ్రాజద్భవద్భక్తి స
ద్భావజ్ఞాన సుధానుభావరతుగా భావింపు మల్లేశ్వరా॥

ఈకవి తనకావ్యమునకు శివభక్తియే మూలకారణమని యిట్లు తెల్పినాఁడు.

మ॥ శివ చారిత్రము బీజ, మంకురము నీ సేవావివేకంబు, స
త్కవితాశ్రేణులు పల్లవంబులు, సమాఖ్యావ్రాతముల్ పుష్పముల్
భవదీయ స్తవముల్ ఫలావళులు, సద్భావంబులే కీరముల్
భువి మత్కావ్యమహీరుహంబునకు శ్రీభూభృత్పురాధీశ్వరా॥

ఈ కవి వీరశైవ కవియయ్యు పాల్కురికి సోమనాథుని స్తుతించిన పద్య మొక్కటియు నీతని గ్రంథమందు గానరాదు. ఇది యొక మహా విచిత్రము. కాని యీతని గ్రంథమునందు, పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్ర యందలి పర్వతప్రకరణమునఁగల ద్విపద పాదములే పద్యరూపము దాల్చినవి. ఇందుల కుదాహరణముగ, పండితారాధ్య చరిత్రమున, పర్వతప్రకరణమున నీ ద్విపదలు గలవు.

"ఘనతర ధర్మార్థ కామమోక్షములు
దనరు శ్రీపాద పద్మంబులనంగ
కన్నులు దీప వృక్షంబులనంగ,
చెన్నగు శృంగముల్ శృంగములనగ,

గుహాలు నాసాపుట కుహరంబులనగ,
మహిత భూజములు రోమంబులనంగ,
... ...
వరచతుర్ద్వార నివాసలింగములు
సరసత నొప్పారు చన్నులనంగ,
దొరగు పుణ్యాంబులందుల దుగ్ధమనఁగ,
వరపరిషత్కోటి వత్సంబులనఁగ
... ...
నందితంబైన శ్రీనగ కామధేను
నందెకాకెవ్వి యిష్టార్థముల్మరియు ॥"

ఈభాగమునే శేషనాథుడు, తన గ్రంథమున,

మ॥ పురుషార్థంబులుపాదముల్, శుభము తత్పుచ్ఛంబుతచ్ఛృంగముల్
గిరిశృంగంబులు, రోమరాజితరువుల్, కేపుల్ దిదృక్షాపరుల్
వరపుణ్యాంబులు దుగ్ధధారలు, చతుర్ద్వారస్థ లింగంబు లు
ద్ధుర వక్షోజము లె నగంబు నుతులొందుఁ గామధేనుక్రియన్ ॥

ఇట్టివే యనేకములు గలవు. కాని యీతఁడు సోమనకుఁ బూర్వు డెంతమాత్రము గాజాలడు.

శ్రీశైలమాహాత్మ్యము, (శ్రీశైలఖండము)(3) కవి పేరు తెలియదు

ఇదియు శేషనారాధ్యుల గ్రంథమును వేరు. ఇందు మొదలు తల లేదు. కృతికర్త పేరులేదు. గ్రంథమందు శ్రీశైలమందలి తీర్థములు, క్షేత్రములు, మాహాత్మ్య మిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఆ యా తీర్థములకు మాహాత్మ్యములకుఁ బోవలసిన దారియు, చేయవలసిన విధులును, తత్ ఫలములు నిందు తెలుపఁబడినవి. ఇందు చెప్పఁబడిన ప్రకారము పోయిన మొదల శ్రీ పర్వతమున కొక్క ప్రదక్షిణ మగునట. ఇందు సంస్కృత

పురాణ శ్లోకములుగూడ చేరియున్నవి. వ్యావహారికభాషలో సంస్కృత శ్లోకములసందర్భములు తెలుపఁబడినవి. ఇది పద్యములలో వ్రాయఁబడినది

గ్రంథప్రారంభము :—

సీ॥ శ్రీరత్నమయమైన సింహాసనంబున
శివుడు గౌరియు సుఖాసీనులగుచు
నున్నచో నంబికా యువతి ప్రాణేశ్వరు
శంకరుఁజూచి హస్తములుమొగిచి
యడిగె దర్శనమాత్ర నపవర్గఫలదమై
చెలగు శ్రీ పర్వత శిఖరమహిమ
చెప్పి యాగిరి ప్రదక్షిణముచేసిన జంతు
తతికి మోక్షము హస్తగతమటంచు,

గీ॥ నానతిచ్చితి రదిసేయు వట్టిక్రమము
తెలుపరే యన్న శంభుడా దేవికనియె
విను ప్రదక్షిణవిధి రెండువిధము లతివ
రామ పద్మ ప్రదక్షిణ నామములచు॥

ఉ॥ రావణు, బ్రహ్మపౌత్రు, రణరంగమునందు వధించి బ్రహ్మహ
త్యా వినివృత్తికై దశరథాత్మజరాముఁడు సేతుబంధ తీ
రావని ధామలింగము బ్రియంబున మున్ను ప్రతిష్ఠచేసి యా
త్రోవను పాపమంతయును దూరకయున్న తదంతరంబునన్ ॥

క॥ ప్రేమ వశిష్ఠాదిముని,
గ్రామణు లెరిగింప శ్రీనగంబునకెత డు
ద్దామముగఁ బ్రదక్షిణవిధి
గామించి యొనర్చి విగత కల్మషుడయ్యెన్ ॥

క॥ రామప్రదక్షిణంబది
భామాదురితముల కెల్ల ప్రాయశ్చిత్తం
బై మెరయుఁ గామితంబుల
ధీమంతుల కొసఁగు కామధేనువుకరణిన్ ॥

అంతము :- శ్రీశైలోత్సాహం త్తకా
విముక్తాస్సర్వపాపే భ్యో
గచ్ఛంతి పరమాంగతిం
శ్రీగిరి కోపాసవోయేతు
వా తేన సముదీరితా ॥

యస్సంస్పృశంతిగాత్రాణి, రుద్రలోకే మహీయతే
దేవదేవ మహాదేవ శూలపాణే వృషధ్వజ
జ్ఞాతా భక్తింమహ్యె దేహి షడంగాం ॥

శ్రీశైలమాహాత్మ్యము (4) (కవి పేరు తెలియదు)

ఇది అసమగ్రము 14 పద్యములు మాత్రమున్నవి. తుది మొదళ్లు లేవు. గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు. శ్రీశైలమాహాత్మ్యమును దెలుపు నీ పద్యము లే గ్రంథములోనివో తెలియదు. శేషనాచార్యుడు రచించిన శ్రీశైలమాహాత్మ్యమున నీ పద్యములు గనుపట్టవు.

ప్రారంభము:—

శా॥ తారుణ్యంబున నవ్మహీసురుఁడొగిన్ ధర్మార్థ కామక్రియా
సారంబుల్ సరిగాఁజరించి తుదమోక్షశ్రీనపేక్షించి సం
సారాంభోనిధి యానపాత్రమగు శ్రీశైలంబుమీఁదం దపం
బారంభింపఁదలంచి నందనులడాయం బిల్చితానిట్లనెన్.

... ...

సీ॥ దేవశ్రీమన్మహాదేవ దేవదేవ
నాగమణిహారకృష్ణవేణ్ణావిహార

సత్కృపాపాంగ శాంభవీసంగతాంగ
పాలితాఖిల జగదీశ- పార్వతీశ.

అంత్యము:—

సీ॥ పాలుపొంగ నెలనెలఁ బూనివెన్నెలఁజల్లు
చిన్నిపూఁదలదాల్చువన్నెకాని,
మెఱవడిఁగమ్మదెమ్మెరలాని మెఱుగెక్క-
పడిగెల తొడవులు తొడుగువాని,
మురియుచుంగులు దీర్చి మువ్వన్నెపులితోలు
గట్టి పుట్టముమొలగట్టువాని
వడకుగుబ్బలిరాచవారి ముద్దులపట్టి
సామేన నిడికొన్నబూమెకాని,

గీ॥ నేచితెల్లని గిబ్బపై నెక్కువానిఁ
బాసఁగు ముమ్మొనకైదువుఁబూనువాని
మించియన్నియుఁ దానైయె మెరయువాని
వేల్పులకునెల్ల పెద్దయె వెలయువాని॥ 14

శ్రీశైలస్థలవివరణము:— 5 (కవి పేరు తెలియదు)

ఇదియసమగ్రముగానున్నది. వ్యావహారిక భాషలో వచనమునరచింపఁబడినది. కర్నూలుమండలమందున్న శ్రీశైలముమాహాత్మ్యమును నక్కడి తీర్థక్షేత్రాదుల వివరణమును వానిమాహాత్మ్యాదులును నిందు తెలుపఁబడినవి. శ్రీశైలపర్వతము చుట్టుగల వివిధ నదులు, చెరువులు, గుంటలు, చెట్లు, దేవాలయములు, ఋషులు మొదలైన విందువర్ణింపఁబడినవి. ఈగ్రంథమునకు చివరమొదలులేదు, కానగ్రంథకర్తపేరు తెలియదు.

ప్రారంభము:— శ్రీపర్వతమహిమనాకు సవిస్తారంగా కృపచేసి కృతార్థురాలినిజేసి రక్షింపుమా......... పార్వతికి శివుడు చెప్పఁదొడంగెను. శ్రీమల్లికార్జున దేవరకు దక్షిణదిక్కున రెండు పర్వ్వల...........ర్థన

చేసేది మంత్రం హ్రాం, హ్రూం, హ్రీం, భగవతేనమః అని 25000 జపం చేయగాను ఆ భగవతివచ్చి అవి అన్ని చూరయిచ్చును. అవి బయలు వెళ్లేటందుకు శలవు ఇచ్చును.

అంత్యము:— మరిన్ని ఆ చెరువు వెనుక ఒక చెలిమెకలదు. అందులోను విద్రుమ లతలు గలవు. అదికార్తిక పౌర్ణమినాడు...... ఆచెరువు నిండా అలుముకొనిపారును.

II పర్వతమంత్రిలింగన—రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహమును ద్విపదలో రచించిన పర్వత మంత్రి లింగన కవియే రుద్రాక్షమాహాత్మ్యమును గూడ రచించెను. ఇది గూడ ద్విపదలోనే రచింపఁబడెను.

ప్రారంభము:— శ్రీవిశ్వనాథుండు శ్రితశంకరుండు
దేవాది దేవుండు దేవపుంగవుఁడు
పద్మాక్షువరదుండు పద్మార్చితుండు,
... ...
నీయెడఁజూచిన నల్లరుద్రాక్ష
ఫలమహత్త్వంబది ప్రబలమైయుండు
ప్రాలుమారవియెట్లు భువినుద్భవించె
వదలక ధరియించువారికి ఫలము ॥

అంత్యము:— ఖండేందు ధరశక్తి కామాక్ష్యంతరంగ
శివకృపాంచితగాత్ర, శ్రీవత్సగోత్ర,
ప్రవిమల నిగమోక్త భవ్యచారిత్ర
... ...
లీల పర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
విరచితముగ సర్వవేదోక్తమగుచు
శ్రీరమ్యమై, సర్వసేవ్యమైయొప్పు.

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహాణ
మందులో నొప్పు రుద్రాక్షమాహాత్మ్య
మందమైయొప్పును నఖిలలోకముల
ధరణిని నాచంద్రతారార్కముగను॥

III అమలాపురపు సన్యాసికవి—రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యము-2

ఇది మూఁడాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. కవి కుమ్మరకులము వాఁడు. విశాఖపట్టణమండలి సాలూరు పుర సమీపమున వేగవతీ నదీతీరమున వెలసిన పంచముఖేశ్వరస్వామికి నీగ్రంథమును సమర్పించెను. ఈతడు కట్టమూరి కామేశ్వరార్యుని శిష్యుఁడు కవి తండ్రిపేరు కాసన ఈ గ్రంథము సమగ్రముగాగలదు.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమత్పంచముఖేశ్వర చరణారవింద నిష్యందన్మరందధారాభినంది తేందిందిరాయ మాణమానసవైభవ, కాశయాఖ్య తనూభవ, శ్రీమదమలాపురాన్వయపయః పయోధిరాకాసుధాకర, సమస్తగుణాకర, సకలసుకవిజనవిధేయ, సన్యాసినామధేయ విరచింతమైన రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యం బను శైవకథయందు తృతీయాశ్వాసము.

ఈతని రచనను బట్టి యీ కవి వంశవృక్ష మీట్లున్నది.

అమలాపురపు మల్లికార్జునుడు (భార్య—అంకమ్మ)
|
నారాయణమూర్తి (భార్య—లక్ష్మి)
|
మల్లన (భార్య—సుభద్ర) — కాశన (భార్య—గంగమాంబిక)
|
చిన్నయ — సోముడు — సన్యాసి (భార్య—కన్నమ్మ)

ఈకవి ప్రమథమాలికయను, శివశతకమను నన్యగ్రంథములనుగూడ రచించెను.

గ్రంథప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీమద్భూధర వల్లభప్రియ సుతాచేతోభిరామున్గుణో
ద్దామున్ సోము జటాభరార్పిత సుధాధాముఖ్ బృహన్నాము, ని
ష్కాముఖ్ నిస్తులపాద భక్తపటలీకల్పద్రుమారామ్ము, సు
త్రామారాతి విరాముఁ గోటిఖరరుద్దాముఖ్ బ్రశంసించెదఖ్॥

క॥ కళ్యాణ గుణోద్దాముఖ్
కళ్యాణాన్వయలలాముఁ గళ్యాణ శుభ్ర
త్తులోజ్జ్వల ధీరుఖ్, సా
కల్యతఁ ద్రిపురారిదేశికప్రభునెంతుఖ్॥

క॥ శ్రీకట్టమూరి కుల ర
త్నాకరరాకాశశాంకు, నభినవపుణ్యా
శ్లోకుఖ్ విద్వద్భాగ్యప్రదు
శ్రీకామేశ్వర గురుఖ్ భజించెదనిష్టఖ్॥

క॥ చారుకులాలకులాలం
కారుఖ్ గౌరీశ్వరాంఘ్రికమల మిళిందా
కారుఖ్ నిరహంకారును
దారుఖ్ మజ్జనకుఁగాశనాఖ్య నుతింతుఖ్॥

కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు తెలుపుకొనెను.

సీ॥ పొన్నమండ కులాబ్ధిపూర్ణేందుఁడగు గర
వయ్యకు నంకమ యనుసతికిని,
దనుజన్ములిర్వురు జనియించి రుర్విలో
పల వినాయక వీరభద్రు లనఁగ
గ్గంగాధరయ్య శ్రీకరశరభయ్యయు
నాదయాశరులలో నగ్రజుండు

గంగాధరయ్య నన్నుంగనె మహాదమ
లాపురీవంశ ప్రదీపసద్గు

సీ॥ ణాఢ్యు సన్యాసి సుకవి రుద్రాక్షఫలమ
హాత్మ్యమింపుగపద్యకావ్యము వచింపు
మనియనుజ్ఞ యొసంగఁదదాజ్ఞఁబూని
చెప్పఁదొడఁగితినేముక్తి సిద్ధికొరకు ॥

క॥ భూలోకనాకమనదగు
సాలూరు పురోపకంఠ సద్వేగవతీ
కూలోద్యానవనాంతర
ఖేలనరతుఁబంచముఖుని గిరిధర సఖునిన్

అంత్యము:—

మాలిని॥ అమృతకరకిరీటా యార్యదీనారకూటా
సమధిక వృషఘోటా స్వర్ణదీసిక్తజూటా
కమలభవకరోటా గాఢదీవ్యల్లలాటా
సమరజిత నిశాటా జాంబవత్కాలకూటా ॥

కులాలకులజుఁడై నను నీతనికవిత్వ ముత్తమ లక్షణములతో నొప్పి, చక్కని ధారాశుద్ధికలదై యున్నది. ఈతడు చక్కని వేదాంతజ్ఞానమును, పాండిత్యముగూడ సంపాదించి, పలువురు శిష్యులకు బోధించుచునుండెను.

IV పోచిరాజు వీరయకవి (యను) కొలకలూరి వీరన.

విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యము

ఈ గ్రంథ మసమగ్రమైనది. బ్రహ్మోత్తర ఖండమునఁ గల విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యముల నీ కవి ద్విపదరూపమున నాంధ్రీకరించినట్లు తానే యీ గ్రంథమున నిట్లు తెలుపుకొనెను.

"కడంగి బ్రహ్మోత్తర ఖండ మధ్యమున
నలరు విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్య
ములు రెండు ద్విపదగాఁ బూని రచింప
యోజించితిని సజ్జనోపకారముగ
రాజిల్లు తత్కథారంభ మెట్లనిన

వీరనకవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును బెజవాడలో నద్భుత మహిమలు చూపిన శ్రీపతి పండితారాధ్యుల కంకిత మిచ్చెను.

గ్రంథప్రారంభము:—

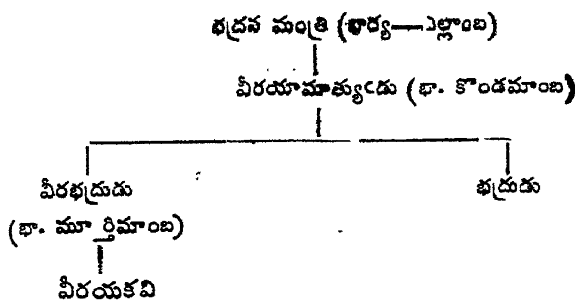
శ్రీగురునాథు, సచ్చింతా సనాథు,
యోగమార్గవిచారు, నుజ్జ్వలాచారు,
సాగర గంభీరు, జపతపోభీరు,
రాగదోషవిరాగు, ప్రణవానురాగు,
భవకానన కృశాను, భావితేశాను,
భువనప్రసిద్ధు, విస్ఫుటమంత్రసిద్ధు,
కౌశికగోత్ర నంకలితు, నిస్తులితు,
దేశికోత్తమపూజ్యు, దృఢగుణప్రాజ్యు,
నాగలింగారాధ్యునకుఁ బుత్రుఁడైన
ధీగరిష్ఠుని, మహాదేవునిపౌత్రు
శంభులింగ సుపుత్రు సశివాక్షగాత్రు
శంభులింగార్చనాసక్తు నసక్తు
భసితనిస్తంద్రు శ్రీపతి పండితేంద్రు
నసమప్రభావు, మహాదేవుఁదలచి,

... ...

శ్రీశుభ్రసంకాశు శ్రీభవానీశు
నీశునీవని యోగ స్థైర్య ప్రభావు

రూపు భావించి యారూఢిఁ గేల్మోగిచి,
... ...
శాండిల్యతాపసేశ్వరగోత్ర భవుఁడు
పండితపౌత్రుఁ డాప స్తంభసూత్రుఁ
డాచరిత త్రినేత్రాచార విదుఁడు
పోచిరాజాన్వయాంభోధి చంద్రముండు
ఈవనిపురవాసుఁ డిష్టదై వముగ
శ్రీవీరభద్రుని సేవించు ఘనుఁడు॥"

తాను చేసికొనిన వంశవర్ణనమునుబట్టి యీ కవివంశవృక్ష మిట్లున్నది.

కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు తెలుపుకొనెను.

"ఉదిత శివోపాసకుండ
వీరకవీంద్రుండ, విశ్రుతాత్మకుఁడ
సార శైవాచార సంగ్రహపరుఁడ
నగుచు శివానుగ్రహ ప్రమోదమున
జగదీశ్వర కథాప్రసంగో క్తిఁదగిలి.—

భళ్ళాణ చరిత్రాదులను రచించిన కొలకలూరి వీరనకవియే యీ పోచరాజ వీరనకవి. పోచరాజు వీరి కులపురుషుఁడు కానోపు. కొలకలూరనునది యీతని నివాసగ్రామమై యుండెడి. తన్మూలమున నీతని వంశనామ

ముగగూడ నేర్పడియుండును. ఈ కవినిగూర్చి విశేషముగ భళ్ళాణచరిత్ర సందర్భమునఁ దెలుపఁబడినది.

కవి విషయము :—

"ఆని యివ్విభూతి మాహాత్మ్యమిబ్భంగి
ననుదిన శివ సపర్యా సక్తుపేర,
నభియుక్త వీరశైవాచారుపేర,
శుభకరోద్యద్గుణ శోభితుపేర.
విజయవాటీపుర విభు కృపాలబ్ధ
నిజమహత్వోదార్య నిర్ణయుపేర,
పటుశమీశాఖా నిబద్ధ వస్త్రాంత
ఘటిత వైశ్వానరకల్పునుపేర
పంచాక్షరీమంత్ర భావనుపేర,
సంచిత భవ సమాచార మత్తద్వి
పాంకుశ భావు మహాదేవుపేర
నంకితంబుగ ప్రథమాశ్వాసమయ్యె" ॥

గ్రంథాంత మిట్లున్నది

"వచ్చిన యమ్మునీశ్వరు గురుఁగాఁ జూచి
యచ్చటివారితో నతిభక్తి మ్రొక్కి
యుచితాసనంబున నునిచి భూనాథుఁ
డుచితోపచారంబు లొనరించి పలికె
మునినాథ త్రైలోక్యమున మీరొకింత
గనిన యద్భుతమేమి గలదదిమాకుఁ
దెలుపుడు మీవాక్యమది"........

ఇట్లసంపూర్తిగానున్నదీ గ్రంథము. ఈకవిది యావనిగ్రామమని కొందరు భావించుచున్నారు. కొలకలూరున కీవనియని నామాంతరము

గలదేమో. ఈకవియు, ధర్మగుప్తాభ్యుదయ, భద్రాయుశ్చరిత్రల కర్త యగు కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడును, ఈవని వీరభద్రకవియుగూడ శ్రీపతి పండితవంశ్యులని తెల్పికొనినారు.

V రెంటాల వీరనారాధ్యుఁడు, పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము

రెంటాల వీరనారాధ్యకవి పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యమును రచించి కందుకూరి వీరేశలింగమున కంకితమొనర్చెను. కృతిపతి వంశవర్ణన మిం దధికముగా గలదు. ఈకవి పాలనారాధ్యుని పుత్రుఁడు. పట్టస వీర భద్రేశ్వరుని భక్తుఁడు. ఈగ్రంథము పంచాక్షరీమంత్ర మాహాత్మ్యము నెఱిఁగించు కథాంశ మైదాశ్వాసములలోగలదు. ఇందు మొదటి యిరువది నాలుగుపత్రములు పోయినవి. తర్వాతగూడ కృతిపతి వంశవర్ణనము తుది పట్టును, కథారంభము పట్టును వ్రాయక విడువఁబడినవి. గ్రంథభాగము కడవరకు గలదు. పొత్తము శిథిలమగుటచే కవినిగూర్చి యింతకంటె విశేష మెరుగరాదు.

అంత్యగద్య యిట్లున్నది — "ఇది శ్రీమత్పట్టసాచల వీరేశ్వర కృపాకటాక్ష వీక్షణ సమాసాదిత సరసకవితా ధౌరేయ, సజ్జన విధేయ, రెంటాల కులపవిత్ర, పాలనారాధ్యపుత్ర, నిరంతరకృత పరమేశ్వరసపర్య, వీరనార్య ప్రణీతంబైన పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యంబను మహాప్రబంధము నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.

ప్రారంభము: —

క॥ భ్రమరాంబికా వధూమణి
రమణీయ గుణంబు లాత్మ రంజిలజేయుః
విమలమత(తి) మల్లికార్జున (ను)
దమి..........................

శా॥ మావంశంబు పవిత్రమయ్యెను జగన్మాన్యస్ఫూర్తియా
శ్రీవర్ధిల్ల సపత్ని నీ కనుటచే జెల్వొందె నిద్ధాత్రిపై
దేవి యక్కమ నీవు వచ్చుటకు నుద్దీపించె మద్భాగ్యముల్ ॥

వ॥ అని సన్నుతించి యేతచ్ఛుభకార్యంబున కంగీకరించి యాదంప తులా పురంధ్రీరత్నంబునకు బహుమానపూర్వకంబుగ ననేక దివ్యాంబరా భరణంబు లొసంగి వీడ్కొలిపిన, నమ్మహాసాధ్వియును నిజపురంబు ప్రవేశించె. తదనంతరంబ వీరేశలింగంబు సకలవైభవ సమేతంబుగా వివాహమహోత్సవంబునకుఁ దరలివచ్చినఁ బరమానందభరితుఁడై నర సింహ సచివేంద్రుడు నమ్మంత్రికులగ్రామణికిఁ దన దుహితృమణి యగు బుచ్చమారమణిం బెండ్లి చేసిన...

అంత్యము:—

క॥ సారతరధీర జనక
ల్హార సుధాధామ, షట్స్థల జ్ఞానకళా
పారీణ వీరశైవా
చార మహానిపుణశీల, శౌర్యవిశాలా ॥

కృతిపతికాలము చెన్నబసవపురాణ సందర్భమున నిర్ణయింపఁబడినది.

VI అక్కనార్యుఁడు, శివరాత్రీమాహాత్మ్యము:—

అక్కనార్యుఁడు విశ్వకర్మకులజుఁడు. ఇతఁడు తన శివరాత్రీ మాహాత్మ్యమును శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఈతని తండ్రి మృత్యుంజయుఁడు; తల్లిపేరు అక్కమాంబ. ఈతని తమ్ముడు రాముడు. శివరాత్రీమాహాత్మ్యమునం దైదాశ్వాసములు గలవు అందలి

అంత్యగద్య :—

"శ్రీమత్పరబ్రహ్మప్రతిభ నిశ్శంక నిరంతుశశ్లిష్ట ఋష్ట ప్రాణ భావైక ప్రసాదనిష్ఠాగరిష్ఠ లబ్ధ కవితావిశేష విశ్వజ్ఞగోత్ర పవిత్ర,

మృత్యుంజయబ్రహ్మ సత్పుత్ర, అక్కనార్య ప్రణీతంబైన శివరాత్రి మాహాత్మ్యంబను పురాణ కథయందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము"

ఈ కవి పునర్జన్మమును బాపుకొనుటకై ఈ గ్రంథమును రచించెనట.

ఉ॥ లాలిత మోక్షదీక్ష శివరాత్రి మహత్త్వముఁ జెప్పఁబూని శ్రీ
శైలపు మల్లికార్జున విశాల యశస్వివిశేష వైభవో
ద్వేలిత శ్రీమహామహిమ దీప్యము విశ్రుతమొప్ప నాదిగన్
వైళమె చెప్పఁగావలయు వచ్చు పునర్జననంబు గప్పఁగన్. ॥

ఈకావ్యమునతృతీయాశ్వాసమునందు సుకుమారచరిత్రమువర్ణింపఁబడెను.

సీ.గీ॥ కాముకుండయ్యు ప్రాయపు కళలఁబొదలి
చేష్టలొక గొన్ని బన్నంగ చెలువలెల్ల
నరిగి దముదామె బొందంగ నఖిలమెంచు
బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్య శూద్రాంగనలును ॥

వ॥ ఇవ్విధంబున సకల సుకుమార కామినీజన విమోహ నిరతరతి ప్రచారుండునై సుకుమారుండు, మఱియు,

క॥ పంచమ మహిళలు మొదలుగ
గొంచించక మోహమెనయ గోరికె దనపై
మించగ పైఁబడ రతులను
వంచించక దేల్చు హీనవర్ణంబనకన్ ॥

సీ॥ సంధ్యవార్చెడి హస్త సంజ్ఞలు చాలించి
చెలువల చేసన్న చేయనేర్చె;
మాన్పి "ఓం భూర్భువస్స్వరోం" యను మాని
పొలతుల పంచల పొందనేర్చె;
అరుణోదయంబున నర్ఘ్యమిచ్చుట మాల్చి
మొదురు పడతుల రాత్రేయనేర్చె

గాయత్రి జపియించగాదని స్త్రీరవశ్య
కరవిద్య పారంబు సరణి నేర్చె;

గీ॥ గౌరి శివపాద తీర్థంబు గ్రోలు టుడిగి
యంగనాధరామృత పాన మానసేర్చె;
నాది యష్టాంగయోగము లడవిఁగడపి
సతుల చౌసీతి బంధముల్ సలుపనేర్చె॥

చ॥ నగరమునందునుండు నెలనాగలు మోహపరిభ్రమావళిన్
దగిలి, పతివ్రతాచరణ ధర్మముదప్పియు, దమ్మునేలికా
మగలను బొందు భోగములుమాని, మునింగి యనంగుఁజూచెడిన్
వగసుకుమారునిన్ మరఁగివచ్చి, రమించఁగఁగాంచుభర్తలన్॥

చ॥ దమదమ భార్యలందమరుదండనఁజేయఁగ నోడి తత్పురం
బమరవసించుసజ్జనులునార్తమనంబుల భూమిపాలకున్
దమకముతోడగాంచియు నుదగ్రతఁబల్కిరి, నీవునేలెడి.
క్రమమగు రాజధానిలో నఘంబు ఘనంబుగమించె వింటిరా॥

క॥ ఎఱిఁగింపరాదు నీకును
నెఱిఁగింపక నూరకున్న నెఱుఁగవు, రాజ్యం
బిరమడగరింత జడతను
నెఱిఁగింపఁగ వలసెబురికినేలికవటన్॥

వ॥ అదియెట్లులంటేనియు గట్టలుకఁ జట్టాడుచు నెట్టకేలకు గుట్టు విడిచిపట్టులేక నిట్లనిరి.

చ॥ మదమున పోతరించి భవమంత్రితనూభవు మన్మథాకృతిన్
బొదలుచుబ్రోలిలోపలను బొంగుచు జారవినోదవిద్యచే
వదలక మాయశంబు లభిమానము, ధర్మము, రాణివాసమున్
జెదరఁగఁజేసెనెంతకని చెప్పను నెమ్మదిసిగ్గుబుట్టెడున్॥

ఈకావ్యమున మనుచరిత్రాది గ్రంథములందలి యనుకరణములు గలవు.

VII తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి—సోమవార వ్రతమాహాత్మ్యము—1

బసవవిజయమును రచించిన తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యమునుగూడ రచించెను. ఇదియేకాదశాశ్వాసములలో సంపూర్ణముగాఁ గలదు మాధ్వుల కేకాదశీవ్రతమెట్లుముఖ్యమైనదో శైవులకు సోమవారవ్రతమంత ప్రధానమైనది. ఈకవినిఁగూర్చి తద్రచిత బసవవిజయమందు తెలుపఁబడినది. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యమున నంత్యగద్య యిట్లున్నది.

“ ఇది శ్రీపార్వతీసారంగేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధసకలపండిత సుకవిజనసమ్మత, వీరమాహేశ్వరాచార, షట్స్థలజ్ఞానవర్య, త్రిపురాంతక వరపుత్ర, నాగభూషణనామధేయప్రణీతంబైనసోమవారమాహాత్మ్యంబను మహాప్రబంధంబునందు........కథావృత్తాంతంబులు పద్యకావ్యంబు సర్వంబును నేకాదశాశ్వాసమయ్యె॥

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీపరమేశుపాదములు చిత్తములోనదలంచి.........
పాపవిదూరకావ్యాయుని, భక్తజనాశ్రయు, భర్గు, నీశ్వరుఁ
భూపతిసార్వభౌము, సురపూజితు, బాలశశాంకశేఖరుఁ
శ్రీపతిసేవితుఁ విమలచిత్తయశోనిధి, ఫాలనేత్రునిఁ ॥

... ...

సీ॥ ఆంధ్రదేశంబునందున నమరియున్న
ప్రాభవంబైన గుడివాడ పట్టణమున
ప్రకటితంబైన తుమ్మలపల్లి వంశ
సంభవుండను నాగభూషణుఁడనేను ॥

ఈ గుడివాడ పట్టణము కృష్ణాజిల్లాలోనున్నది.

VIII శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి—సోమవారమాహాత్మ్యము—2

ఇది ద్విపదలో వ్రాయఁబడి సమగ్రముగానున్నది. పెక్కుచోట్ల ద్విపద, మంజరీవికారమనదగు గేయరచనముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వ్రాతగూడ గానఫణితినిబట్టి చరణాంతములందు దీర్ఘస్వరములు వ్రాయఁబడినవి. అన్ని సోమవారముల కంటె మాఘ సోమవారము లధిక మహాత్త్వముగలవని యిందునిర్దేశింపఁబడెను.

ప్రారంభము:—

శ్రీసోమనాథుని శ్రీసదాశివుని
శ్రీమహాదేవుని శ్రీధరప్రియుని

... ...

పంచాక్షరమంత్రఫలమిచ్చు శివ్వాని
పదివేలభంగులఁ బ్రస్తుతిఁజేసి,
అని సూతముని ఋషులకంతయునేను
తేటతెల్లంబుగా తెలిపెద వినూమఁ,
ఘన సోమవారంబు ఘనతవర్ణింతు
వేదశాస్త్రంబులందు వెలసిన వ్రతము
ఆదిసంస్కృతమాట యంతయునేను
తెలియంగ లెస్సగాఁదెలుఁగు చేసెదాను
ఫాలాక్షుభక్తులు పాటించివినూడి
కర్ణామృతంబైన కథలు చెప్పెదాను
ఆకథాసూత్రంబు నదియెట్టి దనిన.

... ...

అంత్యము.—

తల్లియుఁదండ్రియు నయలన్నయపుడు
శివునిసాలోక్యంబుఁజెరెతాన్నదీ

అనినంది నాథుండు నావశిష్ఠునకు
వినిపించె నయులన్నవృత్తాంతమంత
ఘనసోమవారంబు కథవిన్నవారు
ధరణిఁగృతార్థులై ధరయేలు మఱియు

*　　　*　　　*　　　*

అని సూతమహామునియార్యులకెల్ల
వినిపించె సోమవారవిఖ్యాతచరిత
మఱియు శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి
వెలయంగఁజెప్పెను విఖ్యాతచరిత
ధరణిలో నాచంద్రతారార్కముఁగను ॥

IX సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము:— 3 (గ్రంథకర్తపేరుతెలియదు)

ఇది కూడ ద్విపదలోనే గలదు గాని శ్రీమల్లికార్జునకవి కృతికంటె భిన్నమైనది. ఇది యాద్యంతరహితముగ నుండుటచే దీనికర్త యెవరో తెలియరాదు. ఇందు కార్తిక సోమవారమాహాత్మ్యము ప్రతిపాదింపఁబడిన కథలుగలవు.

ప్రారంభము:—

ద్వి॥ "గంధపుష్పాక్షతల్ కరమొప్పఁబూని
యేకార్తి పంచార్తి యెలమిధూపార్తి,
సవినయంబుగలెస్స యమిచేతఁబూని
పంచమహావాక్యప్రభలుమ్రోయఁగను"

*　　　*　　　*　　　*

అంత్యము:—

ద్వి "వెనుకకుఁబోరోరి వెఱ్ఱిరాకాసి
వెరతునా నీ వాడు వెఱ్ఱిమాటలకు,
తలదుంచెను తలబ్రద్దలౌనె(?)
మటుమాయజోగివై మహిమీద నీవు
బ్రతుకకుండఁగ నిన్ను భస్మంబుగాను
శపియింతుఁజూడరా శివుకృపనాకు ॥ మొ॥

X ఈవనివీరభద్రకవి:— 4 (సీమంతినీకథ) అను సోమవారమాహాత్మ్యము

ఈ కవి శ్రీపతిపండితారాధ్యుని వంశములోనివాఁడని తెల్పుకొని నాడు. శ్రీపతిపండితుడు విజయవాటీపురవిదితసంచారుడు. కృష్ణవేణీతీర కేళీ విహారుడు, ఇంద్రకీలాఖ్యపర్వతముఖ్యనవ్యశృంగాలో కనకిలోలలోకుడు, నాగలింగారాధ్యపౌత్రుడు, శ్రీమహాదేవుని పుణ్యతనూజుడునని కవివర్ణించి నాడు. పోచిరాజువీరకవి గూడ శ్రీపతిపండితుని గురించి పై విధముగనే వర్ణించినాడు. ఈవని పురవాసియైన పోచిరాజు వీరకవియు, ప్రస్తుత కవియైన ఈవనివీరభద్రకవియు బంధుగులేమో విచారింప వలసియున్నది.

వీరభద్రకవి బ్రహ్మోత్తర ఖండములోని సోమవారమాహాత్మ్య కథనే (సీమంతి నీ కథ) యను నామాంతరముతో ద్విపదకావ్యముగ రచించెను. ఈకవి తండ్రిపేరు శంభుసద్గురుడు, తల్లిపేరులింగాంబ.

సప్తమప్రకరణము — ప్రబంధములు

గౌరన :— నవనాథచరిత్రము

ఈ కవి క్రీ. శ. 1440—50 ప్రాంతమున శ్రీనాథుని యంత్య కాలములో జీవించియుండును. ఈతని నవనాథచరిత్ర శివకథలతో నిండి ద్విపదలో వ్రాయఁబడినది. ఈకవిది గౌతమగోత్రము. ఈతడు సింగయమాధవనృపాలుని మంత్రియైన పోతరాజుకు తమ్ముడైన అయ్యలు మంత్రి కొడుకు. ఈతడు హరిశ్చంద్రచరిత్రమును, నవనాథచరిత్రమును ద్విపదలో రచించెను. నవనాథులనగా (1) శివుడు, (2) మీననాథుడు, (3) చౌరంగి, (సారంగధరుఁడు) (4) గోరక్షనాథుఁడు, (5) మేఘనాథుడు, (6) నాగార్జునుడు, (7) సిద్ధబుద్ధుడు, (8) విరూపాక్షుఁడు, (9) కణికుడు, అను నవసిద్ధులు. పై వారిలో చివరిఆరుగురు దేశాటనము చేసి శిష్యులకు దమవిద్యల ననుగ్రహించిరట

నవనాథచరిత్రమును గౌరనకవి శ్రీగిరి రచించిన పద్యప్రబంధము ననుసరించి ద్విపదగా వ్రాసెనని చెప్పుకొనెను. కాని యాగ్రంధము గూర్చి గానియాకవిని గూర్చిగాని తెలియరాదు. నవనాథచరిత్రముఁ కుహనాబిరుద జైనకోలాహల రాయగురుశిఖామణి; బిజ్జలరాయమానమర్దన, సన్నాహగజపతి సప్తాంగహర, అను బిరుదులుగలిగినట్టి శ్రీశైలమల్లికార్జున స్వామి, సర్వసామ్రాజ్యభారనిర్వాహకుడు, శైవదీక్షాగురుడు, సకల కర్ణాటకమండలాధీశరమావిలసనుడు, సర్వభాషావిశేషకోవిదుడు నగు నట్టిముక్తిశాంతి భిక్షావృత్తిరాయడనే వీరశైవగురువుమీఁది భక్తితో, నతనికినరతాభ్యుదయాభివృద్ధియును, తపోరాజ్యసౌఖ్య ప్రసిద్ధియును, గలుగునట్లు రచించిగ్రంథము శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామి కంకిత మొనర్పఁబడినది. ఇందైదాశ్వాసములుగలవు. దీనిని చెన్నపురి విశ్వకళా పరిషత్తు వారు ప్రకటించిరి. ఈ గౌరనకవి హరిశ్చంద్రచరిత్రమును గూడ ద్విపదలో రచించెను.

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీసర్వమంగళాంచితవామభాగు
భాసురభక్తాను పాలనోద్యోగు
పరమయోగీంద్ర హృత్పద్మపట్చరణు,
నుడుజటా (జూటాగ్రయుతశీతకి) రణు
నిగమాంత సంస్తుత్య నిత్యస్వరూపు
ధగధగిత ప్రభాతతమేరుచాపు

* * * * *

ముక్తి శాంత భిక్షావృత్తిరాయప్రశంస:—

"శ్రీమహనీయ ప్రసిద్ధిపెంపెసఁగు
శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాలింగ
సర్వలోకోత్తమ సామ్రాజ్యభార
నిర్వాహకప్రౌఢి నీతి కోవిదుడు
కుహనాంబరథ జైనకోలాహలుండు
మహితబిజ్జలరాయ మానమర్దనుఁడు
సన్నుతశైవదీక్షాగురుండసమ
సన్నాహగజపతి సప్తాంగహరుఁడు

* * * * *
* * * * *

అవిరళ యోగవిద్యానిధి యపర
శివమూర్తి సంతతాశ్రిత కల్పతరువు
ఘన ముక్తిశాంత భిక్షావృత్తిరాయఁ
డనుపమంబైన మహావైభవంబు

* * * *

కృతికర్త ప్రశంస:—

ఇప్పుడుగల సుకవీంద్రులలోన
సరససాహిత్యలక్షణ వివేకముల
సురుచిర మధురవచోవిలాసములఁ
గులశీలములను సద్గుణకలాపముల
నలవడ్డవాఁడెవ్వఁడని విచారించి
సింగయమాధవక్షితిపాలమంత్రి
పుంగవుఁడై యొప్పు పోతరాజునకు
ననుజాతుఁడగు నయ్యలామాత్యుకూర్మి
తనయుఁడు త్తముఁడు గౌతమగోత్రజుండు
భ్రమరాంబికావర ప్రాప్తవిచిత్ర
విమలసాహిత్య ప్రవీణాధికుండు,
ననఘుచిత్తుఁడు గౌరనాహ్వయఖ్యాతుఁ
దనసముఖమునకుఁ దగఁబిలిపించి

* * * * *

అంకితము:—

సన్నుత నవనాథచరితంబు ద్విపద
కావ్యంబుగాఁజెప్పి కమలజవిష్ణు
సేవ్యమానునకును శ్రీశైలపతికి
శంకరునకు బాలశశిశేఖరునకు
నంకితంబొనరింపుమనుచు

* * * * *

కథాప్రారంభము:—

శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాదేవు
పేరనేనొనరించు ప్రియకథాసూత్ర

నేరీతి ననిన మున్నెల్ల కాలమును
శ్రీకరంబై, సుప్రసిద్ధమై, సర్వ
లోక సంస్తుత్యమై, లోచనానంద
జనకమై, బహుసుఖాస్పదమై, విచిత్ర
వినుత నానామణి విస్ఫురత్కోటి
విమలకుందాది సువికచప్రసూన
సముదయనర పారిజాత సుజాత

* * * * *

గ్రంథాంత్యము:—

ఘన ముక్తి కాంత భిక్షావృత్తిహృదయ
వనజప్రభాత దివాకరుపేర,
నభిమతార్థప్రదాయకుపేర, నిత్య
శుభమూర్తి మల్లికార్జునదేవుపేర,
నారవిశారదశశాంకమై వెలయు
గోరనామాత్యపుంగవ కృతంబగుచు
ననువొందు నీనవనాథచరిత్ర
మనుకావ్యమునఁ బంచమాశ్వాసమయ్యె

మచ్చునకు శైలిని మేఘనాదసిద్ధుని కథనుండి చూపుదును.

“ పొలఁతియుఁడాసును బూతంఁడుఁగూడి
కొలనిలో పలికిడిగ్గుచునుండ తచ్చి
పిలుచ గర్జించుచుఁ బెటపెట మొరసి
పడు మహీసురు తలపైఁబడి నురికి
వడివిప్రకుని (మెడ) వాతనుబట్టి
గడుఖాడి కోరల గుఱిచిన నోగుల

నోడలు నెత్తుటఁదోఁగి యోమహాదేవ
యనుచు నేలకువ్రాలునాత్మేశు నార్త
నినదము న్వినిభీతినెక్కొనఁబాఱు
పణఁతిజంపఁగ వెంటఁబడు వాలుమృగము
కణఁక వీక్షించి దిగ్గన నమ్ముదొడగి
యనువొంద దృఢముష్టినమరించి విల్లు
కొనలుమోవఁగఁదెగఁ గొని దృష్టినిలిపి
మూఁగితానొక మ్రానుమాటుననుండి
తూఁగనేయుటయు నద్భుతముగానిగిడి,

* * * * *

మనుజనాయకుఁడు బ్రాహ్మణునకిట్లనియె,
యేనొక్కనృపుఁడ మహీదేవతిలక
పూనికొలనిజలంబుల౯ నేఁ గ్రోలఁ
గొలనిలో, దిగఁబోయి కూలకుంజమునఁ
బులిఁబోడగని యేయఁబూని యున్నంత
నీవు పుత్రుండును నెలఁతయు నీరు
ద్రావనేతెంచి ముందటఁబరికించి
కనుగొననేరక ఘనతరవ్యాఘ్ర
మున కెదురైతి రాపులియంతఁబోక
వెసనీవధూమణి వెంటఁబట్టుటయు,
మసలకేసితి దాని మహిమీఁదఁగూల,
నీవంటి బహుపుణ్య నిధికిట్టివంటి
చావయ్యెనే యని సంతాపమందు
భూవరుఁజూచి యాభూసురోత్తముఁడు
ఛావులు లేవనఁజనదు చర్చింప

దేవతలకునైన దీనికి నడల
నీవాలు మృగముచే నిట్టిదుర్మరణ
మగుటకు వగచెదనాత్మలోననుచుఁ
దగిలి యేడ్చుచునున్న తనయువీక్షించి
తనయుఁడగ్గరఁబిల్చి తన్ముఖాంబుజము
తనయురంబునఁజేర్చి తా రొక్కన నెత్తి
యన్న నేనడిపెడి యాచారవిధులు
సన్నుతమతిఁ బూనిజరుపుమీవింక
నలయక వేదశాస్త్రవ్యాఖ్యాన నిరతి
సలుపుము, దినమునుసజ్జనగోష్ఠి
బాయక యతిథి సపర్యలెప్పుడును
జేయుము, సుకృత సుతృప్తులఁబొంద
నెల్ల భూతంబుల యెడదయ మీఱ
నుల్లసిల్లుము"

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల కాలమందలి యాంధ్రకవులు పురాణాంత ర్భాగములైన యుపాఖ్యానములను, కథలను ప్రపంచించి ప్రబంధములు రచించినట్లుగ, బసవపురాణాది వీరశైవ పురాణాంతర్గత కథలను గైకొని తర్వాత కవులు కొందఱు మూల కథను విపులీకరించి ప్రబంధములుగ రచించిరి. ఇట్టి కథలలో విశేషముగ రసవంతములైనవి శివలీలలైన గంగా వివాహము, భల్లాణ చరిత్రము, సిరియాళచరిత్రము మొదలైనవి. వీనియందంతటను భక్తియే ప్రధానముగ నుండును. ఈ కథలనే మఱి కొందరు కవులు యక్షగానములుగాఁగూడ రచించిరి. విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమున ప్రబంధముల కెట్టి గౌరవము చెల్లినదో వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమున వీనికి నట్టి గౌరవము గలదు.

II కూచిమంచి తిమ్మనకవి

ఈ కవి యనర్గళమైన కవితాధారకలవాఁడై బహుగ్రంథములను రచించినాఁడు. ఆధునిక కవులలో సలక్షణమైన యిన్ని గ్రంథములను మృదుమధురశైలియందు రచించిన యితరులు లేరు. ఈతఁడు రచించిన యితరశైవకావ్యములు శివలీలావిలాసమును గంగావివాహమును, రాజశేఖర చరిత్రమును భల్లాణ చరిత్రమును. ఇవికాక నీలాసుందరీ పరిణయము నచ్చ తెలుఁగు రామాయణము, రసికజనమనోభిరామము, మొదలైనవి రచించినట్లుగా నీ క్రింది పద్యమున కవియే యిట్లు చెప్పికొనినాఁడు.

సీ॥ ప్రౌఢిమై రుక్మిణీ పరిణయంబును, సింహ
శైల మాహాత్మ్యంబు, నీలపెండ్లి
కథయును, రాజశేఖరవిలాసంబును
నచ్చతెనుంగు రామాయణంబు;
సారంగధర నరేశ్వర చరిత్రంబు స
ర్వాణవ సంగ మాహాత్మ్యము మరి
రసికజనమనోభిరామంబు, లక్షణ
సార సంగ్రహమును సర్పపుర స

గీ॥ మంచిత క్షేత్రకథనంబు, మరియుఁ బెక్కు-
శతక దండక సత్కృతుల్ ప్రతిభఁగూర్చి
యుల్లమలరార పార్వతీ వల్లభునకు
భక్తి నర్పణఁజేసిన భవ్యమతిని."

అని శివలీలావిలాసారంభమునఁ దెల్పుకొనెను. ఈతఁడు రచించిన గ్రంథములలో మొదటిది రుక్మిణీ పరిణయముగను, చివరిది శివలీలావిలాసముగను గనఁబడుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయము తర్వాత భల్లాణచరిత్రమును రచించెను.

ఇతడు A. D. 1690 ప్రాంతమునఁ బుట్టి 1757 ప్రాంతమున మరణించి దాదాపు 70 సం॥ జీవించియుండవచ్చును. ఈ కవి గోదావరి మండలములోని పిఠాపుర సంస్థానములోని కందరాడ గ్రామమునకు కరణమైనట్లు లక్షణసారసంగ్రహ మందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ॥ కౌండిన్యగోత్ర విఖ్యాతుండఁ గూచిమం
చ్యన్వయాంభోధి నీహారకరుఁడ,
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనా
మణియగు లచ్చమాంబకును సుతుఁడ
బహుకావ్యనిర్మాణ బంధురప్రతిభుఁడఁ
గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహా సామ్రాజ్య భారధౌ
రేయుఁడ బుధజనప్రియ చరితుఁడ,

గీ॥ దెందులురిలింగనారాధ్య దేశికేంద్ర
దత్త మాహేశ్వరాచార్య వృత్తిరతుఁడ
కందరాడ ఘనగ్రామ మందిరుండ
తిమ్మకవి చంద్రుడను జగద్వినుతయశుఁడ॥

పై పద్యమునుబట్టి యీ కవి కౌండిన్యగోత్రుడనియు, గంగన తండ్రియని, తల్లి లచ్చమాంబయనియు, దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుడనియు, వీరశైవదీక్షను గ్రహించినవాడనియు, కుక్కుటేశ్వరస్వామి కృపచే కవిత నేర్చినవాడనియు దెలియుచున్నది. "పీఠాపుర మందిరునకు శ్రీ కుక్కుటేశ్వరునకుఁ" సమర్పణంబుగా నని శివలీలావిలాస షష్ఠ్యంత పద్యములలో రచింపఁబడుటచే నీదేవుని దేవాలయము పిఠాపురమందున్నదని తలంపవలయును.

ఈ కవి గ్రంథరచనా ప్రారంభకాలమున పిఠాపురమునకు రావు మాధవరాయ నృపతి రాజుగానుండెను. ఈతఁడే కవిసార్వభౌమ బిరుద మిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని 'సీ॥ నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుడు' అను పద్యమువలన దెలియుచున్నది. పిఠాపుర సంస్థానములో నున్నను నీ కవి యొక గ్రంథమైనను రాజుల కంకితము సేయకుండెను. తన కావ్యమును నరాంకితముచేయుట యందలి విముఖత్వమునుసింహాచలమాహాత్మ్యమందలి "క॥ నృపులకుఁ గావ్యంబు లొసగిన" అను పద్యమున దెలిపియున్నాడు. కాన నితఁడు శివభక్తుఁడై పిఠాపురమందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే తన గ్రంథముల నన్నియు నంకితమిచ్చెను. ఇతఁడు శివభక్తుఁడైనను శివకేశవ భేదమును పాటింపని స్మార్తుఁడే.

ఈతని రచనలో నచ్చుతెలుగు పదములు విశేషముగా నుండును. ఈతని ప్రథమ కృతియగు రుక్మిణీపరిణయ మెక్కువ ప్రౌఢముగ నున్నను, మిగిలినవి పురాణపాకమున నున్నవి. ఈతని కవిత్వమున శబ్దాలంకారములుశ్లేషలు విశేషముగ నున్నను చమత్కారకల్పన లంతగాలేవు. ఈతఁడు గ్రంథరచనమున సుమారు నలుబది సంవత్సరములు గడపెను. ఈ కవికి సంతతిలేదు. ఇతడు కడపటికాలములో నింగ్లీషువారికి ఫ్రాంసువారికిఁ గలిగిన యుద్ధములలో కంపరాడమీఁదుగా సేనలు రాకపోకలు చేయుటచే భయపడి యా యూరు విడిచి చంద్రమపాలెమును నివాసముగాఁ జేసి కొనెను. ఈ కవివంశము వా రిప్పటికి నీ పట్టణముననే కలరు.

(1) **శివలీలావిలాసము:**— కవి దీనిని శాలి శ. 1678 లేక A. D. 1756 సంవత్సరమున 31 దినములలో రచించెనట. ఇది రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. ఇందు శృంగారము ప్రధాన రసము. ప్రథమాశ్వాసమున శివుడు గంగను శిరమం దుంచుకొనుటకును, గంగ విష్ణుపాదమున జనించుటకునుగల కారణములు తెలుపఁబడినవి. తర్వాత గంగ జాలరికన్యయై యామెను శివుడు వివాహమాడుట వర్ణింపఁబడినది.

ఏలూరుపురమున శంఖదేవుడను జాలరిగలడు. ఆతని భార్య చక్రమదేవి. వారలకు గంగతనయ. ఒకనాడు జాలరి సముద్రతీరమున వేటాడఁబోగా నా ప్రాంతమునఁ దపముచేయు గంగాకన్యను గాంచి, యింటికిఁ దెచ్చి తనయఁగా బెంచికొనును. యౌవ్వనవతియైన యామె యొకనా డుద్యానవనమందుండగ శివుడు జంగమవేషమున నామెను గాంచెను. వారు పరస్పర ప్రేమ గలిగి వివాహమాడుదురు.

ద్వితీయాశ్వాసమున గంగను వివాహమాడినందులకై కినిసి పార్వతి, కైలాసమునకుఁ దిరిగివచ్చిన శివుని నిష్ఠురోక్తులాడును. ఈ యాశ్వాసమాదలి పార్వతీపరమేశ్వరుల సంభాషణమును, గంగా గౌరుల సపత్నీ కలహమును బహు రమణీయముగను, చమత్కారముగనున్నవి. ఇట్టి రమణీయ కవిత్వమును కూచిమంచి తిమ్మనార్యుడు తన కావ్యములం దెక్కడను వ్రాయకపోవుటయేకాక, మిగిలిన యాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ గూడ నిట్టి చమత్కార రచనము స్వల్పముగనే యున్నది. తిమ్మనార్యుని కవిత్వము క్రమముగా పరిణతికివచ్చి చివరికావ్యమైన దీనియందు పరిపక్వము నొందినదని చెప్పవచ్చును. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమందు మాత్ర మిట్టి చమత్కారమైన రచన యరుదే. లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఈ క్రింది పద్యములు పార్వతీ పరమేశ్వరుల సంభాషణమందలివి.

క॥ "పర్వేందువదన విను నే
సర్వజ్ఞుడ, నహహా మేలు, సర్వజ్ఞునిపై
నుర్విని జనులెవ్వారు న
ఖర్వమతిం దలగిపోరుకద పరికింపన్॥

గీ॥ నీలకంఠుడనే హరినీలవేణి
నీచెలిమిఁ గోరుకొనివచ్చి నిలిచినాఁడ
నౌర మేల్నీలకంఠుడవై తివేని
కేక లిడుకొంచు వేగంబె గిరికిఁజనుము॥

క॥ క్రీడాకిరాతుడను నే
చేడియ యట్లైన నీవు జింకలు, పులులున్
క్రోడంబులుగల యడవికిఁ
బోడిమితో వేటలాడఁ బోమ్మా నెమ్మిన్॥

సీ॥ అబల నే పశుపతి, నహహా నీవట్లైన
నాలమందకు నంకెలడరఁజనుము;
స్థాణుఁడనేను కంజాక్షిరో, యబ్బబ్బ
మోడు మాటాడుట చూడమెందు;
బురసంహరుడనేను బోలఁతి, నీవట్లైన
మాపీట నుండక మరలిపొమ్మ;
పన్నగధరుఁడను బడతినే, నట్లైనఁ
బడిగెలెత్తుచు నూళ్ళ బడి తిరుగుము;

గీ॥ భూతనాథుఁడనేను బూఁబోడి, యట్టు
లేని, నలప్రేతభూముల కేగుమిపుడె;
కుటిలకుంతల నేను మహానటుడ, నట్టు
లైన ప్రభువులకడ కేగి యాడుమెలమి.॥

క॥ చిగురాకుఁబోడి వినునే
నగవాసుడ, నట్టులౌదవిన్ ఱెక్కలతో
గగనమునకెగసి చెట్లకు
జగతస్థితి నిలువఁబోక చనుమా వేగన్.॥

గీ॥ విను విరూపాక్షుడనునేను, వనజవదన,
అహహా బుధులు విరూపాక్షుఁడైనవానిఁ
జూడరాదని తరుచుగ నాడుచుంద్రు,
తొలగి వేంచేయుమిఁకఁ బెక్కు పలుకులేల.॥

సీ॥ ననుబోడి నామాట నమ్మకుండితివేనిఁ
జెనకిఁ బెబ్బులివాతఁ జెయ్యినిడెద,
గట్టిగాఁబెనుపాము పట్టి యాడించెద
విషమైన మ్రింగెద వెరపులేక,
కొరుగక వడి పెద్దగుడిసొచ్చి నిలిచెద,
నవలీల గోపదం బంటుకొనెద,
నంకిలిలేకుండ నగ్గి ధరించెదఁ
బట్టుగా ద్విజరాజు ముట్టుకొనెద;
గీ॥ మఱియు నేబాసమైన నేమమునఁజేతు,
గాన నికనీ తలఁపులో మాని మాని
నీశిరోమణి నన్ను మన్నింపు మిప్పు
డెలమి తోడుత గదియించి యేలుకొనుము."

ఈశ్వరుడు లోనికివచ్చినతర్వాత పార్వతి యాతని వైవాహికచిహ్నములఁ జూచినపుడు వారి సంభాషణమిది.

క॥ పసుపును, కుంకుమ, గంథము
నసమాంబక నీదుమేన నట్టువదలి యే
బిసరుహముఖి యంటించెనొ
కసరక నాతోడనిపుడు గట్టిగ చెపుమా॥

క॥ విను మానిని జనులందరు
వెనకయ్యను బూజసేయ వెసనాతఁడు నన్
బెనగి కవుంగిట బొదవిన
తనువున నివి యంటుకొనియె దప్పేనాకున్॥

క॥ హాటక గిరినీమెయినీ
గాటుక యంటిన ద దేమికారణ, ముబలా

కాటుక కాదిక లత్తుక
గాటపు గరళ ప్రభావికాసము సుమ్మీ॥

గీ॥ కాలకంధర నీమోవిగంటులేమి
కారణంబునఁ బొదవె, నా గారి వినుము,
మరునితోఁడ నెదిర్చి సంగరమొనర్చు
తరిని గోపించి కీరంబు కఱచెఁజుమ్మి॥

క॥ పన్నగ రాజాంగద నీ
కన్నుల కెరుపేలగలిగె, గౌరీభక్తుల్
నన్నర్ధరాత్రివఱకున్
నన్నున జాగరణమునిచినం బొసఁగె నిటుల్ ॥

2) భల్లాణచరిత్ర (రాజశేఖరవిలాసము) — 1

కవి యీ కావ్యమును కవిత్వరచనారంభకాలములో రచియించి యుండును. అందుచేఁగాఁబోలు కవిత్రయేష్టములుగాని ప్రయోగములు గొన్ని యిందుగలవు. ఇది మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. కవి యీ భల్లాణరాజుకథను బసవపురాణమునుండి గ్రహించెననిమూఁడవ యాశ్వాసమున యినూ్నటమూఁడవ పద్యమున నిట్లు రచించెను.

సీ॥ రమణీయు బసవపురాణోక్తమైన యీ
భల్లాణరాయ భూపాలచరిత
వినిపించు క్రమమును బనిమీర నానేర్చు
విధమున రచియించి విమలభక్తి
దనర మీకొసగితి ”

అని తెలిపి మఱియు,

క॥ నరులకు కృతులిడి తామి
ద్ధరణిం గవివరులు సంపదల బొందుదురౌ

నెఱి నిహపర సుఖములకై
యురుబుద్ధిని నీకు కావ్యమొసగితి నభవా" — ఆ III, 204.

పారమార్థిక చింతగల యిట్టి కవి నీతిబాహ్యమైన యతిశృంగారభూయిష్ఠమైన యీ కథనేల గ్రహించెనో తెలియరాదు.

కథాసారము :— సింధుదేశాధీశుడును, పరమశైవుడు నైన భల్లాణుడనువాడు తన గురువు ననుమతితో నిష్టదానమను నొక వ్రతము జేసి జంగముల కేది యడిగిన దాని నిచ్చుచుండెను. అంత వివిధ దేశములనుండి యనేక జంగములు వచ్చి వారి కోరిక లన్నియు రాజు వద్దనుండి నెరవేర్చుకొనుచుండిరి. ఈవృత్తాంతమును నారదునివలన విని శంకరుడు కైలాసమునుండి బయలుదేరి భల్లాణరాజును పరీక్షించుటకై వచ్చెను. వచ్చిన యీ జంగముని రాజు భక్తితో పూజించిన పిమ్మట నా కపటజంగముడు తనకొక వేశ్యను కోరెను. రాజెంత బ్రతిమాలినను నట్టి కోరికె మానడయ్యెను. రాజ్యమంతయు నిచ్చెదనని చెప్పినను వినడయ్యె. అంత ప్రతిజ్ఞాభంగభీరువగు నా రాజతనికోర్కె నెరవేర్చుటకై వేశ్యకొరకై నా యూరంతయు వెదకి శివమాయచే నెక్కడ నెవరి నప్పుడు గానక తన భార్యను నమ్మించి, వప్పించి యామె నా జంగముని యొద్దకు వేశ్యగాఁబంపును. మాయాజంగము డాతని సత్యసంధత్వమునకు భక్తికి మెచ్చుకొని ప్రత్యక్షమై వా రందరకుఁ గైలాసమిచ్చును.

ఈ కవి పూర్వకవుల రచనల ననుకరించెనని ఈ క్రిందిపద్యములు దెల్పును.

మ॥ అరవిందోదర తుల్య పుణ్యయుత కార్యారంభసంరంభ వి
స్ఫురితాకీర్ణ దృఢాంతరంగ మితరంబుల్ గోరుటల్ నేర్చునే
చిరగీర్వాణ తరంగిణీవిమల వీచీజాల లీలా నిరం
తర సంతోషిత రాజహంస మిరవొందంజేరునే వాఁగులన్॥

పై పద్యము పోతనార్యుని 'మందారమకరంద' యను పద్యభాగమును పాల్కురికి సోమన బసవపురాణమందలి తృతీయాశ్వాసారంభ ద్విపద పంక్తులను బోలియున్నది. మఱియు, ద్వితీయాశ్వాసమందలి 133_142 పద్యములు మనుచరిత్ర, విజయవిలాసాది కావ్యములందలి పద్యముల ననుకరించినట్లు గనబడుచున్నవి.

ఈ క్రిందిపద్యమునుబట్టి యితఁడు చక్కని కల్పనాశక్తిగల కవి యను భావమును గల్గించుచున్నాఁడు.

మ గురుపత్నిన్ వరియించు ద్రోహి తను గన్గోరాదటంచున్ సుధా
కరు రాకల్ మదినెంచి పద్మిని సువక్త్రంబుంగడు న్వంచె న
ట్లరయం బుణ్యవధూమణుల్ ధరణి నత్యంతోగ్రదోషాత్మునిన్
సరవి న్గన్గొన నొల్లకుందురుగదా చర్చింప నెంతేనియున్॥

ఈ కవి చేసిన వృద్ధ వేశ్యావర్ణ మెంతయు స్వభావోక్తితో నొప్పి హాస్య రస భూయిష్ఠముగ నున్నది.

సీ॥ ఇలప్రాతచెప్పు టట్టులఁబోలి వ్రేలాడు
కుచముల రవికచేఁ గుదియబట్టి;

....

గీ॥ అడుసు కన్నులఁ గజ్జలం బఱరదిద్ది
బోసి నోటను తమలంబు పూని యిటుల

విటుల పలుమారు సగఁజేయు వృద్ధవేశ్య॥ — III 71.

ఈతని కవితాశైలికి పైనఁ జూపిన పద్యములు చాలు ననుకొందును.

II వాలేశ్వరుడు — భల్లాణచరిత్ర — 2

వాలేశ్వరకవి పాకనాటినియోగి, గౌతమగోత్రుఁడు, పోలయామా త్యునికిఁ బుత్రుఁడు, పోతరాజు పౌత్రుఁడు, ఇవ్వటూరి రామనారాధ్యుని

కితఁడు శిష్యుఁడు. ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని విన్నకోట సీమ యందలి మల్లవరమైనట్లీ క్రింది పద్యము తెల్పును.

మత్తకోకిల॥ సన్నుతంబగు నట్టివేల్పు ప్రసన్నుఁడై మము బ్రోవఁగా
విన్నకోట విలాతిలో కడువేడ్క మల్లవరంబునన్
పన్నగేశ్వర సుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
వన్నెమీరఁగ నాగలింగమన్ వసించు మహోదయున్ ॥

ఈ కవిత భల్లాణ చరిత్రమును మల్లవరమందలి నాగేశ్వరస్వామి కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథారంభమున విష్ణుని, విఘ్నేశ్వర సరస్వతులనుగూడ స్తుతించెను. ఈ కవి యేకాలమువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. కందుకూరి వీరేశలింగముగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్ర తృతీయ భాగమం దితఁడు క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమువాఁడై యుండునని వ్రాసిరి. భల్లాణచరిత్ర యందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది

అంత్యగద్య :— "ఇది శ్రీమదివ్వటూరి రామనారాధ్య గురుచరణ సరసీరుహ షట్పదాయమాన, సరసకవితాచాతుర్య, విద్యాను సంధాన, పరమ మాహేశ్వరాచార పక్ష, మల్లవరపురాధ్యక్ష, గౌతమ గోత్రపవిత్ర, పోలయామాత్యపుత్ర, పోతరాజపౌత్ర, సంతతానందవిధేయ వాలేశ్వరనామ ప్రణీతంబైన భల్లాణ చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబు నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము."

ఈ కవి తన్నును, తన వంశాదులనుగూర్చి కావ్యమున నిట్లు వర్ణించుకొనెను. గురువునుగూర్చి,

గీ॥ అనఁగ వెలసెనుమిగుల ప్రఖ్యాతిగరిమ
నెంచ నారాధ్యమాత్రుఁడే యివ్వటూరి
రామనారాధ్య మౌళి సర్వజ్ఞమూర్తి
యట్టి సద్గురునాథున కంజలెత్తి ॥

సీ॥ అనఁ, బాడ, జదువఁజెప్పనునేర్చు సర్వజ్ఞ
భోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్ప
భూజంబు మా తండ్రి పోలమంత్రి,
పరమ శాంతుఁడు కృపాపాథోధిమాపిన
తండ్రి విరూపాక్ష దండనాథుఁ
డఖిల విద్యానిధి యర్థార్థితతిఁబ్రోచు
దాత మత్సుతుడు సదాశివుండు

గీ॥ నే వితర్కింప వరకవితావిశేష
వదనుడను బాకనాటివాడ శుద్ధ
శైవుడను, గౌతమసగోత్ర సంభవుండ
నెంచదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుడను ॥

... ...

... ...

క॥ స్వర్గధునీమస్తున కప
వర్గ ఫలప్రదున కధిక వాత్సల్యునకుఁ
భర్గునకు మనస్తోత్రా
నర్గళునకు మల్లవరపు నాగేశుసకుఁ॥

వ॥ నమస్కార పూర్వకంబుగా నే సమర్పింపఁబూనిన భల్లాణ చరిత్రమను మహాప్రబంధంబునందు, విభూతిధారణఫలంబును, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యంబును, గాశీక్షేత్రప్రభావంబును, గంగోత్పత్తియు, తారక బ్రహ్మనామ నిరూపణంబును, రుద్రాక్షమాహాత్మ్యంబును, శివార్చనా ప్రకారంబును, హరనారదసంభాషణంబును, సదాశివుడుగారితో బల్లహు జన్మంబును, వివాహంబును, రాజ్యపరిపాలనంబును నెఱింగించుటయు,

మిండజంగమవేషమున బల్లాణునికడకు నీశ్వరుండేతెంచి, వనితాసంగమం బభిలషించివచ్చితిననుటయును, బుణ్యాంగనాజనమార్గంబును, ధనాభి రామంబును, వీరచోడవు చరిత్రంబును, మహాదేవునకాన్నృపుడు తన సతిందెచ్చియిచ్చుటయు విరచింపఁబడియె.

పై వచనమునుబట్టి కవి భల్లాణచరిత్రయందు వీరశైవమతప్రధానములైన విభూతిధారణఫలాదివిషయములను గూడ నిందుకూర్చినాడు. ఈతని కావ్యమందు కొన్నిచమత్కారకల్పనలుగల ఘట్టములఁ జొనిపినాడు. విభూతిప్రభావ వివరణమున కవియీక్రింది కథఁగల్పించి చమత్కరించినాడు. ఈతని కవితాశైలికూడ రసవంతముగనున్నది.

క॥ ఆరాజధాని యందున
చోరుండొకరుండుగలఁడు, శూరుడు, భయదా
కారుఁడు, జైనకులోద్భవు
డారూఢిగ పరధనాపహారుం డనగా॥

సీ॥ తలపుతాళంబులు తరలించుమూలికల్
వాగ్బంధనక్రియావరణభూతి,
తలముళ్లశిఖనుమెత్తని మైనముఁబంతి
కన్నంబు వాతికిగాలిచీరె,
దేహావంచనమును దివియార్పుపురువులు
కుక్కలకును బొక్కకూటికళ్లు,
గాలి నంజనమును గత్తెరరంపంబు
కన్నంపు గత్తియు గడ్డగోరు
గీ॥ రాకడయు పోకడయు గానరానియట్టు
పాదరక్షలు తేలును బాముసెదుట
మసలకుండంగ జంపేటి మంత్రములును
జోకగావించి యెలమిని చోరుడుండె॥

ఉ॥ కాటుకకొండ చందమున గాఢతమః ప్రబలత్వమొందె నల్
చోటలుసీర్లు గప్పుకొనిసూత్మ్రతగౌరవమిఱ్ఱుపల్ల వేః
పాటునెఱుంగరాక బహుభంగులదోఁచు నమాన జీకటిన్
గ్రేటుచునేగుదెంచె నడురేయిని చోరుఁడు కన్నపెట్టగన్ ॥

గీ॥ ఇట్లుచనుదెంచి పురవీధులెల్లఁదిరిగి
ధనికగేహంబులంద మంతనములరసి
కటికవానిల్లు నాఁటికి గన్నపెట్ట
వాడుమేల్కాంచి యొయ్యనవచ్చిగడను ॥

ఉ॥ కన్నపుఁదాఁతగాంచి తమకంబున చోరుఁడుగేహమంతయున్
సన్నకుఁజన్నమృచ్ఛిలి వెనంజన డగ్గరివాడికై దువం
కన్నులర క్తధారలొగి క్రమ్మరఁగ్రమ్మి ధనంబుగ్రమ్మరన్
చిన్నము పోవకుండ పరిశీలత చేకొని వానినుద్ధతిన్ ॥

వ॥ కొరప్రాణంబులతో ధరణింపొరలంగనుంగొని

గీ॥ రాచదొంగ చంపెతావిండటునితన
ధనముప్రాణమునకుఁ దగదె యంగ
జూడ గూఢచరులుజూచిరాజుకుఁజెప్ప
ననిదలంచివాని నతిరయమున ॥

గీ॥ డాలిగుంటతిరము త్రవ్విచక్కఁగపాతె
చోరుపరధనాపహారి గడగి
యచట భూతిసోకినంతపవిత్రుఁడై
శివపురంబుకరిగె చెలఁగియతఁడు ॥

ఇట్టి రచనయందు దేవతామాహాత్మ్యమాత్రమేకాక, కవితాలక్షణ మైన చమత్కారము గూడ గలుగుటచే, కావ్యసిద్ధియుసేర్పడినది. మరియుధారాశుద్ధిగలిగియుండుటచే వివిధకవులు రచించిన భల్లాణచరిత్ర

ములలోనిది యుత్తమమైన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది గూడ నింక ముద్రింపఁబడలేదు.

III పోచిరాజు వీరనకవి లేక కొలకలూరివీరన

భల్లాణచరిత్రము—(3)

కొలకలూరి వీరన కృష్ణామండలమందలి కొలకలూరుగ్రామనివాసి ఈతఁడు వీరభద్రమంత్రిపుత్రుఁడు, తల్లి మూర్తిమాంబ, ఇతడు పోచిరాజ వంశ్యుఁడు. ఈతడు క్రీ. శ. 1700 సం ప్రాంతమువాఁడుగాఁదగును. ఈతనిది కౌండిన్యగోత్రమని కందుకూరి వీరేశలింగముగారు వ్రాసిరిగాని, భల్లాణ చరిత్రాంత్యగద్యయందు శాండిల్యసగోత్రమని యిట్లువ్రాయఁబడినది.

అంత్యగద్య:—ఇది శ్రీమదగస్త్యేశ్వరవరప్రసాద లబ్ధకవిత్వ ప్రసిద్ధ శాండిల్యసగోత్ర పవిత్ర, వీరభద్రమంత్రిపుత్ర సహజపాండిత్య వీరనామాత్య ప్రణీతంబైన భల్లాణచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు తృతీయాశ్వాసము.

ఈతఁడు వ్యాసకాళిదాసాది సంస్కృతకవులను నన్నయాది తెలుగు కవులనుస్తుతించెను. వీరనకవి తన భల్లాణచరిత్రమును బందరుపురములో నున్న చిత్రకార (ముచ్చి) కులజుఁడైన నాముమొగ్గన్నప్రేరణమున నీశ్వ రాంకితముచేసినాఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1775—1800 ప్రాంతము వాఁడై యుండును. ఈకవి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరముగల మనువంశపురాణమును రచించి బెజవాడలోని మల్లేశ్వరస్వామికంకిత మిచ్చెను. కవి బందరు నిట్లు భల్లాణచరిత్రమున వర్ణించెను.

సీ॥ శ్రీకంఠవైకుంఠ సేవావికుంఠవం
దారుమందిరము బందారుపురము,
నిరతోత్సవైశ్వర్య నికరాభిభూత బృం
దారకపురము బందారుపురము

సంతతాయాత యాచకజన వ్రాతమం
దారభాసురము బందారుపురము
సకల వర్ణాశ్రమాచార సంపత్సమం
దారతి భరము బందారుపురము

గీ॥ శిల్పివర్తక వర్తక చిత్రకార
సూత్రకారాది వివిధ విచిత్రకృత్య
దానధర్మ పరప్రజోత్కర చకోర
కార విందారకరముబృందారపురము॥

ఉ॥ ఆపురినుంద్రు దామకలశాఖ్యులుఁ మాక్తికసంప్రదాయులు
ద్దీపితకీర్తిలోలు, రతిథిప్రియశీలురు, శూలిపాదపూ
జాపర తంత్రమంత్రగుణశాలు, లఘాటవికీలు, లర్థధ
ర్మోపకృతి స్వభావమతి యుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులుౘ॥

కవివంశమును దెల్పుపద్యములివి

సీ॥ శాండిల్యగోత్ర సంజనితుఁడాపస్తంబ
సూత్రపావనుఁడు, భూసురుడునగుచుఁ,
పోచిరాజనుమంత్రి పుంగవుడుదయించె
నాతఁడివనిపురంబాదిగా, ద
శగ్రామములకధిప గ్రామణితనొందె
నతనిపేరఁదదన్వయుజులుపోచి
రాజువారన నొప్పిరోజమైనతని వం
శంబున భద్రాఖ్యసచివుడుదితు
డయ్యెనాఘనుఁడెల్లాంబయందు వీర
నాహ్వయునిగాంచెనతఁడు కొండాంబయందు
వీరభద్రుడు భద్రుడునారసజ్ఞు
లగుకుమారులఁగని యెనుదారమతుల॥

క॥ ఆవీర భద్రమంత్రికి
నావిమలమతి సాధ్వీమూర్తి మాంబికకునునే
నావీరభద్రుఁడుపేరను
మావరు కృపఁబుట్టితిం గుమారాగ్రణినై ॥

గీ॥ ఎవనికిం గ్రోశయుగమున నెఁయు కొలక
లూర వెలసినయట్టియా వీరభద్రుఁ
డాత్మకులదైవమగుగాన నతనిపేర
నలరితినిఁగొల్కలూరి వీరన్న యనఁగ ॥

ఈకవి శ్రీనాథునివలె చిన్నతనమునుండి యనేక కావ్యములు రచించినట్లుగ నీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ॥ పదునాలుగగు నేటమొదల కృష్ణార్జున
సంవాదము ప్రబంధసరణినయ్యె,
పదునెన్మిదగునేటఁ బంచకావ్యములాంధ్ర
పద్యకావ్యములుగాఁ బరిఢవిల్లె,
ఇరువదిరెండవనేట విభూతిమా
హాత్మ్యంబుద్విపద కావ్యముగనొప్పె,
ఇరువదియారగునేట మార్కండేయ
చరితంబు రచితమైసంఘటిల్లె,

గీ॥ ముప్పదగునేటమను వంశముఖ్యనృపపు
రాణము కల్పితంబయి ప్రకటితమయ్యె
ముప్పదారగునేట శ్రీముక్తదేవు
కథ కథితమయ్యె నాచేతకౌశలమున ॥

తే॥ సంస్కృతంబైన శంకరాచార్యనిరచి
తంబు నానందలహరి, సౌందర్యలహరి,
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితములు
శతకములుగాగ మత్ప్రకల్పితములయ్యె॥

కాని పైనతెల్పిన కావ్యములలో ననేక మిప్పుడు గానరావు. ఈతని కవిత్వశైలికీ క్రింది పద్యములు.

సీ॥ కురులు చక్కగదువ్వి శిరమున సిగవేసి
కనకంపుతాయతుల్ గట్టి పొగడ,
పూదండసవరించి భూతిరేఖయమర్చి
కస్తూరితిలకంబు తీర్చి, దిద్ది
వలపులభసితంబు వన్నెగామెయిబూసి
పసిడి యంచులధట్టిపాగజుట్టి,
యురుసజ్జలింగంబునుతి జన్నిదములును
మురువుముద్రలు తియ్యమోవికాట్లు,

గీ॥ వక్కలాకులు, సచ్చిశాల్వల్లెవాటు
చెక్కనునుగోటి జీరలు, చెంపలందు
గందమును కజ్జలపు చుక్కకాలగజ్జె
యందె పెండెరమును దాల్చియంత మఱియు॥

... ...

ఉ॥ వచ్చువిటస్వరూపుఁడగు వాని శివున్ బురవీధిఁజూచి పౌ
రోచ్చయమెల్లనచ్చెరువునొంది, ధరాస్థలి నిట్టివానిమే
మెచ్చుట జూడమీహహాయలు, నీసొగసీవగ, యీవిలాసమీ
గ్రచ్చుతనంబు నీతనువికాసమ్మునెవ్వరికైన గల్గునే॥

ఉ॥ అంకము లేక షోడశకళాన్వితవిగ్రహుఁడయ్యె నేని యే
కాఁకనితోడ నీసురుచిరాంగుని బోల్పఁగనర్హమౌ, నిరా
తంకట నీశనేత్రశిఖిదగ్ధుఁడుఁగాక శరీరియైన యీ
నాంకుని తోడనీవిలసి తాత్మ సమానునిఁజేయ నొప్పగుఁ॥

క॥ భూకల్పతరువునీ సు
శ్లోకుని సౌందర్యమనెడి సుమనోగుచ్ఛం
బాకర్షింపుచునున్నది
లోకములో సతులచిత్తలోల మధుపముల్ ॥

సీ॥ ఈపల్లవునిఁ జూచి యేపల్లవాధరి
యైన పైబడి వెంటనరుగకున్నె,
దృఢచిత్తయైన నారీమణియయ్యెనా
యదియేల యొరువెంటనరుగదలఁచు,
సుందరుండగు పురుషునిఁజూచి యేపువ్వు
బోడిదామోహంబు పొందకుండు,
మనుజమాత్రునికింత మహిమనేటికిఁ గల్గు
కేవల మీతండు దేవుఁడరయ,

గీ॥ వేధయో, మాధవుండో, యుమాధవుండొ
యింద్రుడో, చంద్రుడో, కుసుమేషుఁడొక్కొ
ఈతఁడెవ్వఁడొ యే యందు యెరుగరాదు
సన్నుతశ్రీప్రకాశింపు చున్నవాడు ॥

సీ॥ అబ్జయటందుమా హంసవాహము లేదు,
పరికింప నీతఁడు బ్రహ్మగాడు,
జలజాక్షుఁడందుమా శంఖచక్రములు లే
వరయంగ నీతండు హరియుగాఁడు

పశుపతియందుమూఁఫాలనేత్రములేదు
చింతింప నీతఁడు శివుఁడుగాఁడు,
విబుధేశుఁడందుమూఁవేయిగనులు లేవు
వర్ణింప నీతఁడు వజ్రిగాఁడు,
గీ॥ కమలరిపుఁడందుమూఁకళంకంబులేదు
రూఢిగా నీతఁడమృతకరుండుగాఁడు,
దర్పకుండందుమూఁయిక్షుధనువులేదు,
తలఁపనీతఁడు మీనకేతనుఁడుగాఁడు.

వ॥ అదియుఁగాక మఱియొక విచారంబుగలదు వినుఁడు.

క॥ భల్లాణవిభుని భక్తియు
దెల్లమ సత్యంబునరయ శివుఁడిభ్భంగిన్
తెల్లముగ వచ్చినాఁడని
యుల్లంబుననిపుఁడు దోఁచుచున్నది తనకున్ ॥

వ॥ ఇది తథ్యంబయని యిట్లు పౌరకామినులు పరస్పరంబు బహువిధంబుల భాషింపుచుండ నమ్మాయావిటుండైన మహానటుండు మహావిభుకొల్వు మొగసాలరయంబునఁ బ్రవేశించి నిలిచిన—— ఆ II

IV బసవప్ప :—భల్లాణచరిత్రము—(4)

ఈ గ్రంథప్రతి కాకినాఁడ యందలి యాంధ్రపరిషత్ పుస్తకభాండాగారమందు మాత్రమే గలదు. మరియొకప్రతి యున్నట్లు గానరాదు. ఇది ద్విపదలో రచింపఁబడినది.

V నింబాద్రిదాసు:—భల్లాణచరితము—(5)

ఇది కూడ ద్విపదలోనే వ్రాయఁబడినది. వ్రాతప్రతి కాకినాడ యందలి యాంధ్రపరిషత్ పుస్తకశాలయందు మాత్రమేగలదు. ఇతరత్రాదీనిప్రతిగానరాదు.

VI చిత్తారు గంగాధరుఁడు, భల్లాణచరిత్రము —(6)

గంగాధరునకు పెనువెళ్ళ, చిత్తారుపదము లుప పదములుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇందులో నొకటి గ్రామనామమును నింకొకటి యింటిపేరు నై యుండును. ఇతడు జాలరి కులజుడు. ఈతడు భల్లాణ చరిత్రము, సిరియాళ చరిత్రము, గంగా వివాహమును ద్విపదలలో రచించెను. కాని యితని రచన చాల పేలవముగను నీరసముగ నున్నది. కవిత్వ మర్మము గాని చందో వ్యాకరణ విశేషములుగాని యీతనికిఁ దెలియనట్లు తోచును. పాండిత్యము, కవితాశక్తి లేని ఛందోబద్ధ రచన యీతని కావ్యములందు గనఁబడు. ఈతని రచననుగూర్చి సి. వి. బ్రౌనుదొరగారు భల్లాణచరిత్ర వ్రాతప్రతియం దిట్లు వ్రాసినారు. "ఈ కావ్యము జబ్బుగానున్నది. యతులు, ప్రాసలనుగురించి సూత్రములు తెలియని వది చెప్పినది పనికిరాదు."

ఈ కవి తల్లితండ్రులు మల్లమాంబికావీరయ్యలు. భల్లాణచరిత్ర మును శ్రీ రాజవీటియందలి వీరభద్రస్వామి కంకితమిచ్చెను. ఈతడు 17-వ శతాబ్దమువాడుగా గనుపించుచున్నాడు.

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీగురు లింగసంచిత నిర్మలాంగ
భోగీంద్ర కేయూర పుణ్యసంచార
పరమకృపాలోల భక్తవిలోల
కరిరాజమదభంగ కామ భస్మాంగ,
... ...
కరమర్థి బసవన్న గనుగొని మ్రొక్కి
... ...
హర్షించి వీరేశు కర్పించుకొఁటకు

పురణింపభల్లాణ భూవరు చరిత
తెనుగున ద్విపదగా తెల్లమి పరతు
... ...
మరునిభ వీరయ్య మల్లమాంబికకు
వరపుత్రుఁడగువాఁడు వంశవర్ధనుఁడు
ఘనమైన చిత్తారు గంగాధరుండ "
... ...

అంత్యము:—

భల్లాణరాయ భూపాలుని చరిత
... ...
విరివైన శ్రీ రాజవీటి నివాసు
పరమాత్మ శ్రీ వీరభద్రుని పేర,
కరమర్థి నిర్మించె గంగాధరయ్య
విరచితంబైనట్టి విఖ్యాతమైన
యీ పుణ్యచరిత్ర మెవ్వారు విన్న
కైలాసపురిని నివాసులై యుంద్రు "

కాని యీ గ్రంథ మతి రమణీయముగ మద్రాసులో గంటి సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారిచే చాలాకాలముక్రిందటనే ముద్రితమైనది. రచనావిధానమును దెలుపుటకై యీ కావ్యమునుండి కొన్ని ఘట్టముల నిచ్చి యాయా భాగములనే కూచిమంచి తిమ్మనకవి తన పద్య భల్లాణ చరిత్రయం దెట్లు వ్రాసెనో స్పష్టపఱతును. మాయా జంగముడు భల్లాణుని వేశ్యనడుగుట,

" జననాథ నామాట చక్కఁగావినుము,
పనికిమాలినదాని, బానిసదాని,
నుర్వీశ తెప్పింప నొల్లనుసుమ్మి,

గర్వాంధురాలైన కాంతనేనొల్ల
మిక్కిలి పొడవైన, మిగులఁగుర్రైనఁ
బెక్కుమాటలదైన, బోదగొట్టైన
ఇచ్చయెరుగనిదైన, నెడ్డదియైన,
మెచ్చనేరనిదైన, మెల్లచూపైన
నిడుదపండ్లదియైన, నిద్రపోతైనఁ
బడుచండ్లదైన, దూబరదిండియైన
పద పుడిగినదైన, బడుగుదియైన,
గొడవపోతైన, నింకుడు చండ్లదైన,
చెండిపోతైనఁ దుచ్ఛపులాగుదైన,
గండ క్రొవ్వినదైన, గడుసురాలైనఁ
జిట్టుతలైనను చెమటకంపైనఁ
దెట్టనోటిది యైన తిండిపోతైన,
చొల్లు నోటిదియైన, సోమరి యైన
నల్లరూపుది యైన, నాతినేనొల్ల
వినయంబులేనిదై వేడ్కలుమాని,
ధలవంతురాలైన దాసినేనొల్ల,
విటునిచే ధనమంది వేమఱి యొక్క
విటుకిఁ జేసాచువేశ్య నేనొల్ల,
కలహించి విటునకుఁ గౌగిలీయకయు,
మలకలుపెట్టెడు మగువనేనొల్ల,
చెక్కిటఁ జెయిసేర్చి చిన్నపోవుచును
మొక్కలంబై యుండు ముదితనేనొల్ల;
బసరమ్ములవలెఁ బర్వుపై బవ్వళించి

బుసకొట్టుచున్నట్టి పాలఁతినే నొల్ల మొ॥ —ఆ. I

... ...

... ...

ఈ భాగమునే కూచిమంచి తిమ్మనార్యుడు తన భల్లాణ చరిత్రమున నెట్లు పద్యములలో రచించెనో తిలకించెదముగాక.

సీ॥ ధనగర్వమునఁ బల్లవునిఁ దృణాకృతిలీల,
గణనసేయని, పెట్ల కత్తెగాక,
కలహించివేడుకకాని నెంతయునెగ్గు
లాడుచునుండు గయ్యాళిగాక,
నెమ్మది యొరునిపై నిల్పి మారుని కేళి
నలరఁదేలింపని తులువగాక,
ప్రేమచేఁ బిలిచిన బేలయట్టులబల్కు,
నొల్లని మాయలం బెల్లిగాక,

గీ॥ యొకనిచే విత్తమంది వేఱొకనితోడఁ,
గలిసి వర్తించు బల్లోసకారిగాక,
పూని యేప్రొద్దు నిదురపోతుగాక,
మదటయునుగాక, పరికింప మలినగాక. ॥

గీ॥ విటునితోఁ గూడి యున్నట్టి వెలఁదిగాక,
బానిసెయు. రోగియునుగాక, పాపిగాక,
బేలయునుగాక తగమగనాలుగాగ,
యున్న వాల్గంటిదెప్పింపు ముర్వినాథ ॥

క॥ విను చిత్తిని, శంఖిని, హ
స్తిని, పద్మిని, యనెడు నాల్గుతెఱగుల సతులం
దునఁ బేరెన్నికయగు ప
ద్మిని గావలెఁజుమ్ము మాకు మిహిరకులేశా ॥— ఆ. III 40.42

మఱియొక ఘట్టమును పరామర్శించుదము. భల్లాణరాజు మాయా జంగమునియొద్దకుఁ దన భార్యనే వేశ్యగాఁజేసి పంపునపుడు జను లనుకొను మాటలివి. ఈ క్రిందిది గంగాధరుని ద్విపదరచన.

" ద్వి॥ భూనాయకునిబుద్ధి పూరినిమేసె,
నేనాటి జంగమో యీప్రొద్దువచ్చి,
లంజెనడ్గినఁదాను లంజెలేదనక
కొంజకాతనిభక్తి కొదువకాకుండ,
నిల్లాలి వేశ్యగా నిచ్చుచున్నాడు,
చెల్లునా, యిదియేమి ? చిత్రమన్నారు,
నొక్కఁతయైననేఁ డుర్వీశ్వరుండు
నక్కటా, జంగాని కతఁడేలయిచ్చు,
నిద్దరుగాక నా యిఁరువురియందు,
నొద్దికచాలక యుండగాఁజూచి,
ఇచ్చుచున్నవాఁ డిపు డిటువంటి
కుచ్చితభక్తి యుఁ గొనసాగ గలదె
ఇచ్చిన నిద్దరి నీవలెగాని,
యొచ్చంబుగాదటె యొకతెనీయంగ,
ననుచు నిట్టుల కొంద రాడుచునుండ
మనకేల యీమాట మానుడన్వారు,
నాజంగమయ్యయు నా జనవరుని
దేజీలు గజములు దివ్యాంబరములు
నన్నంబు సొమ్ములు నడుగనొగాక,
యెన్నఁగ వేశ్యదా నెటువల నడిగె,
నీరాజవరుడు దా నీయకొంటెట్లు
వారకామినిలేక వచ్చి యీవేళ

నాలినిడానిచ్చు టదియెంత ఘనత
ఆలతాంగియునేమి నడ్డగింతలును
వేయక పతివెంట వేశ్యయైనడవ
నాయింతి భక్తియెంతని యాడువారు
... ...
... ...

ఈ భాగమును గూర్చిమంచి తిమ్మనార్యుడు పద్యరూపమున తన భల్లాణ చరిత్రమున నిట్లు రచించినాఁడు

సీ॥ ధారుణీశ్వరుబుద్ధి పూరి మెసంగెఁబో,
సరఁగ నెందుఁడియో జంగమొకడు
చేరి వారాంగనఁగోరిన తడనియ్య
గానగాని మెచ్చుటఁ గొరవకాని,
తనభక్తి చెడకుండ పనివడి వేశ్యగా
నిల్లాలిని నొసంగె నిట్టిచిత్ర
మొప్పెడు ననువారలొక కొందఱును భళా,
చాన యెుక్కటయైన మానవేంద్రు

గీ॥ డేటికి నొసంగు ముద్దియ లిద్దఱగుటఁ
జేసి వారలు తమలోనఁ జెలఁగిపోరు
చున్నఁ గన్గొని యిపుడిచ్చు చున్నవాడు
గాని నిక్కంపుభక్తి కాగలదె యిటుల॥

క॥ ఇచ్చిన నిరువుర నొక్కట
నచ్చంబగు భక్తితోడ నర్పింపక యీ
కుచ్చితములు తగవనుచుఙ్
మెచ్చక యొకకొంద ఱేమి మేలనువారుఙ్॥

చ॥ పురములు వాహనంబులును భూషణముల్ధనధాన్యము ల్నవాం
బరములు బాడిధేనువులుఁ బ్రార్థనసేయక జంగమయ్య యే
తెఱగున వేశ్యగోరె, నతి ధీరత నట్లతఁ డింతిఁ గోరినన్
ధరణిపుఁడెట్లు లియ్యకొనె దానని పల్కెడు వారు కొందఱున్॥

క॥ ఇయ్యకొని వారసుందరి
నెయ్యెడలం గల్గకున్న నిల్లాలి నిటుల్
చయ్యన నొసఁగుట ఘనతయె
యి య్యిలపతికనుచుఁగొంద ఱెన్నెడువారున్॥

సీ॥ ఆ సరోరుహనేత్రయైన గాదన కిట్లు
పతివెంట వేశ్యయై భవ్యగతిని,
జనినంత భక్తియే యనువారు గొందఱు
గట్టిగా భక్తిమార్గంబు పూని
నప్పుడే భక్తుండు చెప్పినవిధమెల్లఁ,
జేసిన నిల్లాలు సేయకున్న
యదియ పో చిత్తిని యనువారు గొందఱు,
సతికి భర్తకు నొక మతియయైన

గీ॥ గల్గునభిమత మిది కల్లగాదు నృపుడు
నీల నీజంగమునకు నిల్లాలినొసగు
హరుని మెప్పించి బొందితో నరుగ గలడు
సరఁగ గైలాసమున కెల్లజనులు నెఱుఁగ॥

క॥ అనువారును గొందఱునై
కనుగొన నవ్వేళనృపతి కాంతామణిఁ దా
డ్కొని చని యల జంగమ రా
ఘుని సన్నిధి నునిచి యిట్లులనియెఁ బ్రీతిన్" — III 146-151

పై విధమున రెండు గ్రంథములందలి భావములు నొకే తీరుగ నున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టి యొకరి గ్రంథము నింకొకరు చూచియుందు రని యూహింపవచ్చును. అందు గంగాధరుడు విద్యావంతుడైన కవిగా గనుపింపడు గాన కూచిమంచి తిమ్మనార్యుని రచనను గంగాధరుడే చూచి ద్విపదరూపమునఁ గూర్చెనని యూహించుటయును సంభావ్య ముగనే తోఁచును. మనకు దొరికిన యైదు భల్లాణ చరిత్రలలోను వాలేశ్వరుని రచన యుత్తమమైనదిగను, గంగాధరుని వ్రాత యధమ మైనదిగను, మిగిలినవారి కూర్పులు సాధారణమైనవిగను గనుబడుచున్నవి.

(2) గంగా వివాహము :—

గంగావివాహమను నీ మంజరీద్విపదకావ్యమును చితారు గంగా ధరుడు రచించి చరిచకోడూరి పురమున వెలసిన రామేశ్వరస్వామి కంకిత మిచ్చెను. ఈ కథనే కూచిమంచి తిమ్మనకవి శివలీలావిలాసమను పేర పద్య ప్రబంధముగా రచించెను. ఈ కథ స్కాందపురాణాంతర్గతమైనదని కవి యిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

"స్కాందపురాణాది కథలనున్నట్టి
యాగంగ కళ్యాణ మెవ్వరునైన"

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీకర సత్పూత్ర శంభువరపుత్ర
కాకోదరస్తోత్ర కాళికాపుత్ర
సోమార్క శశినేత్ర సుస్థిరగాత్ర
బ్రహ్మాండ చారిత్ర పరమ పవిత్ర
కామిత ఫలదాత కరుణాకటాక్ష
దక్షగర్వితశిక్ష ధర్మసంరక్ష.

* * * * *

శైవమార్గముల నన్ని చేకొని తెలిసి
గంగావివాహంబు గలదు సంస్కృతుల
తెలుఁగున ద్విపదగా తెల్లగబఱచి
శాస్త్రయుక్తముఁగాను జాణత తనర
చరిచి కోడూర్పురీ క్షేత్రనివాసు
రామేశ్వరుని కృతిరాజుగాఁజేసి
వినిపి తు మద్వంశవిధమెట్టిదనిన —

అంతము:—ద్వి॥ "ఈ పుణ్యచారిత్ర మీశ్వరుపేర

శివకోడూర్పురక్షేత్రనివాసి
కరమర్థి నర్చించె రామేశ్వరునిపేర
కరమొప్ప చిత్తారు గంగాధరయ్య
విరచితంబుగ సర్వ వేదోక్తమైన
స్కాందపురాణాది కథలనున్నట్టి
యీగంగ కళ్యాణ మెవ్వరునైన
చదివిన విన్నను సర్వేశుకృపను
సిరియు నాయువుగల్గి చెన్నుమీరుచును
... ...
... ...
ఆచంద్రతారార్కమై యుండునెలమి॥

(3) శిరియాళ చరిత్రము

ఈద్విపదకృతిని గంగాధరకవి రాచవీటి వీరభద్రున కంకితమిచ్చెను
ప్రారంభము:— ద్వి॥ శ్రీకరంబై నట్టి వృష్టిభాసురున ...

ప్రాకటంబుగ బ్రహ్మపదమునుమీారి,
పురణింప వైకుంఠ పురమవనిఁగూాడు
మురియుచు కైలాసమునకు ననమూాను
కడురమ్యమగు శివకంచియు గలాదు
పుడమిలోపలమహా పుణ్యక్షేత్రంబు
... ...
... ...

అంత్యము:— ద్వి॥ సంతోషమున నుండె సత్యకాలమూాను

అని యిట్లు సూతుండు ఆ శౌనకాది
మునులకు వినిపించె, ముదముతో నేను
నాపాలి శ్రీగురునాథునిపేర
... ...
... ...
విరివికెక్కిన రాచవీటి నివాసు
పరమాత్ముఁడగు వీరభద్రునిపేర
సిరిమూల కథనేను శేవ్యమానమూాన
కరమర్థినర్పింతు ఘనమైనవాడ
మరునిభూరీరయ్య మల్లమాంబికాకు
వరపుత్రుఁడగువాడు వంశవర్ధనూడు
కరమొప్పవెనవెల్ల గంగాధరుండ
విరచితంబిది సర్వ వేదోక్తమైన
యీాపుణ్యచారిత్ర యిష్టమయ్యోవారు
... ...
... ...
ఆచంద్రతారార్కమై.............

... ...

సఫలమైయుండును సద్భక్తులిండ్ల॥

గంగాధరుని సిరియాళచరిత్రము, గంగా వివాహము కూడ నింతవరకు ముద్రితములుగాలేదు. వ్రాతప్రతులుమాత్ర మున్నవి.

VII గరికిపాటి తమ్మయ్య, సిరియాళ చరిత్రము — (2)

ఇది మూఁడాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. చిఱుతొండఁడను వీరశైవభక్తుని చరిత్ర మిందు వర్ణితము. గరికిపాటి తమ్మయ్య లింగనామాత్యుని పుత్రుఁడు. సిద్ధ వీరేశ్వరుని శిష్యుఁడు.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమద్గురు సిద్ధవీరేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ కవితా సామ్రాజ్య ధురంధర, ఘనయశో బంధుర సమధిక వీరశైవాచార నిదాన, గరికిపాటి లింగనామాత్య పుత్ర, తిమ్మయ నామధేయ ప్రణీతంబైన సిరియాళచరిత్రంబన్న కావ్యంబున సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీనగమందిరుం, దనుజ శిక్షు, మహోన్నతుఁ బార్వతీశ్వరుఁ
భాను మహోగ్రదీప్తు నతభక్త గృహాంగణ పారిజాతముఁ.

... ...

... ...

ఈతఁడు తనకుఁ బూర్వులైన వీరశైవ కవులతోఁబాటు స్మార్త కవులను కూడ స్తుతించినాడు.

సీ॥ శివకవీశ్వరులను చిత్తంబునంగొల్చి
నంది సోమేశు నమస్కరించి,
పిడుపర్తి బసవన్నఁ గడుఁబ్రస్తుతులుచేసి,
తత్పుత్రు సోమయ్యఁ దలఁచి దలఁచి

బాణమయూరులఁ బ్రస్ఫుటాంజలి జేసి
కాళిదాసాదులఁ గాంతుఁజేసి,
శ్రీ హర్షమళువను సేవించి పూజించి
వాల్మీకులకు చేసి వందనంబు
గీ॥ పూని కొలిచెద బమ్మెరపోత విభుని॥ Etc
... ...

తమ్మన—సిరియాళ చరిత్ర

ఉ॥ భైరవయోగి యిట్లనియె-భక్తుడు, పుత్రులులేని యింటనే
హారము గొంటలేదు సుతులందు న బిల్వగ విన్నవాడవో
ధీరత నీదు పుత్రునకు తెల్లముగాగను దాచినావు నీ
కూరిమి పుత్రరత్నమును కోరికమీరగ జీరి తెమ్మనెన్॥

మ॥ కడునేనెప్తను భక్తమాన్య నినునే కాపాడితిన్ నీసుతున్
పుడమిన్ దాచెద తప్పులెన్నకు మదిన్ పూర్ణాత్ముడౌనంచు నో
కడిమిన్ భక్తవరాగ్రగణ్య భళిరా కంటిన్ నినున్ మెచ్చితిన్
వడిగా బిల్వుము నీ కుమారవరునన్ వామాక్షిజీరెన్ వడిన్॥

సీ॥ ఇంద్రాది సురలార-యిన చంద్రవరులార,
కణగి మా పుత్రుని - గానరయ్య;
బృందార మునులార - పుణ్యావర్తనులార
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;
వరుణ పావక యక్ష - హరిహయ తతులార,
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;
కిన్నర కింపురుష గీర్వాణపతులార,
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;

గీ॥ వనిత ఘోషింప నీరీతి వారుబెదరి
నలరి శివభక్తి నీయందు నలరియున్న
నపుడు మాకేలనడిగెదో నబ్జవదన
స్థిరతనున్నాడు సిరియాళు చెలువుమీర ॥

వైండియు:—

గీ॥ అంతకుండును భైరవుం డనుచుమదిని
వడిగ మరియేమి జౌను తడవాయెననుచు
యెంత బిల్చిన రాడు సిరియాళు నిపుడు
అనిన భూకాంత బల్కె నాశ్చర్యముగను ॥

అంత్యము:— "దేవదేవ మునీంద్ర వందిత, ద్విరదచర్మవిచేల నాభావజాంతక, త్రిపుర భంజన, భక్తమానస రంజనా, జీవితేశ్వరా, భూతనాయక, సింధుతూణగరీశ్వరా, కోవిదస్తుత వృజినదూరిత, కోటి సూర్యప్రకాశితా !!

VIII అజ్జరపు పేరయలింగము–ఒడయనంబి విలాసము

ఈకవి యొడయనంబివిలాసమును సారంగు తిమ్మయ వైజయంతీ విలాసమును చూచి రచించినట్లు తోచుచున్నది. ఇందలి కథ దాని కంటెను నీతిబాహ్యమైనది. కవిత్వమునకు దానియందున్న సారస్యము కూడ లేదు. ఇందు తండ్రియే యొడయనంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి భోగ్యలపాలుచేసి, దాని నెప్పుడు విడువవలదని కొడుకునకు బోధించును. ధూర్జటియు నిందు పాతివ్రత్యముకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలని ఈశ్వరుడు బోధించును. ఇందు వేశ్యావాటికలో రంకని పలికినవారిని యముడు దండించునని వ్రాయబడినది. ఇంతకంటె నీతిబాహ్యమైన గ్రంథము లేదు. ఈశ్వరుడు భోగముదాని చంటిలోనే ప్రత్యక్షమైనట్లు చెప్పఁ

బడినది. ఇది యారాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఒడయనంబియను వీర శైవునియు, పరమ నాచియను వేశ్యయు చరిత్రములు వర్ణింపఁబడిన వింధు. ఈ కథ యాదిత్యపురాణమునఁ గలదట.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమదివటూరి పెదరామనాథ గురూపదిష్ట శైవ పంచాక్షరీ జప పరాయణ, లింగప్రాణి పాదారవింద వందనానంద, భారద్వాజ గోత్ర, పేరయామాత్య పౌత్ర, కొండమమంత్రి బాపమాంబా సుపుత్ర, యెల్లమాకళత్ర, అజ్జరపు కులపవిత్ర, పేరయ లింగనామ ప్రణీతంబైన యొడయనంబి విలాసంబను మహా ప్రబంధము నందు షష్ఠాశ్వాసము.

ఈతఁడు ఒడయనంబి విలాస ప్రబంధమును ఆచంట రామేశ్వర స్వామి కంకితము చేసెను.

కవి తన వంశమునుగూర్చి తెల్పుకొనిన పద్యములివి.

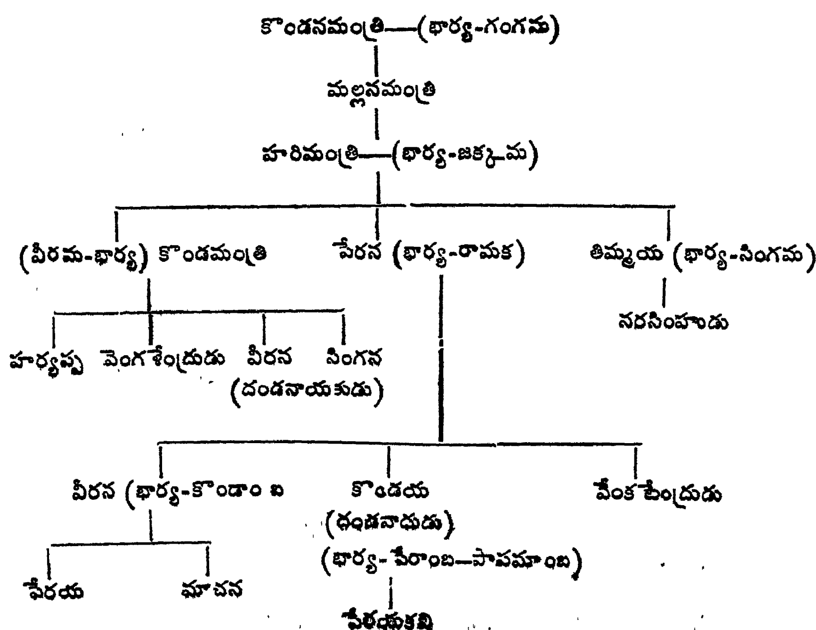
ఉ॥ బమ్మెర వంశమందునను ప్రౌఢ సరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మిదలిర్పఁ గేసన కవీశ్వరు లప్పమ నామ సాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిగన్న సుత యెల్లమయందును బేరయాఖ్యుఁడ
న్నమ్మతిగంటి వీర నరసమ్మను గంగనమంత్రి యుగ్మముల్ ॥

క॥ ధర నా భారద్వాజుని
గురు గోత్రమునందుబుట్టి కొండన ధైర్య
స్ఫురణయు, సత్పతుంబును
గరిమ మహోన్నతియు గల్గి ఘనసంగతుఁడై ॥

శా॥ శ్రీరంజిల్లఁ జెలంగుచున్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రప్రఘన విద్యాప్రౌఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁడీయఁ గొండన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్వరంబనఁగఁ దా దెచ్చెన్ మహాగ్రామమున్ ॥

చ॥ అతఁడు ముగుళ్ళవంశమున నర్థిజనించియు రాజదత్తమై
క్షితిఁజెలువొంద నజ్వరము చేకొని పాలనమొప్పఁ జేయు భా
సితగతి నజ్వరంపుగుల సింధుసుధాకరుఁడై చెలంగె నా
శ్రితులును బాంధవుల్ హితులు ప్రేమనుతింపఁగ గొండమంత్రియున్

ఈ కవి వంశవృక్షమిాతీరున నున్నది.

ఈ కవి మూలపురుషుఁడైన కొండన, గజపతిరాజైన వీరనృపాలునిచే గోదావరి మండలమందలి యజ్వరపురమను నగ్రహారముగా పొందెనుగాన, నావీరనృపాలుఁడు కృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినవాఁడగాన (చూ. మనుచరిత్ర—మ॥ "ధరకెంధూళి Etc"), కవి వంశమూలపురుషుఁడగు కొండన 16-వ శతాబ్దమందున్నచో నతనికి 7 వ తరమువాఁడైన మనకవి, తరమునకు 30 సం. చొ॥ చూచినచో 1750 సం॥ ప్రాంతమువాఁడగును.

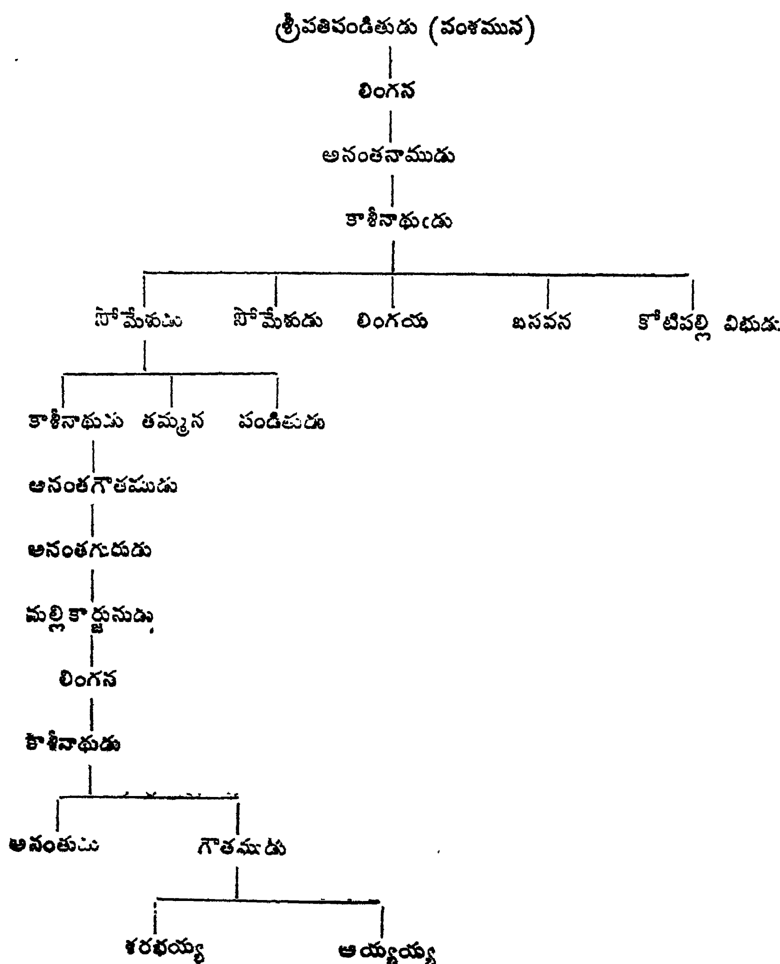
ఈతని కవిత్వమందక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టమైన ప్రయోగములున్నను నీతని కొకకవనచాతురి యున్నదని చెప్పవలయును. ఇది పూర్వమొకసారి ముద్రితమైనది. ఈకథనే రెగళ్ళ నిమ్మనాథుఁడు యక్షగానముగా రచించెను.

IX కాశీనాథునివీరారాధ్యుఁడు—ధర్మగుప్తాభ్యుదయము

ఈ కవి శ్రీపతి పండితారాధ్యుని వంశపరంపరలోనివాఁడు. దీనిని కవి శ్రీశైలమల్లికార్జునస్వామి కంకితముచేసెను. కానియిది యసంపూర్ణముగనున్నది. రెండవ యాశ్వాసమునుండి పోయినది. ప్రారంభము గూడ లేదు. ఇతఁడు భద్రాయుశ్చరిత్రను గూడ రచించెను. ధర్మగుప్తాభ్యుదయకథస్కాందపురాణాంతర్గత బ్రహ్మోత్తరఖండమున నుండిగ్రహించెను. దాని

అంత్యగద్యః— ఇదిశ్రీమచ్ఛ్రీపతి పండితేంద్రాన్వయపయః పారావారసుధాకర, శ్రీగిరిభ్రమరాంబామల్లికార్జున కృపాలబ్ధకవితాప్రబుద్ధ శ్రీకాశీనాథవీరారాధ్యపుత్ర, సుకవి[illegible]ప్రణీతంబైన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమను మహాప్రబంధంబునందు [illegible]శ్వాసము.

ధర్మగుప్తాభ్యుదయమునందును, భద్రాయుశ్చరిత్రమునందును తెల్పఁబడిన కవివంశవృక్షముక్రింది విధముగనున్నది.

ఇతడాత్రేయ గోత్రజుడట.

క॥ ఆత్రేయ సగోత్రద్విజ
వ్యాత్తాపస్తంబసూత్రపటుయజుశ్శాఖా

ఖాత్రయ్యాధ్యాయనుడ (స
చ్ఛా) త్రాధ్యాపకుడ వీరశైవగురుండర్ ॥

ప్రారంభము:—

అనియిష్టదేవతాప్రార్థనంబును, ప్రమథగణస్తోత్రంబును, సుకవికీర్తనంబును, కుకవిపరిహాసాన్నత్యంబును, ... శ్రీమద్ధర్మగుప్తాభ్యుదయ బను మహాపురాణేతిహాసంబు రచించి శ్రీమద్భ్రమరాంబాహృత్కమలకర్ణికానిష్యందమకరంద బిందుసందోహాస్వాదనేందిందిరాయమాణమానసుండగు శ్రీగిరిమల్లికార్జునదేవునకునర్పించెద. మద్వంశప్రభావంబుమున్న భద్రాయుశ్చరిత్రంబున సవిస్తరంబుగాఁ జెప్పఁబడియె. ఐననది యెట్లనిన.

వ॥ ఇట్లుండి యొకనాడు మదీయాంతరంగంబున దశసంఖ్యాక శైవపురాణోత్తమ స్కాందపురాణ సకలమణి గణహారమధ్యంబున తరళంబైనహారంబువడువున నొప్పు బ్రహ్మోత్తరఖండంబున పఠ్యమానంబగు ధర్మగుప్తాభ్యుదయంబు నిరుపమ పుణ్యవిలాసాలవాలంబు.

నైమిశారణ్యంబున మునులు సూతుని పైకథను తెల్పుమనికోరిరి.

సీ॥ అరయసాత్యవతేయుఁడష్టాదశపురాణ
ములుచెప్పెనాల్గులక్షలుగడంగి,
యందులక్షొత్రంబభవుని నొకలక్ష
విధిమాధవాదులవినుతిసేయు,
రెండు సూర్యాగ్నులరెండువిధాతను
నాల్గుమాధవు, బదినాగహారు
బొగడు పురాణముల్ భూతేశ...
స్కాందంబు లక్షచేగరిమమెరయ

గీ॥ దానఖండంబులే బదిదనరె, నారు
సంహితలుఖండతతిలోన సారసాఖ్య
........ఖండంబువరచరితాళినమరు
నందులోపెద్ద ధర్మగుప్తాఖ్యమహిమ ॥

అంత్యము:—

మ॥ సతితాఁబుట్టిన యింటనుండి విభుగాంచన్ వచ్చుచోఁగట్నమం
చితలీలన్ గొనివచ్చురీతిఁదటినుల్ శ్రీవీరపూజావళీ
సతతానందఫలప్రసూనలతికానందోహముందెచ్చెభూ
ర్యతులోత్తుంగతరంగభంగకలనన్ హర్షంబుతో వార్ధికిన్ ॥

మ॥ ధరణీ నీ కమృతంబుగావలయునంతన్ బట్టుమంచాపయో
ధరగోరత్నముపల్కుమిక్కిలికి సాంద్రంబంచు భూతాశ్వవై
ఖరిగా విండితటాక దీర్ఘికలవేగన్ మించిపాతెన్ పరి
స్ఫురణన్ వారిద వారివారినిధికై పుంఖానుపుంఖక్రియన్

గీ॥ పొన్నపువ్వులలోలతల్ పుట్టెమింట
దప్పులఁబ్రాకినగతివర్షధారలుదకఁము.............

కాశీనాథుని వీరారాధ్యుని కవితారీతిని తెల్పుటకై మచ్చున కతనిధర్మగుప్తాభ్యుదయమునుండి యీక్రింది పద్యములఁజూపుచున్నాను.

చ॥ అనుపమదివ్యలాంఛన జవార్తిహారంబుమహావిభూతియున్
దనదనిరాసకారి నిరతస్ఫుట శోభనమందిరంబు, పా
వనవనసంభృతంబు పరిశివారమువర్షవిభాజితంబునై
తనరెడుసౌఖ్యదం బగు విదర్భపురంబుధరాతలంబునన్ ॥

* * * * *

చ॥ వరగుణశీలుఁడర్థిజన వారచకోర సుధాకరుండు దు
స్తరరణకాననోగ్రతరదావహుతాశను, డార్యసేవితా
నిరతుఁడపారధైర్యజిత నిర్జరభూధరుడిద్ధతేజుఁడి
ద్ధరణిని ధర్మగుప్తుఁడను ధన్యుఁడు తత్పురమేలువేడుకన్ ॥

* * * * *

ఉ॥ ఈగతులన్ శుచివ్రతుఁడు సిద్ధ గుణుండగు ధర్మగుప్తుఁడన్
రాగముతోడ సద్విధుల రంజిలుచుండఁగ నొక్కనాఁడు దా
వేగనృపాత్మజున్వదలి విప్రసుతుండవగాహనార్థమై
శ్రీగిరిజాధినాధుకృపచేత మహానది కేగెనున్నతిన్

క॥ ఇహఫలమొసఁగుటయు ధరన్
సహజము, వరఫలమునిచ్చుసాక్షియనంగా
నహిభూషణుఁడెదనుంచిన
విహితమనన్ బుట్టెనొక్కవింత యెటులనన్ ॥

గీ॥ నదికినావిప్రుఁడేగి సమ్మదముతోడ
స్నానమొనరించి పద్మినీ నాయకునకు
నర్ఘ్యమొసఁగుచు తద్దీర్ఘికాంబుమదవ
మున తటంబున బైల్పడుధనఘటమును ॥

క॥ కాంచి, యకుంఠితమోహా
దంచితుఁడై విప్రసుతుఁడు, తద్ధనకలశం
బెంచు కలోనుగగొని మెయిఁ
జెంచుచు నిజచేలకమున బిగ్రగమ్మివెసన్ ॥

మ కో॥ చాలబల్మిన నెత్తి నెత్తుక సంభ్రమంబలరారగా
మేలుదెచ్చితినంచు నింటికి మీరుచున్ చనుదెంచి స

ల్లీలతోఁ దుతఁ దెల్ప, నంబ, భళీయటంచుఁ గుమారుతో
పాలుమాలక బల్కెఁ బెంచినభావమింపు చెలంగఁగాఁ

చ॥ వినుము కుమార యీధనము వేడుక మీరఁగ ధర్మగుప్తుఁడుఁ
దనరఁగనీవు బుచ్చుకొని ధర్మమునన్ సుఖయింపు డన్నన
మ్మనుజవరాత్మజుండని యెమానుగ నన్నకు నిమ్ము శంకరుఁ
డనువుగ నివ్వఁడే తనకు నందులఁ బొల్గొనఁబోల దంబికా ॥

వ॥ మఱియు

సీ॥ ధనమివ్వఁగాలేఁడె ధనదమిత్రుండైన
భూతేశుఁ డష్టవిభూతినాథుఁ
డభయంబొసంగఁడె, హాలాహలము మ్రింగి
దేవరక్షకుఁడైన దివ్యమూర్తి,
కోరికల్ గూర్పఁడే గురు దుగ్గనధిప
మన్యునకర్పించు మాధవాస్త్రుఁ
డాయువునీఁడె యొప్పారమార్కండేయుఁ
బాలించు భక్తాఘపాలకుండు,

గీ॥ కాన నో తల్లి, యిప్పుడీ కాంచనంబు
పరఁగ మీ యన్నతోఁ డను బాలుఁ గొమ్ము
లెమ్మటంచును బలుకుట యిమ్ముగాదు
నిజముగను బ్రోచు భారంబు నీదె కాదె ॥

వ॥ అనిన కుమారు నుదారభావంబునకు మెచ్చుచు నానంద కందళిత హృదయారవిందయై, య య్యుమామాధవధూటి యట్ల యగుఁగాక యని, ధర్మగుప్తుని దీవించి, కౌగిలించుకొని, పూర్వప్రకారంబున వర్తించుచుండె. శుచివ్రత ధర్మగుప్తు లెప్పటియట్ల యుమామహేశ్వరార్చనంబు గావింపుచుండి రత్యంత భక్తివిశేషంబున; నంతట,

X మఱింగంటి వెంకటాచార్యుఁడు, మల్లారి చరిత్రము

ఇది యసంపూర్ణ గ్రంథము, నాల్గాశ్వాసములుమాత్రము గలవు. ఇందు కొంత ద్విపద భాగమును, మఱి కొంత మంజరియుఁ గలదు. గోడె సూర్యప్రకాశరాయల భార్యయగు జానకమ్మ యాజ్ఞానుసారము ఎట్టికుల్లి పేరాజకవి యక్కడక్కడ సంస్కరించి, పెంచి కూర్చినట్లు తాను చెప్పికొనినాఁడు. గ్రంథమందలి ద్విపదభాగము వెంకటాచార్యునిదియు, మంజరీభాగము పేరాజకవిదియు గానవచ్చును. ఇందు కర్ణుని వంశపు రాజుల చరిత్రము చెప్పఁబడినది. కర్ణుఁడొక ఋషి చెవినుండి పుట్టెనట. ఈరాజ పూర్వుఁడు గిరిరాజు, మల్లారి (మలహారి) కరుణచే రాజ్యమును సంపాదించెనట. మల్లారి కథ స్కాందపురాణమున నున్నది.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీనివాసంబైన శ్రీగోడె వంశ
కలశ వారధి సుధాకరుఁడు గాంభీర్య
వీర్యధైర్యస్థైర్య విశ్రుతౌదార్య
కలిత సాహస శౌర్య ఘనతరైశ్వర్య
యుతుఁడురు సత్కృపాయుతుఁడు సూర్యప్ర
కాశరాయఁడు దానఘనుఁడని జగతి
బ్రణుతికెక్కిన మేటిప్రభువున కెలమి
సద్ధర్మపత్నియై సరసాంతరంగ
పరమ పాతివ్రత్య భవ్యగుణశీల
... ...
అలరిన శ్రీ జానకమ్మగా రెలమి
రహి నెట్టిమిల్లి పేరాజును నన్ను
దమ యాశ్రితులలోన దద్దయునెపుడు

గారవించుచు నుండి గరుణచే నిట్లు
దెలియఁజేయించిరి, విలసితంబైన
స్కాందపురాణ సంగతమయి యుండ
మల్లారి చరిత మిమ్మహిమీఁద వెలసి
ద్విపద కావ్యంబుగాఁ దేటపడంగ
సత్కావ్యమం దొప్పు నతిశయంబైన
శర్వకులీనుల ఘన చరిత్రంబు
అదిమ తత్కులాచార మంతయు నుండు
గ్రంథంబు గావునఁ గడిమిమీఱంగ
మున్నున్న పుస్తకమునఁ జాలదప్పు
లున్నవిగావున నన్నియుమీఱు
సవరించు టే కాదు, సరసంబుగాఁగ
మఱికొన్ని పట్టుల నరసి రచింప
వలసిన గ్రంథంబుఁ దెలియఁజేసెదను
అదియును రచియించి ముదమునమీఱ
వ్రాసి యొప్పింపఁగ వలయునటంచు
నీరీతి తెలియఁజేయించిన పిదప
సంతసమంది యా సాధ్వీలలామ
సెలవుచొప్పున నేను చిత్తఃబులోన
మ దభీష్టదైవంబు గుదురున నిలిపి
పూనితి సత్కథ బోడిమి మీఱ
దిద్ది లిఖింపఁగఁ దీరుగానిపుడు
శ్రీరమ్యధవళాంగ శ్రీశంభులింగ
చారు తరాపాంగ సదయాంతరంగ
అవధరింపుము బాదరాయణ మునికి

సవిశేషమతి శర జన్ముఁడిట్లనియె.
కృతయుగంబున మున్ను గిరిరాజనంగ
మతిమంతుఁడాసక్తి మల్లారిఁ గొలిచి
యతని సత్కృపచేత నతులితైశ్వర్య
యుతవై శ్రవణుఁడయి యుర్విఁ వర్ధిల్లె॥

అంత్యము:—

"పనిచిన నప్పుడు పరశురాముండు
అతివయు దానును నానందమొప్పఁ
దాతకుఁ బ్రణమిల్లి తనరారువేడ్క—
వందిమాగధులు కై వారముల్ సేయ
ఘనరథారూఢుఁడై కళ్యాణ విభవ
మలరఁగఁ జతురంగ బలములు గొలువ
మాహారిపురి కేఁగె మహి కర్ణకులులు
ఈరీతి సిరిమీఱి యింపలరంగఁ
జిరకాల మవనిలోఁ జెల్వొనఁగీర్తి
చెందియుండెడి మీఁదఁ జెల్వగవృద్ధిఁ
బొంద నున్నారని పొల్పుగ సూతుఁ
డెలమితో శౌనకాదులకుఁ దెల్పంగ
విని ముదమందుచు వేడుక నవలి
కథఁ దెల్పుమని సూతుఁగని పల్కిరంత.
ఈరీతి వివిధలో కేశుని పేర
హీరప్రకాశ గౌరీశునిపేర,
రమణీయ వృషభ తురంగుని పేర
ప్రముదిత హృదయాంతరంగునిపేరఁ

జాయ లక్ష్మీనాథ సాయకు పేర
... ...
గురులీల మఱిగ_టి కులపవిత్రుండు
సరసుఁడౌ వెంకటాచార్యుండు ఘనుఁడు
ద్రావిడ గీర్వాణ ....
వివరించి చెప్పెను విశ్వంబునందు
సారస సంగీత సాహిత్యగరిమ
ధారుణిలోఁ బ్రసిద్ధముగ మల్లారి
చరితంబునందు............ప్రౌఢి
నరుదందగాఁ జతుర్థాశ్వాసమిదియు."

ఇది ఆర్. 338 నెంబరుగల చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయప్రతి. ఇది కాక మఱియొక మల్లారి చరిత్రము గలదు. అది పద్యకావ్యము. మొదలు చివర లేకపోవుటచేఁ గర్తపేరు తెలియదు. అది ఆర్. 338(ఎ) నెంబరు గల పాత్రము.

XI పోలిశెట్టి లిఁగన, నవచోళ చరిత్రము

ఈ ద్విపదకావ్యమున కరికాళచోళ, విక్రమచోళాదు లను తొమ్మండ్రుగుర చోళరాజుల చరిత్రములు వర్ణింపఁబడినవి. బగిరాము పల్లి మృత్యుంజయేశ్వరున కంకితముగా చికిరాల లింగప్ప ప్రేరణమున నీ కృతి రచింపఁబడినది. కవి కుమ్మరవంశమువాఁడు.

"పరమాత్ముఁడుద్దామ బగిరాముపల్లి
గురుపదధ్యానుండు, గురుపూజరతుఁడు
సంగత భక్తిభూషణుడు, చకిరాల
లింగప్ప సద్భావ లీలలనొప్ప

నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
మున్నుగా భూతి తాంబూలంబు లొసగి
వితివొప్ప సీవులు వేడ్కతో నొసఁగి
యరుసంబుతోడుత నప్పు డిట్లనియె. "

ఈ కవి 'శంకరదాసయ్యచరితము, వీరసంగయ్య దేవ చరిత్రము; మల్హాణ చరిత్రము, శిష్యప్రబోధము' లను గ్రంథములు రచించిన ట్లీ నవచోళ చరిత్రమున చెప్పుకొనెను.

" ఇరవొంద మునుముక్తి యీశు రామేశు
వరలబ్ధమున భక్తవరు లవ్పననఁగ
గరమర్థి వెలయు 'శంకరదాసయ్య
చరితంబు, నవ్వీర సంగయ్యదేవు
చరితంబు, మల్హాణ చరితంబు మఱియు,
నరుసంబుదనర శిష్యప్రబోధంబు
నచలితప్రీతిఁ బరానురాగమున
రచియించి వరభక్తిరచన నిష్పాపి
కావుననట్టి సంస్కారివిగాన
భావజ్ఞులగు భక్తిపరులుకారబులు
రసికులు నవచోళరాజులు మున్ను
అసలారఁబూజించి యాథ్యతమించి
వలనొప్పమోక్షంబు వడసినమహిమ
యుల కన్నడము చేసి రాధ్యులుమున్ను
వెలయగానీవును విజ్ఞానమునకు
తెనుగునద్విపదగా తేట తెల్ల మిగ
ఘనకీర్తిప్రియపూర్వకమ్మునమెరసి.

శ్రీగురుమూర్తి దేశిక చక్రవర్తి
పరమాత్మ శ్రీ (బగి) రాముఁపల్లి నివాసు
ధ్రువయశస్కుఁడు మృత్యుంజయేశ్వరుఁడు
అవిరళభక్తిసామ్రాజ్యపూజ్యుండు,
సద్గుణనిధి, సత్యసంధుఁడు, మహాయశుడు,
మద్గురునాథుండు, మన్మనోహరుఁడు,
అనురక్తినట్టి మహాత్మునిపేరఁ
దనరారగా నంకితముసేయవలయు
అనియానతిచ్చిన నమ్మహామహాని
వినయోత్తులను........అంటి॥ ”

తనగురువైన గార్లపాటి లక్ష్మణుఁడను కవీశ్వరుఁడు భక్తిపరుల నుతించినట్లుగ, పాటలను రచించిప్రఖ్యాతికెక్కెనని యీకవి స్తుతించినాఁడు

“ కరుణాత్మ మిమునుండి గలిగెఁగామాకు
శరణులకొనియాడు సచ్చరిత్రంబు
పాటలసద్భక్తివరులనుతింప
పాటికెక్కిన గార్లపాటి లక్ష్మణుని
వెలయఁగావినుతించి విజ్ఞానమునను
గలుగునాదిమశివకవులభజించి
విమలశివాచార విభవసంప్రీతి
రమణతో నవచోళరాజుల మహిమ
నిర్ణయంబుగఁజేసి నిపుణతమెరసి
వర్ణించునట్టి నావంశమొట్టనిన ”

ఈకావ్యమందాశ్వాసాంతగద్యయిట్లున్నది.

ద్వి “ ఇది వటవీరవమ్మహేశ్వరచిత్య

పదపద్మమకరంద పానమధూక
భవ్యజంగమలింగ భక్తినిష్ఠైక
దివ్యసదానంద ధీయుతయుక్తి
కన్నరమఠసదాగార గురుశిష్య
చన్నబసవ్వన్నప్రసాదసత్కావ్య
వరలబ్ధభాసురవాక్ప్రౌఢిదనర
నిరతమైశోభిల్లు నిత్యసౌభాగ్య
సారశంకరజాతసద్వంశజాత
వీరవ్రతాచార వినయప్రచార
మూలమౌ శ్రీగురుఁబూజించుశ్రీల
లీలల పోల్ శెట్టిలింగాఖ్యసుకవి
రచితమౌ నవచోళరాజులచరిత
మచలితంబుగఁబంచమాశ్వాసమయ్యె ॥ ”

ఈగ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి “ శ్రీగురుమూర్తి, భ్రాజితయశస్స్ఫూర్తి
నాగమార్థవిచారు, నఖిలోపకారు
వరకరస్థల పద్మవాసుమహేశు
పరమేశు నాత్మలోఁబ్రస్తుతిచేసి
* * * * *
అభినవమల్లేశు నఖిలైకగురుని
నభిమతసిద్ధిగా నాత్మలో నిల్పి,
* * * * *
గురుమూర్తి శ్రీపాలకురికిసోమేశు
* * * * *

చరణంబులకు జాగిలి మ్రొక్కి
వీరభద్రేశ్వరు విజయసాహసము
వీరరసంబున విరచించి తాన ॥

గ్రంథాంత్యము:—

ద్వి॥ ఆమహాభైరవుఁడ తని పత్నియును
క్షేమస్థులై యుండ్రి శివునిసన్నిధిని
* * * * *
ఈమహాత్ముని చరితమెవ్వరేనియు
ప్రేమతోఁజదివిన............
...................కెల్ల
నీశానుఁడొసఁగు మహేష్టసంపదలు "

ఈ కావ్యము నాంధ్రపత్రికకార్యాలయమువారాంధ్ర గ్రంథమాల క్రింద ప్రకటించినారు.

పోలిశెట్టి లింగకవి 15 వ శతాబ్దిచివరివాఁడు. ఈ నవచోళచరిత్రము కన్నడగ్రంథమున కాంధ్రీకరణము. కాని యామూలగ్రంథమేదో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. కృతిప్రేరణమున చకిలాలలింగప్ప యిట్లనెను.

" రసికులు నవచోళరాజులుమున్ను
నసలారఁ బూజించి యారాధ్యతమించి
వలనొప్పమోక్షంబు వడసిన మహిమ
నల గన్నడముచేసి రార్యులు మున్ను
వెలయఁగా నీవును విజ్ఞానమునను
తెలుఁగున నద్దాని ద్విపదగావించి ॥ "

నవచోళరాజుల చరిత్రమును సాసల పురాధీశ్వరుఁడగు భైరవరాజునకు పండితారాధ్యులు చెప్పినట్లుగా నిందు మొదట తెల్పఁబడినది,

ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున కరికాలచోళుని చరిత్రమును, రెండవ దానియందు విక్రమచోళుని కథయు, మూఁడవదానియందు ఉత్తుంగ-చోళుడు, అహివరచోళుడు, వరధర్మచోళుడు, సత్యేంద్రచోళుడు నను వారికథలును, 4-వ దానియందు మనుజేంద్రచోళుఁడు, వీరచోళుడు, ఉత్తమచోళుడు ననువారికథలును కూర్పబడినవి. వీనిలో కరికాళ, విక్రమచోళుల కథలు విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి. 5-వ ఆశ్వాసమున భైరవరాజుకథయు నతనిలింగైక్యమును వర్ణింపఁబడినది. ఇది సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రము తర్వాత మత, వేదాంత, కవిత్వ విషయములలో మేటియైన గ్రంథము. ఇది కావ్యశిల్పమునఁ గూడ నుత్తమకావ్యమే యగును.

XII ఎడపాటి ఎఱ్ఱనార్యుఁడు—మల్హణచరిత్రము

ఈ శృంగార పద్యప్రబంధమున మల్హణుఁడను శివభక్తుని చరిత్రమువర్ణితము. ఎఱ్ఱనకవి యీ గ్రంథమును కృష్ణరాయల కొసఁగక, దాఁచి, చుండికరణముగు కాళయమంత్రికొసఁగినట్లు చెప్పుకొన్నాడు. ఈకృష్ణరాయఁడు విద్యానగరపు కృష్ణరాయడు, మూరురాయరగండాంకుఁడు గావచ్చును.

ఉ॥ ఇట్టి మహాప్రధానపరమేశ్వరమూర్తివిగానినీవుచే
పట్టితి, మేలు, చుండిపురపాలక, కాళనమంత్రిచంద్ర, ముక్కు
గట్టిగఁ గృష్ణరాయజన కాంతునకీయక దాఁచినట్టి యీ
రట్టడియైన యెఱ్ఱకవి రాజిత మల్హణకావ్య కన్యకన్ ॥

ఎఱ్ఱనకవి పూర్వకవులనీవిధముగస్తుతించె.

చ॥ వినతులొనర్తు నాంధ్రసుకవిప్రభునన్నయభట్టు, తిక్కయ
జ్వను, శివదేవు, భాస్కరుని, జక్కన, నాచనసోము, సర్వదే

వుని భవదూరువేము నలపోతనపిల్లల మఱ్ఱివీరభ
ద్రుని, శరభాంకు, వీరకవిధూర్జటిఁ గేతన, భట్టబాణునిన్ ॥

ఈ గ్రంథమందలి యంత్యగద్యయిట్లున్నది.

" ఇది శ్రీమత్సకలసుకవిమిత్ర, సోమయామాత్యపుత్ర, సరస కవిత్వధుర్య, యెఱ్ఱయనామధేయప్రణీతంబైన మల్హణచరిత్రంబను మహా ప్రబంధమునందు సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము. "

ఈకావ్యము శృంగారరసప్రధానమై మూఁడాశ్వాసములుగలది. ఇందు సంస్కృతకవియైనమల్హణకవికిని,పుష్పగంధియనువేశ్యకుగలప్రణయ గాథ వర్ణితము. ప్రాసంగికముగ శ్వేతిని వృత్తాంతముగూడ నిందు గలదు. కవి యీ రెండుకథలను పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రము నుండి గ్రహించెను. మల్హణుఁడు శివభక్తుఁడు. వేశ్యాసక్తుఁడైన యితఁడు శివభక్తిగలవాఁడగుటచే పరమేశ్వరాను గ్రహమును బడసెను. మూలమున పుష్పగంధికి మదనసేనతార్చిన విటుఁడొకరాజకుమారుఁడై నచో, ఎఱ్ఱనధనదత్తుఁడనునొకలుబ్ధవైశ్యకుమారునిగ మార్చెను. తర్వాత శ్వేతుఁడనువాఁడుగూడ వారాంగనాసక్తుఁడై యనేక విధముల దుష్టుఁడ య్యును నొకనాఁడు దనప్రేయసికై పుష్పములుకొని పోవుచుండ నొకటి జారిక్రిందపడెను. దానినతఁడు శివార్పణముసేయఁగా, తత్ఫలముగా నతనికి స్వర్గమున రంభాసంభోగముగల్గెను. రంభయాతనిని శివభక్తుని గావించి శివరాత్రిజాగరణముచేయింపగ నాతఁడు మోక్షము పొందెను.

కృతిభర్తయైన 'చుండికాళుఁడు' శివభక్తుఁడు. చుండియనునది నెల్లూరుమండలమందలి చిన్నసంస్థానము. కాళనమంత్రి యీ సంస్థా నాధిపతికి కడమంత్రియై యుండెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పోతమాంబాదాముదయామాత్యుల పుత్త్రుఁడు, నిస్సమాంబాపతి తనకుఁ

గలవాఁడై యైశ్వర్య, రసజ్ఞతలచేత కవిపోషకుఁడై మల్హాణచరిత్రమును కృతినంది యుండును.

కవియైన యెఱ్ఱనార్యుఁడు గూడ నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శివభక్తిపరుఁడు. కృతిపతియైన కాళనమంత్రికి బంధువు. ఎడపాటిపురాధిపుఁడనుటచే నాగ్రామమునకుఁ గరణమై యుండును. ఈతఁడు సోమయామాత్యునిపుత్రుఁడు, కౌండిన్యసగోత్రుఁడు. ప్రబంధరత్నావళియందీతని యింటిపేరు 'పెదపాటి' వారని యుండ, మల్హాణచరిత్ర కృతిపతి యీ కవిని 'ఎడపాటి' పురాధిపా! యని సంబోధించినట్లున్నది. ఆశ్వాసాంతగద్యయందుగూడ 'నెడపాటి' యనియే కలదు. కాననదియే యథార్థమై యుండును.

ప్రబంధ రత్నావళి వలన నీ కవి 'కుమారనైషధ' మనుకావ్యమును గూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ కవి పూర్వకవులవైన యనేకపద్యములను దనకావ్యములందనుకరించెను. అట్టివానిలో శ్రీనాథునిపద్యములు ముఖ్యములు. మల్హాణకావ్యమును కుమార నైషధమునకుఁ బూర్వమే రచించెను.

ఈ కావ్యమున నతిశృంగారమువర్ణింపఁబడి నవీనాభిరుచికి నసభ్యముగానున్నది. మల్హాణపుష్పగంధుల శృంగారవ్యాపార నిమిత్తమునఁ గవి నాయికా నాయకుల జాతిభేదములు, శృంగారనాయికాలక్షణములు, సంభోగశృంగారపద్ధతి, వేశ్యా, పరస్త్రీ, విధవా, దాసీసంగమంబులఁగూర్చి రచించెను. ఇది కావ్యమున నీతిబోధకు ప్రతిబంధకముగ నున్నది. ఈ కవిరచన సర్వసామాన్యముగ నున్నది. తార్కాణమునకు పద్యములివి. పుష్పగంధినాట్యవర్ణనము—

చ॥ ఉరమునరత్నకంచుకము, నొప్పుల పెండెము, వజ్రమౌక్తికా
భరణములుంధరించిచెలిపైఁ గరపల్లవముల్లసఁజేర్చియా

నిరుపమరంగమధ్యమున నిల్చెనువేడుకఁబుష్పగంధి తొ
ల్కరిమెఱుపుంబలెన్ జనులకన్నులకున్ మిఱుమిట్లుగొల్పఁగన్ ॥
II పుట 39.

ఆ॥ యువతి సురతవేళనొప్పె జన్నులకును
మోమునకును నడుమమురియుసరులు
చంద్రచక్రవాక సమరంబువారింప
నడ్డగించు తారకాళియనఁగ ॥ II పుట 43.

పై పద్యములవలన కవికిఁజక్కని భావనాశక్తియుఁగల్పనాచాతుర్యమును గలవని నిర్ణయింపఁదగును. ఈతఁడు చక్కని లోకోక్తులను దేశీయపుపలుకుఁబడులను కవిత్వమున వాడెను.

గట్టుప్రభువు—సురాభాండేశ్వరము I

స్కాందపురాణాంతర్గత కాశీఖండమందలి సురాభాండేశ్వరో పాఖ్యానకథననుసరించి యీ యేకాశ్వాస శృంగారప్రబంధమును గట్టుప్రభువను కవి రచించెను. ఒకభక్తురాలిని పరీక్షించుటకై బ్రహ్మచారి యొక కల్లుకుండలో లజ్జావిహీనుడై మునిగిపోయి శివలింగరూపమైనకథ కాశీక్షేత్రమాహాత్మ్యమును తెల్పును. ఘట్టుప్రభువు ఎల్లామాత్యునిపుత్రుడు, యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుడు. ఈతడు 1800 ప్రాంతమున నెల్లూరిమండలమున నుండెను. ఈతని కవనశైలి ద్రాక్షాపాకమునసుండి లోకోక్తులతో గూడి యుండును. ఈ కవి కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రముగూడ రచించెను. శ్రీగిరిమల్లికార్జునిభక్తుడు ఇతడు. భ్రమరాంబా వరప్రసాదలబ్ధకవితగలవాడును, చిత్రాశుకవిత్వమున అందు సమర్థుడనని కుచేలోపాఖ్యానముఁజెప్పికొనెను. సురాభాండేశ్వర కావ్యప్రారంభ[illegible]

క॥ శ్రీమత్కాశీపట్టణ,
ధాముడువిశ్వేశ్వరుండు ధరణీధరజా
భామాకుచకుంభయుగ
స్థామలవక్షుండుమముఁగృతార్థులఁజేయుఁ
* * * * *

సీ॥ బ్రాహ్మభాగవ ... ది పదునెనిమిది పురా
ణములలో స్కాందఁబురమణగాంచుఁ
గలవందుఁగాశికాఖండంబుమైలార
ఖండంబు కేదారఖండమాది
యేబది యందులో నెక్కుడుకాశికా
ఖండంబుము క్కిఁగారణంబు
పరగునందుల సురాభాండేశ్వరంబను
పుణ్యచరిత్రంబు భూరిమహిమ

గీ॥ నట్టికీతేట తెల్గుననతులమృదుల
సరసమాధుర్యవాక్యముల్ సంఘటించి
కవులకరుణావిశేషంబు కలిమికతన
విశ్వపతికంకితంబుగా విన్నవింతు॥

క॥ భ్రమరాంబాకరకలిత
ద్యమవిలసద్వర్ణసముదయాంకిత జిహ్వా
సుమహితుడ నంధ్రకవితా
ప్రమథాజనకుండ, గట్టుప్రభ్వాఖ్యుండఁ॥
షష్ఠ్యంతము

క॥ ధరణీధరకన్యాకుచ
పరిరంభణవివిధనిఖిలబంధురసౌఖ్యో

త్తరపరశివమానసునకుఁ,
గరుణారసవీక్షణునకుఁగాశీపతికిన్ ॥

అంత్యము:—

సీ॥ పులుగుముత్తంబులు భూరుహంబులుచేతఁ
జక్రవాకములు విరసమునదాతెఁ
దామరసాప్తకాంతగ్రావములుపేరె
వనజపత్రంబులువాడఁబారె
గల్హారములకుసత్కాంతులుచేకూరె
నెండమావులపోడిమెల్లజారె
నపరభాగమ్మున...............
....

ద్రుత॥ భవభంజననిర్జితభావభవా
వివిధాగమసన్నుతవిశ్వభవా
శివదేవసుధాంబుధిసింధుభవా
భవనాశనశంకరగర్భభవా ॥

గద్య:— ఇది శ్రీమద్భ్రమరాంబికావరప్రసాదలబ్ధకవితాధురంధసరస కవిమిత్రయల్లయామాత్యపుత్ర గట్టుప్రభునామధేయప్రణీతంబైన సురాభాండేశ్వరోపాఖ్యానంబునందు సర్వంబును నేకాశ్వాసంబు.

మేడూరి అప్పనకవి, వరుణాత్మజా కుంభేశ్వరచరిత్రము

ఈ సురాభాండేశ్వరకథనే మేడూరి అప్పనకవి రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచించెను. ఈతని తండ్రి జగ్గయ్య కాశ్యపగోత్రుడు. ఇది గణుతూరి నరసరాజునకంకిత మీయబడెను. ఈ కవి గురువు పీసపాటి తిర్వేంగళాచార్యులు.

కావ్య ప్రారంభము:—

శా॥ శ్రీరమ్యోజ్జ్వలసానుదేశమనగాఁజెల్వొందు వక్షంబుపై
హారాకల్పిత పద్మసంభవ కపాలాళుల్ నిరీక్షింపుచో
హేరంబుం డవి మోదకంబులని యూహించంతఁబైఁజాచినన్
స్మేరంబందు శివుండు దా నరసభూమీనాయకున్ బ్రోవుతన్ ॥

సీ॥ శ్రీమద్వివేకివాల్మీకినిభజియించి
భవభూతి భవభూతిఁబ్రస్తుతించి,
మహితవిద్యామోఘుమాఘు నెమ్మదినిల్పి
భారవి భారవిగారవించి,
భూరిగుణాధారుఁజోరుసన్నుతిఁజేసి
వరరూపసుమబాణుబాణుదలఁచి
యమితపురాణేతిహాసు వ్యాసుదలంచి
కాళిదాసుండగు కాళిదాసుఁ

గీ॥ దలచిమృదు పదంబుల దండి దండిఁగొలిచి
వైరిసర్పమయూరు మయూరుఁబొగడి
యాత్మదోఁచినగతిఁగృతినాచరింతు
మత్కవిత్వప్రవీణతమహి నెసంగ ॥

* * * * *

మ॥ అనయంబున్ సుతుఁజేతు మద్గురుని శిష్టాచారసంచారునిన్
ఘనపాండిత్యవిశిష్టధీరకవిరాట్కంఠీరవాకారునిన్
ఘనదక్షుల్లక పీసపాటి కులరాకాచంద్రమోమూర్తినిన్
దిననాథప్రతిమానధామసహితున్ దిర్వెంగళాచార్యునిన్

* * * * *

మ॥ ననుశ్రీమద్గిరిజాపదాబ్జ భజనానందైకసంపాదితా
భినవానూనకవిత్వరీతి రచనావిఖ్యాతచాతుర్యునిన్
ఘనవేమూరికులాబ్ధిసోముని బుధస్తోమదేవసంస్తుత్యునిన్
వినయాధారచరిత్రు నప్పనకవిన్ వేపిల్చిపల్కెంగృపన్

అంతము:——

సీ॥ అని కౌశికుఁడు రామజనపతితోడను
భవ్యంబుగాఁ దెల్పుదివ్యమైన
యీసురాభాండేశ్వరసుచారిత్ర
మివ్వసుధాస్థలినెవ్వరైన.

* * * * *

మాలిని :— నిరుపమగుణభాసానిత్యకల్యాణవాసా
స్థితతరసుఖభోగీ శ్రీమదత్యంతరాగీ
కరధృతశరచాపా కామినీ కామరూపా
తరణిజ సముదానా దానవాద్యాఖ్యగానా ॥

గద్య :— ఇది శ్రీమచ్ఛ్యామలాంబానిరంతరకరుణావలంబి కటాక్షవీక్షాసంపాదిత వితతకవితా వైభవవేమూరి కులకలశాంభోరాశిపూర్ణిమాకైరవబాంధవ భాషాధిప సమాన మనీషావిశేషాఖ్యాసిత జాతకసిద్ధాంతాది జ్యోతిశ్శాస్త్రధౌరంధర్య జగ్గయార్యతనూభవ కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర బుధజనస్తోత్రపాత్రచరిత్ర సుగుణగణరత్నరత్నాకర యప్పనకవీశ్వర ప్రణీతంబైన వరుణాత్మజాకుంభేశ్వరచరిత్రంబను ప్రబంధంబునందు సర్వంబును ద్వితీయాశ్వాసము.

రావులపురము గురవయ్య, సురాభాండేశ్వరము—(3)

ఈ కవి వెంకటనరసింహుని యగ్రపుత్రుఁడు, బాదరాయణ గోత్రుఁడు. ఇతఁడు ద్విపదలో సురాభాండేశ్వరకథను రచించెను. ఇందు సుమారు 220 ద్విపదలలో కామశాస్త్రవిషయములు వివరింపఁబడినవి.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథు నాశ్రితగణనాథు
నాగమగణనాథు నామరున్నాథు
నే మదిగీర్తించి యొలమిఁబూజించి
... ...
... ...
... ...
కవితార్థధుర్యువాగనుశాసనార్యు
గవితావిరాజిఁదిక్కనసోమయాజి
మొదలగు కవిరాట్సమూహంబుదలఁచి
పదపడి శ్రీగురుపాదముల కెఱఁగి
లలిసురాభాండేశ్వరంబును ద్విపద
దెలుగుసేయఁగఁగొంతతివిరియున్నంత
... ...
... ...
రాముఁడుసీతాభిరాముఁడు కరుణ
దామది నెమ్మదిఁదగనిట్టులనియెఁ
గలలోనవచ్చినాకలలోనగల్గు
కళవళంబాపి పేకలవడ్డఁబాప
డాయనిక్కృతికినేడాయఁగాఁబోదు
సేయగా నీచింతసేయఁగానేల
పొలుపొందరావులపురపౌరుషేయ
నలినారివేంకటనరసింహాతనయ
అరయంగబాదరాయణాఖ్యునిగోత్ర
గురుతరసన్నుతగురునామగోత్ర

సుకృతి నీకృతివేగశోభితంబలర
బ్రకృతంబుమదినెంచి బాగరచించి
మత్ప్రీతిగాఁజే యుమా ప్రీతిగాన
సత్ప్రసాదతను నిమ్మహనీయగరిత
... ...
... ...
ప్రమదంబుతో సురాభాండేశుకృతికిఁ
గ్రమమెట్లు...............

గ్రంథాంతము:—

అనిచెప్పె శివుఁడు గోహయమున నెక్కి
తనవెంట దేవతాతతినుతుల్సలఁగ
ఘనముగ శాంభవీగణసమేతముగ
తననిజపుకైలాసకధామంబుకరిగె
అని కాశికాఖండమందొప్పియున్న
ఘన సురాభాండేశు కథయును ద్విపద
నలఘు శ్రీబాదరాయణగోత్రవార్ధి
నళినారిరావులనగ రాఖ్యపౌరు
షేయుండు వెంకటశ్రీనరహరిసు
ధీయగ్రసుతుఁడు విధేయుండు
అతిప్రీతితో గుర్వయాఖ్యుండుప్రీతి
వితతహృద్యంబుగా వేడ్కరచించి
రహిమించు జానకీరామునిపేర
నహిమాంశుపేరఁగా త్యాయనీదేవి
... ...
అవనినీకథనాజ్ఞ సంతతము
దవిలివర్ధిల్లు నాతారార్కముగను ॥

పులిగడ్డనారనమంత్రి, సురాభాండేశ్వరీయము—(4)

సురాభాండేశ్వరీయకథను ద్విపదగా రచించిన మఱియొక కవి పులిగడ్డనారనమంత్రి. ఈతడు యన్నయ్యకుమారుడు.

గ్రంథారంభము:—

శ్రీపార్వతీనాథు శ్రీవిశ్వనాథు
శ్రీపాదములకునేఁ జేరిమ్రొక్కెదను
... ...
పనివినియే సురాభాండేశ్వరంబు
వినుపింతు జగములో వినువారికెల్లఁ
బులిగడ్డవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుడను
వెలయంగనారనాభిఖ్యసత్కవిని
పరువొప్పనీసురాభాండేశ్వరంబు
నిరవొందశివకథ నీపుణ్యచరిత

గ్రంథాంతము:—

అనుచునంతర్థానమయ్యె నీశ్వరుడు
ఎనసినవేడ్కతో నీడిగెగాడు
పరగగానటు సురాభాండేశునకును
గరమొప్పగాఁగుడికట్టించి యపుడు
నిత్యనైవేద్యంబు నిత్యభోగంబు
నత్యంతభక్తితో నభవునకొసఁగె
... ...
పులిగడ్డయయ్యనపుత్రుడై నట్టి
కలితంపుకవినొప్పు కవినారమంత్రి
కాశీమాహాత్మ్యపుఁగథయొవ్వరైన

వ్రాసిన విన్నను వడిఁజదివినను
విశ్వనాథుండిచ్చు విభవసంపదలు
శాశ్వతంబుగ ధాత్రిజనకోటికెల్ల

పచ్చకరప్పుపు తిరువెంగళకవి—చొక్కనాథచరిత్ర

చొక్కనాథచరిత్ర తొమ్మిదియాశ్వాసముల ద్విపదప్రబంధము. ఇందు మధురాక్షేత్రమున చొక్కనాథ సుందరేశ్వరస్వామివారి యరువదినాల్గులీలలు వర్ణితములైనవి. ఈ కథలు హాలాస్యమాహాత్మ్యమని, మధురాఖండమనియు నామాంతరముగల సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినవి. తిరువెంగళకవి భట్టుకులమువాడు. తండ్రి తిప్పరాజు. ఈతని తాత తిమ్మరాజును, పిన్నతాత అయ్యలును కర్ణాటాధీశ్వరుడగు ప్రౌఢరాయలచే సత్కృతులై పచ్చకప్పురమువారని బిరుదందిరి. కాన నీ కవి క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమువాడని తోచును. ఈ కావ్యము గోల్లచిన నృపాలుని ప్రేరణమున తన యన్నయగు పెద్దతిమ్మనృపాలునకు నంకితమీయబడినది. కృతిపతి కమ్మవంశీయుడు, అచ్యుతదేవరాయలకు దక్షిణబాహువుగనున్నవాడు. నన్ననందలి (?) పురాధ్యక్షుడు ఉపనూరిసింహబిరుదాంకితుడు వ్యాసతీర్థులవారిశిష్యుడు, ఈకావ్యవిషయములు తమిళమున గూడ గలవు.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథుఁబూజిత లోకనాథు,
బ్రాగల్భ్యబుద్ధిసంప్రాప్తసిద్ధి
... ...
బిరుదువేములవాడభీమను,
నన్నయామాత్య సత్కవితిక్కనార్యులశ్రీనాథు
నిలగల్గుకవులను నెల్లసద్భక్తి

విలసిత సద్వాక్యవితతినుతించి

... ...

నిటలాక్షపదభక్తినియతిఁ బెంపొంది,
భటువంశమునమెచ్చువచ్చకప్పురము
తిప్పరాజసుతుండు తిరువెంగళుండు,
చెప్పంగనేర్చుఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁగ
ననివిన్నవించిననాచిన్నరామ
మనుజేంద్రుడధికసమ్మదముతోనపుడు
ననుబిలిపించిమన్ననగారవించి,
వినుతించి కర్పూరవిడియంబులిచ్చి
యనఘుండు మాతాతయగు తిమ్మరాజు
తనతమ్ముడయ్యలుదాను నిమ్మహిని
బ్రౌఢుడై చదువులపరగమెప్పించె
ప్రౌఢరాయలచేతఁ బచ్చకప్పురంబు
రాజనంగాఁదిమ్మరాజుకుఁదిప్ప
రాజుదయించెవిరాజితమ్ముగను
రాజులమెప్పించెరసికుఁడాతనిత
నూజుడవార్యసన్నుతకవీంద్రుడవు

... ...

మధురాపురేశు నిర్మలపుణ్యాచరిత
చౌష్ఠిలీలావిలాసంబులాంధ్ర
భామనుబెదరాముపార్థివుపేర
నుచరిత్రవై భవసుత్రాముపేర
రచియించివిఖ్యాతిరాజిల్లుముర్వి
ననియానతిచ్చిన నామహారాజు

... ...

చెలగుచును పసూ (సూ)రిసింహాంబు పేర
...   .
...   ...   చినరామునికి జేష్ఠుని పేర
దీపించునచ్యుత దేవరాయప్ర
తాపదక్షిణబాహుదండాంకు పేరఁ
జతురత నీకావ్యసారంబునకును
బతియైన పెదరామ పార్థివు పేర
...   .

కావ్యాంతము:—

పచ్చకప్పుర సౌరభ్యకలితనామాంక
తిప్పరాజసుపుత్ర తిరువేంగళేంద్ర
విరచితఁబుగలోకవిఖ్యాతమైన
సరసలక్షణకావ్యసత్కవీంద్రాభి
నందితశ్రీచొక్కనాథచరిత్ర
మందునిది నవమాశ్వాసమయ్యె ॥

సిద్ధేంద్రయోగి—యోగీశ్వరవిలాసము

ఈ కవి బాలబ్రహ్మలింగ విగ్రహావిశాల కృపాలబ్ధసత్కవిత్వంబు శ్రీమతిగ్గెకొన్నవాఁడనని చెప్పికొనినాడు. ఈతడు యోగీశ్వరవిలాసమును ద్విపద కావ్యముగా రచించినాఁడు. అల్లమప్రభువు అక్కమహాదేవి కుపదేశించినట్లుగా వీరశైవసిద్ధాంతము లిందువర్ణింపఁబడినవి.

సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి. రేణుకవిజయము

ప్రాచీన వీరశైవమతాచార్యులగు రేణుకునిచరిత్ర మిందు కావ్యముగావర్ణితమైనది. రేణుకుఁడు వివిధకాలములందే యే రూపముల నవతరించి శ్రీరాముడు, రావణుడు మొదలైనవారికిఁ గూడ శైవభక్తి

బోధించినట్లును కలియుగంబున కొలనిపాకయందుద్భవించినట్లు దీనియందు తెల్పబడినది.

ఈకావ్యమును సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు రచించిరి. ఇది సికింద్రాబాదులో శివధర్మగ్రంథమాలలో 10 వ బిల్వముగా ప్రచురింపఁబడెను. ఇందైదాశ్వాసములుగలవు. అందుండికొన్ని పద్యములుదాహరింతును. తృతీయాశ్వాసమునందు. విక్రమార్కుఁడు రేణుకునర్చించుఘట్టము (పుట 121)

ఉ॥ ముప్పిరిగొన్న బత్తిని విభుండెదురేఁగి సమస్కరించియా
యప్పకు సర్ఘ్యపాద్యముల నప్పనచేసియు స్వప్నవృత్తముం
జెప్పిమహాత్మ ! విస్మృతినిఁజెందితి నీయుపదిష్టమంత్రముం
దప్పకక్రమ్మఱం దెలిపి ధన్యునిఁజేయుము నీదుదాసునిన్ ॥

ఆ॥ వె॥ ఆడఁబోవు తీర్థమదియెదురైనట్లు
వెదకుతీవ కాళ్లఁబెనఁగినట్లు
నిన్నుఁగాంచుపొంటె నేఁదపించుచునుండ
దేవునట్లవచ్చితివి మహాత్మ

ఉ॥ నాసుకృతంబుపండినది నాదగుజన్మముసార్థకంబు; నా
దోసము లగ్నితప్తమగు తూలచయంబటు రూపడంగె, సం
తోసమునందునామనసు తొప్పఁగదోఁగుఁ; ద్వదాగమంబునన్
నాసదనంబువేల్పుసదనంబనిఁ బూతమునయ్యెసద్గురూ ॥

క॥ అనిపలుక విక్రమార్కుఁడు
మనమునహర్షించి గురుఁడుఁత్సొమపతి నీ బ
త్తినిమెచ్చితి, నీకాశివు
నను్రగహాము కలిమి నీప్సితార్థముదీఱున్ ॥ (పుట 122)

సంస్కృతమున సిద్ధనాథుఁడను కవి రేణుకవిజయమను శ్లోకకావ్యమును క్రీ. శ, 960 ప్రాంతమున రచించెను,

అష్టమ ప్రకరణము

శతకములు

ఆంధ్రభాషయందు శతకవాఙ్మయము భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య నీతి శృంగార హాస్యభావములు గల్గి రసవంతముగ నున్నది. ఇది యొకే విషయమునుగాని, వివిధవిషయములఁగాని, మనోరంజకముగ వర్ణించును. ఆంధ్రమున సుమారు 600 శతకములకుఁబైగానున్నవి. అందులో భక్తి ప్రధానములైనవి యధికము. వానిలోఁ గొన్ని శైవపరములుగను, మఱి కొన్ని వైష్ణవపరముగ నున్నవి. సంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల శతకముల కన్నింటికి పాల్కురికిసోమనాథుని వృషాధిపశతకమే తెలుఁగున తొలుతటిది.

భావగీతములకు శతకములకుఁ గొంత సాదృశ్యమున్నను గొంత భేదముగూడఁ గలదు. భావగీతములందు కవి ప్రకృతిస్వరూపముల గుణ సౌందర్యములనుగాని, మనోభావములనుగాని మనోహరముగ వర్ణించుచు భావ వికాసమును గలుగఁజేయును. భావగీతములు గలుగఁజేయు భావ వికాసము మానసికానందమును మాత్రము గలుగఁజేయును. కాని యాత్మానందమును గలుగఁజేసి పురుషార్థమునకుఁ బ్రయోజనకరము కాదు. ఇంక శతకములు భావగీతముల కతీతమైన యాత్మానందమును గలుగఁజేయుచు పురుషార్థమును బడయఁజేయుటకు సాధకములుగ నున్నవి. శతకములు సామాన్యముగ భక్తిప్రధానముగ నున్నవి. పురుషార్థమునకుఁ బరమావధియైన మోక్షప్రాప్తియే శతకమునకుఁ బ్రయోజనము. అనంతమైన శృంగార కరుణావిలాసముల యానందానుభవమున కేకాగ్రతగలభక్తి సాధనము. అనన్యమైన భక్తిపారవశ్యానందమును వర్ణించుటకు శతకములు యోగ్యములైనవి. ఇందలి స్తవములు భక్తి రసానందమును గలుగఁజేయుచు మోక్షమార్గమును బోధించుచున్నవి. కవులు తమ గ్రామములందు వెలసిన పరమేశ్వరావతారములను శతక

రూపమునఁ బ్రార్థనచేయుచు కవిత్వమును సార్థకమునుచేసిరి. భక్తహృదయావేశమును దెలిపెడి శతకము లాంధ్రభాషయం దనేకము గలవు.

శైవవైష్ణవపరములగుభక్తిశతకములలో రామాంజనేయాది శతకములు వైష్ణవములని పరిగణించినచో శైవశతకములకంటె వైష్ణవశతకములే యధికములు. మరియు వేదాంతశతకములు గలవు. ఇవి వేమన, ఆత్మలింగ, అప్పాలయోగి మొదలైనవారివి. ఇందు వేదాంతబోధకు లాంధ్రమున నిర్వచించు నద్వైత మతమునకు బోధకములైన పద్యము లుండును. ఆంధ్ర శతకములు విశేషముగా స్వతంత్రరచనములే కాని, కొన్ని భాషాంతరీకరణములును గలవు. ఇవి సూర్యశతకము, భర్తృహరి శతకములు మొదలైనవి. కొన్ని యనుకరణములు సుమతిశతక కాళహస్తీశ్వరశతకాదులు. కొన్ని సంకలితములు భాస్కర దాశరథీ శతకాదులు. ఇఁక స్వతంత్ర రచనలు వేమన, కవి చౌడప్ప, వేణుగోపాల శతకాదులు. మరియు రాజనీతి, సేవకనీతి, లోకనీతి, బాలకబాలికనీతిని ప్రతిపాదించునవి కొన్ని గలవు.

భక్తిశతకములందు స్వీయ సంక్షోభములను భక్తులు వ్యక్తీకరించుకొనిరి. శృంగార శతకములలో గొన్ని కాంతాలలామ, లావణ్యచంద్రవదనశతకాదులు కేవలకాముకజనార్హములుగనుండినను, తాడిమళ్ళ రాజగోపాల, మల్లికార్జున, కలువాయి శతకములు పరమేశ్వరునిమీఁద చెప్పిన భక్తిశృంగార శతకములుగానున్నవి. ఇఁక శాస్త్రములుగూడ శతకములలో రచింపఁబడినవి. ఈ శతకములందు కవి తన యిష్టదైవమును గూర్చిగాని, ప్రభువును గూర్చిగాని చేసిన సంబోధనము మకుటముగా చేర్చును. ఈ మకుటమును బట్టియే శతకనామ మేర్పడును. ఈ మకుటము నాశ్రయించి శతకమంతయు నొక విధమైన ఛందమునందే వ్రాయవలసిన బాధ్యతయు నేర్పడుచున్నది.

శతకములలో రచయితయగు కవియే పాత్ర. శతకమునందలి భక్తుడును, శతకము వ్రాసిన కవియు వేరని చెప్పవలయును. పరమాత్మ కవి, జీవాత్మ భక్తుఁడు. భక్తుడే శతకమందలి పాత్ర. శతకములు సామాన్యముగ కవి యుద్రిక్తభావమున బుట్టినవగుటచే భక్తి, శృంగారము, క్రోధము, భయము, అద్భుతము మొదలగు భావముల యుద్రేకము గలిగినపుడే శతకములు వ్రాయఁబడినవి. కవి భగవంతునితో ప్రత్యక్షముగా నీ శతకమూలమున మాటలాడును. అందుచే వీనియందు కవి హృదయము స్పష్టముగ గ్రహింపనగును.

భగవన్నామావళియు, భగవత్ స్తోత్రములు నష్టోత్తర నియమిత సంఖ్యతో నుండుటచే, నీ శతకములు గూడ భగవత్ స్తోత్రపూర్వకములగుటచే నివియుగూడ నా నియమిత సంఖ్యతోఁడనే కూర్పఁబడినవి. అదే యన్నివిధములైన శతకములకు సంప్రదాయమైపోయినది. ఇవి దశ విభాగములుగా దశకములనియు గూడ యాంతరవిభాగము చేయఁబడినవి. ఈ యాచారము సంస్కృత ప్రాకృత శతకములలోఁగూడఁ గనిపించుచున్నది.

ఆంధ్రమున క్రీ. శ. 12-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము శతకములున్నట్లు గానరాదు. 12-వ శతాబ్దమునందలి పాల్కురికి సోమనాథుని వృషాధిప శతకమే తెలుఁగున ప్రథమ శతకమని చెప్పవలయును; దీనికి బూర్వమే యున్న పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారము 'శివా' యను మకుటముగలదైనను నీ మకుటము మారుచుండుటయే కాక, యది పద్య మధ్యమున కూర్పఁబడుటయు నిందు గలదు. దీనికిఁ దోఁడు దీని యందు 108 పద్యములేకాక 400, లేక 500 పద్యముల వరకు గూడ కలవు. కాన సర్వసంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల ప్రథమశతక మాంధ్రమందున వృషాధిప శతకమే. దీని తర్వాతది 13-వ శతాబ్దమందలి యథావాక్కుల యన్నమయ్య రచించిన సర్వేశ్వర శతకము. ఇందుచే

నాంధ్రమున శతకవాఙ్మయమున కాదిభిక్షు పెట్టినవారు వీరశైవులనుట స్పష్టము. ప్రాకృత భాషలోని బౌద్ధ జైన వాఙ్మయములందలి శతకములు వీరశైవ కవులవలన నాంధ్రభాషలోనికి వ్యాపించినవని విశ్వసింపవలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1380 సం॥ లో రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు వ్రాసిన యంబికాశతకము చిక్కలేదు. సుమతిశతకముయొక్క కర్తృత్వముగాని కాలముగాని నేటికి స్పష్టముగ తెలియరాదు. అట్లె భాస్కరశతకము గూడ కాలనిర్ణయమునకు కష్టముగ నున్నది. ఇది కృష్ణరాయునకుఁ బూర్వమే రచింపబడియుండును. ప్రాచీనకాలమునకుఁ జెందినది దేవకీనందన శతకము. ఇది తిక్కన కృతము మాత్రము కాదు. 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు శతకములలో శైవశతకములు హెచ్చును, వైష్ణవ శతకములు స్వల్పమును. ఇంక 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మట శైవ శతకముల సంఖ్యకంటె వైష్ణవ శతకముల సంఖ్య హెచ్చయినది. 15-వ శతాబ్దాంతమున 16-వ శతాబ్దాదియందు కడపమండలములో నొంటిమెట్ట రామచంద్రమూర్తి మీఁద జానకీవర శతకమను నామాంతరముగల రఘువీర శతకము బయలుదేరినది. సుమారీ కాలముననే పోతన నారాయణ శతకమును రచించెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమున బయలుదేరిన ప్రథమశతకము కాళహస్తీశ్వర శతకమే. ఇది శివానందలహరి, సర్వేశ్వర శతకముల ననుకరించినట్లు గనఁబడుచున్నది. శతకము ధూర్జటికవిచేతిలో పరిపక్వస్థితికి వచ్చినట్లు దీనివలన దెలియుచున్నది. సర్వేశ్వర శతకము వలెనే దాశరథీ శతక నిర్మాణమునుగూర్చి కొన్ని విచిత్రకథలును గలవు. కృష్ణదేవరాయునికాలమున శతకములుమాత్రము విశేషముగ గనఁబడవు.

రాయల తర్వాతను నప్పకవికి మధ్యకాలములో వజ్రపంజర శతకము, మరున్నందనశతకము, గువ్వలచెన్నశతకము, బాలగోపాలశతకము మొదలైనవి కలవు. వేణుగోపాల, చంద్రశేఖర, కుక్కుటేశ్వర, రామలింగ, శివచౌడప్ప శతకములు 16, 17-వ శతాబ్దములందు పుట్టినవి. ఇక

17-వ శతాబ్దమునందు శతకవాఙ్మయ మధికముగ వర్ధిల్లినది. పెద్దాపుర సంస్థానాధిపతులగు భద్రజగపతిగారు రామశతకమును, రాయ జగపతి రాజుగారు భద్రాద్రిరామ శతకమును వ్రాసిరి. చింతలపల్లి వీరరాఘవ కవి తన మధురవాణీ విలాసమునందు,

"జాములో శతకంబు సంధించి కంకణా
దులు గొంటి వల రాయ దుర్గమునను"

అని తన్నుగూర్చి వ్రాసికొనినాఁడు. వీరరాఘవకవి పెదతండ్రి గోపాల కవి యార్యాశతకమును రచించినాడు. ఆ కాలమందు శతకముల నాశు వుగ చెప్పి బహుమానములందు వాడుక గలదు. గణపవరపు వెంకట కవి కఠినప్రాస శతకమును, యమకశతకమును, కస్తూరిరంగకవి సాంబ నిఘంటువు సీస శతకమును రచించిరి. హంసవింశతికర్త అయ్యలరాజు నారాయణకవి "నభగర్త పురాంజనేయ నతజనగేయా" యని కంద శతకమును రచించెను.

15, 16, 17 శతాబ్దములలోని వగు తాళ్ళపాకవారి శతకములే డెనిమిది దొరికినవి. ఈ కవులు వైష్ణవభక్తులు. శతకము లకారాదిగ నియమముతో రచింపఁబడినట్లు సుమతి, భాస్కర వేణుగోపాలశతకములు తెల్పుచున్నవి. ఇందుచే కవివ్రాసిన పద్యముల వరుసఁగూడ గుర్తింప వచ్చును.

17-వ శతాబ్దము తర్వాత పుట్టిన శతకములకు మితియేలేదు. విశాఖపురి మండలమందలి పాలతేరులో నమలాపురపు సన్యాసి యను నొక కుమ్మరి నూరు శతకముల రచించెనట. ఏనుగు లక్ష్మణకవి సమ కాలికుఁడగు సత్యవోలు భగవత్కవి,

క॥ "ధీరత శత శతకంబులు.............చెప్పినవాఁడ౯"

అని చెప్పికొనినాడు. ధాన్యరాను చీపురుపల్లి శతకములు, సోడాబుధి

శతకములుగూడ బయలుదేరినవి. పై విధముగ నభివృద్ధిఁబొందిన శతకములను నా కవులను కవి చరిత్రలలోఁ జేర్పకుండుట బహుచశోనీయము.

I యడావాక్కుల అన్నమయ్య, సర్వేశ్వర శతకము

వృషాధిప శతకము తర్వాత పరిశీలింప తగిన శతకమిది. ఈ శతక కర్త యగు అన్నమయ కవి దూదికొండ సోమేశ్వరారాధ్యుల శిష్యుఁడ నని తానే యిట్లు శతకమునఁ దెల్పుకొనినాఁడు.

మ॥ అభిరమ్యంబుగ దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర
ప్రభు కారుణ్య వసంతసంజనిత మద్వాక్యప్రసూనావళీ
విభవంబొప్పగ భక్తియుక్తులను వాణీవ్యాప్తి సంపత్కళా
ప్రభవంబైన భవత్పదద్వయము నారంభింతు సర్వేశ్వరా॥-131.

దూదికొండ గ్రామము కర్నూలు జిల్లాలోని ప్రత్తికొండ తాలూకాయందు గలదు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శ్రీశైలమునఁ దన కవితాప్రాభవమును వెలయించి యా ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించియుండును గాన, అన్నమయ్య తొలుత గోదావరీమండలమునపుట్టి స్వక్షేత్రవాసి కాక, శ్రీశైలయాత్రకుఁ బోయి సోమనాథుని కలుసుకొని యాతని శిష్యుఁడుగా దగుననియు 'దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర ప్రభు' వనఁగా పాల్కురికి సోమనాథుఁడే యనియు నిడదవోలు వెంకటరావుగారూహించుచున్నారు. (చూ. భారతి 1945 సం॥ మార్చినెల సంచిక, పుట 225) ఈ విషయము పరిశీలింపఁదగినది. అన్నమయ కవి శక సం॥ 1164 అనఁగా క్రీ. శ. 1242-వ సం. మున నీ శతకమును రచించినట్లుగ

శా॥ శాకాబ్దంబులు వార్ధి షట్కపుర భిత్సంఖ్యం బ్రవర్తింప శు
శ్లోకానందకరంబుగాఁగ మహిలో శోభిల్లు సర్వేశ్వర

ప్రాకామ్యస్తవ మొప్పఁజెప్పె శుభకృత్ప్రవ్యక్త వర్షంబునన్
శ్రీకారావ వసంతమై మహిమతోఁ జెన్నొంద సర్వేశ్వరా॥127

పై కాల విషయమునుబట్టి యీ కవి తిక్కయజ్వకు సమకాలమువాఁడనియు, పాల్కురి సోమనాథుని వార్ధక్యములో నితఁడు యువకుఁడై యుండుననిగూడ భావింపవచ్చును.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన యీ శతకపీఠికయందు కవినిగూర్చి, పల్నాడు (గురజాల) తాలూకాలోని చెర్లగుడిపాడు గ్రామమునకుఁ గరణమైన కవివంశజుఁడగు సోమరాజు వెంకటశివుఁడను నాయన తెల్పిన విషయము నిట్లు ప్రకటించిరి. — యథావాక్కుల అన్నమయారాధ్యుఁ డాత్రేయసగోత్రోద్భవుఁడు. యజుశ్శాఖాధ్యాయి, గోదావరీ తీరవాసి. రాజమహేంద్రవర సమీపమున నున్న 'పట్టిస' మను గ్రామమున నున్న వీరభద్రేశ్వరస్వామి యితని యిలువేలుపు. ఈ మహనీయుఁ డొకప్పుడు శ్రీశైలయాత్రకు వెడలి శ్రీ మల్లికార్జున స్వామిని సేవించి తిరిగి వచ్చుచుఁ బల్నాడుతాలూకాలోఁ జెట్టిపాలెము దాపునఁ గృష్ణాతీరమందు విశ్వామిత్రాశ్రమ మనఁబడు సత్రశాల యను పుణ్యస్థలమున శ్రీ మల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాలముండి యచటనే యీ సర్వేశ్వర శతకమును రచించెను 'ఒక్కొక్క పద్య మొక్కొక్క తాటియాకుపై వ్రాసి యా యాకును గృష్ణలోవైచి నది ప్రవాహమున కెదురీది వచ్చెనా దానినిఁ దీసి సూత్రమున నెక్కించెద. అట్లియ్యాకైన రాక క్రిందికిఁ గొట్టుకొని పోయెనా యప్పుడే నా శిరము ఖండించుకొనెదనని శపథముచేసి, మెడకు గండకత్తెర వైచికొని యాకుమీఁద పద్యముల వ్రాసి నీళ్ళలో విడిచిపెట్టగా నవి తిరిగి వచ్చుచుండెడివి. కొంతసేపటికి,

మ॥ తరళంబు బువ్వులు పిండెలై యొదవి తత్తజ్జాతితోఁ బండ్లగున్
వారఁ బీఠాపాద భాయోజ పూజితమునై యత్యద్భుతం బివ్వరుల్

కరులో, నశ్వములో, ననర్ఘమణులో, గర్పూరమో, హారమో,
తరుణీరత్నములో, బటీరతరులో, దథ్యంబు సర్వేశ్వరా॥—87

అను పద్య మెదురుగారాక కొట్టుకొనిపోవుటఁజూచి కంఠమును గత్తిరించుకొనఁబోఁగా నీశ్వరుఁడే యొక పసులకాపరి రూపమున నీ క్రింది పద్యమును రచించిన యాకునిచ్చి యదృశ్యుఁడయ్యెను.

మ॥ ఒక పుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై నొప్పంగ సద్భక్తి రం
జకుఁడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బునర్జన్మంబు లేదన్నఁ బా
యక కాలత్రితయోపచారముల నిన్నర్చించుచోఁ బెద్ద నై
ష్ఠికుఁడై యుండెడివాఁడు నీ కగుటదాఁ జిత్రంబె సర్వేశ్వరా॥—88.

కవి యీపద్యముచుగూడ గ్రహించి, తన పూర్వ నియమము ప్రకారముననే శతకమును బూర్తిజేసి కొంతకాలమునకుఁ బిదప నా సత్రశాలయందే సిద్ధిఁబొందెను. అన్నమారాధ్యుని వంశవృక్ష మిది.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య (క్రీ. శ. 1242)

|

వీరమరాజు

|

నాగరాజు

|

చిట్టెమరాజు (క్రీ. శ. 1422) — ఈయన పల్నాడుసీమకు వచ్చి యారు గ్రామములకు కరిణీకమును సంపాదించెను)

|

గోపరాజు

|

సోమరాజు—ఈయన సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నీతని నాఁటినుండి యీ వంశమునకు యథావాక్కులవారను పేరు మారి

సోమరాజువారను పేరుగల్గినది." పై విషయములను దెలిపిన సోమరాజు వెంకటశివుఁడనునాయన యీ సోమరాజు వంశీయుఁడే. అన్నమయ కవి యమోఘ కవితాధారా సంపన్నుఁడు. నిర్దుష్టమైనది యితని కవిత. తన శతకమునుగూర్చి కవియే యిట్లు యథార్థముగ చెప్పికొనినాఁడు.

శా॥ ధాత్రిన్ దాసుజనానురంజనముగాఁ, తత్త్వప్రకాశంబుగా;
చిత్రార్థాంచిత శబ్ద బంధురముగా, సేవ్యంబుగా, సజ్జన
శ్రోత్రానందముగా, శుభాన్వితముగా, శోధించి సర్వేశ్వర
స్తోత్రం బన్నయ సెప్పె నీ జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా॥— 133.

ఈ శతకమందు కొన్ని ప్రతులలో 123 పద్యములును, మఱికొన్ని ప్రతులలోఁ గొన్ని యధికమై 142 పద్యములవఱకుఁగూడ పెరుగుచు వచ్చినవి.

ప్రారంభము:—

శా॥ శ్రీకంఠుం, బరమేశు, నవ్యయు, నిజశ్రీపాద దివ్యప్రభా
నీకోత్సారిత దేవతానిటల దుర్లిఖితాక్షర ధ్వాంత చి
త్రాప్తాకామాంగు నపాంగమాత్ర రచిత బ్రహ్మాండ సంఘాతుఁ జం
ద్రాకల్పున్ బ్రణుతింప నిన్ను మదినాహ్లాదింతుసర్వేశ్వరా॥—1

మ॥ ఒకమాటున్ సకలంబు నీమహిమగా నూహించుచున్ వెండి,యిం
కొక మాటొద్దియు నీవుగావనుచు నేయుక్తిం బ్రశంసింప నే
రక వేదంబులు చిక్కువడ్డవనిన్ బ్రత్యక్షమైయుండి భా
వకుఁడై నీ నిజరూప మిట్టిదన నెవ్వండోపు సర్వేశ్వరా॥—2.

ఈ సర్వేశ్వర శతకము వీరశైవమత సంప్రదాయానుసారము భక్తిరస ప్రధానమై, శైలి హృద్యమై యున్నది. పద్యరచనాశిల్పమునకిది ముఖ్య లక్షణము. పద్యముల నడకనుబట్టియుఁ గల్పనములబట్టియుఁ నీశతకము గొన్ని చోటులందు సంస్కృతములోని శివమహిమ్న స్తోత్రమును, కన్నడములోని సోమేశ్వర శతకమును, తెలుగులోని శ్రీకాళహస్తీశ్వరశతకమును

దలంచఘునకుఁ దెచ్చును. ఈ శతకము శైవులలో మిక్కిలి వ్యాప్తకగ నుండెననుట కీతని ననుకరించిన పోతన నారాయణ శతకమున గొన్ని పద్యములలో పోలికలు గనఁబడును. శైలికి, భక్తికి, మంచి భావములకుఁ దరువాత శతక కవులకు భిక్షముపెట్టి, మన వృత్తశతక వాఙ్మయమును మంచి మార్గముల నడపించుటకీ శతకము చాలతోడ్పడినది. తనకాల మును దానే చెప్పుకొనిన శతక కవులలో నీతఁడు ప్రథముఁడు. శైవా గమములే గాక, శాస్త్రములు గూడ నెఱిఁగిన పండితుఁ డన్నమయ కవి. ప్రౌఢ శతకములలో వృషాధిపశతకమునకుఁ బిమ్మట నిది ప్రధానమైనది. ఇతఁడు పూర్వకవుల ననుకరించెననుట కీతఁడు శివతత్త్వసారాదులనుండి గ్రహించిన భావములు చూపవచ్చును. ఈ శతకమందలి 117-వ పద్య మగు 'శా॥ ఏదేశంబున' మొ॥ పద్యము శివతత్త్వసారమందలి 20 పద్యమున కనుకరణము. అట్లె యిందలి 50, 61 పద్యము లందలి 126, 134, 191, 192 పద్యముల కనుకరణములు.

ఈ శతకమును క్రీ. శ. 1884 సం. నందే చెన్నపురి శ్రీ శైవ సిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రించిరి. తర్వాత 1910 శ్రీ శివ ధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాలయమున వరంగల్లులో మఱియొక మారు ముద్రింపఁబడినది. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు దీనిని 1916 లో చక్కగ సంస్కరించి ముద్రించిరి. పిమ్మట వావిళ్ళవారి భక్తిరస శతక సంపుటమున (1926) ను, ఆంధ్ర గ్రంథమాల శతక మంజరి 1926 లోను ముద్రితమైనది.

అన్నమయ్య యీ గ్రంథమును స్తవమని వ్యవహరించినాడు గాని శతకమని యెక్కడను వ్రాయలేదు. 'సర్వేశ్వర స్తోత్రం బన్నయచెప్పె' నని 133-వ పద్యమున వ్రాసినాడు కాని యీ పద్యముల కన్నిటికి 'సర్వేశ్వరా' యను మకుట ముండుటచే, శతాధిక సంఖ్యగల పద్యము

మ॥ ననుశ్రీమద్గిరిజాపదాబ్జ భజనానందైకసంపాదితా
భినవానూనకవిత్వరీతి రచనావిఖ్యాతచాతుర్యునిన్
ఘనమేడూరికులాబ్ధిసోముని బుధశ్రీమద్దేవసంస్తుత్యునిన్
వినయాధారచరిత్రు నప్పనకవిన్ వేడ్కెప్పశత్యాంగ్రపన్

అంతము:——

సీ॥ అని కౌశికుడు రామజనపతితోడను
భవ్యంబుగాఁ దెల్పుదివ్యమైన
యీసురాభాండేశ్వరసుచారిత్ర
మిష్వసుధాస్థలినెవ్వరైన.

* * * * *

మాలిని :— నిరుపమగుణభాసానిత్యకల్యాణవాసా
స్థితతరసుఖభోగీ శ్రీమదత్యంతరాగీ
కరధృతశరచాపా కామినీ కామరూపా
తరణిజ సమదానా దానవాద్యాఖ్యగానా॥

గద్య :— ఇది శ్రీమచ్ఛ్యామలాంబానిరంతరకరుణావలంబి కటాక్షవీక్షాసంపాదిత వితతకవితా వైభవమేడూరి కులకలశాంభోరాశిపూర్ణిమాకైరవబాంధవ భాషాధిప సమాన మనీషానిశేషాఖ్యాసిత జాతకసిద్ధాంతాది జ్యోతిశ్శాస్త్రధౌరంధర్య జగ్గయార్యతనూభవ కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర బుధజనస్తోత్రపాత్రచరిత్ర సుగుణగణరత్నరత్నాకర యప్పనకవీశ్వర ప్రణీతంబైన వరుణాత్మజాకుంభేశ్వరచరిత్రంబను ప్రబంధంబునందు సర్వంబును ద్వితీయాశ్వాసము.

రావులపురము గురవయ్య. సురాభాండేశ్వరము—(3)

ఈ కవి వెంకటనరసింహుని యగ్రపుత్రుడు, బాదరాయణ గోత్రుడు. ఇతడు ద్విపదలో సురాభాండేశ్వరకథను రచించెను. ఇందు సుమారు 220 ద్విపదలలో కామశాస్త్రవిషయములు వివరింపఁబడినవి.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథు నాశ్రితగణనాథు
నాగమగణనాథు నామరున్నాథు
నే మదిఁగీర్తించి యెలమిఁబూజించి
... ...
... ...
... ...
కవితార్థధుర్యుఁ వాగనుశాసనార్యు
గవితావిరాజిఁదిక్కనసోమయాజి
మొదలగు కవిరాట్సమూహంబుఁదలఁచి
పదపడి శ్రీగురుపాదముల కెఱఁగి
లలిసురాభాండేశ్వరంబును ద్విపద
దెలుగుసేయఁగఁగొంతతివిరియున్నంత
... ...
... ...
రాముఁడుసీతాభిరాముఁడు కరుణ
దామది నెమ్మదిఁదగనిట్టులనియెఁ
గలలోనవచ్చినాకలలోనగల్గు
కళవళంబాపిపేశలవచఁబాప
డాయనికృతికినేడాయగాఁబోదు
సేయుగా నీచింతసేయుగానేల
పొలుపొందరావులపురపౌరుషేయ
నలినారివేంకటనరసింహతనయ
అరయంగబాదరాయణుఁఋషిగోత్ర
గురుతరసన్నుతగురునామగోత్ర

సుకృతి నీకృతివేగశోభితంబలర
బ్రకృతంబుమది నెంచిబాగరచించి
మత్ప్రీతిగాఁజే యుమా ప్రీతిగాన
సత్ప్రసాదతను నిమ్మహనీయగరిత
... ...
... ...
ప్రమదంబుతో సురాభాండేశుకృతికిఁ
గ్రమమెట్లు...............

గ్రంథాంతము:—

అనిచెప్పి శివుడు గోహయమునెక్కి
తనవెంట దేవతాతతినుతుల్సలుగ
ఘనముగ శాంభవీగణసమేతముగ
తననిజపురికై వ్యకథామంబుకరిగె
అని కాశికాఖండమందొప్పియున్న
ఘన సురాభాండేశు కథయును ద్విపద
నలఘు శ్రీబాదరాయణగోత్రవార్ధి
నళినారిరావులనగరాఖ్యపౌరు
షేయుండు వెంకటశ్రీనరహరిసు
ధీయగ్రసుతుఁడు విధేయుండు
అతిప్రీతితో గుర్వయాఖ్యుండుప్రీతి
వితతహృద్యంబుగా వేడ్కరచించి
రహిమించు జానకీరామునిపేర
నహిమాంశుపేరఁగా త్యాయనీదేవి
... ...
అవనినీకథనాజ్ఞ సంతతము
దవిలివర్ధిల్లు నాతారార్కముగను ॥

పులిగడ్డనారనమంత్రి, సురాభాండేశ్వరీయము—(4)

సురాభాండేశ్వరీయకథను ద్విపదగారచించిన మఱియొక కవి పులిగడ్డనారనమంత్రి. ఈతడు యన్నయ్యకుమారుడు.

గ్రంథారంభము:—

శ్రీపార్వతీనాథు శ్రీవిశ్వనాథు
శ్రీపాదములకునేఁ జేరిమ్రొక్కెదను
... ...
పనివినియే సురాభాండేశ్వరంబు
వినుపింతు జగములో వినువారికెల్లఁ
బులిగడ్డవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుడను
వెలయంగనారనాభిఖ్యసత్కవిని
పరువొప్పనీసురాభాండేశ్వరంబు
నిరవొందశివకథ నీపుణ్యచరిత

గ్రంథాంతము:—

అనుచునంతర్ధానమయ్యె నీశ్వరుడు
ఎనసినవేడ్కతోనీడిగెగాడు
పరగగానటు సురాభాండేశునకును
గరమొప్పగాఁగుడిగట్టించి యపుడు
నిత్యనైవేద్యంబు నిత్యభోగంబు
నత్యంతభక్తితోనభవునకొసఁగె
... ...
పులిగడ్డయయ్యనపుత్రుడైనట్టి
కలితంపుకవినొప్పు కవినారమంత్రి
కాశీమాహాత్మ్యపుఁగథయెవ్వరైన

వ్రాసిన విన్నను వడిఁజదివినను
విశ్వనాథుండిచ్చు విభవసంపదలు
శాశ్వతంబుగ ధాత్రిజనకోటికెల్ల

పచ్చకరప్పువు తిరువెంగళకవి—చొక్కనాథచరిత్ర

చొక్కనాథచరిత్ర తొమ్మిదియాశ్వాసముల ద్విపదప్రబంధము. ఇందు మధురాక్షేత్రమున చొక్కనాథ సుందరేశ్వరస్వామివారి యరువది నాల్గులీలలు వర్ణితములైనవి. ఈ కథలు హాలాస్యమాహాత్మ్యమని, మధురాఖండమనియు నామాంతరముగల సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినవి. తిరువెంగళకవి భట్టుకులమువాఁడు. తండ్రి తిప్పరాజు. ఈతని తాత తిమ్మరాజును, పిన్నతాత అయ్యలును కర్ణాటాధీశ్వరుఁడగు ప్రౌఢరాయలచే సత్కృతులై పచ్చకప్పురమువారని బిరుదందిరి. కాన నీ కవి క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమువాఁడని తోఁచును. ఈ కావ్యము గోళ్లచిన నృపాలుని ప్రేరణమున తన యన్నయగు పెద్దరామనృపాలునకు నంకితమీయఁబడినది. కృతిపతి కమ్మవంశీయుఁడు, అచ్యుతదేవరాయలకు దక్షిణబాహువుగనున్నవాఁడు. నన్ననందలి (?) పురాధ్యక్షుఁడు ఉపనూరిసింహబిరుదాంకితుఁడు వ్యాసతీర్థులవారిశిష్యుఁడు, ఈకావ్యవిషయములు తమిళమున గూడ గలవు.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథుఁబూజిత లోకనాథు,
బ్రాగల్భ్యబుద్ధిసంప్రాప్తసిద్ధి
... ...
బిరుదువేములవాడభీము,
నన్నయామం, నరయతిక్కనసజ్జనాఢ్యుశ్రీనాథు
నిలగల్గుకవులను నెల్లసద్భక్తి

విలసిత సద్వాక్యవితతినుతించి

... ...

నిటలాక్షపదభక్తినియతిఁ బెంపొంది,
భటువంశమున మెచ్చుపచ్చకప్పురము
తిప్పరాజసుతుండు తిరువెంగళుండు,
చెప్పంగ నేర్చెఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁగ
ననివిన్నవించిననాచిన్నరామ
మనుజేంద్రుఁడధికసమ్మదముతో నపుడు
ననుబిలిపించి మన్ననగారవించి,
వినుతించి కర్పూరవిడియంబులిచ్చి
యనఘుండు మీతాతయగు తిమ్మరాజు
తనతమ్ముఁడయ్యలుదాను నిమ్మహిని
బ్రౌఢుఁడై చదువులపరగ మెప్పించె
ప్రౌఢరాయలచేతఁ బచ్చకప్పురంబు
రాజనంగాఁ దిమ్మరాజుకుఁ దిప్ప
రాజుదయించె విరాజితమ్ముగను
రాజులమెప్పించె రసికుఁడాతనిత
నూజుఁడవార్యసన్నుతకవీంద్రుఁడవు

... ...

మధురాపురేశు నిర్మలపుణ్యాచరిత
చౌషష్టిలీలావిలాసంబులాంధ్ర
భాషను బెదరాముపార్థివుపేర
సుచరిత్రవై భవసుత్రాముపేర
రచియించితివిఖ్యాతిరాజిల్లనుర్వి
ననియానతిచ్చిన నామహారాజు

... ...

చెలగుచును పసూ (సూ)రిసింహాంబుపేర
... ...
... ... చినరామునికిజేష్ఠునిపేర
దీపించునచ్యుతదేవరాయప్ర
తాపదక్షిణబాహుదండాంకుపేరఁ
జతురత నీకావ్యసారంబునకును
బతియైన పెదరామపార్థివుపేర
... ...

కావ్యాంతము:—

పచ్చకప్పుర సౌరభ్యకలితనామాంక
తిప్పరాజసుపుత్ర తిరువేంగళేంద్ర
విరచితఁబుగలోకవిఖ్యాతమైన
సరసలక్షణకావ్యసత్కవీంద్రాభి
నందితశ్రీచొక్కనాథచరిత్ర
మందునిది నవమాశ్వాసమయ్యె ॥

సిద్ధేంద్రయోగి—యోగీశ్వరవిలాసము

ఈ కవి బాలబ్రహ్మలింగ విగ్రహావిశాల కృపాలబ్ధసత్కవిత్వంబు శ్రీమతిగై కొన్నవాఁడనని చెప్పికొనినాడు. ఈతడు యోగీశ్వరవిలాసమును ద్విపద కావ్యముగా రచించినాఁడు. అల్లమప్రభువు అక్కమహాదేవి కుపదేశించినట్లుగా వీరశైవసిద్ధాంతము లిందువర్ణింపఁబడినవి.

సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి, రేణుకవిజయము

ప్రాచీన వీరశైవమతాచార్యులగు రేణుకునిచరిత్ర మిందు కావ్యముగావర్ణితమైనది. రేణుకుఁడు వివిధకాలములందే యే రూపముల నవతరించి శ్రీరాముడు, రావణుడు మొదలైనవారికిఁ గూడ శైవభక్తి

బోధించినట్లును కలియుగంబున కొలనిపాకయందుద్భవించినట్లు దీనియందు తెల్పబడినది.

ఈకావ్యమును సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు రచించిరి. ఇది సికింద్రాబాదులో శివధర్మగ్రంథమాలలో 10 వ బిల్వముగా ప్రచురింపఁబడెను. ఇందైదాశ్వాసములుగలవు. అందుండికొన్ని పద్యములుదాహరింతును. తృతీయాశ్వాసమునందు. విక్రమార్కుఁడు రేణుకనర్చించుఘట్టము (పుట 121)

ఉ॥ మున్పిరిగొన్న బత్తిని విభుండెదురేఁగి సమస్కరించియా
యప్పకు నర్ఘ్యపాద్యముల నప్పనచేసియు స్వప్నవృత్తమున్
జెప్పిమహాత్మ ! విస్మృతినిఁజెందితి నీయుపదిష్టమంత్రమున్
దప్పకక్రమ్మఱం దెలిపి ధన్యునిఁజేయుము నీదుదాసునిన్ ॥

ఆ॥ వె॥ ఆడఁబోవు తీర్థమదియెదురైనట్లు
వెదకుతీవ కాళ్లఁ బెనఁగినట్లు
నిన్నుఁగాంచుపొంటె నేఁదపించుచునుండ
దేవునట్లువచ్చితివి మహాత్మ

ఉ॥ నాసుకృతంబుపండినది నాదగుజన్మముసార్థకంబు; నా
దోసము లగ్నితప్తమగు తూలచయంబటు రూపడంగె, సం
తోసమునందునామనసు తొప్పఁగదోఁగుఁ; ద్వదాగమంబునన్
నాసదనంబువేల్పుసదనంబనిఁ బూతమునయ్యెసద్గురూ ॥

క॥ అనిపలుక విక్రమార్కుఁడు
మనమునహర్షించి గురుఁడుఁత్సోమపతి నీ బ
త్తినిమెచ్చితి, నీకాశివు
నను గ్రహాము కలిమి నీప్సితార్థముదీఱున్ ॥ (పుట 122)

సంస్కృతమున సిద్ధనాథుఁడను కవి రేణుకవిజయమను నొక కావ్యమును క్రీ. శ. 960 ప్రాంతమున రచించెను.

అష్టమ ప్రకరణము

శతకములు

ఆంధ్రభాషయందు శతకవాఙ్మయము భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య నీతి శృంగార హాస్యభావములు గల్గి రసవంతముగ నున్నది. ఇది యొకే విషయమునుగాని, వివిధవిషయములఁగాని, మనోరంజకముగ వర్ణించును. ఆంధ్రమున సుమారు 600 శతకములకుఁబైగానున్నవి. అందులో భక్తి ప్రధానములైనవి యధికము. వానిలోఁ గొన్ని శైవపరములుగను, మఱి కొన్ని వైష్ణవపరముగ నున్నవి. సంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల శతకముల కన్నింటికి పాల్కురికిసోమనాథుని వృషాధిపశతకమే తెలుఁగున తొలుతటిది.

భావగీతములకు శతకములకుఁ గొంత సాదృశ్యమున్నను గొంత భేదముగూడఁ గలదు. భావగీతములందు కవి ప్రకృతిస్వరూపముల గుణ సౌందర్యములనుగాని, మనోభావములనుగాని మనోహరముగ వర్ణించుచు భావ వికాసమును గలుగఁజేయును. భావగీతములు గలుగఁజేయు భావ వికాసము మానసికానందమును మాత్రము గలుగఁజేయును. కాని యాత్మానందమును గలుగఁజేసి పురుషార్థమునకుఁ బ్రయోజనకరము కాదు. ఇంక శతకములు భావగీతముల కతీతమైన యాత్మానందమును గలుగఁజేయుచు పురుషార్థమును బడయఁజేయుటకు సాధకములుగ నున్నవి. శతకములు సామాన్యముగ భక్తిప్రధానముగ నున్నవి. పురుషార్థమునకుఁ బరమావధియైన మోక్షప్రాప్తియే శతకమునకుఁ బ్రయోజనము. అనంతమైన శృంగార కరుణావిలాసముల యానందానుభవమున కేకాగ్రతగలభక్తి సాధనము. అనన్యమైన భక్తిపారవశ్యానందమును వర్ణించుటకు శతకములు యోగ్యములైనవి. ఇందలి స్తవములు భక్తి రసానందమును గలుగఁజేయుచు మోక్షమార్గమును బోధించుచున్నవి. కవులు తమ గ్రామములందు వెలసిన పరమేశ్వరావతారములను శతక

రూపమునఁ బ్రార్థనచేయుచు కవిత్వమును సార్థకమునుచేసిరి. భక్తహృద యావేశమును దెలిపెడి శతకము లాంధ్రభాషయం దనేకము గలవు.

శైవవైష్ణవపరములగుభక్తిశతకములలో రామాంజనేయాది శతకములు వైష్ణవములని పరిగణించినచో శైవశతకములకంటె వైష్ణవశతకములే యధికములు. మరియు వేదాంతశతకములు గలవు. ఇవి వేమన, ఆత్మలింగ, అప్పాలయోగి మొదలైనవారివి. ఇందు వేదాంతబోధకు లాంధ్రమున నిర్వచించు నద్వైత మతమునకు బోధకములైన పద్యము లుండును. ఆంధ్ర శతకములు విశేషముగా స్వతంత్రరచనములే కాని, కొన్ని భాషాంతరీకరణములును గలవు. ఇవి సూర్యశతకము, భర్తృహరి శతకములుమొదలైనవి. కొన్ని యనుకరణములు సుమతిశతక కాళహస్తీశ్వరశతకాదులు. కొన్ని సంకలితములు భాస్కర దాశరథీ శతకాదులు. ఇఁక స్వతంత్ర రచనలు వేమన, కవి చౌడప్ప, వేణుగోపాల శతకాదులు. మరియు రాజనీతి, సేవకనీతి, లోకనీతి, బాలకబాలికనీతిని ప్రతిపాదించునవి కొన్ని గలవు.

భక్తిశతకములందు స్వీయ సంక్షోభములను భక్తులు వ్యక్తీకరించుకొనిరి. శృంగార శతకములలో గొన్ని కాంతాలలామ, లావణ్యా చంద్రవదనశతకాదులు కేవలకాముకజనార్హములుగనుండినను, తాడిమళ్ళ రాజగోపాల, మల్లికార్జున, కలువాయి శతకములు పరమేశ్వరునిమీద చెప్పిన భక్తిశృంగార శతకములుగానున్నవి. ఇఁక శాస్త్రములుగూడ శతకములలో రచింపఁబడినవి. ఈ శతకములందు కవి తన యిష్టదైవమును గూర్చిగాని, ప్రభువును గూర్చిగాని చేసిన సంబోధనము మకుటముగా చేర్చును. ఈ మకుటమును బట్టియే శతకనామ మేర్పడును. ఈ మకుటము నాశ్రయించి శతకమంతయు నొక విధమైన ఛందమునందే వ్రాయవలసిన బాధ్యతయు నేర్పడుచున్నది.

శతకములలో రచయితయగు కవియే పాత్ర. శతకమునందలి భక్తుడును, శతకము వ్రాసిన కవియు వేరని చెప్పవలయును. పరమాత్మ కవి, జీవాత్మ భక్తుఁడు. భక్తుడే శతకమందలి పాత్ర. శతకములు సామాన్యముగ కవి యుద్రిక్తభావమున బుట్టినవగుటచే భక్తి, శృంగారము, క్రోధము, భయము, అద్భుతము మొదలగు భావముల యుద్రేకము గలిగినపుడే శతకములు వ్రాయఁబడినవి. కవి భగవంతునితో ప్రత్యక్షముగా నీ శతకమూలమున మాటలాడును. అందుచే వీనియందు కవి హృదయము స్పష్టముగ గ్రహింపనగును.

భగవన్నామావళియు, భగవత్ స్తోత్రములు నష్టోత్తర నియమిత సంఖ్యతో నుండుటచే, నీ శతకములు గూడ భగవత్ స్తోత్రపూర్వకములగుటచే నివియుగూడ నా నియమిత సంఖ్యతోడనే కూర్పఁబడినవి. అదే యన్నివిధములైన శతకములకు సంప్రదాయమైపోయినది. ఇవి దశ విభాగములుగా దశకములనియు గూడ యాంతరవిభాగము చేయఁబడినవి. ఈ యాచారము సంస్కృత ప్రాకృత శతకములలోఁగూడఁ గనిపించుచున్నది.

ఆంధ్రమున క్రీ. శ. 12-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము శతకములున్నట్లు గానరాదు. 12-వ శతాబ్దమునందలి పాల్కురికి సోమనాథుని వృషాధిప శతకమే తెలుఁగున ప్రథమ శతకమని చెప్పవలయును; దీనికి బూర్వమే యున్న పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారము 'శివా' యను మకుటముగలదైనను నీ మకుటము మారుచుండుటయే కాక, యది పద్య మధ్యమున కూర్పఁబడుటయు నిందు గలదు. దీనికిఁ దోడు దీనియందు 108 పద్యములేకాక 400, లేక 500 పద్యముల వరకు గూడ కలవు. కాన సర్వసంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల ప్రథమశతకమాంధ్రమందున వృషాధిప శతకమే. దీని తర్వాతది 13-వ శతాబ్దమందలి యథావాక్కుల యన్నమయ్య రచించిన సర్వేశ్వర శతకము. ఇందుచే

నాంధ్రమున శతకవాఙ్మయమున కాదిభిక్ష పెట్టినవారు వీరశైవులనుట స్పష్టము. ప్రాకృత భాషలోని బౌద్ధ జైన వాఙ్మయములందలి శతకములు వీరశైవ కవులవలన నాంధ్రభాషలోనికి వ్యాపించినవని విశ్వసింపవలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1380 సం॥ లో రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు వ్రాసిన యంబికాశతకము చిక్కలేదు. సుమతిశతకముయొక్క కర్తృత్వముగాని కాలముగాని నేటికి స్పష్టముగ తెలియరాదు. అట్లె భాస్కరశతకము గూడ కాలనిర్ణయమునకు కష్టముగ నున్నది. ఇది కృష్ణరాయునకుఁ బూర్వమే రచింపబడియుండును. ప్రాచీనకాలమునకుఁ జెందినది దేవకీనందన శతకము. ఇది తిక్కన కృతము మాత్రము కాదు. 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు శతకములలో శైవశతకములు హెచ్చును, వైష్ణవ శతకములు స్వల్పమును. ఇంక 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మట శైవ శతకముల సంఖ్యకంటె వైష్ణవ శతకముల సంఖ్య హెచ్చయినది. 15-వ శతాబ్దాంతమున 16-వ శతాబ్దాదియందు కడపమండలములో నొంటిమెట్ట రామచంద్రమూర్తి మీఁద జానకీవర శతకమను నామాంతరముగల రఘువీర శతకము బయలుదేరినది. సుమారీ కాలముననే పోతన నారాయణ శతకమును రచించెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమున బయలుదేరిన ప్రథమశతకము కాళహస్తీశ్వర శతకమే. ఇది శివానందలహరి, సర్వేశ్వర శతకముల ననుకరించినట్లు గనఁబడుచున్నది. శతకము ధూర్జటికవిచేతిలో పరిపక్వస్థితికి వచ్చినట్లు దీనివలన దెలియుచున్నది. సర్వేశ్వర శతకము వలెనే దాశరథీ శతక నిర్మాణమునుగూర్చి కొన్ని విచిత్రకథలును గలవు. కృష్ణదేవరాయునికాలమున శతకములుమాత్రము విశేషముగ గనఁబడవు.

రాయల తర్వాతను నప్పకవికి మధ్యకాలములో వజ్రపంజర శతకము, మరున్నందినశతకము, గువ్వలచెన్నశతకము, బాలగోపాలశతకము మొదలైనవికలవు. వేణుగోపాల, చంద్రశేఖర, కుక్కుటేశ్వర, రామలింగ, శివచౌడప్ప శతకములు 16, 17-వ శతాబ్దములందు పుట్టినవి. ఇంక

17-వ శతాబ్దమునందు శతకవాఙ్మయ మధికముగ వర్ధిల్లినది. పెద్దాపుర సంస్థానాధిపతులగు భద్రజగపతిగారు రామశతకమును, రాయ జగపతి రాజుగారు భద్రాద్రిరామ శతకమును వ్రాసిరి. చింతలపల్లి వీరరాఘవ కవి తన మధురవాణీ విలాసమునందు,

"జాములో శతకంబు సంధించి కంకణా
దులు గొంటి వల రాయ దుర్గమునను"

అని తన్నుగూర్చి వ్రాసికొనినాఁడు. వీరరాఘవకవి పెదతండ్రి గోపాల కవి యార్యాశతకమును రచించినాడు. ఆ కాలమందు శతకముల నాశు వుగ చెప్పి బహుమానములందు వాడుక గలదు. గణపవరపు వెంకట కవి కఠినప్రాస శతకమును, యమకశతకమును, కస్తూరిరంగకవి సాంబ నిఘంటువు సీస శతకమును రచించిరి. హంసవింశతికర్త అయ్యలరాజు నారాయణకవి "నభగర్త పురాంజనేయ నతజనగేయా" యని కంద శతకమును రచించెను.

15, 16, 17 శతాబ్దములలోని కగు తాళ్ళపాకవారి శతకములే డెనిమిది దొరికినవి. ఈ కవులు వైష్ణవభక్తులు. శతకము లకారాదిగ నియమముతో రచింపఁబడినట్లు సుమతి, భాస్కర వేణుగోపాలశతకములు తెల్పుచున్నవి. ఇందుచే కవివ్రాసిన పద్యముల వరుసఁగూడ గుర్తింప వచ్చును.

17-వ శతాబ్దము తర్వాత పుట్టిన శతకములకు మితియేలేదు. విశాఖపురి మండలమందలి పాలతేరులో నమలాపురపు సన్యాసి యను నొక కుమ్మరి నూరు శతకముల రచించెనట. ఏనుగు లక్ష్మణకవి సమ కాలికుఁడగు సత్యవోలు భగవత్కవి,

క॥ "ధీరత శత శతకంబులు.............చెప్పినవాఁడఁ"

అని చెప్పికొనినాడు. రామదాసు చీపురుపుల్ల శతకములు, సోడాబుడ్డి

శతకములుగూడ బయలుదేరినవి. పై విధముగ నభివృద్ధిపొందిన శతకములను నా కవులను కవి చరిత్రలలోఁ జేర్పకుండుట బహుచశోచనీయము.

I యథావాక్కుల అన్నమయ్య, సర్వేశ్వర శతకము

వృషాధిప శతకము తర్వాత పరిశీలింప తగిన శతకమిది. ఈ శతక కర్త యగు అన్నమయ కవి దూదికొండ సోమేశ్వరారాధ్యుల శిష్యుఁడ నని తానే యిట్లు శతకమునఁ దెల్పుకొనినాఁడు.

మ॥ అభిరమ్యంబుగ దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర
ప్రభు కారుణ్య వసంతసంజనిత మద్వాక్యప్రసూనావళీ
విభవంబొప్పగ భక్తియుక్తులను వాణీవ్యాప్తి సంపత్కళా
ప్రభవంబైన భవత్పదద్వయము నారంబూన్తు సర్వేశ్వరా॥-131.

దూదికొండ గ్రామము కర్నూలు జిల్లాలోని ప్రత్తికొండ తాలూకాయందు గలదు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శ్రీశైలమునఁ దన కవితాప్రాభవము వెలయించి యా ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించియుండును గాన, అన్నమయ్య తొలుత గోదావరీమండలమునపుట్టి స్వక్షేత్రవాసి కాక, శ్రీశైల యాత్రకుఁ బోయి సోమనాథుని కలుసుకొని యాతని శిష్యుఁడుగా దగుననియు 'దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర ప్రభు' వనఁగా పాల్కురికి సోమనాథుఁడే యనియు నిడదవోలు వెంకట రావుగారూహించుచున్నారు. (చూ. భారతి 1945 సం॥ మార్చినెల సంచిక, పుట 225) ఈ విషయము పరిశీలింపఁదగినది. అన్నమయ కవి శక సం॥ 1164 అనఁగా క్రీ. శ. 1242-వ సం. మున నీ శతకమును రచించినట్లుగ

శా॥ శాకాబ్దంబులు వార్ధి షట్కపుర భిత్సంఖ్యాం బ్రవర్తింప శు
శ్లోకానందకరంబుగాఁగ మహిలో శోభిల్లు సర్వేశ్వర

ప్రాకామ్యస్తవ మొప్పఁజెప్పె శుభకృత్ప్రవ్యక్త వర్షంబునన్
శ్రీకారావ వసంతమై మహిమతోఁ జెన్నొంద సర్వేశ్వరా॥127

పై కాల విషయమునుబట్టి యీ కవి తిక్కయజ్వకు సమకాలమువాఁడనియు, పాల్కురి సోమనాథుని వార్ధక్యములో నితఁడు యువకుఁడై యుండుననని గూడ భావింపవచ్చును.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన యీ శతకపీఠికయందు కవినిగూర్చి, పల్నాడు (గురుజాల) తాలూకాలోని చెర్లగుడిపాడు గ్రామమునకుఁ గరణమైన కవివంశజుఁడగు సోమరాజు వెంకటశివుఁడను నాయన తెల్పిన విషయము నిట్లు ప్రకటించిరి. — యథావాక్కుల అన్నమయారాధ్యుఁ డాత్రేయసగోత్రోద్భవుఁడు. యజుశ్శాఖాధ్యాయి, గోదావరీ తీరవాసి. రాజమహేంద్రవర సమీపమున నున్న 'పట్టెస' మను గ్రామమున నున్న వీరభద్రేశ్వరస్వామి యితని యిలువేలుపు. ఈ మహనీయుఁ డొకప్పుడు శ్రీశైలయాత్రకు వెడలి శ్రీ మల్లికార్జునస్వామిని సేవించి తిరిగి వచ్చుచుఁ బల్నాడుతాలూకాలోఁ జెట్టిపాలెము దాపునఁ గృష్ణాతీరమందు విశ్వామిత్రాశ్రమ మనఁబడు సత్రశాల యను పుణ్యస్థలమున శ్రీ మల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాలముండి యచటనే యీ సర్వేశ్వర శతకము రచించెను 'ఒక్కొక్క పద్యమొక్కొక్క తాటియాకుపై వ్రాసి యా యాకును గృష్ణలో వైచి యది ప్రవాహమున కెదురీది వచ్చెనా దానినిఁ దీసి సూత్రమున నెక్కించెద. అట్లయ్యాకైన రాక క్రిందికిఁ గొట్టుకొని పోయెనా యప్పుడే నా శిరము ఖండించుకొనియెద నని శపథముచేసి, మెడకు గండకత్తెర వైచికొని యాకుమీఁద పద్యముల వ్రాసి నీళ్ళలో విడిచిపెట్టగా నవి తిరిగి వచ్చుచుండెడివి. కొంతసేపటికి,

మ॥ తరులం బువ్వులు పిందెలై యొదవి తత్తజ్జాతితోఁ బండ్లుగన్
హర నీపాద సరోజ పూజితములై యత్యద్భుతం బివ్వరుల్

కరులో, నశ్వములో, ననర్ఘమణులో, గర్పూరమో, హారమో,
తరుణీరత్నములో, బటీరతరులో, దథ్యంబు సర్వేశ్వరా॥—87

అను పద్య మెదురుగారాక కొట్టుకొనిపోవుటఁజూచి కంఠమును గత్తిరించుకొనఁబోఁగా నీశ్వరుఁడే యొక పసులకాపరి రూపమున నీ క్రింది పద్యమును రచించిన యాకునిచ్చి యదృశ్యుఁడయ్యెను.

మ॥ ఒక పుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై నొప్పంగ సద్భక్తిరం
జకుఁడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బునర్జన్మంబు లేదన్నఁ బా
యక కాలత్రితయోపచారముల నిన్నర్చించుచోఁ బెద్దనై
ష్ఠికుఁడై యుండెడివాఁడు నీవగుటదాఁ జిత్రంబె సర్వేశ్వరా॥—88.

కవి యీపద్యమునుగూడ గ్రహించి, తన పూర్వ నియమము ప్రకారముననే శతకమును బూర్తిజేసి కొంతకాలమునకుఁ బిదప నా సత్రశాలయందే సిద్ధిఁబొందెను. అన్నమారాధ్యుని వంశవృక్ష మిది.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య (క్రీ. శ. 1242)

|

వీరమరాజు

|

నాగరాజు

|

చిట్టెమరాజు (క్రీ. శ. 1422) — ఈయన పల్నాడుసీమకు వచ్చి యూరు గ్రామములకు కరణీకమును సంపాదించెను)

|

గోపరాజు

|

సోమరాజు—ఈయన సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నీతని నాఁటనుండి యీ వంశమునకు యథావాక్కులవారను పేరు మారి

సోమరాజువారను పేరుగల్గినది." పై విషయములను దెలిపిన సోమరాజు వెంకటశివుఁడనునాయన యీ సోమరాజు వంశీయుఁడే. అన్నమయ కవి యమోఘ కవితాధారా సంపన్నుఁడు. నిర్దుష్టమైనది యితని కవిత. తన శతకమునుగూర్చి కవియే యిట్లు యథార్థముగ చెప్పికొనినాఁడు.

శా॥ ధాత్రిన్ దాసుజనానురంజనముగాఁ, దత్త్వప్రకాశంబుగా;
చిత్రార్థాంచిత శబ్ద బంధురముగా, సేవ్యంబుగా, సజ్జన
శ్రోత్రానందముగా, శుభాన్వితముగా, శోధించి సర్వేశ్వర
స్తోత్రం బన్నయ సెప్పె నీ జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా॥— 133.

ఈ శతకమందు కొన్ని ప్రతులలో 123 పద్యములును, మఱికొన్ని ప్రతులలోఁ గొన్ని యధికమై 142 పద్యములవఱకుఁగూడ పెరుగుచు వచ్చినవి.

ప్రారంభము:—

శా॥ శ్రీకంఠుం, బరమేశు, నవ్యయు, నిజశ్రీపాద దివ్యప్రభా
నీకోత్సారిత దేవతానిటల దుర్నీతాక్షర ధ్వాంత చి
త్రాపాకామాంగు నపాంగమాత్ర రచిత బ్రహ్మాండ సంఘాతుఁ జం
ద్రాకల్పున్ బ్రణుతింప నిన్ను మదినాహ్లాదింతు సర్వేశ్వరా॥—1

మ॥ ఒకమాటన్ సకలంబు నీమహిమగా నూహించుచున్ వెండి,యిం
కొక మాటొద్దియు నీవుగావనుచు నేయుక్తిం బ్రశంసింప నే
రక వేదంబులు చిక్కుపడ్డవనినన్ బ్రత్యక్షమైయుండి భా
వకుఁడై నీ నిజరూప మిట్టిదన నెవ్వండోపు సర్వేశ్వరా॥—2.

ఈ సర్వేశ్వర శతకము వీరశైవమత సంప్రదాయానుసారము భక్తిరస ప్రధానమై, శైలి హృద్యమై యున్నది. పద్యరచనాశిల్పమునకిది ముఖ్యలక్షణము. పద్యముల నడకనుబట్టియుఁ గల్పనములబట్టియుఁ నీశతకము గొన్ని చోటులందు సంస్కృతములోని శివమహిమ్న స్తోత్రమును, కన్నడములోని సోమేశ్వర శతకమును, తెలుగులోని కాళహస్తీశ్వరశతకమును

దలంచునకుఁ దెచ్చును. ఈ శతకము శైవులలో మిక్కిలి వాడుకగ నుండెననుట. కీతని ననుకరించిన పోతన నారాయణ శతకమున గొన్ని పద్యములలో పోలికలు గనఁబడును. శైలికి, భక్తికి, మంచి భావములకుఁ దరువాత శతక కవులకు భిక్షము పెట్టి, మన వృత్తశతక వాఙ్మయమును మంచి మార్గముల నడపించుట కీ శతకము చాలతోడ్పడినది. తనకాలమును దానే చెప్పుకొనిన శతక కవులలో నీతఁడు ప్రథముఁడు. శైవాగమములే గాక, శాస్త్రములు గూడ నెఱిఁగిన పండితుఁ డన్నమయ కవి. ప్రౌఢ శతకములలో వృషాధిపశతకమునకుఁ బిమ్మట నిది ప్రధానమైనది. ఇతఁడు పూర్వకవుల ననుకరించెనన్నుట కీతఁడు శివతత్త్వసారాదులనుండి గ్రహించిన భావములు చూపవచ్చును. ఈ శతకమందలి 117-వ పద్యము 'శా॥ ఏదేశంబున' మొ॥ పద్యము శివతత్త్వసారమందలి 20 పద్యమున కనుకరణము. అట్లె యిందలి 50, 61 పద్యము లందలి 126, 134, 191, 192 పద్యముల కనుకరణములు.

ఈ శతకమును క్రీ. శ. 1884 సం. నందే చెన్నపురి శ్రీ శైవ సిద్ధాంత ముద్రాక్షర శాలయందు ముద్రించిరి. తర్వాత 1910 శ్రీ శివ ధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాలయమున వరంగల్లులో మఱియొక మారు ముద్రింపఁబడినది. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు దీనిని 1916 లో చక్కగ సంస్కరించి ముద్రించిరి. పిమ్మట వావిళ్ళవారి భక్తిరస శతక సంపుటమున (1926) ను, ఆంధ్ర గ్రంథమాల శతక మంజరి 1926 లోను ముద్రితమైనది.

అన్నమయ్య యీ గ్రంథమును స్తవమని వ్యవహరించినాడు గాని శతకమని యెక్కడను వాడలేదు. 'సర్వేశ్వర స్తోత్రం బన్నయచెప్పె' అని 133-వ పద్యమున వాడినాడు కాని యీ పద్యముల కన్నింటికి 'సర్వేశ్వరా' యను మకుట ముండుటచే, శతాధిక సంఖ్యగల పద్యము

లున్నను నిది శతకముగనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అన్నమయ కవి సంస్కృతము నందలి మహిమ్నము, మల్హణము, అనామయము, హాలా యుధము నను స్తవములనుండియు, మల్లికార్జునుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని యనుభవసార పండితారాధ్య చరిత్రములనుండి భావముల గ్రహించెను.

“అన్నమయ్య యీ కృతియందు ప్రతిపాదించినది యారాధ్య సంప్రదాయానుగుణమైన సవైదిక వీరశైవమే యైనను, మోక్షమునకు భక్తియే మూలమనియు, భూతసేవాపరమైన జంగమభక్తి శ్రేష్ఠమనియు నిరూపించెను. విధ్యుక్తకర్మల నాచరించుచు గురులింగ, జంగమజ్ఞాన సంపత్తిఁబడసి, తత్సేవాధర్మముల నిర్వర్తింపుచు, నిశ్చల భక్తితో ధ్యానమార్గమున శివానంద మనుభవించునని కవి యుద్దేశము. కర్మ, భక్తి, జ్ఞాన, ధ్యానమార్గములలో భక్తియే మిగిలినవానికిఁ బ్రాణమని తెలిపినాఁడు. సహజైక భక్తి నిష్ఠాగరిష్ఠునకు బాహిరములగు ప్రకృతి విషయములతోఁగాని, యన్యదేవతావిషయములతోఁగాని ప్రసక్తియే లేదు. కాన అన్నమయ్య కృతియందు పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసార మున వివరించిన శివాపచారులను చంపవచ్చుననుటయు, శివభక్తులకు పరలోక విధులు వలదనుటయు, శివభక్తులే విధముగ ప్రవర్తించినను బూజ్యులనుటయు, మొదలగు విషయములు గానఁబడవు. మరియు పాల్కురికి సోమనాథుని కావ్యములందు శివభక్త్యుద్రేకమునఁ జేయఁబడిన యన్యదేవతా దూషణము, బ్రాహ్మణనింద, మొదలైనవి యీతని గ్రంథమునఁ గానరావు. అన్నమయ్య కృతియందు ప్రతి స్థలమునను శివ మహాత్త్వము, నిశ్చల భక్తిభావము, శుద్ధ శాంతస్వభావము, సాత్త్విక ప్రవృత్తి, వైరాగ్య ప్రకృతి మొదలైనవి గోచరించును. కాన వీరశైవ మతభావములం దితనికిని పండితారాధ్య సోమనాథులకుఁ గల భేదమిది,

శైలికిగాను శతకమునుండి కొన్ని పద్యములు—

మ॥ అతి వాగ్జాలమునై, యజాండ నిలయంబై, యాదిమధ్యాంత వ
ర్జిత రూపాధిక నిష్కళంక పదమై, సిద్ధాంతమధ్యాత్మ సం
యుతమై కోటి రవిప్రకాశయుతమై, యోంకార మంత్రాది సం
స్తుతమై యేచి యచింత్యమై నెగడు నీసూక్ష్మంబు సర్వేశ్వరా॥-104

ఇది పోతన 'నారాయణశతకమున' "ధర సింహాసనమై" మొదలైన పద్యములఁ బోలియున్నది.

మ॥ సతి వేడ్కన్ దన ప్రాణవల్లభునితో సంయోగమాసించుఁగా
కతనిం బ్రార్థనచేసి సొమ్ముఁగొని పోనట్లె యౌనే, తజ్జ్ఞఁడీ
క్షితి నీ భక్తియ వేఁడుగాక మరినీ శ్రీ పాదముల్గొల్చి కు
చ్చిత కామార్థములొంద వేడుకొనునే చింతింప సర్వేశ్వరా॥ 45.

మ॥ భ్రమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సద్భావాది సంయుక్తిఁదా
భ్రమరంబై ఖగవీథినాడునని నిన్భావించి నిన్నాత్మ నై
య్యముతో ధ్యానముసేయు మర్త్యుఁడును నీయట్లై పరవ్యోమ త
త్త్వమునం దవ్యయలీలనుండు టరుదే తర్కింపస ర్వేశ్వరా ॥ 46.

శా॥ ఎచ్చో నీపదభక్తుఁడుండు మది నింపెక్కం బ్రయత్నంబుతో
నచ్చో నీ వనిశంబునుండుదు త్వదీయధ్యాన చిన్మూర్తులై
యచ్చో సన్మునులెల్ల నుండుదురు మంత్రాంగాక్షరాయుక్తులై
యచ్చో తీర్థములెల్లనుండు నిది వేదార్థంబు సర్వేశ్వరా॥—54.

మ॥ భవదాకారముఁగాంచు నీ స్తవ కదంబశ్రేష్ఠ సద్వాక్యముల్
చెవులారన్ విను, నిన్నె చెప్పుమది దుర్నీతేంద్రియాటోప దు
ర్వ్యవసాయాత్ముల గాంచుచో, వినెడిచో, వర్ణించుచోఁ జీకునుం
జెవిటిన్మూకయునై చరించు మహి నీ శీలుండు సర్వేశ్వరా॥-05

II శ్రీగిరి విరూపాక్షకవి, కాళహస్తిలింగ శతకము

ఇది బ్రౌనుదొరగారికాలమందే ముద్రింపఁబడినది. కాని ముద్రిత శతకములలో నీతనిపేరున్న కడపటి పద్యమే లేదు. ఈ కడపటిపద్యము అడయూరు పుస్తకభాండాగారమున 32-8-9 ప్రతిలోను, ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథ భాండాగారమందలి 15-7-7 న్ను 11-2-26 సంఖ్యగల ప్రతులలో మాత్ర మున్నట్లు తర్వాత గుర్తింపఁబడినది. ఈ శతకకర్త తండ్రిపేరు పాపయ్య — ఆ పద్యమిది

సీ॥ శంకర త్రైలోక్య శంకర యోంకార
కేశవప్రియ వియత్కేశవేశ,
భూతేశ నిఖిల విభూతేశ గౌరీశ
యఖిలసమగ్రాగ్ర యనుపమాగ్ర;
పురవైరి సన్నుత గిరివైరి మదనారి
శూలి దయాశాలి సుప్రశీల,
దేవపల్లవ వామదేవ మహాదేవ
పావనశ్రీగిరి పాపవిభుని

గీ॥ యాత్మజాతుండ, విరూపాక్షాహ్వయుండ
చాలఁగ జెప్పితిఁ గైకొమ్ము సీసశతక
ప్రణుత ధవళాంగ! మానిహృత్పద్మభృంగ,
అమిత భవభంగ, శ్రీ కాళహస్తిలింగ.॥............ 100

ఇందు 100 పద్యములలో, లోకనీతి, శివస్తుతి చేయఁబడినవి. ఇందు కవి వీరశైవాచారముల నుగ్గడించెను, శివభక్తి ప్రాశస్త్యమును తెలిపెను, కాని [illegible] పెట్టకపోలేదు. శైలి చాల మంచిది. ప్రతిపద్యము [illegible]. కవిత హృద్యమైనది. ఈ శతకమున నుత్త

మాధమ క్షత్రియుల గుణములు వివరింపఁబడినవి దీనియందు కొన్ని పద్యములు వేమన, వేణుగోపాల, నరసింహ, కుక్కుటేశ్వర శతకముల బద్యములఁ బోలియున్నవి. పోతన పద్యములకుఁ గల బోలికలుగూడ గలవు. కాని యీ కవికాలము నిశ్చితముగ తెలియరాదు. దీని వ్రాత ప్రతులు 200సం॥ ప్రాచీనమైనవిగాఁ గనఁబడుటచే నీకవి క్రీ.శ. 1700 లకు పూర్వమువాఁడుగాఁ దోఁచును. ఈ శతకమున నీతఁడు 'కులము గోదావరి కూలఁజేయు' నను సామెత వాడినందున, నీతఁడు గోదావరి మండలము వాఁడేమో యని యూహకు తావిచ్చుచున్నది. కాని యిది ప్రామాణికము గాదు.

కాళహస్తీశ్వరునిపై నీ శతకముగాక ధూర్జటికవి 'కాళహస్తీశ్వరా' యను మకుటముగల శతకమును, బొనాల వీర శరభేంద్రుడు 'సాంబశివా, మహాప్రభో' యను మకుటముగల శతకమును, బొడ్డపాటి కొండల 'తిరుకాళహస్తిలింగ' శతకములును ప్రాచీనములు గనఁబడుచున్నవి. ఈ శతక ప్రారంభము :—

సీ॥ శ్రీధరార్చిత, భర్గ, చిత్తజాంతక, యీశ,
నిర్జిత గజదైత్య, నీలకంఠ,
నతదివ్యకోటీర, నవ్యరత్నప్రభా
భానుకరోత్ఫుల్ల పాదపద్మ,
ధాత్రీధరేంద్ర కోదండ మండితహస్త
దహన తారాధిప తరణినేత్ర
సకలలోకాధార, శాశ్వత, సర్వజ్ఞ
కచరాచరాకార శైలభర్త;
గీ॥ అనువదరింపుమనౌనేర్చ నట్లునీకు
విన్నవించెద శతకంబు వేడ్కలలర, ప్రణుత......॥

శైలికి, భావములకుఁ గొన్ని పద్యములు చూపెదను.

సీ॥ ధనవంతుఁడై యుక్త దానహీనుండైన
నరుని వర్తనఁజూచి నగును ధనము
తనయునిఁ బ్రేమతోఁ దండ్రి ముద్దాడంగఁ
జూచినవ్వును జార సుదతి పదిని
అవని నాయది యని యనిశంబు గర్వించు
ధరణీపతినిఁజూచి ధరణి నగును;
వెన్నిచ్చి రణరంగవిముఖుఁడై చనువాని
నలిమృత్యు వెంతయు నవ్వుఁగాన;
గీ॥ లోభితనమున నిందకు లోనుగాక
మెలఁగనేర్చిన నరునకుఁ గలుగు శుభము ॥ ప్రణుత ॥—6.

సీ॥ తనయుపైఁగలభక్తి తల్లిదండ్రులమీఁదఁ
గలుగనేర దదేమి కారణంబొ?
ఇంతిపై గలప్రేమ యిష్టదైవముమీఁద
లేదు నరులకెట్టి లిఖితఫలమొ
ధనముపైఁగల బాళి ధర్మమార్గములందుఁ,
దలఁపఁగూడ దదెట్టి దైవఫలమొ.
తన ప్రాణముల మాడ్కి ధరణిజీవులనెల్లఁ,
గలయచూడ రదేమి కర్మఫలమొ
గీ॥ సరసిజాననుఁడీరీతి సర్వజనుల
మోహజలరాశిలో సదా ముసుఁగజేయు ॥ ప్రణుత ॥ — 8.

పై పద్యములనుబట్టి కవికెట్టి సూక్ష్మజ్ఞానము లోకవ్యవహారము లందుగలదో స్పష్టము. ఈ కవి సోమవారవ్రత మాహాత్మ్యమును ద్విపదలో రచించిన శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామికవి బంధుగుడేమో.

III చెన్నాప్రెగ్గడ నాగరాజు, గణసౌజన్యాఖ్యాన శతకము

చెన్నాప్రెగ్గడవారిది చాల ప్రాచీన కుటుంబము. వీరిలో ప్రాచీనులు మంత్రులుగా నున్నట్లాంధ్రచరిత్ర తెల్పుచున్నది. వీరిలో రెండు మూడువందల యేండ్లక్రిందట కొందఱు శుద్ధశైవులుగానుండిరి. కొంద ఱిటీవల వైష్ణవమతప్రియులైరి. నాగరాజకవి సుమారు క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమువాడు. ఈతఁడార్వేలనియోగి. ఆపస్తంబసూత్రుడు; గోదావరి మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు మల్లంపల్లి రామలింగగురునిచే లింగధారుఁడై దీక్ష స్వీకరించెనని యీ శతకమందలి యీ ప్రారంభ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శా॥ శ్రీమన్మల్లముపల్లి వంశకరు వాక్ప్రీవల్లభప్రేరిత
ప్రామాణ్యాక్షర నైజభావదళ సప్రఖ్యాత శ్రీరామలిం
గామర్త్యప్రభు లోకపావనుని లింగాంగైక్య సౌఖ్యాన్వితుఁ
శ్రీమంతున్నతియింతుఁగొల్తుఁదలఁతుఁ సేవింతుదీక్షాగురుఁ—1

తాళలింగము కొడుకగు బ్రహ్మలింగ మీతని మతగురువుగాఁబోలు

ఉ॥ అల్లమదేవు సత్కృపయు, నాబసవేశు మహోన్నతత్వముఁ
దెల్లమిగాఁగ మీఁద సరిదేవయప్రాక్తన భృత్యభావముఁ
బెల్లుగ సిద్ధరాముని గభీరశివత్వము నొక్కటైన మ
ద్వల్లభుదాశమాన్యసుతుఁదల్చిభజించెదబ్రహ్మలింగముఁ—2

ఈ శతకమున 108 పద్యములున్నవి. ఈ శతకమునకు మకుటము లేదు. ఉత్పల, చంపక, శార్దూల మత్తేభములలో నిది వ్రాయఁబడినది. ఒక్కొక్క పద్యమున నొక్కొక్క శివభక్తుని చరిత్ర యిందు ప్రస్తుతింపఁ బడినది. ఈ కవి మఱియొక కృతి, శైవాగమ శిఖామణియను శైవ వేదాంతగ్రంథము

శా॥ చెన్నాప్రెగ్గడ నాగరాజ రచిత శ్రీమద్గణస్తోమ సౌ
జన్యాఖ్యాన సువృత్త పద్యశతక జ్ఞానార్థ సద్భక్తి సం
పన్నుండైన ఘనుండు శంభుని దయాపాత్రుండునై ముక్తి సం
పన్నుండై సుఖియించుచుండుఁద్రిజగత్ప్రఖ్యాతిఁ జెన్నొందుచున్ ॥

IV అమలాపురపు సన్న్యాసికవి — శివశతకము — (1)

అమలాపురపు సన్న్యాసికవి శివశతకములను వ్రాసెనని జనశ్రుతి కలదు. కాని ముఖలింగశతకము, పంచముఖేశ్వరప్రభు శతకము, గౌరీ రమణ శతకము, నీశివశతకము, విశ్వనాథశతకము మాత్ర మిప్పుడు కనఁబడుచున్నవి. ఇవికాక యీ కవి రుద్రాక్షమాహాత్మ్యమును రచించెను. రామాయణమునుగూడ రచించెనని యతని శిష్యుఁడగు దేవులపల్లి చంద్రశాస్త్రిగారి సీసమాలిక తెల్పుచున్నది. ఈ కవి విశాఖపుర మండలములోని పాలతేరు వాస్తవ్యుఁడు. కుమ్మరి కులమువాఁడయ్యు విప్రు లీతని శిష్యులుగా నుండి రనుటవలన నీతని పాండిత్య మెట్టిదో విశదము. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1760 సం॥లో మృతినొందెను. ఈతని కవిత్వమునందు భాష యథావసరముగ నియమబద్ధముగుటచే ధార కుంటుపడినది.

శివశతకప్రారంభము:—

క॥ శ్రీక్షితి జలనిధితనూజా, మ
హోక్షకులాధ్యక్ష జహ్న వధూదుకంఠాణా,
యక్షీణ కరభృత్తైణ బు
భుక్షావనతాధురీణ పోషింపు శివా॥

క॥ ధన్యామలాపురాన్వయ
పూజ్యుఁడ శ్రీ కేశవాఖ్య మహితాత్మజుఁడన్
మాన్యాని సన్యాఖ్యుఁడ గిరి
కన్యా రమణేశ నన్ను గరుణింపు శివా ॥

క॥ దుష్కరమగు ప్రాసంబులఁ
బుష్కల చాక్పటిమఁ గందములఁ జేసెద శ్రీ
చిష్కేశనయన చయ్యన
నిష్కప కములొసఁగిప్రోవు నిఖిలేశ శివా ॥

అంతము :—

క॥ బత్తిమహానష్టావింశ
త్యుత్తర శతకందమాల నొనఁగూరిచి దే
వోత్తమ నీ కొసఁగితిని యథు
దాత్త కృపా స్ఫూర్తిఁగొనుము, ధర్మజ్ఞ శివా ॥

ఈ కవి గురువు కట్టమూరి కామేశ్వరకవి. సన్యాస కవినిగూర్చి యాతని శిష్యుఁడగు దేవులపల్లి చంద్రశాస్త్రిరచిత సీసమాలిక భాగమిది

సీ॥ ....

"అమలాపురాన్వయామృ
తాంబోధిరాకాసుధాంశుండు నాగను,
ధృవమంది మదిని సద్భక్తి మెఱయ
గట్టమూరి కులాగ్రగణ్యుఁడై మించు కా
మేశ్వరాఖ్య కవీంద్రువలన
నకలంకవృత్తిని సకలాంధ్రభాషా వి,
శేషజ్ఞుఁడై నిజశిష్య సంచ
యమునకునెల్ల మహా ముద మొదవంగ,
గరతలామలకంబుగాఁగ నన్ని
విద్యలఁగఱపి వివేకాత్ముఁడగుచుఁగా,
శ్రీప్రముఖాఖ్యాల తేత్రములను,

గ్రమమున సేవించి రామాయణగ్రంథ,
మమరంగ వ్రాసి పట్టాభిషేక
మొనరించి ధరణీసురోత్తములలర రు,
ద్రాక్ష మాహాత్మ్యాది ముఖ్య ప్రబంధ
ములు మూఁడొనర్చి నచ్చలు సోమవారమ
హావ్రతుండయి యనయంబు నటుల
నలరు సన్యాసి నామధేయాన్వితుఁడు స
ముజ్వలంబగు లింగైక్యమొందెనౌర,
తలపఁగా నిట్టి పురుషుండు ధాత్రిగలఁడె
యనుచు జనులెల్లనొక్కటై యభినుతింప. ”

పై వాక్యములనుబట్టి సన్యాసి కవి జీవితము బహు పవిత్రమైన దని భావింపవచ్చును. శివశతకము నుండి మఱికొన్ని పద్యములు.

క॥ వాఃపూరము దిగనాడి ప
యఃపాన మొనర్చు రాజహంసగతి, మద
హాఃపుంజ మడఁచి సుకృత మ
నః పరివృతుఁ జేయవయ్య నను సాంబశివా ॥

ఈవిధముగా దుష్కరప్రాసముల గైకొని రచించినాడీ కవి.

శివశతకములు 2—(గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు)

శివనామమకుటముగల యీ శతకము కందపద్యములలో వ్రాయఁబడెను. ఇందు కవి చెన్నబసవన, బసవేశ్వర, శివనాగుమయ్య, నిమ్మవ్వ, ధూర్జటి, ఉద్భటారాధ్యులు మొదలగు వీరశైవులస్తుతించుటచే నీ కవి వీరశైవుఁడని తేలుచున్నది. ఈకవిపేరుగాని, కాలముగాని తెలియరాదు. ఈతఁడు ధూర్జటికవి నిట్లు ప్రశంసించెను.

క॥ చెలిచంటిమీఁదఁజేయిడి
చెలువొప్ప శివాయటన్న చేడియనవ్వాక్
చలపట్టి శివునిఁజూపిన
చెలువుని ధూర్జటిని దలఁతుచెన్నొంద శివా ॥

కాన నీ కవి 16-వ శతాబ్దము తర్వాతవాఁడుగావలయును. శతకమందలిపద్యములు శివలీలలు, శైవులప్రభావములు తెలుపుచున్నవి. పద్యములుభావములతోనిండి మంచినడకతోనొప్పుచున్నవి. ఇందు లక్షణలోపములుమాత్రమక్కడక్కడ గానవచ్చుచున్నవి. అత్వఇత్వములకు యతిగూర్పఁబడినది. గణనియమముగూడఁ గొన్నిచోట్లపాటింపఁబడలేదు. భక్త్యతిశయముచే కవి యిట్లురచించి యుండును. దీనియందలి వీరశైవులలీలాదికములు అన్యవాదకోలాహలములోని పద్యముల ననుకరించుచున్నవి. ఈశతకము వావిళ్లవారు ప్రచురించిన శతకసంపుటముల ద్వితీయభాగములో ముద్రితమైనది. శైలికిఁగొన్నిపద్యములు.

క॥ నీవేతల్లితండ్రివి,
నీవేనాతోడు నీడ, నీవేసఖుఁడౌ,
నీవేగురుఁడవు, దైవము,
నీవే, నేనన్యునెరుగ నిజమిదియుశివా ॥

ఇదేకోంచెముమార్పున కృష్ణశతమునఁగలదు.

క॥ ఓ కారుణ్యపయోనిధి
నాకాధారంబవగుము, నమ్మితినెపుడున్
నీ కేలయితరచింతలు
నాకాధిప, సర్వలోకనాయకుఁడ, శివా ॥ 5

క॥ నీపాదకమలసేవయు
నీపాదసరోజభక్తి నిరతంబుఁదయొసఁ

న్నే పారనిష్టజనదయ
నే పావనమౌదు నన్ను నెనఁగూర్చు శివా॥ 10

క॥ కందర్పహరుడునరుతోఁ
బందికిసై పోరిపోరిపరిపూర్ణకృపన్
గ్రిందైన నీదుబూటక
మెందైనంగలదె నిన్ను నేమందు శివా ॥

ఇది తెలుగు సమస్యలపొత్తములో నిట్లుగలుగఁగ కవిగ్రహించి యుండును అదియిది.

క॥ కందర్పహరుడునరుతోఁ
బందికిసై పోరిపోరి పరిపూర్ణకృపం
గ్రిందైనహరునిజూటపుఁ
జందురులో నిల్చినేలచంగలిమేసెన్ ॥

గుహేశలింగశతకము—(కర్తపేరు తెలియదు)

ఘనశివరాజయోగవిలాసమను నామాంతరముగల యీ శతకము 105 పద్యములుగలిగి వీరశైవభక్తులను, శివుని స్తుతించుచున్నది. గ్రంథకర్తపేరు తెలియరాదు. పాల్కురికిసోమనాథుని చతుర్వేదసార సూక్తులు, బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రములు ప్రధానముగా నీశతకరచనమునకుపకరించినవి.

సీ॥ గుడిలోనఁబ్రతిశబ్దగుంభనసాలోన
పలికినవాఁడవై ప్రబలుచుంటి
చంటిలోపలనుండి సరవినోహోయని
పల్కెనాఁడవో ప్రభువతలఁప
అట్లునాలోనుండి ఆతడిన్ని భంగులబల్కెనాతని........
ఘనశివరాజయోగవిలాసమనుశత నీశతకంబు నేఁజెప్పితాఁడ.

V పరిమి వెంకటాచలకవి—సంగమేశ్వరశతకము

ఈకవి సూరమరఘునాయకులపుత్త్రుఁడు, హారితసగోత్రుఁడు, ప్రథమశాఖానియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తన పద్యమువలననే తెలియుచున్నది. అదియిది.

చ॥ నరహరిభక్తిమించు రఘునాయక మంత్రికి సూరమాంబకున్
హరసుతుడన్ ధరం బరిమివంశజుఁడన్, భవదీయదాసుడన్
హారితసగోత్రజుండఁ జెలువొంద జనించితి నాదిశాఖ యం
దరయఁగ వెంకటాచల సమాఖ్యుఁడఁ గూడలిసంగమేశ్వరా ॥

ఈతఁడు తుంగభద్రసమీపమందలిజాగర్లమూడినివాసి. ఈజాగర్లమూడి గుంటూరిమండలముననున్నది. అందు వెలసిన 'కూడలిసంగమేశ్వరు' నిపేర నీశతకముగలదు. రెండునదులుగలయుస్థలమునకు గూడలిసంగమేశ్వరమనిపేరు. అక్కడి దేవునకదేపేరు. కృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థలమున నీ జాగరలమూడిగలదు. కర్నూలు జిల్లాలోని తుంగభద్రవేరు, ఈతుంగభద్రవేరు.

ఉ॥ మేలుగఁదుంగభద్రకు సమీపమునందమరావతీపురిం
బోలినయట్టి జాగరలమూడి పురిందగసర్వమంగళా
లోలుఁడవై వసించి సిరులున్నిజభక్తులకిచ్చుచున్ దయా
శీలత నొప్పుచుండువు ప్రసిద్ధిఁగఁ గూడలి సంగమేశ్వరా ॥

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీగిరిజా[illegible]పరిస్ఫుట చర్చితసార[illegible]గం
ధాగరుకుంకుమాంకిత సమంచదురస్కు, జగత్త్రయీశాలనో
ద్యోగసమున్నస్కు శారద[illegible] సమానయశస్కు, సంతతా
భోగవయస్కు, [illegible] గూడలిసంగమేశ్వరా ॥

ఈశతకమున 108 పద్యములు గలవు.

ఉ॥ నెయ్యముమీఱఁదొల్లి కరుణింపవె సత్కృపతోడమాదిరా
జయ్యను, బండితార్యు, బసవన్నను, శానియమాదికోటకో
టయ్యను, దేశిరాజు, సిరియాళుని, జోళమహీశుసిద్ధరా
మయ్యను, బాచిరాజు, దరసయ్యనుగూడలి సంగమేశ్వరా॥

అంత్యము: —

చ॥ చిరకృప మంగళాద్రినరసింహుఁడు నామదిపాఱులోన సు
స్థిరముగనాటనంత భవదీయకటాక్ష సుధాప్రవృష్టిపైఁ
గురిసిననెచ్చినట్లెసలఁగూడిన మామక కావ్యకల్పవ
ల్లిరహిఁబుధాళిమెచ్చగ ఫలింపదె కూడలిసంగమేశ్వరా॥

మంగళాద్రినరసింహుఁడనఁగా ప్రస్తుతముగుంటూరుజిల్లాయందలి మంగళగిరిలోని పానకాలరాయుఁడనిపేరుగల నరసింహస్వామియే అందుచే నీ కవి గుంటూరుమండల వాసియనుట ధ్రువము.

VI తటవర్తి కొండయ్య—మల్లేశ్వరశతకము

తటవర్తివారు తణుకుతాలూకా మల్లేశ్వరగ్రామప్రాంతమునఁ జాలప్రసిద్ధిగలవారు. వీరిలోఁజాలమంది తెలుఁగున ప్రసిద్ధపండితులుండిరి. తెలుఁగుభారతమును వీరిలోఁగొందఱు కంఠపాఠముచేయఁగలవారట. అందులకై వీరికి బొబ్బిలి పిఠాపుర సంస్థానములలో భూములు, వార్షికములునొసంగఁబడినవి. రామచంద్రపురము తాలూకా మసగపల్లి గ్రామమున మల్లేశ్వరస్వామియుండనోపు. ఆస్వామిమీఁదనే యీశతకము కవివ్రాసియుండును. ఈశతకము 100 సీసపద్యములుగలది. ఈ కవి 1850 ప్రాంతమువాఁడుగాఁడగును. ఈతఁడు తన్నుఁగూర్చి శతకమున నిట్లు తెల్పుకొనెను. ఈతనిది కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతఁడు రామశతకమును గూడ రచించెను. అందురామాయణకథగలదు.

కవి తనవంశమును గూర్చిచెప్పికొనినపద్యమిది.

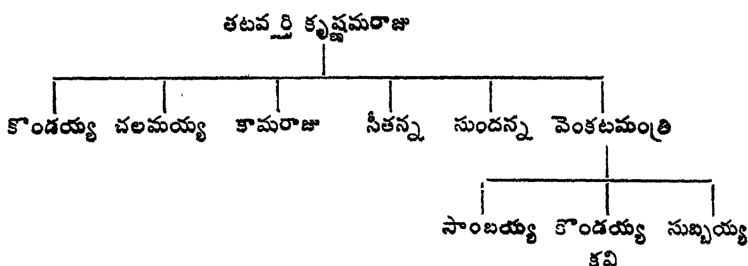
సీ॥ గురుతర కౌండిన్యగోత్రపవిత్రులు
ధరణిలో మిక్కిలిధర్మపరులు,
తటవర్తి వంశాబ్ధితారకామణులు
కృష్ణమరాజాఖ్య కూర్మిసుతులు,
కొండయ్య, చలమయ్య, గుణి కామరాణ్మంత్రి
సీతన్న, సుందన్న చెలువుగాను
వెంకటామాత్యుఁడున్ విలసిల్లిరార్యులు
షట్చక్రవర్తుల సరణిగాను,

* * * * *

సీ॥ ఆమహామహులలోనను జన్మఁడైనట్టి
వెంకటామాత్యుండు వేడ్కమన్ము
ముగ్గురతనయులముదమొప్పఁగనియెను
సాంబయ్య, కొండయ్య, సరణితోడ
సుబ్బరాయాఖ్యులన్ సుజనవిధేయులు
వారిలోరెండవవానినన్ను
తనజగ్రకన్మఁడై తనరుచుండినవాని
కొండయామాత్యునికోర్కెదీర్ప
దత్తపుత్రునికాఁగ దయతోడనిచ్చెను
కొండయాహ్వయుఁడను కుజనదమన

గీ॥ దాసదాసుండ నాయందుదయ దలిర్ప
నీదుపదమును దయఁజేయు నిగమవినుత
పండితోల్లాస మస్కరపల్లివాస
భవభయవినాశ, మల్లేశ, పార్వతీశ॥

ఇది యిట్లుండఁగా శతకకవులచరిత్రమునందు (చూ. పుటలు. 462-463) తటవర్తికొండయ వెంకటకవి దత్తపుత్రుఁడని వ్రాయుట బహు విచిత్రముగనున్నది. పై సీసపద్యములనుబట్టి వారి వంశవృక్షమిట్లుండును

వీరిలో పై పద్యమునుబట్టి నన్ను తనకగ్రజన్ముఁడై తనరుచుండిన కొండయామాత్యుని కోర్కెదీర్ప దత్తపుత్రునికాఁగ దయతోడనిచ్చెను అనికవి తెల్పుకొనుటచే కొండయ్యకవి, వెంకటకవికౌరసపుత్రుఁడనియు, వెంకటకవి యగ్రజుఁడైన కొండయమంత్రికి దత్తపుత్రుఁడనియు స్పష్టము కదా! కాన నీకవి వెంకటమంత్రికి దత్తపుత్రుఁడని వ్రాయుటలో శతక కవులకర్త భ్రాంతిపడినాఁడు.

పండితారాధ్యుల వీరేశలింగము—భవానీశతకము

ఇందు 50 పద్యములున్నవి. ఇదికందపద్యశతకము.

ప్రారంభము:—

క॥ శ్రీకరదివ్యపదాబ్జా
పాకారిప్రముఖదేవపంక్తిస్తుత్యా
(లోకేశ) సూతరాణీ
చేకొనుము మదీయకవితతుష్టిని భవానీ॥

క॥ పలుమరు నీపాదంబుల
గొలుతును నాకోర్కెలిమ్ము గురుతరకరుణా
జలనిధివై వసియింపుము
వెలయఁగనాయెడఁద [illegible] భవానీ॥

అంత్యము:—

క॥ ఎన్ని విధంబుల వేడినఁ
గన్నడచే సెదవుగాని కరుణింపవు నీ
కన్న మఱి వేల్పు లేయెడ
నున్నారా, తెల్పుమందు నొకని భవానీ ॥

VII వేల్పూరి విస్సన్న, సాంబశివుఁడు—శ్రీవిశ్వేశ్వర శతకము

109 సీసపద్యములుగల యీశతకము ఔరంగజేబుపాదుషా దండెత్తివచ్చి కాశీపట్టణమును ధ్వంసపఱచి, విశ్వేశ్వరాలయాదిసన్నివేశములను గోరీలనుగాను, మసీదులనుగాను మార్చినప్పటి దుస్థితిని వెల్లడించుచున్నది. విస్సన యిందు 73 పద్యములు చెప్పఁగా, నతని మనుమడైన సాంబశివకవి మిగిలినవి చెప్పెను. పూర్వభాగమున, తురుష్కులైనిక దుర్న్యయవర్ణనపూర్వకముగ విశ్వేశ్వరప్రార్థనమున్నది. ఉత్తరభాగమున కాశికాపట్టణమును తురుష్కులదుండగములనుండి తప్పించి, సుస్థితిసను కూర్చిసంరక్షించినట్లు విశ్వేశ్వరస్వామిస్తుతింపఁబడెను.

సీ॥ శ్రీకరగౌరీవిచిత్రపత్త్రాలేఖ
భాసురాంచన్నఖ బహుపరాకు
బహుతరబ్రహ్మాండభాండసంరక్షణ
భద్రాసనాసీన బహుపరాకు
రంభోర్వశీముఖ్యరమణీరసోచిత
ప్రకటలాస్యాలోక బహుపరాకు
ప్రణుతదిక్పాలకోద్భటజయజయనాద
లహరీముఖాహ్లాద బహుపరాకు

గీ॥ దేవయవధారు బహుపరాకేవహించి
యుదగునయ్యాయిపుడు నీ బంటనేను
విన్నవించెద నామాట విన్నలెస్స
విజితపరయూథ, కాశికావిశ్వనాథ ॥

సీ॥ మితిలేనిలింగాలు చితుకఁగొట్టెడివేళ
మండపంబులు రూపుమాపువేళ
చమరిమతాల్ గుమ్మటములుగట్టెడువేళ
గుళ్లలోనావులగోయువేళ
విగ్రహంబులఁజూచి విరుగఁవేసెడువేళఁ
దివిరిసాధువులబాధించువేళ
జపహోమకృత్యముల్ సాగనియ్యనివేళ
నుపచారమంతయు నుడుపువేళ

గీ॥ చేరిగుడిరెు మసీదుగాచేయువేళ
మరిచియున్నావొ యవనులమదమడంచ
దామసించిన దిది నీకుదంటనమె ॥విజిత॥

సాంబశివునిపద్యములివి:—

సీ॥ గంగానదీ తటకుజమూలంబుల
తపముసేయుచునున్నతపసులలర
నీపురాంతర్గతనిఖిల విప్రక్షేత్ర
విట్ఛూద్రులానంద నిధివహింప,
ఆరామసీమలయందు సుస్థిరలీల
గన్నయోగులుసౌఖ్యగరిమచెంద
వెలదులు, శిశువులు వృద్ధులునిర్భయ
సహితులై నీకీర్తి సంస్మరింప

గీ॥ మ్లేచ్ఛబలముల సమయించిస్వేచ్ఛచేత
నిష్టభృత్యులరక్షించి వృద్ధిగన్న
నీపరాక్రమమేను వర్ణింపఁగలనె ॥విజిత॥ 74

"ప్రమాదీ చ సం. శ్రావణ శు॥ 6 సరికి వేల్పూరిసాంబశివుఁడు తన ప్రపితామహుఁడైన వేల్పూరి విస్సనచెప్పిన కాశికావిశ్వేశ్వరుమీఁది శతకము సీసపద్యాలు పూర్ణముగాఁజెప్పివ్రాసెను." అని చివరనున్నది.

VIII దెందులూరి పద్మనాభుఁడు — అల్లమప్రభు శతకము

ఈ శతకమున 99 పద్యములున్నవి. ఈ కవిది యజుశ్శాఖ, కౌశికగోత్రము. ఇది అల్లమప్రభున కంకితము సేయఁబడినది. కవి తన్ను గూర్చి చెప్పికొనిన పద్యమిది.

చ॥ జననుతమౌ యజుర్నిగమశాఖ సుకౌశికగోత్ర సంభవుం
డను, మదిలో సదాశివుని దల్చెడివాఁడగు దెందులూరి గం
గనకును.........గాదిలిపుత్రుఁడఁ బద్మనాభుఁడన్
ఘనముగ వృత్తపద్య శతకంబు రచించితి నల్లమప్రభూ॥

ఇది ప్రౌఢరచన కాదు. అసమర్థునిచే వ్రాయఁబడినది.

IX మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి—మహిషాసురమర్దనీ శతకము

ఇందు 108 పద్యములున్నవి. గోదావరిమండలములోని ఏలూర వెలసిన 'జలాపహారీశ్వరస్వామి' దేవి యగు మహిషాసురమర్దని స్తుతిగ నీ సీసపద్య శతకము విరచితము.

సీ॥ వీరవల్లియనంగ వెలయు నూరవసించి
యంబికాలిఖిత బీజాక్షరుఁడయి,
మృదుకవిత్వముచేసి మెప్పించెమమ్ముర మా
పూరుష ఘీతాత్మ భోగలింగ ..

మెల్లవేళలయందు, మల్లమపల్లి బు
చ్చికవీంద్ర యటుమీఁదు క్షేమముగను
వచియింపుమని రచింపనొనర్చెఁ దాని నా
చేత నీపై మేలి సీసశతక,

గీ॥ మంబగీర్వాణి సంసేవితాంఘ్రిపద్మ,
దుర్గహేలాపురాంతరస్తుత్యపద్మ
వరజలాపహారీశ్వర వశ్యదార
మహిమ దానవ దుర్వార మదవిదార॥—97

సోమకవి — సోమేశ శతకము

ఈకవి 'ఊటొక్కటపుర' వాస్తవ్యుఁడు. ఈ శతకము కోశాల పురమున వెలసిన సోమేశ్వరస్వామిపేర సీసపద్యములలో రచింపఁబడెను. ఇందు 111 పద్యములున్నవి.

సీ॥ కలియుగాచార్యుండు ఘనపండితారాధ్య
పుంగవుండూటొక్కట పురనికేత
నుండు, పురాణవర్ణుండు, పావనవీర
సింహాసనుండు, బహు శిష్యగణ వి
రాజితస్తుత సిద్ధరాము, సద్గురుమూర్తి
కరపద్మజుఁడు కటకంఠభక్తి
గలుగు పింబాలి లింగము శివమాంబకు
ననుగు పుత్రుఁడు కారణాన్వయుండు

గీ॥ సోమకవిచెప్పె నీకృతి సుముఖులెల్ల
విని ముదంబందఁ గృపఁజూడవే మదీశ
"బుధజనాధీశ కోశాలపురనివేశ
చిరకృపావేశ సోమేశ చిత్ప్రకాశ"॥

సీ॥ పండితారాధ్యుల ప్రస్తుతిగావించి
వేమనారాధ్యుల వినుతిఁజేసి,
సోమనారాధ్యుల ప్రేమతోఁ గొనియాడి
గణపనారాధ్యుల ప్రణుతిచేసి,
మాకనారాధ్యుల మేకొని భజియించి
బసవనారాధ్యుల నెసగదలచి
రేవనారాధ్యుల భావంబులోనెంచి
శంకరారాధ్యుల స్మరణచేసి

గీ॥ మఱి శివకవుల పదముల కెరఁగిమిమ్ము
నలర గీర్తింపనే పాత్రుఁడైతి నిపుడు ॥బుధ॥

నవమ ప్రకరణము

యక్షగానములు

ఆంధ్రాలంకారికు లాంధ్రకవిత్వము 'ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరమ'ను చతుర్విధ భేదముల విభజించి, యక్షగానములను మధుర కవిత్వమునం జేర్చిరి. ఇది భాష, భావము, ఛందము మొదలైనవాని యందు దేశిగానుండి సంగీత సహాయమును గోరును. యక్షగానములకు 'జక్కులపాట'లని దేశీయ వ్యవహారము. ప్రాచీనాంధ్రులలో జక్కులు, బవినీడులను జాతివారు సంగీత సాహిత్యములందే కాక చిత్రకళాకౌశలము నందును నేర్పరులు. వారి యక్షగానము లాంధ్రదేశమున బహు ప్రాచీనములైనవి. ఈ జక్కులవారిని గూర్చి శ్రీనాథుడు తన క్రీడాభిరామమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు. ఇది క్రీ. శ. 14-వ శతాబ్దపు విషయము.

సీ॥ కోణాగ్ర సంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
 కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
 కోడుపుచేఁదాటించు నెడపడఁడవ,
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుఁ జూపంగవలయుచోఁ
 జెవిత్రాడు బిగియించు జీవకఱ్ఱ,
గిల్కుగిల్కునమ్రోయు కింకిణీగుచ్ఛంబు
 తాళమానంబుతో మేళవింప

గీ॥ రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లీ మహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపుఁబాడుచు వచ్చె జక్కులపురంధ్రి.॥

ఈయక్షగానములు నన్నయకాలముననే యుండి యుండవచ్చును గాని, దానికిఁదగిన ప్రబలములగు నాధారములు లేవు. కాని పాల్కురి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రమున పర్వతప్రకరణమున శివరాత్రీ జాగరణమునఁ జేసిన వర్ణనలఁబట్టి యాకాలముననే యక్షగానము లుండెడివని యనుమానింప వలసి వచ్చుచున్నది. ఆ వర్ణన యిది.

“ప్రమథ పురాతన పటు చరిత్రములు
క్రమమొంద బహు నాటకములాడువారు,
లలితాంగ రసకళాలంకార రేఖ
లలవడ బహురూప మాడెడువారు,
* * * * *
అమరాంగనలు దివి నాడెడు మాడ్కి
నమరంగ గడలపై నాడెడువారు,
ఆ వియద్గతి యక్షు లాడెడునట్టి
భావన ప్రోకులపై నాడువారు;
భారతాది కథలఁ జీరమఱుంగుల
నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
కడునద్భుతంబుగఁ గంథ సూత్రంబు
లడరంగ బొమ్మల నాడించువారు,
నాదట గంధర్వ విద్యాధ
రాదులై పాత్రల నాడించువారు,”

మఱియు యక్షగానము లందుపయోగింపఁబడు పదవాఙ్మయమునుగూర్చి కూడ సోమనాథు డిట్లు తెలిపినాడు వాదప్రకరణమున.

“పదములు, తుమ్మెద పదముల్ ప్రభాత
పదములు, పర్వతపదము, లానంద

పదములు, శంకర పదముల్, నివాళి
పదములువాళేశు పదములు, గొబ్బి
పదములు, వెన్నెల పదములు, సంజ
వర్ణన మతి, గణవర్ణన పదము
లర్ణవ ఘోష ఘూర్ణిల్లుచునుండఁ
బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్షమున
గూడి సద్భక్తి సంకులమేగుదేర "—

పై విషయములఁ బట్టి యక్షగానములు ప్రాచీనకాలమున నుండెనని విశ్వసింపవచ్చును కదా. కొందఱాంధ్రనాటక పరిణామమును సూచించుటలో యక్షగానములు ప్రారంభదశగా నిర్ణయింతురు. కాని యీ విషయము విచార్యము.

ద్రావిడదేశమున 'కురవంజు' లని కొన్ని దృశ్యకావ్యము లున్నవి. ఈపదమున కాటవికులైన చెంచులు, కురవలు, (కొరవ, కోవ, కోయ,) జాతివారి, అంజె - అడుగు - నృత్యవిశేషమని యర్థము. చిందు, గంతు, గొండ్లి, అంజ, అంగ మొదలైనవి జాతీయ నృత్య పరిభాషలోనివి. బహుకాలమునుండి శ్రీశైలము, మంగళగిరి, నృసింహక్షేత్రము, వెంకటాద్రిమొదలగు పర్వత ప్రదేశములందు జరుగు జాతరలు, నుత్సవములు మొదలైనవానియం దాటవికులు రాత్రులందు నృత్యముచేసి నాగరిక జనుల నాకర్షించి ధన మార్జించు నాచారము గలదు. కాన నాటవికులైన కొరవలుచేయు నృత్యములకుఁ గొరవంజులని పేరు ప్రసిద్ధమయ్యెను. కొరవంజియను పేరు మొదట వారి నృత్యమునకు, తర్వాత వారి నృత్య ప్రధానమైన గేయ రచనలకు, పిమ్మట నా జాతికి రూఢియైనది. కాలక్రమమున నీ నృత్యవిశేష మాయాపర్వతస్థల మాహాత్మ్య కథలతోను, విష్ణు శివలీలావిలాస కథలతో నిండిన గేయ నాట్యధామములఁ బడసెను. ప్రారంభమున మూర్తీభూతవేషులగు పార్వతీ పరమేశ్వరులతో నున్న

కిరాతార్జునీయము, నృసింహస్వామి చెంచెతను బెండ్లాడు చెంచుకథలు కురవంజులుగా నున్నవి. ఇవి సింగి, సింగడు నను నిద్దరు పాత్రలతో నొప్పినవి. వీరు సంస్కృత నాటకములందలి నటీసూత్రధారులను బోలి యున్నారు. కొన్ని రచనములందు కథాసంధాయకుడు విదూషకునివంటి వాడు, కోణంగి యనువాఁ డుండును. సంస్కృత నాటకములలోని ధ్రువాగానమే కురవంజులలో దరువుగా మారెను. ఈ యాటవికు లరణ్యములనుండి నగరముల కప్పుడప్పుడు వచ్చునప్పుడు తమ నృత్య ప్రదర్శనములను జేయుచు జనుల నాకర్షించుచుండిరి.

పై నృత్యముల నాంధ్రదేశమున జక్కులవా రనుకరించి నృత్యముతోఁబాటు గేయ వచన రూపముల ప్రవేశపెట్టిరి. వీరి రచనలలో సింగికి సింగడుకు బదులుగా రామ, నల, హరిశ్చంద్రాదులు ప్రవేశింతురు. కాని యీ రచనలలో 'ఎరుకసాని' పాత్ర మనివార్యముగ నుండును. ఇందు నృత్యధర్మముకంటె గేయధర్మ మధికముగా నుండును గాన నివి 'యక్షగాన'ము లనఁబడెను. ఇందు రగడలుగ మార్పునొందిన, త్రిపుట, జంపె, ఏక, ఆట, మొదలైనవి తాళానుగుణములుగా కల్పింపఁబడి ప్రవేశపెట్టఁబడినవి. ఇంకను నిందులో దేశీయరచనలైన ఏలలు, జోలలు, ఆరతులు, ధవళములు, వెన్నెల పదములు, తుమ్మెద పదములు, అళ్ళో నేరేళ్ళు, మొదలైన వెన్నో చేరినవి. ఈ యక్షగానములు దేవతల యుత్సవములందు సామాన్యముగా ప్రదర్శింపబడుచుండెడివి. ఇవి మధుర, తంజావూరు రాజుల కాలమునందును వీరశైవుల చేతులలో నధికముగా ప్రబలినవి. వీనిని 17-వ శతాబ్దిలో కృష్ణాజిల్లా యందలి కూచిపూడి గ్రామమున సిద్ధేంద్రుఁడను యోగీంద్రుఁడు భాగవత కథలను పారిజాతము, గొల్లకలాపము మొదలగు పేళ్లతో యక్షగానములుగా రచించి భరతనాట్య సంప్రదాయములతో, కేవలము పురుషులచేతనే స్త్రీపాత్రలఁగూడ ధరింపఁజేసి నాట్యాచార్యుఁడయ్యెను. వీరి కథలలో

పారిజాతాపహరణ కథ హృద్యతరమైనది. దీనిఁబట్టి యక్షగానములకు పారిజాతమనుపేరుగూడ రూఢియైనది. ఇందు సవతులకలహము ప్రధానమైనది. ఆంధ్రమున సుమారు 300 యక్షగానములు గలవు.

ఆంధ్రమున నోబనమంత్రి రచించిన గరుడాచల నీలాచలములను రెండు యక్షగానములు బహు ప్రాచీనములైనవి. ప్రాచీన యక్షగానములు అనగా శైవమత విజృంభణమునకుఁ బూర్వమందివి సంస్కృత భాషలోఁ గూర్పఁబడిన మంగళశ్లోకములతో నొప్పెడివి. జంపెతో కథారంభమగును. ఇందు కథారంభమునకుఁ బూర్వము జంపెలతో షష్ఠ్యంతములు చేయఁబడినవి. ఇఁక రచనావిధానమం దుత్తమపాత్రల ప్రవేశపెట్టునపుడు ద్విపదయు, కవి విషయమును చెప్పవలసినచోట జంపెలు, పాత్రల పరస్పర సంభాషణమున కందములను, స్తుతులందు దండకములు, సీసములు కూర్పఁబడెను. తర్వాతి యక్షగానములందు హాస్యము నసభ్య శృంగారమును బలసి వెగటు పుట్టించునవైనవి.

యక్షగాన ప్రారంభదశ యింకొక విధముగ భావింపఁబడినది. తమిళదేశమున కొరవంజులును, మలయాళదేశమున 'కథకళి' యను శుద్ధ దేశీయ ప్రక్రియ సాగుచుండగా, నాంధ్రదేశమున జక్కులవాండ్ర పాటలను గ్రహించి తమ స్వీయవచనములను సంధివాక్యములుగాఁ గలిపి గొల్లభాగవతుల గుంపులు నాటకములాడ ప్రారంభించిరి. ఇదియే యక్షగానముల ప్రాతిపదికరూపమని కొందఱూహింతురు. ఈ స్థితిలో నేర్పడిన నాటకములు కృష్ణునిగూర్చిన లీలలు, జలక్రీడలు మొదలైనవి. సంస్కృత నాటక వాఙ్మయమునఁగూడ కృష్ణసంబంధగాథలే మొదట గ్రహింపఁబడినట్లు పతంజలి భాష్యమునఁ దెల్పఁబడిన కంసవధ, బలిబంధనమను వానిని బట్టి యూహింపఁదగును. సంస్కృతమున వలెనే తెలుగునఁగూడ శ్రీకృష్ణజలక్రీడాద్యులే ప్రాథమిక యక్షగానములకు వస్తు

వగుటయు సమంజసము. గొల్లలు యాదవులనియు శ్రీకృష్ణుడు దమవాఁడనియు భావించుటచే గొల్లభాగవతుల గుంపులే మొదట నీనాటకముల నాడియుందురనుటకు హేతువుగూడ నగుచున్నది. ఇట్లే, పైన దెల్పిన గరుడాచల నాటకమును చెంచుజాతికి చెందిన యానాదులు ప్రకటించిరి. ఈ నాటకమందు నృసింహస్వామి చెంచు కన్యను వివాహమాడును. ఇందు "చెట్టులెక్కఁగలరా, హరి" అను చెంచుకన్యమాట లెంతయు పాత్రోచితముగ నుండి, మనోజ్ఞముగ నున్నవి. కొందరీ గరుడాచల నాటకమే యక్షగానముల ప్రారంభ రూపముగ భావింతురు.

ఈ యక్షగానములందు జక్కుల పాటలకు సంధివచనము గలుపు టేకాక క్రమముగ చిన్న ద్విపదలును, తోహరులును, పద్యములును చేర్పఁబడివి. ఈవిధముగ 16-వ శతాబ్దమువరకీ వాఙ్మయము పండితుల చేతను, కవులచేత నాదరింపఁబడక పామరజనులకొరకే రచింపబడుచు నున్నవి. 16-వ శతాబ్దాంత్యముననో లేక, 17-వ శతాబ్దారంభముననో పండితకవులీ యక్షగానములపై శ్రద్ధ వహించిరి. వారిలో సుగ్రీవ పట్టాభిషేకమును రచించిన రుద్రకవి యొకడు. 1656 సం. లో అప్ప కవీయమున "అంబికావాదనామక యక్షగానకృతియు చేసితి కాకునూరి కుల యప్ప" యని యప్పకవి వ్రాసికొనినాఁడు. మరియు నిందు చతుర్థాశ్వాసమున యక్షగాన లక్షణమునుగూర్చి గూడ రచించినాడు.

ఇంతియకాక ప్రాచీన యక్షగానములు సంస్కరింపఁబడుచుండెను. అట్టివానిలో విజయరాఘవుని కాళీయమర్దనమును, మహారాష్ట్రరాజైన శహాజీ 'జలక్రీడలు' నెన్నదగినవి. సుకవులు రచించిన యక్షగానము లందుగూడ సుప్రసిద్ధ గ్రంథములందలి పద్యములు చేర్పఁబడుచుండెను. తంజావూరిలో వెలసిన యక్షగానములందు వివిధ వృత్తములు కంటె సంగీతమున కనుకూలముగా నుండుటకై ద్విపదలు మాత్రమే చేర్పఁబడినవి. వినోదాత్మకములను ప్రదర్శనార్థమే వ్రాసిరి. ఈ యక్షగానములు

శృంగార రస ప్రధానములై, మెరుకసాని ప్రవేశము గల్గి, కొరవంజి. లక్షణముతో నొప్పియున్నవి. ఈకాలమున రంగాజమ్మ పాత్రోచిత భాషనుగూడ వాడెను.

17-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము యక్షగానములఁ బ్రదర్శించు వారు విద్యావిహీనులై నను, తర్వాత కూచిపూడి భాగవతులీ యక్ష గానములకు భరతవిద్యను ధనంజయుని యభినయ దర్పణజ్ఞానమునుకూడ గలిపి ప్రదర్శించుటచే నివి పండితపామర జనాదరణపాత్రములై నవి. వీరి యక్షగానములు రెండువిధములు. కలాపము, కథయని. కలాపములు జయదేవుని గీతగోవిందమువంటివి. అనగా శృంగారభావములలో నేదో యొకదానిని సర్వతోముఖముగ ప్రదర్శించుచు కవిత్వమూలమున, భరత శాస్త్రము మూలమున నభినయించుట. సత్యభామా కలాప మిట్టిది. ఇందు మంచి కవిత్వము, భరత విజ్ఞానము నుండును.

18-వ శతాబ్దమునందు కంకంటి పాపరాజు రచించిన విష్ణు మాయావిలాసము, గోగులపాటి కూర్మకవి రచించిన మృత్యుంజయ విలాసము మొదలై నవి వెనుకటి వానివలె ప్రదర్శన యోగ్యములుగానే వ్రాయఁబడినవి. కాని 19-వ శతాబ్దమున బయలుదేరినవి యక్షగానము లుగను, హరికథలుగగూడ నుపయోగపడునట్లు రచింపఁబడినవి. ఇట్టిది నరహరి రచించిన తిరుమంగయాళ్వారు చరిత్రము. 19-వ శతాబ్దాంత్య మునను, 20-వ శతాబ్దారంభమునను రచింపఁబడిన యక్షగానములన్నియు హరికథలుగనే వ్రాయఁబడినవి. అట్టివానిలో నారాయణదాసు, బాలాజీదాసుల రచనములు ముఖ్యమైనవి.

ఆంధ్రదేశమున యక్షగానములు చిరకాలమునుండి విశేష జనా దరణముతో ప్రచారమొందుటచేతనే దశరూపక నాటక లక్షణ నిబంధ నతో సంస్కృత నాటకముల ననుకరించుటగాని, సంస్కృత నాటకముల

నాటకరూపమున నాంధ్రీకరించుటగాని 19-వ శతాబ్దివరకు జరుగలేదు. సర్వ విధముల సంస్కృత వాఙ్మయము ననుకరించిన యాంధ్ర వాఙ్మయ మునందిట్టి విలక్షణముండుట విచిత్రముగ నున్నది. అందుచేతనే సంస్కృతమునందలి నాటకములైన యభిజ్ఞాన శాకుంతలము, శృంగారశాకుంతల మనుపేర పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరనయు, సంస్కృతప్రబోధచంద్రోదయ నాటకమును నంది మల్లయ్య ఘంట సింగనలు శ్రవ్య కావ్యములుగ వ్రాయుటయు సంభవించినది. అవి నాటకరూపమున నాంధ్రీకరింపఁబడిన-చో యక్షగానములతో పోటీకి నిల్వలేవని భావించిరేమో. ప్రాచీనకాలమున నీ యక్షగానములకు పండితుల యాదరణము లేకుండుటచేగాఁబోలు వీనిని ప్రదర్శించుటకు మంచి రంగస్థలము లున్నట్లు గానరావు. మనుచరిత్ర మందలి 'చిలకలకొల్కి' యను పద్యమును బట్టి యాకాలమున నాట్యశాలలుండెడివని యూహింపనగును గాని, యవి యీయక్షగానములకో, కాక సంస్కృత నాటక ప్రదర్శనములకో, లేదా భరత శాస్త్ర ప్రదర్శనమునకో తెలియరాదు.

I రెగళిగ నిమ్మనాథుఁడు, నిజలింగచిక్కయ్యకథ

విభూతిపత్రికలో నొకచోట శేషాద్రిరమణకవులు పిడుపర్తి కవులను గూర్చి వ్రాయుచు పిడుపర్తి నిమ్మనాథుఁడు నిజలింగచిక్కయ కథవ్రాసెనని రచించిరి. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్యబసవపురాణమునఁదన పెదతాత తృతీయ కుమారుఁడగు నిమ్మనార్యుని గూర్చి యొక సీసపద్యము వ్రాసి, యం దతఁడు కవియని తెల్పినాడు.

శుద్ధాత్మ పిడుపర్తి సోమయదేశిక
సత్పుత్రుఁడష్టభాషావిదుండు,
గీ॥ భవుల కెన్నడు కవితచెప్పనిఘనుండు
... ...

జగతీంబెంపారు నిమ్మయాచార్యవరుండు ॥

కాని సోమనాథుండీతండు రచించిన గ్రంథముల నేమియు దెల్పలేదు. వీనినేయాధారముగ గ్రహించి శేషాద్రి రమణకవులు తాము భ్రాంతిచెందు టయేకాక లోకమునుగూడ భ్రాంతిపెట్టిరి. కాని చిక్కయ్యకథను గురు నంబి చరిత్రమును యక్షగానములుగా రచించినది రెగళిగె నిమ్మనాథుండు గాని, పిడుపర్తి నిమ్మనార్యుడుగాండు. ఈ రెగళిగె నిమ్మనాథుండు శంకరపిడుపర్తి శిష్యుండును, పర్వతలింగసుతుండును, పిడుపర్తి నిమ్మ నాథుని తండ్రి సోమనయని పద్యబసవపురాణమందలి పై పద్యమునంగలదు గాన నిరువురు నొక్కరుగాదనుట స్పష్టము.

రెగళిగ నిమ్మనాథుండు తన్నుంగూర్చి గురునంబి చరిత్రాంత్య గద్యయం దిట్లు తెల్పుకొనెను.

ద్వి॥ ....శ్రీరాచవీటినివాస
ఘనభద్రకాళికాకాంతునిపేర
నంకితంబుగ సదాచారైకవర్తి
శంకరపిడుపర్తి సద్గురుమూర్తి
కరజాతుండగు చెంచికలికేశుపేర,
వీరకవీశ్వరుండు పర్వతలింగసుతుండు
నిరుపమ రెగళిగ నిమ్మనాథుండు
సరసురాద్భుత గురునంబిచరిత్ర
యక్షగానముచేసె ననుపమప్రీతి ॥

ఇంక చిక్కయకథయందు గూడ నట్లే వ్రాసికొనెను. అదియిది.

ద్వి॥ అనీ చతుర్దశభువనసాక్షీశుపేర,
వినుత వేదాగమవేద్యునికేత,

పంచవింశతి తూపాదిదేహిత్ర
యంచితయస్తోత్ర యక్లేశరహిత
సగుణ నిర్గుణ తత్వసచ్చితానంద
గగనరూపుడు చుండికలికేశు పేర
శంకరపిడుపర్తి చతురకవిత్వ
పారాయణుండు పర్వతలింగసుతుఁడు
నెరజాణుఁడనుపేర నిమ్మనాథుండు
చిరతర నిజలింగ చిక్కయ్యచరిత
మనుపమప్రీతిచే యక్షగానంబు
రచియించి మీకు సమర్పణచేయదలఁచి
కరమొప్పెనా చంద్రతారార్కమునను ॥

పై విషయములనుబట్టి యీతఁడు రచించిన రెండుయక్షగానములనుగూడ చుండి కలికేశునకే యంకిత మిచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఇంతకంటె కవినిగూర్చి యేమియు తెలియరాదు. ఈతఁడు పర్వతలింగ సుతుఁడనుట వలన 'వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహమును' రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ద్విపదలగా రచించిన 'పర్వతమంత్రి లింగ' కవి సుతుఁడేనా యని సందేహము గలుగుచున్నది.

I నిజలింగచిక్కయకథ, యక్షగానము

కళ్యాణపురమున చిక్కన్నయను మున్నూటికులజుండు వేశ్యలకై ధనమంతయు వెచ్చించి చివరకు ధనహీనుఁడై చోరవృత్తినిబూని సంచరించుచు నొకనాఁడు చౌర్యమునకై బసవమందిరమును బ్రవేశింపఁగ నందు శివభక్తులు శివపూజాదులు సేయుచుండిరి. వారిని గాంచఁగనే యీతని బుద్ధి మారిపోయినది.

ఏకతాళి

కన్నుల మునుగను గొన్నఘములు బస
వన్నను గనుగొన్నప్పుడే పోయెఁ ॥ 1
చెవులను మును విని తవిలిన
శివమంత్రము వినినవి దెగిపోయెఁ ॥ 2
తనువున బెనుగొని తాకిన కర్మము
లనుభవ మంటపమంటినఁ దొలఁగెఁ ॥ 3
నాశికమును దానాశినకర్మము
నాశనమయ్యె సువాసనచేతఁ ॥ 4
ఘనులని తనలో ననుకొన జి
హ్వానుగొను దోషములప్పుడే కడకేగెఁ 5
ఘనులను వీరిని పొడగన్నను మఱి
ఘనదుష్కృతములు గ్రక్కున నడగెఁ ॥

ద్వి॥ అజ్ఞానతిమిరంబులణఁగి వేవేగ
సుజ్ఞాన దీపంబు శోభిల్లదొడఁగె
చెవులవినుటవలన చెందుపాపములు
శివమంత్రములు విని శిథిలమైపోయె
కన్నులమునుజూడఁగలుగు దోషములు
హరుగణముఁలఁజూడ నవియెల్ల నరిగె ;
నాసికంబునమును వాసనాపేక్ష
చేసిన దురితముల్ శివభక్తులచట
హరునకు ధూపంబు లర్పించుచుండ
నావాసనల వలన నవిదూరమయ్యె ॥
ఘనులని యయ్యలగొనియాడుచుండు

మును జిహ్వాబలుకఁగా చనుదెంచినట్టి
ఘన దుష్కృతములు శీఘ్రముననె యణఁగె
ఉత్తములీమహాత్మ్యలె యని తలఁచ
చిత్తంబుచేత నార్జితమైన కర్మ
మొత్తములన్ని నిర్మూలమై కదలె
ఈరీతి ద్రోహంబు లెల్లను బోవ॥

చిక్కయ్య బసవనను దీక్షనివ్వమని ప్రార్థించి పొంది లింగధారి యయ్యెను. బసవన మరియు చిక్కయకు వేయి వరహాలివ్వగ నతఁడు దానితో వర్తకముచేయుచు జంగమసేవ సలుపుచుండెను. ఒకదినము చిక్కయ్య లింగకేళిపురమునకుఁ బోగా నచట గంగాసురుడను భక్తుఁడు గలఁడు. పూర్వ మతఁడొక రాజు, దారిద్ర్యము నొంది తలారివాఁడై భక్తుఁడై యుండెను. అతని భార్యపేరు నీలకుంతల. తలారి గంగన్న తోటలో చిక్కన్నను కలుసుకొని తనయింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. నీల కుంతల చిక్కన్నను ప్రేమించెను. తర్వాత తలారి చిక్కన్నకు భోజనముపెట్టి రాత్రి గదిలోఁబరుండఁబెట్టి, తాను తలారివృత్తికిఁబోగా నీల కుంతల చిక్కన పరుండిన గదిలోఁబ్రవేశించి తన్ను భోగింపుమని వేడెను. అంత నతఁ డామెను తల్లిగా భావించెను. వారిద్దరి సంభాషణమిది. ఈ సన్నివేశము చిత్రాంగీసారంగధరులకథను స్మరింపఁజేయుచున్నది.

త్రిపుట

బల్లెములు నాటించినట్లుగ భామమాటలు వినియుచిక్కయ
తుల్లిపడి మూర్ఛాగతుండై దొరయ దెలిసెక 1

తల్లి యెటువలెఁబలికితివి నీ తనయుఁడను నేననుచు మనముత
ల్లడింపుచు హరహరాయని దైన్యపడుచుక 2

ప్రణుతభక్తులఁజూస్తి మిటువలెపాపమెరుగబట్టిగా
రణమేమిపుట్టెను అల్లమప్రభురాయడనుచుౘ ॥ 3

అని మరి స్నేమనుచున్నాఁడు.

జంపె

ఉరులింగమునఁగట్టి గురుపుత్రురాలవై
పరమపాతకమేల పలికితివి తల్లీ ॥
పరసతినితల్లిగా భావింతునమ్మ, నా
కరలింగమెరుఁగు నిది కల్లనిజములకూ ॥ 2

చెలియ యీపాపంబు జిహ్వఁబలికినట్టి
కలముక్తిఫలము పంచాక్షరిపఠించూ ॥ 3

అనిన విని చిక్కన్నతో నా నీలకుంతల యేమనుచున్నది.

జంపె

ఉరులింగమూర్తియును గురుదేవుకరుణ యీ
సరణిఁబుట్టించె దోషములేదులేరా ॥ 1

కోడెపాయపు ముద్దుగుమ్మనా కబ్బెనని
సూనమరుకేళినను జూరఁగైకొనరా ॥ 2

పరసతిని తల్లిగా భావింతునంటివి
పరసతినిగాను నీ భార్యననుకోరా ॥ 3

మనమిద్దరము హాళీ మరుకేళి దేలుచును
వెనయ పంచాక్షరి పఠింతాములేరా ॥ 4

ఈలాటి సుఖమునీ కేలోకమునగల్గు
నాలసింపకవిద్దన్న క్లేళ్ళిని లేరా ॥ 5

అంత చిక్కయ్య లేచి పారిపోయెను. కాని యతని మంచము మీఁద తన సంచిని మరచిపోఁగా, దానిలో నీలకుంతల తన లింగమునువేసి యతనిపై నిందమోపి, యతనిని జంపింతునని యామె ప్రతినపట్టెను. ఇక్కడ కథ చిత్రాంగీ సారంగధరులకథవలె సాగినది. చిక్కయ్య పారి పోయి యొక దేవళమున నారాత్రి పరుండెను. పిమ్మట నీలకుంతల విరహా బాధతో నిలువుటద్దముదరి కేఁగి, తన ప్రతిబింబమును తన చెలికత్తెగా భావించి యామెతో చిక్కన్నను తనకుఁ దెమ్మని బ్రతిమాలుకొని, చివరకు కోపముతో నద్దమును క్రిందవేసిపగులఁగొట్టెను. తెల్లవారినపుడు భర్త వచ్చినతర్వాత చిక్కయ్యపై వ్యభిచారదోష మారోపించి కృత్రి మము చేసెను. తలారి గంగన్న స్నేహితులనుబిలిచి సకలము తెల్పగా, వారు ముష్టిపీరునొకరిని చిక్కన్న నెదుర్కొనుటకై పంపిరి. ముష్టిపీరుఁడు చిక్కన శిరమును దెగవ్రేయఁగ నది రెండునిలువులయెత్తున నెగిరి క్రింద పడకయే యాకాశవాణి మూలమున జరిగినకథనంతయు వివరించెను. అప్పుడు జంగమశ్రేష్ఠులందఱు వచ్చి తమ తప్పిదమునకుఁ దమ శిరముల నఱికి కొనగా నవికూడ వ్రేలాడుచుండెను. సత్యమెరిగిన గంగన తలారి శిరమును నరికికొనఁబోఁగా శివుఁడు ప్రత్యక్షమై చిక్కయ్యను వరముల వేడుకొనుమనెను. అతఁడు వీ రందఱిని కైలాసమునకుఁ గొంపోవుమని ప్రార్థింపఁగ శివుఁడు నీలకుంతలకుఁ గైలాసమిచ్చుటకు వెనుదీయఁగ, చిక్కయమహౌదార్యముతో నామెయే తనమోక్షమునకుఁగారణమగు టచే నామెకు మొదట నిచ్చినగాని తాను కైలాసమునకురానని చెప్పఁగా, శివుఁడంగీకరించి యందఱను చివరకు కైలాసమునకుం గొంపోయెను.

II గురునంబి చరిత్రము

ఇందు ఉడయనంబియను నామాంతరముగల సుందరమూర్తి నాయనారను భక్తుని చరిత్రము వర్ణితము. పార్వతీ పరమేశ్వరుల యవతా

రమే సుందరమూర్తి పరమనాచులు. వీరి యనురాగ విలాసములను తిరునావలూరి వాల్మీకేశ్వరుఁడు వీరికిఁ గుంటెనముసేయును. చివరకు వారు కైలాసమున కేగుదురు.

ప్రారంభము:—

క॥ ధవళగిరి సన్నివాసుని
ధవళోరగ భూషితాంగు ధవళాంశుధరుఁ
ధవళభసిత త్రిపుండ్రుని
ధవళాంగునిఁ జూండి కల్కిదైవముగొలుతుఁ॥

వ॥ అట్టి దేవుకారుణ్యమున రాజవీటిపట్టణంబు నభివర్ణించెద నెటువలెను.

జంపె

సారమగు తనువేడ, సజ్జనులమదివేడు
కారూఢినిడుజోడు శ్రీరాచవీడు
భజనరంబులకీడు భజియింపనొనఁగూడు
శివభక్తతతిజోడు శ్రీరాచవీడు
ఆగమంబులజోడు అఘములనురుమాడు
శ్రీగిరికిసైదోడు శ్రీరాచవీడు ॥

వ॥ అట్టి దేవుని కారుణ్యంబున రాచవీటి పట్టణంబున కధీశ్వరుండైన వీరభద్రేశ్వరుఁ గీర్తించెద. నెటువలెను.

జంపె

కరుణాసముద్రయస్ఖలిత విజయోన్నిద్ర
స్థిరతర మహారౌద్ర శ్రీవీరభద్రా,

మారట శ్రీరుద్రమహిమాదికాచ్ఛిద్ర
శ్రీరస్తు శతరుద్ర శ్రీ వీరభద్ర॥

.... శ్రీవిరేశునకును ...... అంకితంబుగా నా యొనర్పం బూనిన వడయనంబి చరిత్రయను యక్షగానంబునకుఁగథా క్రమంబెట్టు లనిన.

సీ॥ శ్రీరజతాచల సింహాసనస్థుఁడు
గౌరీ వివాహ సంకల్పితంబు
చేసిన హర్యబ్జ జీమూతవాహన
ప్రమథాదుల తుల సంభ్రమములతోడ,
పదునాల్గులోకముల్ ముదమొందపార్వతీ
పరమేశ్వరులపెండ్లి ప్రకటితముగ
వేదోక్తిఁగావించి విశ్వేశుపెండ్లికు
మారుచేసినముఖ మంటపమున,

గీ॥ నిల్వుటద్దంబు కెదురుగా నిల్చునంత
పార్వతీశులప్రతిబింబ భావములకు
ప్రాణమొసఁగియు సుందరప్రమథులనుచుఁ
గూర్మిపేరిడిసేవఁ గైకొనుచునుండె.

* * * *
* * * *

త్రి పు ట

సుందరుఁడొకరుద్రకన్యకఁజూచి శృంగారంపువనతరు
బృందమధ్యమునందుఁబొందిన చందమెట్టిఁగి
దేవదేవుండనియె నత్తిరునావకారను పురమునను
భూవిభుఁడశి పాలించు మన్మత్యంబునను వేడ్క—

పాళినచటను మీారు మానవులై జనించి సుఖింపుడని శశి
మౌళి సుందరి సుందరుల కామహిమ దెలిపె ॥

*　　*　　*　　*

*　　*　　*　　*

ఎరుకల జంపె

ఆరునెలలు మళ్లినేని యూరిలోకి వచ్చి జజా
యూరి యింటికరుగ నాకొమారు వడుగుసేయ
యత్న పెట్టినారు చూడు పాపకర్మ లెల్ల రాజ
రత్నమా పరామర్శించు రమణ ! మా మొరాలకించు,
మనగ నంతలోనె బాపలల్లవచ్చిరాజ సముఖ
మనక రోషమునను గినిసి యతనిఁదిట్టె కొట్టఁబోవ ॥

*　　*　　*　　*

పాళిరేకులు

తాళములు మద్దెలలు ఢక్కయుఁదాంబరల్ వాయింపఁగా
తాళమాన మొకింత దప్పక వాలుగంటి నటింపఁగా
ధిమికి, ధిమికి, హాధిమికి, ధిమికిత, ధిన్నతొంగణీ దివిజు
లంబర పదమునా
నమరిచూడఁగ పరమనాంచారాడె నతులిత ముదమునా
ధిమికి, ధిమికిహా,
వనిత చక్కదనాల కుప్పని వరులు పురజను లెంచగా
కనిన ఋణమే తీరదనుచును జనులు తన్ను నుతించగా ॥ధిమికి॥

*　　*　　*　　*

జంపె

ఆవనమున చెంతఁగల కావేరి యుదకోపాంతన
కై వచ్చె బ్రాహ్మణస్త్రీ యొక్కతయుఁను,——

నొడయనంబెన్న నా యొడయనంబెన్నగా
కొడుకనంబెన్న యెక్కడ దాగియున్నా

*　　*　　*　　*

ఆటల కుమారనిను యేటిపాల్వేసి యే
నాఁటికిని మఱతునని బోటి వెతపడఁగా,
కని నంబి సతిదుఃఖమునకు వివరముదెలిసి
కొనెను పరిచారకులఁ బిలిచి గ్రక్కునను,

వ॥ అంత నా కావేరీతీరంబున నున్న పురాంగనలు ధవళంబుపాడిరట.
ఎట్టువలెను ——

ధ వ ళ ం

జయ, జయా, జ్ఞానసంపన్నా! జయ, జయా, నిన్నుబుధులెన్నా,
జయమునీపదములూ గన్నా; జయమహాను నొడయనం బెన్నా. ॥

*　　*　　*　　*

జంపె

పరసతుల వరియింప నరకమని మొరపెట్ట,
దొరయు శాస్త్రములెల్ల దుంగలోఁద్రొక్కెఁగా, ॥
పరనారి చంటిలోఁ బరమేశు పరికించి,
పరమ జారుఁడు నంబి పరమపదమేగెఁగా. ॥

శిశుహత్యచేసి మును చిఱుతొండభక్తుండు
పశుపతిని గూడెఁదన పట్టణముతోడఁగా. ॥
కోటండు తండ్రి తలఁగొట్టి కైలాసముక
నాటఘములఁదొలఁవ శశిజూటుతో గలసెఁగా. ॥

అంత్యము :—

ద్వి॥ పరమనాంచారియు, పైనమైవచ్చి
నరపతివెంటనే నంబెన్నఁగలసె. ॥

ఆరాయఁడును ననంఖ్యాతమాహేశ్వ
రారాధనముల నిహము మఱచి యుంఁడె,
నని, దక్షయజ్ఞాపహారునివేర ... మొ ॥

II వాలె కోటయ్య, చిరుతొండ భక్త కథా నిధానము

దీని యంత్యగద్యనుబట్టి కవినిగూర్చి కొన్ని విషయములు స్పష్ట పడును కాన దానిని మొదట గమనింతము.

"ఇది శ్రీమద్గురుమహాదేవరప్రసాదలబ్ధ నిగమాగమోక్త వీరశైవాచారసిద్ధాంతప్రవీణ, వాలెవంశ సుధాపయోనిధి శీతకిరణ, బుచ్చయాభిధాన పౌత్ర, రాచయపుత్ర, షట్థ్సల, షల్లింగావధాన, ఇష్టప్రాణ భావైక్య, సుఖాసూన గురులింగజంగమ భక్తిప్రధాన, కోటయాభిధాన విరచితంబైన, బసవపురాణోక్త చిరుతొండ భక్త కథా నిధానంబను యక్షగానంబు సర్వంబును సంపూర్ణము."

ప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీకాంచీ పురమధ్యగేహ విలసత్సింహాసనాధ్యాసియై
పాకారిప్రముఖామరార్చిత పదద్వంద్వుండునై యొప్పు నా
యేకామ్రేశ్వర లింగమూర్తి, సకలాభీష్టంబు లిచ్చుఁగా కృపా
సేకంబిఁపుగ మంచికంటి కులజ శ్రీనాగలింగయ్యకుఁ. ॥

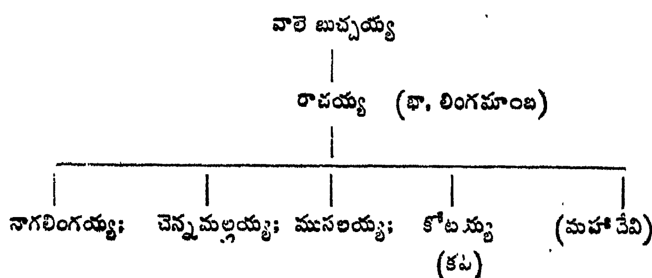
* * * *

ద్వి॥ గురుతోటమర వోదకుర్తి నివాసుఁ
ఘురుతర శివభక్తి యుక్తుండు నాఁగ

లింగదేవర శిష్యుడింగిత జ్ఞాని
యంగద మంచికట్యన్వయాంబోధి
పరిపూర్ణచంద్రుఁడై భాసిల్లుచున్న
వర నాగలింగయ్య చరణలింగమునకు. ॥

* * * *

కవి తెలుపుకొనిన విషయములఁబట్టి కవివంశవృక్ష మిట్లున్నది.

ఈకవి వెనుకనే 'కోటీశ్వర రగడ'ను రచించెనని, తానా గ్రంథమున రచించుకొనిన యీక్రింది పద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

క॥ నీవును మును కోటీశ్వర
దేవుని దివ్యోత్సవంబు తెనుఁగున రగడన్
గావించినావు, భక్తుని
యావిధమున శైవగణము లానందింపన్. ॥

క॥ చిరుతొండ భక్త మహిమము
గరిమంబున నొక్క యక్షగానము గాఁగన్
విరచించియున్నేకామ్రే
శ్వరునకు నంకితమొనర్పు సత్కవివర్యా. ॥

కథావిషయము :—

సీ॥ భక్తహితార్థమై - పరఁగు చిరుతొండని
మనసు ద్రచ్చియు శైవమండలంబు
కడతేర్చి రక్షింప కరుణారసము వచ్చి
ఘనతరమహిమ ప్రఖ్యాతిసేయ
తలఁచియు శంభుండు తాత్పర్యభావుఁడై
తన మహాత్వంబున తక్షణమున
వారధులుప్పొంగి వడినేకమైయుండి
మేఘ గర్జనములు మిన్నుమ్రోయ,

గీ॥ నేర్లునదులను కాలువ లేకముఁగను
పిడుగులును తీఁగమెరువులు పిక్కటిల్ల
బహుళతరముగ జనులెల్ల భయమునొంద
ఘోరతర వర్షమంతట గురియ సాఁగె. ॥

క॥ భూరితరంబగువర్షము
పారంబై రాత్రిపగలు పరికింపగ రా
కీర్తి యిరువదొక దిన
మారూఢిగఁగురియసాగెనంతట మఱియున్. ॥

క॥ ఈదురుగాలి చినుకులకు
నాదరువునులేక పశువు లంభోయనుచున్
ఏదరికిఁబోద మనుచును
కాదరి నిలువంగలేక గడగడ వణకెన్. ॥

క॥ చెరువులు బావులు గుంటలు
నరయఁగ కోనేర్లునిండి యతిభయమొందెన్
వరదలు బారలఁగ మద్రో
భరములు మొరలిడఁగ ధరలు తల్లడపడగన్..॥

ద్వి॥ ఆచిరుతొండఁ డత్యానందమొంది
యేఁచిన భక్తిపై నెలమిఁ జంగములు
నెందరేతెంచిన నిష్టాన్నచయము
లందించి వారిమహాప్రసాదంబుఁ
గొనుచుండు నటుఁ వాన గురియుచునుండ,
పనుగొనునప్పుడు పాకంబునకును
వంటకట్టెలు తన యింటలేకున్న
ఇంటింట వెదకిన నెచటగానకను
సతిని దగ్గరఁ బిలిచి జంగమకోటి
కతిశయంబలర ప్రొద్దోయెనింకెట్టు
లనవుడు వినియుత్ఫుల్లాంబుజవదన
మనకేటి చింతయు మాధవుకరుణ
సకల వస్తువులును సమకూడియుండ
నొకట తక్కువ యనుట యుచితమె మనకు
నూనియవస్త్రవితానంబుదడిపి
మానుగా నగ్నిని మండరికొల్పి
పాకయత్నంబు లేర్పాటుగాఁజేసి
చేకొని దమభక్తి చెల్లించుకొంటకు...

* * *

* * *

* * *

గీ॥ దయయుంచి తల్లి తనయుని బిలువంగ
రాకయుండు నట యేలోకమునను
కల్లలాడి కాలమెల్లబుచ్చక వేగ
పొంపుందనర బిలువు జూతమిపుడు

వ॥ ఇవ్విధంబున నీశ్వరుండాడు వాక్యంబులకు తిరువనా... మనంబున నిట్లనియె.

క॥ ఎచ్చట నీవున్నాఁడవో, నిచ్చటికిని పేరు గూర్చియే నిప్పుడు నా
వత్సా రారమ్మనుచును, ముచ్చటగా నెల్లుబిలుతు మోదంబలరన్॥

వ॥ అని పూర్వ ద్వారంబున నిలిచి, నల్దిక్కులంగాంచి యాననంబు నాకసంబునకు నెత్తి, హస్తంబుఁజాచి, ప్రమథగణంబుల పాదంబులు మనంబునం దలఁచి తనయునిఁ బిలువఁదొడఁగె.

ఏలలు

పూర్వ కర్మార్జితమైన భూరికర్మముల నెల్ల
గర్వమడఁచిన కొడుకా, రావయ్యా నాచిన్నితండ్రి,
శర్వునాజ్ఞ మీరఁబోకయ్యా ॥—1.

దక్షిణాధీశునిపట్టి దర్పమడఁచినట్టి శివు
డీక్షణాన వచ్చియున్నాడు, ఓ ముద్దులతనయ,
మోక్షమొంద వేగ రావయ్యా ॥—2.

పశ్చిమాశాంతరమున భాసురముగ శివుని
నిశ్చయముగఁ గలసినావేమో, యోసిరియాల సెట్టి
నిశ్చయమొందింపరావయ్య ॥—3.

ఉత్తరాధీశుని సఖుఁడొచ్చి లింగ తృప్తిఁగొంచు
పొత్తుకుడువఁబిలుచు చున్నాఁడు, ఓ నాయనయ్యా, వేగ
చిత్తమురంజిల్ల రావయ్య ॥—4.

పున్నమ వెన్నెలబైట — చిన్నిబాలలతోఁగూడి
చెన్నుగా నాడుచున్నావేమో, ఓ ముద్దులతండ్రీ,
[illegible] రావయ్య ॥ —5.

పాద తీర్థప్రసాదము మోదమలరఁగావించి
నీదురాకఁ గోరుచున్నారు, ఓ నాచిన్నిబాలా,
నాదరమున వేగరావయ్య ॥ —6.

వాద భేదములమాని — యాది మధ్యాంతరాళమున
పాదుగా నీవు వసించినావెమో, ఓ సిరియాళసెట్టి,
మోదమలరంగ రావయ్య ॥ —7.

పాయనివ్యామోహ పాశబంధములు దెగటార్చి
యేమొడల యోచుచున్నావో — ఓ ముద్దులగుమ్మా
కాయజారి కడకు రావయ్యా, ॥ —8.

ఎంచరాని పాతకములఁద్రుంచిశివ కాంచిశివుని
నంచితముగ మదిని నమ్ముచు, ఓ నా చిన్నిబాల,
కాంచి జనులు జూడరావయ్య ॥ —9.

వ॥ అని యివ్విధంబున జనని పిలుచు సమయంబున,

సీ॥ మోమున ముంగురుల్ ముద్దుగానెనయంగ,
మెడరత్న హారముల్ మెరయుచుండ,
నంది బొందియలు పెంపొందఁ దూఁగుచునుండ,
మొలగజ్జెలందెలు మ్రోయుచుండ,
చెక్కుటద్దమున చిఱుచెమట లొదువంగ
కనకంపు రావిరేఖయుఁజెలంగ ;
బంగరు జల్తారు పట్టుకండువ చెంగు
లంగుగా మేన చెలంగుచుండ,

గీ॥ చూపరులకెల్ల నత్యంత చోద్యమంద
సురలు గీర్తింప, తాపసవరులు వేడ
పుష్పవర్షంబు గురియు పెంపొంద, జనని
శబ్దమాలించి బాలుండు సరగవచ్చె. ॥

ఈ భాగము శ్రీనాథ పాల్కురికి సోమనాథ శ్రీపిడుపర్తి సోమనాథ రచనలతోఁ బోల్చినచో తారతమ్యము గ్రహింపనగును.

III అనుమోద సన్యాసి, బసవకల్యాణము

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీభక్తమాహేశ్వరపాదారవింద మకరందపానానంద మిళిందమానస శ్రీమద్గరిమఠ మళియ భగిచంద్రశేఖరాహ్వయ హస్తాంబుజసంభూత భక్తుల మెరుకాహ్వాయు కరుణాకటాక్ష వీక్షణ అనుమోద సన్యాసినామప్రణీతంబై నశ్రీబసవకళ్యాణయక్షగాన ప్రబంధంబునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసంబు సంపూర్ణము.

ప్రారంభము :—

శ్లో॥ శ్రీగంగా నందకందాయ, చిదానందస్వరూపిణే।
నందితామర బృందాయ, వృషభాయ నమోనమః ॥

ఉ॥ శ్రీలలితంపువీరవ్రత సింధు సుధాకరులౌ పురాతనుల్
లాలిత రుద్రులుఁ ప్రమద లక్షణవంతులనేక కోటులఁ
జాలనుతించెదఁ మహిత సౌఖ్యముతో బసవాది ముఖ్య నం
స్ఫాలన పాదపద్మములు భక్తినిమ్రొక్కి నుతించికొల్చెదఁ. ॥

బసవేశ్వర జననము :—

సీ॥ ఫాలాక్షునంశచే బసవన్నయిలమీఁద
హింగుళిసీమలో నిరవుమీర
నగ్రహారమునందు నలరారుమండంగి
మాదిరాజయ్య సతిమాదమాంబ,
కల్యాబ్ధిలోపల ఘనసోముఁడుదయించె
సంగమేశుఁడువచ్చి లింగదీక్ష

చేసిన బసవన్న స్థిరబుద్ధినుండంగ
వరుసాష్టకంబున వడుగుసేయ
బూనిన తండ్రినిఁ బోనాడి భక్తుల
గూడియున్నాఁడన్న గురుఁడు దెలిసి,

గీ॥ తలఁచినప్పుడు బలదేవ దండ నాయ
కుండ తన కూతునిచ్చెడి కోర్కెతోడ,
వచ్చి దోడ్కొని గంగాంబ నిచ్చివేడ్క
పెండ్లిగావించె జగమెల్లఁ బ్రీతిబొంద. ॥

వ॥ ఇట్లు కల్యాణంబై కూడలి సంగమేశ్వరు సన్నిధికిఁజని నాద పూరితుండై త్రికాలంబుల గురుపూజఁ గావింపుచుండె, నంత నక్కడ,

గీ॥ బసవనికిఁ గూతునిచ్చిన భావమునను
ప్రమథగణములలోక సంప్రాప్తుఁడయ్యె
నంత బిజ్జలు డా మాటలాలకించి
మంత్రి దాయంశమునలేని మాటఁదలఁచి. ॥

రగడ

వారివంశమునందు ఎవ్వరు తీరుగా గలరాయటంచును
కోరి యడిగెను, బిజ్జలునకును గోర్కెలలరగ
వానికల్లుఁడు బసవరాయడు — జానుగాగురు సన్నిధినుండిన
వాని దెమ్మని మంత్రులను దా వరుసబంపెగా. ॥
దెచ్చి బసవని రాజుతోడను — ముచ్చటలాడంగగా
మఱి వొచ్చమంతయులేక, మంత్రుల కెచ్చంగా నుంచెగా. ॥

వ॥ ఇట్లు మంత్రిపాలనంబుచే నలరుచు, నిరంతర గురులింగ జంగమార్చనలు చేయుచున్న సమయంబున,

* * * *

వ॥ తదవసరంబున యవుసర నైవేద్యంబులు చెల్లించియున్న యత్తటిని,

"దీక్షామంటపంబు గావించి, పంచకలశపూజలు గావించి, నీలాంబను రావించి, భస్మధారణ గావించి, భక్తమాహేశ్వరులకు నమస్కరింపఁజేసి, కూర్చుండ నియమించి, యప్పంచకలశసూత్రంబు చేతికిచ్చి, భక్తమాహేశ్వరానుమతంబున సింహాసనంబు గైకొని, సంగమేశ్వరుండు, ఆ నీలాంబకు బ్రహ్మరాత్రఁ దుడిచి, భసితరేఖ ధరించి, దీక్షావిధానంబు గావించిరట —— ఎటువలెను ——

గీ॥ మూలపీఠంబు బిందువు - ముఖ్యనాద
మూర్ధ్వపీఠంబు, గోముఖ మొనర కళయు
గోళకంబును పరమాత్మ గుదిరియుండ
నలరి దీక్షలొసంగి నీలాంబకపుడు. ॥

క॥ ఈవిధమున లింగార్చన
గావించియు కరమునందు ఘనకళ లొసరఁగ
భావించి నీలకొసఁగెను
గావున మంత్రం బొసంగి కరుణాత్మకుఁడై. ॥

హిందూస్థాని, తోడిరాగము —— చతుప్పు

బసవరాయనిఁజూడ - భామలారా వేగ రారె,
మనలకుఁ గొల్చువారి మహిత భోగము లిచ్చువాఁడట ॥ బసవ ॥
పరమధర్మముచేత పామరులు బడగొట్టువాఁడట
పరమార్థచింతచేత ప్రాజ్ఞులఁజేయువాఁడట,
పరము కామంబుచేత - పరంజ్యోతిఁ జూపువాఁడట,
పరము మోక్షంబుచేత - పరమునొందించు వాఁడట ॥ బసవ ॥

బహిరాంతర వాళ్ళమున బ్రహ్మతేజంబట-
ఇహమాత్రఫలభోగ మించనలేనివాఁడట,
సహిత శమాది షట్క-సాధనము మెండట,
అహాహా చెప్పచిత్రము అతనిప్రభావములునేఁడు ॥బసవ॥

అష్టాంగయోగములనుభవపరుఁడట,
దుష్టకష్ట కర్మదూరీకృతుండట,
దుష్టజనులను బ్రోచు సృష్టికరుండట,
ఇష్టలింగము నందు దృష్టినెనసినవాఁడట ॥ బసవ ॥

ఎల్లస్త్రీలనెల్ల తల్లిభావంబట,
ఎల్లవేళల భక్తోల్లాసపరుఁడట,
పల్లవించిన జ్ఞాన సల్లీల సిద్ధుఁడట,
కల్లకాదీమాట కనులఁజూచినఁ దెలను ॥ బసవ ॥

* * *

భూపాలరాగము —— ఆదితాళము

శోభనమే బసవనికి - సుప్రకాశునకు
శోభనమే నీలవమ్మకు - మా సుందరాంగికినీ ॥ శోభనమే ॥

అల్లమప్రభురాయఁ డంచితకృపను
సల్లీలకృపమీాకు సరణిబోధించి,
ఎల్లలోకముల కీర్తి వెల్లామిగాను,
పల్లవించుకు సుజ్ఞాన భరితులౌమీాకు ॥ శోభనమే ॥

సమపదము జీవనమని మది నాటంగఁజెప్పి,
యమరంగ శివపదము పరమాత్మ తేజమును,
సమకూర్చి యా యోగంపదము సరణిఁదెల్పగను,
మమతలు బోకార్చిన మహితమూర్తులకు ॥ శోభనమే ॥

అష్టదళముల యా హంస వార్వనచె,
యష్టాంగముల యందు యష్టాత్మలనను;
దృష్టిచే సమకూర్చి దృఢమైననిష్ఠ,
ఇష్టలింగము పూజ యెడలేని మీకు ‖ శోభనమే ‖

వ॥ ఇవ్విధమున శోభనపరంపరలు గావించి, కూడలి సంగమేశ్వరుఁడు, మహాప్రమథులు, బసవన, గంగాంబ, నీలాంబ సమేతుఁడై, తమ శిష్యులైన చెన్నబసవన్న మొదలైన వారలచేత నిరంతర ప్రణిపత్తి మంగళం గైకొనియుండి రంత. ‖

IV కోసూరి వరవీరభద్రుఁడు — బసవమహిమామృత విలాసము

ఈకవి కొలనుపాక సోమేశ్వరస్వామి భక్తుఁడగు సీతారామశాస్త్రి శిష్యుఁడు. ఇందు బసవేశ్వరుని చరిత్రము వర్ణితము.

ప్రారంభము :—

ఉ॥ శ్రీగురు సోమనాథు వరశ్రీ చరణాంబుజముల్ దలంచి . . .

. . . .

తర్వాత వీరశైవ భక్తులస్తుతి, బసవస్తుతి, గురుస్తుతి గలదు.

సీ॥ . . . .

కొలనుపాక పురీశు నలిసోమనాథుని
గలిమిగా నమ్మిన ఘనుఁడనంగ,
. . . .
సీతారామశాస్త్రి పరఁగ నెమ్మదినెప్పుడు ప్రస్తుతింతు.

“బసవగీతము, పద్యములు, వచనములు, నేలలు ననేక విధములఁగూర్చి బసవమహిమామృతవిలాసంబు, శ్రీ సోమేశ్వర స్వామికిఁ గృతియిచ్చి రచింపఁబడెను.

అంత్యగద్య:— ఇది బసవనాది మాహేశ్వర దివ్య
పదపద్మసౌరభ భ్రమరాయమాణ
లింగజంగమ పాదలీనమనస్క—
సంగత సుఖ సుధాశరనిధి మగ్న
కరమొప్ప కానూరి వరవీరభద్ర
వరనామ వియన్న సరస సద్భక్త
సుకవి ప్రణీతమై శోభిల్లితనరి
యకలంక గుణనిధి యాది బసవేశు
వర కృపాంచిత కవిత్వస్ఫూర్తిఁబేర్చి
పరము సద్భక్తినే వర బసవేశు
మహిమామృత విలాస మహివిఱవిల్లి
సహజ జంగమలింగ సత్కృపచేత
చను పురాతన భక్త మన మహాత్వంబు
అనుపమ భక్తుల కానందమయ్యె. ॥

V బాల పాపాంబ—అక్కమహాదేవి చరిత్రము

ఇందు వీరశైవ భక్తురాలైన అక్కమహాదేవి చరిత్రము వర్ణింపఁబడినది. కవయిత్రి యీ యితివృత్తమును అల్లమ ప్రభులింగలీలల నుండి గ్రహించెను. ఈ యక్షగానము నీమె కాశీ విశ్వనాథున కంకిత మిచ్చెను. ఇందీమె వ్యాస, వాల్మీకి, కాళిదాస, శ్రీహర్షులను స్తుతించినది. ఈ తనవంశ చరిత్రమును అంత్యగద్యయైన ద్విపదలో నిట్లు తెల్పుకొనెను.

ద్వి॥ శ్రీమన్మహాకారు శ్రీజనాధారు,
సామవేదోద్ధారు, సన్నుతాచారు,
పరఁగు పరబ్రహ్మ భవ్యవంశమున

వరబలోన్నత శాలి వసుమతియందు
వీరశైవాచార విలసితాకారు,
మేరు ధీరుఁడు జంగమేశుండు పుట్టె
అతనికి సతియగు నతివ పాపాంబ
ప్రతిభచే శ్రీ విశ్వపతి వరంబునను,
వరవీరభోజుండు వంశమ్ము మనిన,
మణి దక్షిణామూర్తి మహనీయకీర్తి,
సిద్ధ విద్యలకెల్ల సిద్ధుఁడైనట్టి
సిద్ధప్ప యన సత్యశీలుండు ఘనుడు,
మల్లమ్మ, కనకమ్మ మగువ నాగమ్మ
.... రుద్రమ్మ సతుల నల్వురిని
సరవితోఁగావించె సప్తసంతాన
మరుదంద లోకహితార్థంబుగాను,
ముదముతోడుత నందు ముఖ్యశీలుండు,
...... అష్టయోగాది విద్యాప్రవీణ
వ్రతుఁడు వీరవసంత వసువతీశునకు
సకియ కామాక్షమ్మ సతియ గర్భమున,
ఆ మహేశ్వరికరుణ పాపమకరుణ
కామించి యొసఁగిన ఘనవరంబునను,
ప్రథమపుత్రిక బాల పాపాంబ యనఁగ
నధిక తేజంబుల నపుడుద్భవించె,
సంగీత సాహిత్య సరస లక్షణాల,
రంగు మించిన యట్టి రమణిదానగుచు,
నళభద్రకాళి నా యాత్మలోపలను,
బలికించురీతి నేఁబలికెదను.

అవనిలో యక్షగానావళికెల్ల,
రవళి మించిన శిరోరత్నమో యనఁగ
మంగళప్రదమగు మహాదేవి చరిత
యింగితజ్ఞానినై యీకృతిఁజేసె ". ॥

ఈ యక్షగానమునఁ గవయిత్రి షష్ఠ్యంతములు వాడెను.

వ॥ అని యప్పరమేశ్వరునకు షష్ఠ్యంతములు (చెప్పెనట) ఎటువలెను.

అ ర్ధ చ ం ద్రి క లు

కమలజుఁగొట్టిన ప్రమథేశునకుఁ
చన్నునఁ బల్కిన చిన్మయునకును
పార్వతినేలిన పరమేశ్వరునకుఁ. ॥

వ॥ అంకితంబుగా నా రచియింపఁబూనిన యక్కమహాదేవి బోధోల్లాసంబను యక్షగానంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన —

* * * *

ద్వి॥ ఆయెడ నామాయ - యరుగుచున్నాఁడను,
శ్రీయుతంబై నట్టి శ్రీగిరిగలదు,
ఆశైలమునకు దక్షిణభాగమందు,
భాసుర కళలచే ప్రజ్వరిల్లుచును,
దనరుచుండెను ఘనవశి యను పురము
జనులెల్ల సంతోష సహితులై పొగడ,
మమకారుఁడను రాజు - మహియేలుచుండె,
అమిత వైభవముల నలరియావేళ,
మోహిని యను జగన్మోహిని నపుడు
వాహినిగొను వివాహంబులాడె

నాయిరువురకును నతివ మాయాఖ్య
పాయక పుత్రియై పరఁగ జనించె. ||

* * *

వ|| అని పలికిన వృషభేశ్వరునకు దండప్రణామంబుఁజేసి యేనూట డెబ్బండ్రు ప్రమథులతోఁగూడి ధరాతలంబునకు వచ్చి, కల్యాణకటకంబు నందు భక్తిసంయుక్తుండై జంగమారాధనంబు సలుపుచుండె నంత నెటువలెను,

జంపె

ధరణీదేవికి నూతన కిరీటంబనఁగ
మెరయు 'నుడితడి' యనెడు పురమొకటి గలదు.

* * *

క|| ఇటువలె నలరెడు పురమునఁ
బటుతరముగ 'విమలుఁడ'వని పతి దానగుచున్
'కుటిలాలక' యను సుందరి
దిటమునఁ బెండ్లాడి యుండె ధీరుండగుచున్. ||

* * *

జంపె

అల సదాశివుపత్నియా మహాదేవియును
తిలకించు సుత మహాదేవి పేరిడిరి. ||

* * *

జోలపాట

ఘన వజ్రమాణిక్యఖచిత మయులీలఁ
దనరు నుయ్యాలలోఁ దనయనిడిచాలఁ

బనిపూని శ్రీగౌరిభామ వనిలోల
తనమునను బాడెదరు తరుణులొగి శ్రోల ॥ జోజో ॥

జో, జో, జగత్కుక్షి - జో సుజనరక్ష,
రాజశేఖరు సుజనరంజితావేక్ష ॥ జో ॥

పరమేశ్వరునిక్రోడ - ప్రతినగావించి,
నరణిలోపల మాయ - తనువుధరించి,
గురుఁడల్లమచిక్క - కున్న చింతించి,
తిరిగి యంబిక ప్రోల - తిరిగి యేతెంచి ॥ జో, జో ॥

ఉన్న యత్తఁటిగౌరి హృదయమున చింత
తిన్నగా దీర్తునని త్రిపురారి యంత,
సన్నుతాంగిరో నీదు సాత్వికమంత,
పన్ని వసుధకు ననువు పణతి యనునంత ॥ జో, జో ॥

అనిన శ్రీకంఠునకు నతి భక్తితోను,
వినుతి సేయుచు మ్రొక్కి విశదంబుగాను,
ననిపె నిన్నపుడు సుర లతివేడ్కతోను,
చనువొందఁ బుష్పవర్షము గురియగాను ॥ జో, జో ॥

ఈ రీతితో వచ్చి హితవు మదినుంచి
వీరత్వమున విమల విభునకు జనించి,
సారదయతో మమ్ము సరగ రక్షించి,
గారవించితి వౌను కరుణచే మించి ॥ జో, జో ॥

*　　　*　　　*

అంత్యము:—

మంగళహారతులు

పసిడి పళ్లెరములో-పంచదళపద్మమున
పంచరత్నప్రభలు భాసిల్లగా,
విశదముగఁ బాడెదరు విశ్వాసనంబుచే
శశివదనసమహాదేవి సరసిచెలఁగి ॥జయమంగళంసదాశుభమంగళం॥

ప్రభునిఁ బట్టెదననుచుఁ బంతమున శివుకరుణ
భ్రమమించ వసుధలోపల జనించి,
విభవంబుతో జైన విభుని నగరముఁజొచ్చి,
సభ సమ్మతింప నా సమయమునను ॥ జయమంగళం ॥

వానిభ్రమయించి నిర్వాణవృత్తిని ఘోర
కాననంబుల ఘన కానలందు,
సానువులయందు, నాసరసుఁ డల్లమవిభుని
బూని వెదకిన యట్టి పూఁబోణికి ॥ జయమం ॥

వెదకుచుండెడువేళ - వీరుఁ డల్లమగురుఁడు
మదిలోనఁ దెలిసపుడు - మమతతోను,
సదమలాకృతితోడ - సరగప్రత్యక్షమై,
యుదయార్కభావమున నుండియపుడు ॥ జయ ॥

మోదమున శాంభవీ - ముద్రోపదేశంబు
ఆదిగా నీకొసఁగినటుల యీకను,
మేదినీజన జను లాదిగాఁ భోగకగను,
నీదయను ఘమ్మోలు నీరజాక్ష ॥ జయ ॥

* * *

జంపె

అనిన శ్రీగౌరితో ననియె భూతేశుండు,
వినునీదు సాత్త్విక - వివరమంతయును ॥
అక్క మహాదేవివై - యవనిలో జనియించి,
చక్కగా ప్రభువుచే - సంతసంబొందవే. ॥
ఉపదేశమంది తా నిత్యాహలీలచే,
నిపుడు శ్రీగిరినున్న - దింతిరోయనినే. ॥
అంత శ్రీగౌరి పరమానందమున మొదటి
పంతంబుఁబూని సంభ్రమవృత్తినుండెనే. ॥

* * *

ఏకతాళము

ధనము పుత్రశ్రీ విభవము
నొనరఁగ భోజన కొసఁగెను ప్రభువునే. ॥

VI లింగమూర్తి — శివపారిజాతము

శివుఁడు గౌరిని వివాహమాడుట యిందలి కథ. గంగాగౌరుల సాపత్న్య వివాదాది విషయములు సాధారణ యక్షగానములందుండు నవి యిందు గలవు. కూచిమంచి తిమ్మనార్యుని శివలీలావిలాస మందలి కథనే యీకవి యక్షగానముగా రచించినాఁడు. ఇది పారిజాతాపహరణ కథ ననుసరించి వెలసినది గావున యక్షగానములు గొన్ని పారిజాత నామాంకితములుగా నున్నవి.

ప్రారంభము:—

ఉమాశశాంక, యురగభూషణ,
కామిత ఫలదా, గంగాధరా. ॥

సోమకళాధరా, శృంగారవైభవా,
కామరూపజిత, కామహారే. ॥
ఇందేలవచ్చేవు, అంచేల వచ్చేవు,
రమ్మనవే వాని, రమ్మనవే. ॥

అంత్యము:—

భక్తజనార్తినివారణ, శూలధారణ,
యోగీంద్ర హృదయవిహార, జయ, జయ. ॥
రమణీయ ఫణిరాజ భూషణ, పాపశోషణ,
కాంచనశైల వాసా, జయ, జయ, ॥

*　　*　　*

కైలాసశైలనికేతనా, వృషభకేతనా,
కరి చర్మకలిత శరీరా, జయ, జయ. ॥
శ్రీలింగమూర్తి కవేరిదంకురుతే,
ముదముజ్వల మంగళ శతం, జయ, జయ. ॥

శివపారిజాతము, (కర్తపేరు తెలియదు)

వెనుకటిదానికంటె నిది వేరైనది. ఇది మఱియొక కవికృతము కాని కవిపేరు తెలియరాదు. ఇందు సంస్కృతశ్లోకము లక్కడక్కడ గలవు. గ్రంథము సంపూర్ణముగ లేదు.

ప్రారంభము:—

... ...

... ... చక్కదనముల సౌజన్యశైలకన్య,

సీ॥ పగడాల జిగడాల - పగడాలతోఁజేయు
తావిమించిన కావి మోవిగలది,

తెలిదమ్మి వెలిజమ్మి బలునెమ్మితోగలతో
నీడుగానాడు కెంజాడగలది,
పండ్లతో గజనిమ్మ పండ్లతో బంగారు
గిండ్లతో బెరయు పాలిండ్లుగలది,
సిరిమించి నీలాల సిరివుంచి తమ్మి
పెన్నెరులు గలది

గీ॥ ఇంతి, ముత్యాలదొంతి చామంతిబంతి
కంతుమద దంతి చెలుల మేల్బంతి యీపు
డంతి, ...

అంత్యము :—

చూర్ణిక

శ్రీమద్వీరశరదభ్రవిభ్రమ భ్రమాపాదిత
రంగద భంగ శృంగారాంగ. ॥

VII గంగా గౌరీ విలాసము, పెదకెంపరాయఁడు

వెనుకటి కథయే యీ యక్షగానమునకుఁగూడ వస్తువు.

ప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీగౌరీపతి చంద్రశేఖర సతీ చిత్తాబ్జరోలంబ స
న్నాగాధీశ్వరహార మారమథనా నాకేశ సంసేవితా
యోగీంద్రార్చిత పాద పద్మయుగళా యోషామయార్థాంగ
.... హిరియ కెంపనృపతిన్ రక్షించు సోమేశ్వరా. ॥

క॥ ....ద - గంగాగౌరీవిలాసకథ నృపువచనా
సారంబులుద్ది జడన - ట్లారజముగఁగవులుపొగడనతులప్రౌఢిన్. ॥

క॥ సుకవులకు సారమై, బహు
కుకవులకెద శూలమై, యకుంఠిత ధారై,
చకిత చకిత వాద్యములై
వికసించును పెద్దకెంప విభుసత్కవితల్. ॥

క॥ గంగాగౌరీ విలాసము
సంగతి పద పద్యములకు సరసతమీఱఁగ
రంగద్భాషణములు చెలఁ
గంగా పెదకెంపరాయ ఘనుఁడొనరించెఁ. ॥

క॥ తన ప్రాణేశుని వెదకుచు
వనితామణి గంగ వచ్చువైఖరి యేలా
గననెల్ల నాఁడునేఁడనఁ
గనుగొనవలె సకలజనులు కాంతురహించఁగ. ॥

ఆటతాళం — అర్ధరేకు

శంకారునిఁజూపరె నవ మీనాంకునిఁజూపరె. ॥ — 1.
ఈశునిఁ జూపరె నా ప్రాణేశునిఁ జూపరె. ॥ — 2.

* * * *

అంత్యము :— * * *

క॥ అంగజుకేళిని మదియు,ప్పొంగఁగ రతినేలి సోలిబోటి రహిల్లఁగ
బంగారుగిండి పట్టుక, ముంగిటికిని వెడలెఁజాల మురిపెంబలరఁగ. ॥

సాంబశివ విలాసము — (గ్రంథకర్త పేరు తెలియదు)

ఈగ్రంథము పూర్తిగనే యున్నదిగాని గ్రంథాంతరమున కర్త పేరు తెలుపఁబడలేదు. ఇందలి వస్తువు వైష్ణవుఁడు యక్షగానములందలికథయే. వసిష్ఠాసాగర సంగమ ప్రాంతమునఁ గల లక్ష్మణేశ్వరమను గ్రామమున

వెలసిన లక్ష్మణేశ్వరస్వామి యేతత్కృతినాయకుఁడు. వసిష్ఠ, గోదావరీ నది పాయలలో నొక్కటి. లక్ష్మణస్వామి దానికోర్కె దీర్ప వచ్చిన వాఁడు గాన నా స్వామికి లక్ష్మణేశ్వరుఁడని పేరయ్యెనట.

ప్రారంభము :—

" శ్రీలు మెఱయఁగ భక్తజన
పాలుఁడనఁదగు పట్టిసాచల
మేలు సామిని భద్రకాళీ లోలుఁదలఁతుఁగా. ॥

* * *

వ॥ అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబు చేసి నా పచరింపఁ బూనిన సాంబశివ విలాసంబను సంగీత ప్రబంధంబునకుం గథాక్రమం బెటువలెను,

... ...

ద్వి॥ ... ...

ఉన్న లక్ష్మణుకోర్కె నొనగూర్పఁదలఁచి,
వన్నె మీఱఁగ నందివాహనారూఢుఁ
డై వచ్చి యతనిఁ గృతార్థుఁగావించి
యీవసుంధర లక్ష్మణేశ్వరుండనఁగఁ
జనువసిష్ఠాతీర సంగమప్రాంత
మున నొప్పు పట్టణంబునను శ్రీలక్ష్మ
ణేశ్వరంబనఁగఁ బేరన్నిక కెక్కి
శాశ్వతైశ్వర్య ప్రశస్తిమీఱంగ

* * *

అనిశంబు దుర్గా సమన్వితుండగుచు
ననురూపభోగంబు లందుచునుండె ॥

అంత్యము :—

“ ఈలాగు కలహించు నిర్వురఁజూచి
శ్రీలక్ష్మణేశుండు చిరునవ్వునవ్వి
యేల వాదించెద రెలనాగలార,
మీలోన మీకిట్లు మెఱమెఱల్ దగునె
ఒకచోట జనియించి యొక్కనిఁజెంది
యకట మీరొద్దిక యై యుండవలదె ?
అనుచు నిద్దరును గాఢాలింగనమున
* * *
తప్పక గంగను దలయందు నిలిపి
యప్పుడు గౌరికి నర్థాంగమొసఁగి
యెలమితో నర్థనారీశ్వరవేష
మలరారఁ గ్రీడించె నాశ్చర్యలీల ॥
* * *

వ॥ ఇట్లు లీలావినోదపరాయణుండైన సాంబశివునెదుట రంభాది కాంతలు వినోదంబున నృత్యంబులు సలిపిరందు నవతాళకు ఎటువంటిది.

గోపీకాంభోది

తానెల్లా దధిమి ధిమికి తక్క డకుందధికిటతక్క ॥ తానెల్లా ॥
వారణ దనుజ నివారణ మోక్షకారణ
హాలహాల విదారణ తక్కతం తందాన తందాన
తందానా హరి నందనా తనుభూతి చందనా
పావనము నీకృప భావనా నందివాహనా!
విలసీత పావనా ॥ తానెల్లా ॥

*　　*　　*

గీ॥ గౌరికిని గామవైరికిఁ గలహమొకటి
తారసిలఁజేసి యంతటఁ దనివిసక
గంగ నెనకొల్పి గౌరిపై గవయఁజేతు
నను తలంపున నారదుం డతిరయమున

వ॥ గంగసమీపంబునకు వచ్చుచు,

*　　*　　*

నినునిట్లు మోహాంబునిధిపాలుచేసి
చనిన యామాయల జంగంబు తెఱఁగు
తెలుప వచ్చితి నీకుఁ దేట తెల్లముగ
లలనరో యాతండు లక్ష్మణేశ్వరుఁడు
కపట వేషమున నీకడ విహరించి
ఇపుడల చోటను హిమగిరి కన్యఁ
దవిలి యున్నాఁడు నీకా దలఁపఁడింతైన
నవుఁగాని యాయమ్మ యతఁడేమిసేయు
నాగౌరి మాట గాఁదనఁగ శక్యంబె
యాగర్వమేమని యనవచ్చుఁ దనకు
నెనవచ్చు వనిత లేదెల్లలోకముల
ననుచుఁ గేరుచుఁ బగ్గెలాడుచునుండు
నదిగాన నీవిపు డచటికి నేఁగి
మదిరాక్షి గర్వంబు మాన్పినీప్రియుని
వేగమే వశముగావించు కొమ్మింక
జాగువద్దని చెప్పి చనియెనా తపసి ॥

ఈ గ్రంథమునుబట్టి- కవి వంశాదికములేమియు దెలియరావు. ఇందీతడేమియు వ్రాసికొనలేదు.

VIII కురవంజి — గురుసిద్ధలింగము

కవి యీ కురవంజి యక్షగానమున శ్రీ మహాదేవుఁడు హిమవంతుని పుత్త్రియగు పార్వతిని వివాహమాడు కథను రచించెను. గ్రంథకర్తయగు గురుసిద్ధలింగమునుగూర్చి యీగ్రంథమున విశేషములులేవు.

ప్రారంభము :—

క॥ శ్రీశైలనాథుప్రేమను,
నాశైల జ్యేష్ఠపుత్త్రు నభినుతిచేసిఁ
భాసిల్లి ప్రమథ వర్యుల
వాసిగ వినుతింతు భక్తి వాంఛాప్రాప్తిఁ ॥

క॥ సిరిగిరి భ్రమరయు కరుణను,
చరమూర్తిఁ హారికంద సద్గురు కృపచే
వర సిద్ధలింగమింపుగఁ
గురవంజి రచించె సభలఁ గొనియాడగన్ ॥

క॥ సోమేశ్వరు నవ కవులను
భీమన్నను, శేషనాథుఁ బ్రియమునఁ దలఁతుఁ
సామజదైత్య విభంజన
వామాంగముగల్గు నార్యవరు లబ్ధముగాఁ ॥

అంత్యము : —

అనియిట్లు భ్రమరాంబికామనోనాథు
గొనియాడు చున్నది గోరిక లలర,
హారిత కందాహ్వయుండగు సిద్ధలింగ
గురుకర జనితుఁడా గురుసిద్ధలింగ
మతిభక్తి (?) శ్రీగిరి కురవంజి

హితవుగా రచియించె నీప్సితార్థములు
కరుణించు శ్రీమల్లికార్జున స్వామి
కురవంజి వ్రాసినఁ గూర్మిఁ జదివినను
హరుషోక్తి విన్నను నంబికానాథు
స్థిరతరైశ్వర్యంబు చెన్నొందుమనుచు
నాయురారోగ్యంబు లాభివృద్ధియును
దానిచ్చి యాచంద్రస్థాయిగాఁ జూచు

IX బుక్కమ సాంబయ్య — భల్లాణచరిత్ర

ఈ యక్షగానమందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

ద్వి॥ శ్రీకరంబైనట్టి శ్రీవీరశైవ
ప్రాకట మతధర్మ పారీణమతుఁడు,
ధర గుహేశ్వరలింగ వరకృపాలబ్ధ
పరమార్థ శివకవిత ప్రఖ్యాన్వితుఁడు,
శ్రీగురు బోధ విశేషశోభితుఁడు
నాగమ నిగమోక్తి నభిరమ్యమైన
యనయంబు యోగ విద్యాభ్యాసరతుఁడు,
ఘన 'నేతినేతి' వాక్య స్ఫూర్తియుతుఁడు,
ఘన సచ్చిదానంద కవితాత్మరతుఁడు,
పనిగొని శివనామ పఠనాభిరతుఁడు,
వలనొప్పి బుక్కమ వంశవర్ధనుఁడు,
నలువొంద సాంబయ్య నామధేయుండ,
భయభక్తితో నిట్లు భల్లాణచరిత
నయమొప్ప యక్షగానంబు చేసితిని.

చతుశ్రవాభరణు, చంద్ర కిరీటు
అక్షయుఁడగు నీకు నర్పితంబుగను

ప్రారంభము :—

క॥ శ్రీగురుదేవు గుహేశ్వర
వాగీశ్వర కమలనేత్ర, వాసవవంద్యుఁ,
భోగి విభూషణుఁ గొలిచెద,
ధీగరిమ వచింతు దేవదేవునిఁ బ్రీతిఁ ॥

శా॥ ఓ గౌరీపతి, యో పురాంతక, శివా, యో భర్గ, యో శాశ్వతా,
యో గంగాధర, యో లలాటనయనా, యో చంద్ర చూడామణీ,
యో గోరాడ్ధ్వజ, యో సురేంద్రవినుతా, యో సర్వభూతాధిపా,
వేగ న్నామది నోలలాడుచు దయఁ వీక్షించవే వేడెదఁ ॥

త్రిభంగులు

గిరికావాహనమెక్కి - గిరికన్య మ్రోలనుద్దు
పరుగులిడు గణాధి - పతికి ॥ జే, జే ॥

గుజ్జురూపముతోడ - గజ్జెలందెలు మ్రోయ
బొజ్జత్రిప్పుచు నాడు - రజ్జుకు, జే జే ॥
మింట చంద్రుని జా - ఘంటగాఁజేసిన
యొంటి కొమ్ముగణాధి పతికి, జే, జే, ॥

*   *   *

రామభిల్లి

మిండా జంగమ లింగమూర్తి
ఇదిమేళకాదు, వినుమీాశపక్కీర్తి ॥ మిండా ॥

ధన ధాన్యములిత్తునయ్యా నీకు
ఘనవాహనాభరణ, గ్రంథప్రసూనా
కనకాంబరములిత్తునయ్యా, అయ్యా,
దినదినమును పళ్ళు దెప్పింతునయ్యా ॥ మిండ ॥

మళ్ళ్యా మాన్యాలిత్తునయ్యా పెళ్ళి
పెళ్ళికి నిప్పింతు పిన్న టంకంబు
ఇళ్లుగట్టించెదనయ్యా, మారి
కళ్ళకింపుగ మేడ గట్టింతునయ్యా ॥ మిండ ॥

మంచి మఠాలు గట్టింతు, నీకు
మంగళద్రవ్యసామగ్రి దెప్పింతు ॥

* * *

జో, జో, సచ్చిదానంద, జో, చిన్మన్మయాంగా,
జో, జో, భవా ధీశ, జో, సుప్రకాశా ॥ జో ॥
జో, జో, గణాధ్యక్ష, జో, గరళభక్షా,
జో, జో, పరంధామ, జో, దివ్యనామా ॥ జో ॥

సరవితో నిప్పునను జదలంటనట్లు,
కరమొప్పు షడ్వికారములులేకా,
పరమ పురుషుఁడవైన - ప్రభులింగమూర్తీ,
చిర చిన్మద చిత్కళామూర్తీ ॥

X ఆలపాక పెద్ది — భల్లాణ నాటకము (2)

ఈ కవి కుమ్మరి కులమువాఁడు, వీరశైవుఁడును, సంతోష శివజ్ఞానస్వామి శిష్యుఁడును. ఈతని కిష్టదేవత కోకిలాంబ. ఈయక్షగానము విశ్వేశ్వరస్వామి కంకితమీయఁబడెను. వీరిది ఆలపాకగ్రామము. ఈతని వంశానుక్రమ మిది.

ఆలపాక పెద్దు (భార్య — లింగమాంబ)
|
వైదెప్ప (భా. పాపాంబ)
|
పెద్ది

అంత్యగద్య :—

అనిసూతముని మహామునులకుబల్కెననుచు,
విని కోకిలాంబికా విభు శంభుపేరఁ,
కనక బిల్వార్చితకామేశుపేర,
ననుఁబ్రోచు నావైద్యనాథునిపేర

* * *

ముందుగా సద్గురుమూర్తి నైనట్టి,
సంతోష శివజ్ఞానస్వామిని మదిని
సంతతముఁ దలంచు సద్భక్తిపరుఁడు
అంగలింగాంగ శివాచారధరుఁడు,
జంగమ తీర్థప్రసాద సేవకుఁడు,
శాలివాహనవంశ చరితుఁడీ భువిని,
ఆలపాకను నూర నమరిన పెద్దు
పెద్దన లింగమాంబిక సుతుఁడయిన
వైద్దెప్ప పాపాంబ వరపుత్రు పెద్దు
లలితమై తనరు భల్లాణుని చరిత
వెలయు నాటకముగా వినిపించె దీని
సుకవులెల్లను విని సొంపొంది ధరను,
ప్రకటింపు డాచంద్ర పరిపాలనముగ ॥

మంగళహారతి

మంగళం జగదేశ మాతకును మంగళం
మంగళం బిల్వవన మందిరకును,
మంగళం బాలేందు మౌళికిని మంగళం
మంగళం కామేశు నంగనకును
జయమంగళం నిత్య శుభమంగళం ॥

ప్రారంభము :—

క॥ శ్రీగురుకృపనెలయఁగ వే
దాగమయుతమైన శివకథామధురోక్తుల్
గాఁగ రచింపఁగఁ బూనెద
రాగరసంబుగ భల్లాణరాయని చరితన్ ॥

* * *

ద్వి॥ శ్రీపార్వతీశు దర్శించి సేవించి,
నాపాలి శ్రీగణనాథుఁ బూజించి
శరజన్ముఁ బ్రార్థించి సద్భక్తిగాంచి,
వరదుఁడౌ మాధవు వర్ణించి మించి,
భారతి నర్చించి పరఁగ గీర్తించి,
యార్యాది సత్కవులను నుతియించి,
కులదేవతయిన యా కోకిలాంబికను
వలనొప్ప మ్రొక్కి యా వరము గైకొనియు
బరవసంబుగఁ బూని భావంబులోనఁ
బరగంగ నా బిల్వపతి కంకితముగ
సరసమౌ భల్లాణచరిత నాటకము
[illegible] ॥

అంత్యము :—

ద్వి॥ భల్లాణ మెచ్చితి భళిర నీవలెను,
నిల్లాలి నిటు నిచ్చు వెవ్వరో భువిని,
అని మదిఁ గొందవగా ననుమానపడకు,
మనఘాత్మ మాతల్లి యాచల్లమయును,
నీకను గులసతి నేనుమీా సుతుఁడ
మీాకు నేనిఁక మోక్ష మిచ్చుటే లెస్స ॥

XI గుబ్బిము చినకపోదయ్య — వీరచోడవ్వ చరిత్ర

ప్రాచీన గేయముల ననుసరించి కవి వీరచోడవ్వయను శివభక్తు రాలి చరిత్రమును యక్షగానముగా రచించెను. దీనిని రొంపిచర్ల శంకరే శ్వరును కంకిత మొనర్చెను. ఈకవి తండ్రిపేరు గణేశుడని కావ్యారంభ మునను, కప్పయ్య యని యంత్యగద్యయందును గలదు. ఈతని గురువు పేరు రేవణ సిద్ధదేవుఁడు.

అంత్యగద్య:— ద్వి॥ చిరతరస్థితి రొంపిచెర్ల సత్కీర్తి
నిరవుగై కొను శంకరేశ్వరుపేర,
వరగుణోదయుఁడు రేవణసిద్ధదేవ
గురుసేవకుడు, శైవకులపవిత్రుండు,
అసమశీలుండు గప్పయ గూర్మిసుతుఁడు
యవిరళ భక్తిఁ జోడవ్వ చరిత్ర
కవిజనంబులు మెచ్చగా రచియించె
నీమత్కృతి శంకరేశ్వరు కరుణ,
నాచంద్రతారార్కమై యుండుగాత
నిది విన్న వ్రాసిన నీప్సితార్థములు
సవమాతమతులకు సమకూర్చు శివుఁడు ॥

ఇఁక కావ్యారంభమున నిట్లున్నది.

ద్వి॥ సకలాధిపతియైన శంకరేశ్వరుని
వరలబ్ధమునను రేవణ సిద్ధగురుని
కరుణచే నెల్లసత్కావులు గీర్తించ
వీరచోడప్పగారి విమలచారిత్ర
మారూఢ మతిఁబూని యక్షగానంబు
గావించెదను సుధాకర మౌళివంశ
పావనోదయుఁడైన పాలాంకవిభుని
సుతుఁడు, గుణ్ణము గణేశునికి సౌభాగ్య
వతి సోమమాంబకు వర్ణితలీల
నుదయించినాఁడఁ గులోద్ధారుఁడైన
పెదకపోదయ్యకుఁ బ్రియసహోదరుఁడ,
ననఘవర్తనుఁడ రాచయ్యకగ్రజుఁడఁ
జినకపోదాఖ్యుండ, శివకవీంద్రుండ,
గురులింగ యతిగణ గుణసౌరభంబు
తెరిగించు చందంబు లెల్లనుగూర్చి
కారుణ్యనిధికి శంకరునికిఁ బుణ్య
చారిత్ర యొసఁగితి సద్భక్తివినుఁడీ॥

* * *

ప్రారంభము:—సీ॥ శ్రీరాగలలిత సుస్థిర భావకళ్యాణ
చరిత, గౌరీప్రియ, సలలితాంగ,
శంకరాభరణ, భుజంగ నీలాంబర,
సన్నుత భైరవ జనక భర్గ

మలహార, యభవరామ, క్రియాన్విత దేవ
గాంధార యక్షలోక ప్రసన్న
కాంభోజ సౌరాష్ట్ర గౌళ భూపాల సం
సేవిత పాద రాజీవయుగళ,

గీ॥ యనుచు ననురాగమతిఁ గొనియాడ విబుధ
జన మహీజాత నివహ వసంతుఁడగుచు
సిరులు దయసేయుచును రొంపిచెరలపురిని
నిరవు శోభిల్లు శంకరేశ్వరునిఁ గొలుతు ॥

* * *

వ॥ అని........రాచవీటి వీరభద్రుని నేమని కొనియాడు చున్నాఁడు.

* * * *

వ॥ అని సుకవీంద్రుల నేమని పొగడుచున్నాఁడు.

ఆ ట తా ళ ము

ఫాలలోచనుగొలుచు శరణుల లీలలెల్లఁ జెప్పిన
పాలకురికి సోమనాథునిఁ బ్రస్తుతింతుగా ॥

* * *

ఈ కథ బసవపురాణమున నొక యుపాఖ్యానముగా పాల్కురికి సోమనాథునిచే రచింపఁబడెను. దానినే యీ కవి గ్రహించి యిట్లు యక్షగానముగా రచించెను.

కథాప్రారంభము : —

సీ॥ కైలాసగిరిమీఁదఁ గఱకంఠుఁ డొకనాడు
వేడుకతో జూదమాడుచుండి,
నవ్వెన, హిమశైలనందన వీక్షించి . . . .
యెత్తిదప్పుడు నవ్వనేటికనిన,

నిందులకై కాద యేణాక్షి నిను దక్ష
వాటిలోపల సానెవారలెల్ల
బాలికామణులతోఁ బరిణయంబొనరించి
నను నల్లుఁడని కొల్వ నవ్వవచ్చె
గీ॥ ననియెఁ గేలుమొగిచి యభవ మామీఁదటఁ
బరిణయంబునకును వెలఁపుగల్గు
నట్టి వంశమందుఁ బుట్టి మీ చిత్తంబు
వచ్చినట్లు మెలఁగ నిచ్చగలదు ॥

వ॥ అని యమ్మహాదేవుని కీలెఱింగి శైలతనయ తన నిజాంశంబునఁ గన్యాచోడునకు వీరచోడునకుం బుట్టించెనట.

* * * *

ద్వి॥ అనియిట్లు పురజను లభినుతిసేయ
ననిశంబు వీరచోడవ్వ చాళుక్య
భీమేశు కథలును, బిరుదు గద్దియలు
నేమించి చదివి బన్నినుసెఱింగి;
వలనొప్ప నిట్టి దైవత సార్వభౌముఁ
డిలువేల్పు తనకని యిచ్చలోనమ్మి
యతనికిఁ దనదు ప్రాయముమీఁదు కట్టి
యతిమోదమున నున్న యవసరంబెఱిఁగి
పెనుపరి మదనుండు భీమేశుమీఁది
కినుకఁ జోడవ్వపై గెరలెనో యనఁగ
సాహసంబున నిక్షుచాప మెక్కించి
మోహనాస్త్రము వేసి ముదలకించుటయు —

* * *

వ॥ ఇట్లు శోభనంబులు పాడ నత్యంత వైభవమున నన్యచోడు అల్లుని కరణంబు లిచ్చి కూతు నొప్పగించి, బంధునివహంబులతో గృహంబునకుఁ జనియె.

* * * *

త్రిభంగులు

చోడకా సానెవాడకై యొక్క
వేడుక కాఁడు విచ్చేసెక్ ॥ — 1
ఎమ్మెలే కావు సొమ్ములఁబెట్టు
నిమ్మల నమ్మికలియఁబూనెక్ ॥ — 2
వేవేగ భీమభావకుఁజెప్పి
నీవు నావెంట నేతేవే ॥ — 3

వ॥ అని యిట్లు పలికిన తల్లికి నక్కలికి యేమనుచున్నది.

జంపె

భీమనాయకుఁ డింక నామనో నాయకుఁడ
సీమ నాయకులనేఁ గామింపనేరక్ ॥ — 1

* * *

వ॥ అటుమీఁదట వీరచోడు దృఢంబుగని భీమేశ్వరుఁ డిచ్చలో మెచ్చి విటరూపంబు మాని యెప్పటియట్ల వర్తింపుచుండె. మఱి కొన్ని దినములకు వీరచోడు మంచి ముహూర్తంబున సమర్తాడిన వార్త విని పూజారులు చెలువుగాఁ జలువచప్పరంబుఁ బన్ని యెందునిచి, యుచిత కృత్యంబులు నడుపు సమయంబున, మునుపటి కపటంబు లుడిగి, బంధు జనంబులుం దల్లియు నపరిమిత సంతోషంబునఁ బరిచర్య చేయ వచ్చిరంట ఎటువలెన్ను.

* * * * *

వ॥ ఇట్లు హితజనంబులు దెచ్చునవి యిష్టలింగంబున కొప్పించి, తనవారల కభీష్టంబు లిప్పింపఁదలంచి, యొప్పుగా నప్పాలగంబు తన మధురాధరంబునం గీలుకొలుపి, జిహ్వాగ్రంబున శుచిగొని యా సింహ మధ్యయొక్క నెచ్చెలింజూచి మచ్చికలతో నేమనుచున్నది.

తే॥ రావె యో చెలి మీ భావగారు
ఎంత యాలసించి యుండునో యిందులకును
అప్పాలగంబు పంపినదనుచు నిమ్ము
ఆస యెఱిగిన దనికొనియాడుగాని ॥

* * *

ద్వి॥ అనియిట్లు నెచ్చెలి యాడువాక్యములు
విని భీమలింగంబు విక విక నగుచు
వీర బోడవగారి వీరశైవ ప్ర
చారంబు భువి ప్రకాశంబు చేయంగఁ
దలఁపుచుఁ దలపు చెంతకుఁజేరి హ స్త
జల జాతములు వాని సందుగాఁజాపి
కోరగ్గె కొని వట్టి గుజగుజల్మాని
యారగించుచుఁ జాల నాలసించుటయు
మరఁదలు తలుపుల మాటుగాఁజూచి,
కరమర్థితో భావగారికిట్లనియె ॥

* * *

వ॥ ...., నెచ్చెలి వెండియు గడుగంగా నా వెండి కోరతో నారగించువాఁడై యుంచుకొని చోడుమీఁది వేడుకను, భీమే శ్వరుఁడు తన పూజారులు పూజింపఁ దెచ్చిన బంగారు గిన్నె కంగున బైట వేయుటయుఁ బోడగని, పుచ్చుకొని యచ్చెలువ యేమనుచున్నది

* * * *

వ॥ అని నేరంబు లెంచు పూజారులఁ వీక్షించి చిరునవ్వు నగి వీరచోడు ఏమనుచున్నది.

మ టి మె రే కు లు

అన్నలారా నన్ను నేరమన్న నేలా మంచి వెండి
గిన్నెఁ బుచ్చుకొన్నవాఁడు మున్నె భీమలింగము
గిన్నెఁదెచ్చి గిన్నెయడుగుకొన్న మేలుగాక దొంగ
వన్నెవెరసి యిచ్చినపుడు విన్నవారు మెత్తురా,
దొంగతనము సానెవారి వంగడమున లేదు
లింగమునకుఁగద్దు ఏను గొంగులి(?) ఇచ్చి తెలిపెద ॥

* * *

ద్వి॥ అని కొనియాడెడు నవ్వీరచోడుఁ
గనుఁగొని భీమ శంకరుఁ డిట్టులనియె,
జలజాతగంధి నీ సద్భక్తిఁజూచి
పులగంబు నే భుజింపుట నిక్కువంబు,
భక్తవత్సలుఁడనై పరగెడు నాకు
శక్తియుఁ గలిమి వంశంబు కారణమె.

* * *

అటుగాన నీవు మహాభక్తురాల
విట నీ చరిత్రంబు లెల్లను జూచి
మెచ్చితి నోహూహూ మేలుమేలింక
నిచ్చెద నీకోర్కి లేమైన నడుగు
మనుటయు వీరచోడవ్వ కారుణ్యా
వనధి యుమా పార్వతీశ్వరుని వీక్షించి

* * *

మెచ్చి వేడుమంటన్న మేలయ్యేనిపుడు
ఇచ్చోటఁగూడిన యీపౌరజనము
లందఱుఁ గొలువ నత్యర్థి కైలాస
కందరంబున నుండగా వేడ్కఁగలదు.

* * *

తోకొని పొమ్మన్న ధూర్జటి యప్పు
డాకాంక్ష వీరచోడవ్వను పౌర
జనులను దోకొంచు సంభ్రమ లీల
ననిమిషుల్గొలువఁ డారాద్రికి నరిగె ॥

* * *

క ॥ చాతుర్యంబగు నీకథ
గీతార్థములందు మిగుల, గీర్తనకెక్కెన్
ఆ తెలుఁగెల్లను నేను పు
రాతన నివహంబు కరుణ రచియిస్తిఁ జుమీ ॥

XII శివలెంక మల్లనారాధ్యుఁడు — వీరభద్ర విజయము

వీరభద్రవిజయమను నీ యక్షగానమున శివకథ లనేకము చక్కఁగా వర్ణింపఁబడినవి. శివలెంక మల్లనకవి మహాదేవారాధ్యుని కుమారుడును, రామయారాధ్యదేశికుని శిష్యుఁడును. ఇది ఏలూరున వెలసిన జలాపహారీశ్వరున కంకితము చేయఁబడినది.

గ్రంథాంతగద్య :— "ఇది శ్రీమద్ భద్రకాళీ వీరేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ, శివలెంకవంశ రత్నాకర రాకానిశాకర, మహాదేవయారాధ్య వరతనూభవ, మల్లనారాధ్య ప్రణీతంబైన శ్రీవీరభద్ర విజయంబను శృంగార నాటకగేయ ప్రబంధ కథయందుఁ దారకాసుర ప్రహార ప్రతాపంబున నిలువలేకయింద్రాదులు .... జనకానుమతంబునఁ దారక, సింహ, వక్త్ర, సూర పద్మాసురుల వధించి లోకంబులకు సుఖంబొనరించుటయు నన్నది తృతీయాశ్వాసము",

గ్రంథప్రారంభము :—

క॥ శ్రీలలనాధిపమిత్రా
ఫాలలసద్వీతిహోత్ర, భవ్యచరిత్రా,
పాలిత తారక గోత్రా,
బాలా హృదయాబ్జ మిత్ర, పరమపవిత్రా ॥

దరువు — ఆదితాళము

జయ జలాపహారీశా, శమన వినాశా,
జయ జయవ్యోమకేశ, జగదీశా,
శరణ మనోజ్ఞభృంగా, సలలితాపాంగా,
పరమ సుఖానుషంగా, భవ భంగా, ॥ జయ ॥

* * *

వ॥ అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబును, సనాతన నూతన సంస్కృతాంధ్ర కవితాభి నందనంబును, కుకవి తిరస్కారంబునుంగావించియప్పుడు

సీ॥ శివతత్త్వ భావాను భవభవ్య విద్యావి
భవ మల్లనారాధ్య పరమపౌత్రుం
డార్య సన్నుత రామయారాధ్య దేశిక
చరణపాథోరుహ షట్పదుండు,
శివలెంక వంశ సంభవ మహాదేవాత
భవ మల్లనారాధ్య కవివరుండు,
పరతర శ్రీ వీరభద్ర విజయముఖ్య
కథయుతు గానంబుగా రచించి,
వినత పండిత కవులెల్ల వినుతిసేయ
భాసురంబైన యేలూరి పట్టణంబు
నేలుచుండు జలాపహారీశ్వరునకు
నర్పితముసేసె విన్నద్ది యార్యులార ॥

దశమప్రకరణము

పరిశిష్టము

పాటలు, రగడలు, దండకములు, వచనములు మొదలైనవి

I రంగనమంత్రి — శివభక్తిదీపిక

చక్రపాణి రంగనాథుఁడను వైష్ణవునితోఁ బాల్కురికి సోమనాథునకు మతవిషయ కలహము వాటిల్ల, నతని పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరు డతనితో గొప్ప వాదముచేసి జయించెను. పరాజయదుఃఖముతో రంగనాథుడు శ్రీశైలమార్గముననే తిరిగి పోవుచు శ్రీశైల మల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోఁ బోవుటచే నాతని కన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అంత నత డహోబిలమున కరిగి నరసింహస్వామిని ప్రార్థింప స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్య బోధనమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునస్వామిని బహువిధముల స్తుతింప నొక కన్ను వచ్చెను. తర్వాత పాల్కురికి వచ్చి సోమనాథుని క్షమాపణ వేఁడఁగ రెండవ కన్ను వచ్చెను. అంత సోమనాథుని ప్రార్థించి యతని తనయునిచే రంగన శివదీక్షఁ బడసి, వీరభద్ర విజయము, శరభ చరిత్రాదుల రచించి గురుపాదముల కర్పించెనట.

శ్రీగిరి మల్లికార్జునునిమీఁదఁ జేసిన శివస్తుతియే యీ 'శివభక్తి దీపిక' యను 'నయన రగడ'

ప్రారంభము:-క॥ శ్రీపార్వతీశుఁ జూడక
పాపాత్ముఁడ నగుచుఁబోవ పథమునఁ జక్షుల్
దీపించు దృష్టి తొలఁగిన
శ్రీపతి [illegible] శివుఁడేకీర్తిన్ ॥

ర గ డ

శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి,
కాశికా పురాధీశు గౌరీశుఁ బొడగంటి,
సర్వలోకేశ్వరుని సర్వేశ్వరుఁ బొడగంటి
సర్వ సంరక్షకుని సర్వంబుఁ బొడగంటి
పరమాత్ము నీశానుఁ బరమేశుఁ బొడగంటి
పరమ యోగీంద్రు హృత్పద్మనిలయుఁ బొడగంటి
* * *
* * *

అంత్యము :—

కడఁగి సంసారంబు కడగంటి ననికంటి,
కడఁగి శ్రీగిరి చెన్ను కారుణ్య మదికంటి,
ఘనుఁడు రంగన దూషకరగండ డనికంటి,
జనకల్ప తరులలో జయశాలి యనికంటి
తవిలి రంగనమంత్రి ధన్యాకృతి యనికంటి,
భువిలోనఁ బోలాంబ పుణ్యవతి యనికంటి,
ఇంక శ్రీగిరిచేర నేఁగందు ననిగంటి,
శంకరుని కృపవడయ సమయమిది యనికంటి
ఇంక నామొత్తు కృతులిత్తునని పొడగంటి.
* * *
మృడుఁడింక నాకృతుల్ మెచ్చునని పొడకంటి,
తనర శ్రీరంగకవి దాతయని పొడకంటి,
భువిలోపల బ్రసిద్ధపుణ్యుఁ డనఁగాఁగంటి
శివభక్తిదీపికా చంద్రార్క మనికంటి,
శ్రీగిరీశునకు నర్పింతునని పొడగంటి
శ్రీగిరీశ్వరుని కృపచా న్నలరునని కంటి

II నడిమింటి రామయోగకవి — భల్లాణ దండకము

ఈ కవి తండ్రి లక్ష్మీనరసింహుఁడు. ఈ దండకము సమగ్రముగా గలదు.

ప్రారంభము :— శ్రీ జానకీమానసాంభోజధామా, నవశ్యామశోభాపరాభూత నీలాంబుదస్తోమ, భామామనఃకామ, కామాంతకస్తుత్యభాస్వద్గుణారామ, రామాభిరామా, మహావీర కోదండరామా, సముద్దామ సంగ్రామరంగ స్ఫురద్భీమ, నానేర్చు నందంబునన్ నైమిశారణ్యభాగంబునన్ శౌనకాది ద్విజశ్రేణితో సూతుఁడెద్దాని భాషించె నద్దివ్యచారిత్రమున్ పార్వతీభర్త భల్లాణ భూవల్లభున్ బ్రోచుచందంబు పూదండగా దండకం బొప్పగాఁ జెప్పినే కంకితంబియ్యమైకొంటి, నాతప్పు సైరించి యాలించవే, తత్కథామాధురీ సాధురీతుల్ ధరామండలంబిందు నాదివ్యమాణిక్య సౌధంబులా, పుష్పితారామ యూధంబులా, రత్నసాలంబులా, యంత్రజాలంబులా, రాజమార్గంబులా, పౌరవర్ణంబులా దేవభూదేవ భూవల్లభార్యాంఘ్రి సంజాతగేహంబులా, రమ్యవాహంబులా గంధనాగంబులా, కేళికాగంబులా, మంజురత్నావళీశ్రేణులా......

* * * *

అంత్యము :—నీ యిష్టసంసిద్ధి గావింతు లెమ్మంచు, నా లోకనాథుండు శ్రీ మల్లమా చల్లమాంబా సమేతంబుగాగన్ రథారూఢు గావించి, భల్లాణభూపాలు దోడ్కొంచు, రంభానటీనాట్యముల్ మీఱగా దుందుభిధ్వానముల్ మ్రోయఁగా, నాత్మకైలాసముంజేర్చి, భృంగీశ్వరాభీష్టవర్గంబులో నొక్కనింగా గటాక్షించి, సర్వప్రపంచావళీ రక్షణాక్షీణదాక్షిణ్యదీక్షాత్ముఁడై యుండె దాక్షాయణీప్రాణనాథుండు శ్రీమధ్యసద్బ్రాహ్మణాన్వయోత్పన్న కౌండిన్య గోత్రాఢ్య లక్ష్మీనృసింహాత్మభూ రామ యోగిప్రణీతైతదుత్తుంగ, భల్లాణరాడ్దండకంబొప్ప నాచంద్రతా

రార్కమై, శ్రోత్రుగాత్రుప్రజాంచచ్ఛుభోదర్కమై, శ్రీమతే వీరకోదండ రామాయ, పట్టాభిరామాయ తుభ్యం నమస్తే, నమస్తే నమః ॥

ఉ॥ రాణ దలిర్పఁజెప్పి రఘురాముని కంకితమిచ్చినాఁడ భ
ల్లాణ చరిత్రదండక మలక్ష్యము సేయఁగబోక యాంధ్ర గీ
ర్వాణ రసజ్ఞులైన కవివల్లభులార పరీక్షసేయుఁ డ
క్షీణ పదార్థ గర్భ రససిద్ధ మదీయ కవిత్వ తత్త్వమున్ ॥

III పెద్ది వెంకటాచల కవి — సిద్ధేశ్వరస్వామి దండకము

ఈ కవి తండ్రి రమణయామాత్యుఁడు. ఈ కవి ' సిద్ధేశ్వరవసంత విలాసము 'ను పదరచనమును గూడ చేసినాడు. అందు సిద్ధేశ్వరస్వామి యుత్సవ విశేషాదులు వర్ణితములు.

కడపమండలమున సిద్ధవటమునకు యిరువది క్రోసుల దూరమున బహూదా నది (చెయ్యేరు) దక్షిణతీరమునఁ గల కల్కుడ గ్రామమున వెలసిన సిద్ధేశ్వరస్వామి మాహాత్మ్యప్రతిపాదకమైనదీ దండకము. ఇందు చంద్రగుప్తుని కుమార్తె కల్లుకుండఁ బెట్టుటచే నాగ్రామమున కా పేరు వచ్చినదని మాహాత్మ్యము దెల్పుచున్నది.

ప్రారంభము :— శ్రీమన్మహాదేవదేవుండు వామాంకగౌరీవిలాసుండు, వాసుకి భూషాంగదాంగుఁడు, వాణీశ గర్వాపహారుండు, దైత్యేంద్రసాంద్రప్రతాపాటవీధ్వంసవైశ్వానరుండై, సదా భక్తకల్పద్రుమాఖ్యప్రియుండై, వెలుంగీయ శ్రీకుల్కుడగ్రామ శ్రీసిద్ధలింగేశునిన్ సన్నుతుల్ జేతు, శ్రీ కేశవస్వామి సంపూర్ణ కారుణ్య వాత్సల్యతన్ దోచు నారీతినేవిన్నవింతున్, ధరన్ పూర్వకాలంబు త్రేతాయుగంబందు, ఇక్ష్వాకువంశోద్భవుండైన శ్రీరామచంద్రుండు, తాపుష్పకారూఢుండై వచ్చి, రామేశు నందున్ ప్రతిష్ఠించి, కావేరి దర్శించి, కాంచీపురంబున్

ప్రవేశించి, సౌవర్ణ వర్ణావలి న్నొప్పలలునాఁడి, సద్బంధువర్గములు గ్గొల్వగా వచ్చి, బాహానదీప్రాంత భూమిఁ......మనోరామమై యొప్పు......

* * * * *

అంత్యము:— వెనఁ శౌనకుండంతయుఁ దెల్పఁగా నాకపిల్నాని సమ్మోదముంజెంద, నిట్లంచు నీపుణ్యచారిత్ర మెవ్వారలున్విన్న, దీర్ఘా యురారోగ్య వంశాభివృద్ధుల్ తగఁ గల్గునంచుఁ మహిఁ నొప్పు పెంపారఁగా, దోట్టపల్ గ్రామ వాసాఢ్యుఁడై నట్టి, నందాపురీవంశ పాథోధి చంద్రుఁ, భరద్వాజ గోత్రుండు వెంగన్న కుఁ పుత్రుఁడఁ, రమణాయామాత్య పుత్రుండనే వెంకటాచల్మనేవాఁడ, సిద్ధేశ్వరప్రీతిగా నెమ్మి, నిర్మించితీదండకంబుఁ, నమస్తే, నమస్తేనమః ॥

శ్రీ కల్కుడ సిద్ధేశ్వరదండకం సంపూర్ణము

IV శంకర వచనాలు — గ్రంథకర్త పేరు తెలియదు

ఇది సమగ్రముగ నున్నది. మొదటి రెండు మూఁడు పంక్తులు నష్టమైనవి. కాని చివరవరకుఁ గలదు. ఇది శైవాద్వైత సంప్రదాయ బోధకమైన యొక వచన గ్రంథము. ఇందు 84 భాగములుగా శివసంబోధనము గలదు. కర్త తెలియదు. ఇందు ప్రతి భంగికయందును మహాదేవు సంబోధించి ముముక్షువు చెప్పుకొన్నట్లుగాఁ దత్పౌరాణిక విషయ ముఖరమైన వర్ణనము గలదు. ఇందలి రచనములు వేదాంత విజ్ఞానము గలిగి, కవితావిలాసముతో మెరుఁగు పెట్టఁబడినవి. దీని శైలినిబట్టి యీ కవి 14-15 శతాబ్ద మధ్యస్థుఁడని తలంపఁదగును.

ప్రారంభము :— .... నీవు సమస్త లోకోపకారార్థంబుగా సంపాదించిన సాధనంబులు నాకుఁ దొరుకుట్టంజేసి, నిర్భయ స్వాంతుఁడనైతి, ఎట్లంటేని బ్రహ్మహత్యా, సురాపాన, గురుతల్పగమన సువర్ణస్తేయ, తత్సంగతులను మహాపాతకంబులైదింటినిం గెలువ నై

దక్షరంబుల మంత్రం బొక్కటి నాలుకం గీలుకొని యె............వే భవానీ మనోహరా ॥ — (1)

మృత్యుంజయా, నీవు నాకు నకారణ బంధుండవై, చనవిచ్చి నన్ను మూర్ధాభిషిక్తుం జేసితివి. ఎట్లంటేని భవదీయ పాదాభిషేక జల బిందుకణంబులు నాశిరంబు సోకుటంజేసి, యది నాకు, మంగళస్నానం బయ్యె.

*   *   *   *

అంత్యము :— భవదీయ మృదుపాదాంభోజాతాంకిత మహో దార పావన పరాగ పటల క్రాంత మధుర తోయావగాహన నిర్మల దేహినై, యామీఁద గైవల్య బింబాధరీల నత్పయోధరద్వయ కుంకుమ పరాంకిత వక్షస్థల హేలాలోక కౌతూహలుండనై, సుఖం బనుభవించెద. నన్ను నీ వాదరించితివేని అపరాధుం కృతార్థునింజేసిన నన్నాక్షేపించి పలుక నెందైన, నెవ్వరైనఁ గలరే. నన్ను కటాక్షించు. ఇహపరసుఖ ప్రదాయివై రక్షింపవే భవానీ మనోహరా ॥ — (82) – ॥

ఉ ప సం హా ర ము

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గొన్ని యుత్తమ గ్రంథములున్నవి. వానిని రచించిన కవులు బహు సమర్థులు. అట్టివారిలో పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, పిడుపర్తి కవులు, యథావాక్కుల అన్నమయ్య, శ్రీగిరి విరూపాక్షుఁడు, అమలాపురపు సన్యాసకవి, నాగులూరి శేమనార్యుఁడు మొదలైనవారు. వారిని వీరశైవేతర కవులుగూడ ననుకరించి మెచ్చు కొనిరి. ఇఁకఁ గొందఱు పాండిత్యశూన్యులై, పేలవమైన కవిత్వమును భక్తిపరతంత్రులై ద్విపదలో మాత్రము గణబద్ధరచన చేసిన చిత్తారు గంగాధరుఁడు మొదలైన బ్రాహ్మణేతర కవులు గలరు. వీరంతగాఁ బరిగణింపఁ దగినవారు గారు.

వీరశైవ వాఙ్మయమం దొక విలక్షణ మున్నది. ఇందలి గ్రంథములు విశేషముగా ద్విపదలో వ్రాయఁబడినవి. ద్విపద యిహపర సాధనమని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన వాక్యము వేద ప్రామాణ్యమై పలువు రీతని మార్గమునే యనుసరించిరి. కాని యితఁడు ద్విపదలో న లంబించిన 'ప్రాసయతిని' యితని ముఖ్య శిష్యులు, భక్తులునైన పిడుపర్తి కవులు మాత్రము దమ ద్విపదలో ననుకరించలేదు. ఈ కారణముచే నీ మతవాఙ్మయమున ద్విపదగ్రంథజాల మధికమైనది. ద్విపద రచనమునకుఁ బ్రాణముపోసిన దీ వీరశైవమత వాఙ్మయమనియే చెప్పవలెను.

ఈ వాఙ్మయమున పురాణ మాహాత్మ్యాదు లందలి కథ లతిశయోక్తులతోఁ గూడికొని యౌచిత్యమును గోల్పోయినవి. అనౌచిత్యము రసభంగమునకుఁ గారణమని పండితులు నాలంకారికులు నుపదేశించినను వీరశైవుల కది యాదర్శప్రాయము గాక పోయినది. ఒక భక్తుని మూలమున నా గ్రామమందలి జను లందఱుగూడ విమానముపై కైలాసమునకుఁ బోవుట, విభూది తాకుఁడుచేత, ఎంగిలి యైన ప్రసాదమును దినుటచేతను చచ్చినవారు బ్రతికిరని చెప్పుట, మొదలైనవి యెంత యుక్తిపూతిశయోక్తులతోఁ గూడికొనినను, శీఘ్రముగ శివుఁడు మోక్షమొసఁగునని ప్రతిపాదించినను మూఢవిశ్వాస సహితములై మాహాత్మ్యమును బ్రకటించినను, కావ్యకలాదృష్టిలో మాత్ర మవి పరిహాసపాత్రములై నిరాదరణపా లగుచున్నవి.

వీరశైవదీక్షాది మతగ్రంథములందు భక్తులకుఁ బవిత్రమైన శీలము ప్రధానమని చెప్పఁబడి యాశీలలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. అంతవఱకు బహుప్రశంసాపాత్రముగనున్నది యీ మతము నీ వాఙ్మయమును గూడ. కాని యీ మతప్రచారమునకై దండనీతినుపయోగింపవచ్చునని శివతత్త్వసారమందుఁ దెల్పఁబడిన సిద్ధాంతములనంగీకరించుటకు సరసులెంత

మాత్రమంగీకరింపరు. దీనికిని బౌద్ధుల 'అహింసా పరమధర్మము' నకు సాటి యేమి? అంతియకాక వీరశైవభక్తులేకాలమునకుఁ జెందినను, సేవృత్తిచేసినను బాధలేదనెడి భావమంగీకార్యమే కాని, భక్తుఁడైనంత మాత్రమున శీలమును దోషభూయిష్ఠముగనున్నను నంగీకార్యమని యెంచి, జార, చోర, హత్యాది శీలముగలవారైనను, శ్రేష్ఠులనియు, భక్తులై యెట్టి ఘోరకార్యమైనను చేయవచ్చుననెడి భావము మాత్రము విరసముగను, విరుద్ధముగ నున్నది. ఈ బోధ కావ్యమున దుర్నీతిని బోధించుచున్నది. కావ్యమున లోకశ్రేయముకొఱకు నీతిని బోధింపవలయునని పండితులందఱునన్ని దేశభాషలందున గీకరింపఁగ నీ శాఖావాఙ్మయమిట్లుపదేశించుట బహుశోచనీయము.

బసవపురాణమున, (చూ. పుట, 150)

ద్వి॥ ఇలజూదంబునఁ బాండవులు భ్రష్టులైరి,
నల జూదమున మూరునగజేశుఁగూడె,
పరసతీవశ్యులై నరపతుల్ ద్రుంగఁ
బరసతీవశ్యుఁడై హరుఁగూడెనంబి,
వేటాడి రాముండవెలఁదిఁగోల్పడయె,
వేటాడి యెఱుకు డా విశ్వేశుఁగలసె,
చంపిపాండవ్యుండు సరిఁగొర్తఁబడియెఁ
జంపి చండుండు ప్రసాదంబుఁగనియె,
బొంకినబ్రహ్మకు భువిబుట్టుమాలె,
బొంకి చిర్తొండండు బొందితోఁజనియె,
గోతియు ముచ్చని శూద్రకుఁడు నఱకువడియెఁ
గఱకంఠుగణావంది గలగెఁదెర్వడిచి,

ఇట్లగుచో శిష్టరక్షణమును, దుష్టశిక్షణమును లేక జగము తారుమారగును; కాన నీ శుతవాఙ్మయములు దుర్నీతిభూయిష్ఠములై దుర్గ్రాహ్యములైనవి.

ఇఁక భాషావిషయమునఁ జూచిన నీ వాఙ్మయప్రారంభముననే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు భాషను నిరంకుశముగ, నియమరహితముగ వాడినాఁడు. తక్కిన శైవకవులుగూడ నీమార్గమునే యవలంబించుటచే నీ వాఙ్మయమున భాషకూడ నుత్తమమైనది కాక పోయినది. తర్వాత రచనావిధానము నాలోచించినచో నీ వాఙ్మయమున విశేష భాగమూకదం పుడు రచనయేకాని, బిగువుగల్గిన ప్రౌఢమైన భావములతోఁగూడిన రచనము గాదు. అందుచే సారస్వతప్రియులు నేర్చుకొనఁదగిన దేదియు లేదు. కాని యీ మతమందు మూఢవిశ్వాసముగలవారికి మాత్ర మీ సారస్వతము వేదప్రమాణమైయుండును, ఇవి దోషములుగ వారికిఁ గనఁబడవు.

పిమ్మట మతదృష్టితో విచారించినచో వీరశైవ భక్తి తమోగుణ ప్రధానమై, యుద్రేకముతోఁ గూడికొనినది. అసలు శివుఁడే తమో గుణుఁడు. వీరశైవభక్తునకు, మారామ మధికము. కన్నులు పెరికికొనుట, కాళ్లు నఱికికొనుట మొదలైనవి యధికము. ఇవి యొక గారడి విద్యగా ప్రదర్శింపఁబడెను. అందుచే నీ మతమునకు, వాఙ్మయమునకు గూడ క్రమముగ గౌరవము తగ్గినది. సారస్వత దృష్టిలో, విగళిత వేద్యాం తరమును, బ్రహ్మానందమును గూర్చు రమణీయ ప్రతిపాదకము దీని యందు చాలతక్కువ.

ఇఁక ఆంధ్రమున శతకవాఙ్మయమునకు మార్గదర్శకులే వీరశైవకవు లని చెప్పవలసియున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుని వృషభాధిపశతకమును, యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమును. శివతత్త్వసార ముతోఁబాటు, వీరశైవాంధ్రశతక వాఙ్మయమునకే గాక, యసలాంధ్ర శతక వాఙ్మయమునకే ప్రప్రథమములు. ఇవి చక్కని భక్తిద్యోతకములై బహు రసవంతముగా నుండి ధారాశుద్ధితో నొప్పుచున్నవి. పిమ్మట ధుకుగానములతో వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము తన వైవిధ్యము చాటు

టయే కాక, ప్రదర్శనార్హతగల దృశ్యకావ్యముల నిర్మింపజేసి తన వ్యక్తిత్వమును ప్రకటించినది. నిమ్మనాథుని నిజలింగ చిక్కయకథయు, వాలె కోటయ్య రచిత చిరుతొండ భక్తకథానిధానమును, అనుమోద సన్న్యాసికృత బసవకళ్యాణమును, బాలపాపాంబరచించిన అక్కమహాదేవి చరిత్రయు పేర్కొనదగినవి. నిజలింగ చిక్కయకథయందు చిక్కయ పాత్రపోషణము చక్కగ నిర్వహింపఁబడినది. చిరుతొండని కథయందు శివునిపై భక్తి రమణీయముగఁ బోషింపఁబడినది. సామాన్యముగ ప్రాచీన కాలమున శివరాత్రిజాగరణసమయమున శైవులీ యక్షగానముల ప్రదర్శించి యుందురు. కడకు దండకములు, కీర్తనలు, వచనములు మొదలైనవి యీ వాఙ్మయమున శివభక్తిప్రధానములై ప్రశంసాపాత్రములుగనే యున్నవి.

అనుబంధము - 1

వీరశైవాంధ్రకవులు — వారిగ్రంథములు

1. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు :— శివతత్త్వసారము.
2. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు :— (1) బసవపురాణము (2) పండితారాధ్య చరిత్రము (3) అనుభవసారము (4) చతుర్వేదసారము (5) బసవోదాహరణము (6) వృషభాధిపశతకము (7) బసవరగడ (8) చెన్నమల్లు సీసములు
3. పిడుపర్తి బసవన :— (1) గురుదీక్షాబోధ (2) పిల్లనయనారుచరిత్ర (3) బ్రహ్మోత్తరఖండము.
4. పిడుపర్తి సోమన :— (1) పద్యబసవపురాణము (2) ప్రభులింగలీలలు (ద్విపద)
5. పిడుపర్తి బసవప్ప :— (1) పద్యప్రభులింగలీలలు
6. యథావాక్కుల అన్నమయ్య :— సర్వేశ్వరశతకము
7. ప్రర్వతమంత్రిలింగన :— (1) వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము (2) రుద్రాక్షమాహాత్మ్యం
8. కుంటముక్కల తిరుమలనాథుడు :— (1) శైవాచారసంగ్రహము
9. శివరామలింగకవి :— వీరశైవాచారసంగ్రహము
10. చెన్నాప్రగ్గడ నాగేశ్వరకవి :— (1) శైవసిద్ధాంతశిఖామణి (2) గణసాజన్యాఖ్యానశతకము.
11. శెప్పిల్ల అప్పన్నార్యుఁడు :— శైవాగమశిఖామణి
12. సిద్ధనాథుఁడు :— షట్స్థలదర్పణము
13. సోమన :— గురుబోధ

14. గణపనారాధ్యుడు :— మనోబోధ
15. పరమానందయతి :— (1) శివజ్ఞానమంజరి (2) శివముకుందశతకము (3) సంపంగమన్నశతకము
16. రేవణసిద్ధనలు :— ప్రభుదేవరవాక్యము
17. మహాదేవకవి :— బసవపురాణము
18. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి :— (1) బసవవిజయము (2) సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
19. నల్లనగండ్ల నారనారాధ్యుఁడు :— బసవ విజయము
20. బచ్చుసిద్ధకవి :— మఱిబసవపురాణము.
21. అత్తలూరి పాపకవి :— (1) చెన్నబసవపురాణము (2) శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
22. వింటి ఔబళకవి :— శివరహస్యఖండము
23. వీరభద్రకవి :— „
24. కోడూరు వెంకటాచలకవి :— „
25. ముదుకొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుడు :— శివరహస్యఖండము
26. భద్రకవిలింగకవి :— దేవాంగపురాణము
27. రొబ్బివీరభద్రకవి :— „
28. నాగులూరి శేషనారాధ్యుఁడు :— శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
29. అమలాపురపు సన్యాసికవి :— రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యము (2) శివశతకము (3) ప్రమథగణమాలిక
30. పోచిరాజువీరయకవి:— విభూతిరుద్రాక్షమాహాత్మ్యము (2) కల్యాణచరిత్ర
31. అక్కనార్యుఁడు :— శివరాత్రిమాహాత్మ్యము

32. రెంటాల వీరనారాధ్యుఁడు :— పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము
33. కూచిమంచి తిమ్మకవి :— శివలీలావిలాసము (2) భల్లాణచరిత్ర
34. వాలేశ్వరుడు :— భల్లాణచరిత్రము
35. చిత్తారుగంగాధరుఁడు :— (1) భల్లాణచరిత్ర (2) గంగావివాహము.
(3) సిరియాళచరిత్రము (4) చెన్నమల్లేశ్వరశతకము
36. గరికిపాటి తమ్మయ్య :— సిరియాళచరిత్ర
37. అజ్జరపుపేరయలింగము :— ఒడయనంబివిలాసము
38. కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడు :— ధర్మగుప్తాభ్యుదయము
39. మరింగంటి వెంకటాచార్యుడు :— మల్లారి చరిత్రము
40. ఎడపాటి ఎఱ్ఱన్న :— మలహాణచరిత్రము
41. పాలిశెట్టి లింగన :— నవచోళచరిత్రము
42. గౌరన :— నవనాథచరిత్రము
43. సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి :— రేణుకచరిత్రము
44. దెందులూరి పద్మనాభుఁడు :— అల్లమప్రభుశతకము
45. వేల్పూరి విస్సన్న — సాంబశివుడు :— విశ్వేశ్వరశతకము
46. శ్రీగిరి విరూపాక్షుఁడు :— శ్రీకాళహస్తిలింగశతకము
47. పండితారాధ్యుల వీరేశలింగము :— భవానీశతకము
48. మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి :— మహిషాసురమర్దనీశతకము
49. పరిమి వెంకటాచలకవి :— సంగమేశ్వరము
50. సోమకవి :— సోమేశశతకము
51. తటవర్తి కొండయ్య :— మల్లేశ్వరశతకము
52. శివదేవ మంత్రి:—
53. రెగళిగ నిమ్మనాథుఁడు :— (1) గురునంబిచరిత్రము (2) నిజలింగ
చిక్కయకథ
54. కానూరి వరవీరభద్రుఁడు :— బసవమహిమామృతవిలాసము
55. వాలకోటయ్య :— చిఱుతొండభక్తకథానిధానము

56. అనుమోదసన్యాసి :— బసవకల్యాణము
57. బాలపాపాంబ :— అక్కమహాదేవిచరిత్ర
58. జక్కన సాంబయ్య :— భల్లాణచరిత్ర
59. లింగమూర్తి :— శివపారిజాతము
60. అలపాక పెద్ది :— భల్లాణనాటకము
61. గుబ్బము కపోతయ్య :— వీరచోడవ్వచరిత్రము
62. శివలెంక మల్లనారాధ్యుఁడు :— వీరభద్రవిజయము
63. రంగనమంత్రి :— శివభక్తిదీపిక
64. నడిమింటి రామయోగి :— భల్లాణదండకము
65. పెద్ది వెంకటాచలకవి :— సిద్ధేశ్వరస్వామిదండకము
66. సాంబయ్య :— వీరచోడప్పకథ
67. అల్లమరాయఁడు :— మహాదేవిచరిత్రము
68. శంకుల చోడయ్య :— వీరభద్రవిజయదండకము
69. కొమ్మరాజు రామలింగకవి :— వీరభద్రశతకము
70. విశ్వనాథకామయ్య :— అమరావత్యమామాహేశ్వరశతకము
71. శివయోగీంద్రుఁడు :— అన్యవాదకోలాహలము
72. పెద కంపరాయఁడు :— గంగాగౌరీవిలాస యక్షగానము
73. గురుసిద్ధలింగము :— కురవంజి
74. భద్రారాధ్యుఁడు :— అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవ పరహాస్యపదవి
75. బసవన్న :— భల్లాణచరిత్రము
76. నింబాద్రిరాజు :— ,,
77. ఈవని వీరభద్రకవి :— సోమవారమాహాత్మ్యము
78. సిద్ధేంద్రయోగి :— యోగీశ్వరవిలాసము
79. శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి :— సోమవారమాహాత్మ్యము

అనుబంధము - 2

వీరశైవాంధ్ర ద్విపదగ్రంథములు — తత్కర్తలును

1. బసవపురాణము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు
2. పండితారాధ్యచరిత్రము :— ,,
3. గురుదీక్షాబోధము :— పిడుపర్తి బసవన
4. ప్రభులింగలీలలు :— పిడుపర్తి సోమనాథుడు
5. వీరమాహేశ్వరాచారసంగ్రహము :— పర్వతమంత్రిలింగన
6. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము :— ,,
7. శైవసిద్ధాంతశిఖామణి :— చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వరకవి
8. గురుబోధ :— సోమన
9. శివజ్ఞానమంజరి :— పరమానందయతి
10. బసవవిజయము :— నల్లనగండ్ల నారనారాధ్యుఁడు
11. మరిబసవపురాణము :— బచ్చు సిద్ధకవి
12. శివరహస్యఖండ ము :— వింటి ఓబళకవి
13. దేవాంగపురాణము :— భద్రకవి లింగకవి
14. విభూతిరుద్రాక్షమాహాత్మ్యము :— పోచిరాజు వీరయకవి
15. సోమవారమాహాత్మ్యము :— శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామి
16. భల్లాణచరిత్రము :— చిత్తారు గంగాధరుడు
17. గంగావివాహము :— ,,
18. సిరియాళచరిత్రము :— ,,
19. మల్లారిచరిత్రము :— మణింగంటి ఎఱ్ఱనార్యుడు
20. నవచోళచరిత్ర :— పాలిశెట్టి లింగన
21. నవనాథచరిత్ర :— గౌరన
22. సిద్ధేశ్వరచరిత్ర :—
23. సోమవారమాహాత్మ్యము :— ఈవని వీరభద్రకవి
24. యోగీశ్వరవిలాసము :— సిద్ధేంద్రయోగి

అనుబంధము - 3

ఏక కథావిషయము నాశ్రయించి చేసిన వివిధరూప రచనలు — తత్కర్తలు.

1 కథావిషయము.	2 పద్యకావ్యము.	3 ద్విపద.	4 యక్షగానము.	5 దండకము.
1. బసవపురాణము	1. మహాదేవకవి 2. పిడుపర్తి సోమన	1. పాల్కురికి సోమనాథుడు		
2. బసవవిజయము	1. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణము	1. నల్లనగండ్ల శారన	1. అనుమోద సన్యాసి 2. కానూరువర వీరభద్రకవి	
3. శివరహస్యఖండము	1. వీరభద్రకవి 2. కోడూరు వెంకటాచలకవి	1. వింటి ఓబళకవి		
4. దేవాంగపురాణము	1. కొచ్చి వీరభద్రకవి	1. భద్రకవి లింగకవి		
5. వీరశైవాచారసంగ్రహము	1 కుంటముక్కల తిరుమలార్యుడు 2. శివరామలింగకవి	1 పర్వతమంత్రి లింగన		
6. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము	1. నాగులూరి శివనాచార్యులు 2. అత్తలూరి పాపకవి	1. కర్తపేరు తెలియదు		

1	2	3	4	5
కథావిషయము.	పద్యకావ్యము.	ద్విపద.	యక్షగానము.	దండకము.
7. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము	1. అమలాపురపు సన్యాసి	1. పర్వతమంత్రి లింగన		
8. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము	1. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి.	1. ఈశ్వని వీరభద్రకవి 2. శ్రీగిరి మల్లికార్జునకవి 3. పేరుతెలియనికవి		
9. గంగావివాహము	1. కూచిమంచి తిమ్మన (శివలీలావిలాసము)	1. చిత్తూరు గంగాధరుడు	1. (శివపారిజాతము) 2. లింగమూర్తి కవి 3. పెదకంపరాయడు 4. (సాంబశివవిలాసము)	
10. భల్లాణచరితము	1. కూచిమంచి తిమ్మన (రాజశేఖరచరిత్ర) 2. వాలేశ్వరుడు 3. కొల్లలూరి వీరన	1. చిత్తూరు గంగాధరుడు	1. జక్కన సాంబయ్య 2. అలపాక పెద్ది	1. నడిమింటిరామయోగకవి
11. సిరియాళచరిత్రము.	1. గరికిపాటి తిమ్మయ్య	1. చిత్తూరు గంగాధరుడు	1. వాలె కోటయ్య	
12. ఒడయనంబివిలాసము.	1. అజ్జరపు పేరయలింగము		1. రగళిగె నిమ్మనాథుడు	
13. ప్రభులింగలీలలు	1. పిడుపర్తి సోమన 2. కొచ్చెర్లకోటరామకవి 3. నడకుదిటి రామనకవి	1. పిడుపర్తి బసవన్న	1. బాలపాపాంబ (మహాదేవి చరిత్ర)	

అనుబంధము – 4

కర్తృనామములు తెలియని వీరశైవాంధ్రగ్రంథములు

1. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
2. శ్రీశైలఖండము
3. శ్రీశైలస్థలవివరణము (వచనము)
4. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
5. సిద్ధేశ్వరచరిత్రము
6. శివశతకము
7. గుహేశలింగశతకము
8. శివపారిజాతము (యక్షగానము)
9. సాంబశివవిలాసము ,,
10. శంకరవచనాలు

అనుబంధము – 5

నష్టగ్రంథములు – తత్కర్తలు

1. ఖిల్లనైనారుచరిత్ర :— పిడుపర్తి బసవన
2. పండితారాధ్యచరిత్ర :— శ్రీనాథకవి (పద్యకావ్యము)
3. నవనాథచరిత్ర :— శ్రీగిరికవి ,,

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ప్రెస్, తిరుపతి. ప్ర. 250, 15-2-52.